

KRONIKA

PLAMENA

kovinarske zadruge z o. j.

V KROPI IN KAMNI GORICI

1894 - 1940

KRONIKA

Plamena

KOVINARSKE ZADRUGE Z O. J.

V KROPI

DO LETA 1940

TISK TISKARNE ANTON BLAŽEJ, JESENICE

dz 33

42015.0201

Uvod in predgovor.

Na šeststoletnem deblu kroparske in kamnogoriške železarske podjetnosti je v zadnji četrtini 19. stol. ugasnilo plavžarstvo, kakor poje pesem:

V naših gorah ni železa več,
da bi topila ga linova peč,
ni več spodnjega in zgornjega kladiva,
Krope vekovnega znamenja.

Nemili razvoj tehnike in gospodarstva je pretil upihniti življenje tudi žebjarstvu, kar se je zgodilo v mnogih krajih blizu in daleč.

Vigenci, vigenci še stoje,
še v njih od jutra v noč ješe gore,
še kladiva kot so pela, pojó
pesem veselo žalostno:
Florin, florin!...
Cekin, cekin!...
Nak, nak, siromak,
le groš, le groš
na dan doboš.

Kako naglo je pojemalo življenje v Kropi, nam nazorno kaže diagram števila kroparskega prebivalstva v Zadrugarju, nov. 1940. Trg je štel stanovalcev:

Za primer mesto Kranj po Žbontarju:
Zgodovina mesta Kranja:

leta 1720 . . .	1030		
„ 1750 . . .	1100	1754 . . .	1500
„ 1790 . . .	1230	1780 . . .	1744
„ 1820 . . .	1150	1817 . . .	1712
„ 1850 . . .	1240	1850 . . .	2019
„ 1880 . . .	1100	1880 . . .	2313
„ 1900 . . .	780		
„ 1931 . . .	578	1931 . . .	4190

Zadnji fužinski kapital — 69.000 gold. odkupnine za gozdne pravice na Jelovici, ki jo je država plačala Kroparjem in Kamnogoričanom l. 1894, je šel za dolgove po štacunah in vsakdanje potrebe.

Isto leto ustanovljena Žebljarska zadruga je prosila in trkala za 10 ali 15 tisoč goldinarjev posojila malone zaman in je bila zaradi pomanjkanja kapitala večkrat na tem, da izgine. Ljudi je štela Kropa vedno manj. Šele po zadnjem ljudskem štetju, pred novo svetovno vojno je bilo videti, kakor da gre njena življenjska črta zopet kvišku.

Vprašanje je bilo in je, ali imata stara žebljarska veja in nanjo vcepljeni popek pozadružene novodobne industrije toliko soka, da bi se iz njiju razrastlo drevo stanovitnejšega in boljšega dela in novega življenja.

Besedo ima in bo imela zgodovina. Kronika zadruge za prvih 50 let njenega dela priča o naporih in žrtvah, uspehih in neuspehih, zmotah in spoznanjih, o rasti preko časa, pionirstvu in izkušnjah, v katerih zori zadruga novemu času.

K kroniki nekaj pripomb:

Del kronike do vključno leto 1919/20 je bil spisan že leta 1920. Ostal je tak, kot je bil. Izpuščen je uvod z zgodovino železarstva v Kropi, ker bi segal preko okvirja kronike, in pa nekatere podrobnosti, ki so bile umestne v času utrjevanja takratnega položaja zadruge.

Kronika po uradnih aktih, računih in statistikah je nujno precej suhoparna. Mišljena je kot vir in ogrodje bodočemu zgodovinarju, ki bo ločil zrno od plev in odkril bistvene poteze zadružne usode. Njena pomanjkljivost je tudi v tem, da je sestavljena nekam bolj s podjetniškega gledišča. Ker pa so zadružniki hkrati tudi delavci v svojem podjetju, naj bi v zgodovini zadruge tudi delavec kot tak in kot človek prišel do besede. To bi plastičnosti, zanimivosti, poučnosti in globini gotovo koristilo.

Zgodovina je učiteljica življenja. Iz napak se nam je učiti. Kronika zadruge je ogledalo vrlin in napak zadružnikov. Po ljudeh gori, po ljudeh doli, je bilo rečeno na prelomu zadružnega razvoja 26. jan. 1919.

Naj bo ta kronika tudi skromna zahvala vsem stoterim nepozabljenim in pozabljenim članom in delavcem zadruge, ki so v teku 50 let delali in trpeli zanjo.

Desetletje pred zadrugo.

Beda in nemili položaj kovačev v Kropi je bil v obče znan. Edino pot, ki bi jih gotovo pripeljala iz stisk in nadlog, so videli nekateri najrazumnejši v osnovanju društva, ki bi jih storilo neodvisne od stiskajočih jih prekupcev, imenovanih „gospodov“. Prosili so za pomoč trgovsko zbornico v Ljubljani, zlasti pri najvažnejši točki, pri preskrbljenju začetne glavnice zasnovane Žebljarske zadruge, ki bi jo rabili vsaj 12 ali 13 tisoč goldinarjev. To posnemamo iz vloge začasnega odbora Zveze kovaških mojstrov v Kropi, registrovane zadruge z neomejenim jamstvom (glej Zadrugarja 1934, str. 12 in sl.). Uspeha ta vloge, ki so jo v jeseni še ponovili, ni imela. Tudi o nameravani združitvi v zadrugo ni več sledu. „Gospodje“ so bili še nekam močni, brez njih ali celo proti njim se ni dalo kaj napraviti.

Nazadovanje industrije je teklo dalje. Predlogi deželne vlade in trgovske zbornice v Ljubljani, da bi v Kropi začeli s puškarstvom in da bi ustanovili strokovno šolo za razno kovinsko orodje, niso našli pravih mož. V letih 1886—1888 je padel tedenski zaslužek žebljarskega delavca od 3—4 gold. (približno 102 do 136 din) na 2 in pol do 3 gold. (85 do 104 din). Januarja in februarja 1888 sta pisala ljubljanska časopisa Slovenski narod in Slovenec o bedi v Kropi. „Zadnji čas je prispela revščina do skrajnosti, skoro polovica ljudi hodi po trgu in s solzami v očeh prosi dela, a zaman. Večina je takih, ki nimajo ne obleke ne obuvale; kar v tolpah se vračajo zvečer domov, 50 do 80 jih obišče nekateri dan eno vas. Ako ne verjamete, vprašajte župane...“

Prihajala je javna in zasebna pomoč. „Županstvo je razdelilo iz 17 stotov moke pripravljeni kruh. Vršili so se ginljivi prizori, ko so matere prejemale bel kruh, ki ga že dolgo niso mogle dati otrokom...“ — „Minulo soboto je bil zopet vesel dan. Okrajni glavar je prinesel 500 goldinarjev, dar Kranjske hranilnice. Obdarovanih je bilo 150 potrebnih. Vse te darove pa so dali večinoma za najemnine stanovanj, da potolažijo gospodarje“. Tudi drugi, zlasti premožnejši rojaki zunaj Kroepe, so pomagali. Tako sta dala duhovnika J. in Š. Ažman 50 gold., neka gospa 50 gold. itd.

Podpore so se ustavile, stiska pa je trajala dalje. Mladina se je izseljevala, umrljivost je bila nad povprečjem. Vendar se je krušila moč „gospodov“ in njihov odpor proti zedinjenju in podreditvi za skupno rešitev.

Ustanovitev Prve žebljarske in železoobrtne zadruge v Kropi.

Tedaj je v Kropo prišel za župnika 4. maja 1893 podjeten in energičen, za ljudski blagor vnet mož, Ribničan Fran Hönigman, star 39 let. Takoj se je lotil dela, da bi izposloval revnemu ljudstvu prvo pomoč. Pisaril je premožnim rojakom v tujino in v časopise in prosil za pomoč Kropi z denarjem in živili. Sam je hodil k deželni vladi in merodajnim mestom trkat na vrata in iskat podporo. Dobra srca so se odzvala; tudi deželna vlada in deželni odbor sta priskočila na pomoč. Med stradajoče ljudstvo so razdeljevali koruzo, moko, kruh, krompir, mast in druga živila. Pojasnjeval je na merodajnih mestih, da je treba Kropi stalno pomagati s trajnim delom in poštenim plačilom, predvsem pa je treba delavce rešiti nekaterih oderuških gospodov.

Tako so se začeli vnovič zanimati za obstanek železne obrti v Kropi vlada, deželni odbor in trgovska in obrtna zbornica v Ljubljani. Posebno vnet je bil za Kropo deželni poslanec gorenjskih mest in trgov ter tajnik trgovske zbornice cesarski svetnik Ivan Murnik, ki je bil obenem tudi deželni odbornik. On in kroparski rojak dr. Viktor Supan sta prišla v Kropo proučevati razmere. Supanov oče Valentin, ljubljanski trgovec z manufakturo, predsednik trgovske zbornice, je bil rojen v Kropi l. 1821 in je umrl v Ljubljani 1877; mati Jakobina je bila iz trgovske rodbine Mayerjev. Njegov stric Jožef je bil ljubljanski prošt. Posvetovali so se z občino, župnikom in potem v trgovski zbornici, kako bi mogli pomagati vsej obrti v Kropi in Kamni gorici, da bi imela od tega korist podjetnik in delavec. Ankete sta se udeležila tudi Franjo Šolar in fužinski ravnatelj Karl Pibrovec. Ker so imeli podjetniki vsak nekaj kapitala in delavnice, delavci pa nič, zato so sklenili ustanoviti za vse takratne delodajalce v Kropi in Kamni gorici zadrugo.

Za 16. november 1894 so sklicali ustanovni shod. Nanj so bili povabljeni vsi podjetniki v Kropi in Kamni gorici; na shod sta prišla iz Ljubljane Murnik in dr. Supan. Kakor je razvidno iz zapisnika, so bili navzoči samo kroparski podjetniki in posestniki ter 5 žebjarjev in sicer: Valentin Klinar, Luka Hafner, Jožef Gartner, Jožef Jalen, Franc Šolar, Tomaž Pesjak, Blaž Kralj, Janez Zupan, Valentin Magušar, Ignac Ažman,

Franc Varl, Janez Pernuš (ta je bil l. 1883 v začasnem odboru Zveze kovaških mojstrov, reg. zadruga z neom. jamstvom), Valentin Gašperšič, Fran Hönigman, Franc Ažman; Jurija Magušarja in štirih drugih podjetnikov ni bilo na zborovanju.

Na shodu so se zavezali, da vplačajo deleže à 100 gold. do dne, ko bo zadruga začela svoje poslovanje. Vseh priglasičenih deležev je bilo 112. Izvoljen je bil sledeči odbor: Valentin Klinar, načelnik, Hafner Luka, namestnik, Šolar Franc, tajnik, Valentin Magušar in Tomaž Pesjak. V nadzorstvo pa so bili izvoljeni: kot predsednik Jože Jalen, Jože Gartner in Fran Hönigman. Načelstvo so pooblastili, da izvrši vse, kar bo treba za vpis zadruga in da začne zadruga brž ko mogoče poslovati.

Skleniti stvar je lahko, sklep izvršiti pa težko. Izvršiti sklep, da se v Kropi ustanovi železoobrtina zadruga, je bilo pa še težje. Res da so bile za ustanovitev tedanje razmere, ki so takorekoč samé silile k temu, posebno ugodne. Treba pa je poudariti, da je bilo tedanje ljudstvo do vsake novotarije silno nezaupno, še manj pa je imelo zadrúžnega duha, to je smisla za požrtvovalnost in skupni blagor. Poleg tega je bilo omahljivo in nestanovitno. Temu se ni čuditi. Toliko stoletij so bili delavci in manjši podjetniki pod gospodstvom fužinarjev, tako zvanih „gospodov“! Treba je bilo res vplivnega in delavnega moža, ki mu je ljudstvo zaupalo in je je znal navdušiti, da se je zavzelo za zadrúžno misel. Tak mož je bil župnik. V cerkvi in zunaj cerkve je v nemal ljudstvo za zadrugo in neprestano ponavljal, da je edina rešitev za Kropo združitev vseh velikih in malih podjetnikov. Pridobil je za to misel najvplivnejšega moža Valentina Klinarja, trgovca in posestnika, in Luka Hafnerja, župana. Vedel pa je dobro, da se noben podjetnik ne bo žrtvoval v lastno škodo; pač pa bo vsak hotel imeti takoj koristi od zadruga. Zato je zbral okoli sebe take podjetnike, katerim je najmočnejši podjetnik Magušar vzel veliko delavcev in bi torej radi združitve ne imeli velike škode; le nekateri so obljubili župniku pristop k zadrugi iz osebnega zaupanja.

Med tem časom je dr. Supan v Ljubljani priredil zadrúžna pravila. Bila so dobro premišljena in primerna tedanjim razmeram. Najvažnejša za obstoj zadruga so bila določila §§ 6 do 11, katera govore o zadrúžnem deležu v visokosti 100 gold., ki se je mogel vplačati ali v gotovini ali v blagu. § 19. pa kaže še kapitalistični ustroj nameravane zadruga, ker določa, da se dobiček po pripisu 20 % rezervnemu zakladu, razdeli med zadrúžnike, poprej pa 5 % posebej med načelstvo. § 34. pa odpravlja veliko rano tedanjih razmer, ki smo jo že omenjali; določuje namreč, da se mora mezda izplačevati delavcem vedno v gotovini, nikoli pa v jestvinah, pijači ali znamkah za živila. § 58. določuje društveno geslo: Bog pomagaj! Ta pravila je potrdila deželna vlada 29. januarja 1895.

Pripravljali so doma še vse potrebno za začetek poslovanja nove zadruga. Ustanovni odbor je določeval prodajne cene in zaslužke delavcev, iskal kupce, pripravljaj prostore za skladišče, kupoval vigence in ješe in

zbiral ter iskal denarna sredstva. Tajnik Šolar je opravil vse delo na pripravih brezplačno.

Prišel je 1. majnik 1895. Ta dan je začela zadruga slovesno poslovati. Zjutraj ob 8. uri je daroval župnik v prospeh zadruga sv. mašo; navzoče je bilo vse kroparsko ljudstvo. Po sv. maši se je vršilo v hiši načelnika Klinarja slovesno zborovanje. Župnik je imel kratek naговор. Pri zborovanju so bili izvoljeni za častne člane Ivan Murnik, dr. Viktor Supan in deželni odbornik ter državni poslanec Fran Povše, ki pa ne preje ne pozneje ni imel tako odličnih zaslug za zadrugo kakor prva dva.

Popoldne ob 1. se je pa vršil prvi občni zbor

PRVÉ ZADRUGE ZA ŽEBLJARSKI OBRT IN DRUGE IZDELKE IZ ŽELEZA V KROPI

s sledečim dnevnim redom:

1. Poročilo o delovanju.
2. Naznanilo o začetku poslovanja.
3. Določilo časa, kdaj naj se plačajo delnice.
4. Volitev novega člana nadzorstva mesto umrlega Jožefa Gartner.
5. Posamezni predlogi društvenikov.

Občni zbor je sklicalo načelstvo, izvoljeno na ustanovnem shodu. Občnega zbora so se udeležili in zapisnik podpisali: Valentin Klinar, L. Hafner, Fr. Šolar, Val. Magušar, Tom. Pesjak, Fr. Hönigman, Ignac Ažman, Blaž Kralj, Janez Zupan, Gr. Šolar, Val. Šolar, Val. Gašperšič, Jan. Pernuš, Fr. Zupan in dr. Viktor Supan.

V nadzorstvo so bili izvoljeni sledeči: župnik Hönigman za predsednika ter Valentin Šolar in Blaž Kralj.

Tajniku Fr. Šolarju so določili mesečne plače za prvi mesec 42 goldinarjev; voditi mora vse knjige in pisma, katere zadruga dobi, in skrbeti, da je skladišče vedno v redu.

Za oskrbnika zadrughih skladišč za železo in izdelke je bil izvoljen Val. Magušar; voditi mora knjigo za izdelke in železo ter skrbeti, da je pisarna vedno osnažena. Dovolili so mu plače 20 gold. na mesec.

Druge službe je načelstvo samo razdelilo; ker so bili v načelstvu skoro vsi le taki, ki so vplačali večje število deležev, torej večji podjetniki, je razumljivo, da so zahtevali od zadruga gotovo stalne dohodke. — Načelnik je dal zadruzi svoje prostore v najem in je prevzel vožnjo zadrughnega blaga; podnačelnik je opravljal službo blagajnika, odbornik T. Pesjak je dobil službo skladiščarja za oglje in izdelovanje zabojev.

Delnic po večini niso vplačali takoj, ampak šele tekom leta; nekateri so jih vpisali šele s 1. januarjem 1896. Takoj so vplačali delnice

samo: Hönigman, dr. Supan, Ign. in Fr. Ažman. Podjetniki so vplačali delnice največ v žebljih, Fr. Zupan pa je dal mesto gotovine dve ješi za dve delnici.

Delavcev je takoj prvi teden delalo 47. Največ jih je dal Hafner, drugi prejšnji podjetniki so jih dali po manj. Sicer pa za delavce ni bila zadrega, ker jih je bilo dovolj brezposelnih.

Tako je začela nova zadruga poslovati.

Zadružna pravila.

V naslednjem podajamo važnejše in zanimivejše določbe prvih pravil.

§ 1.

Tvrdba zadruga se glasi: „Prva zadruga za žebljarski obrt in druge izdelke iz železa v Kropi, registrovana zadruga z omejenim jamstvom“.

§ 2.

Zadrugi namen je pospeševati skupen obrt z železnino doma in povzdigovati skupno kupčijo z železnimi izdelki na zunaj s tem, da skupno kupuje kovno železo ter prodaja izdelke.

V to svrho zadruga: 1. pridobiva potom najema ali nakupa itd. potrebno število kovačnic in drugih delavnic; 2. preskrbuje potrebno orodje in stroje; 3. nakupuje surovo železo in drug materijal; 4. najema delavce ter jim odkazuje delo; 5. prodaja izgotovljene izdelke; 6. stori vse, kar zahteva izvrševanje le-tega obrta, ter 7. si dobiva, če treba, denarna sredstva s svojim zadružnim kreditom.

§ 4.

Zadružni člani so: a) pravi člani, b) izredni člani. Pravi člani morejo biti osebe, ki imajo v okolišu političnih občin Kropa in Kamna gorica bivališče ter se morejo zavezovati po pogodbah. Izredni člani morejo biti vse druge osebe, če se le morejo zavezovati po pogodbah. Število članov ni omejeno. Osebe, ki imajo redno bivališče v okolišu političnih občin Kropa in Kamna gorica, ne smejo biti izredni člani.

§ 6.

Noben član ne sme izvrševati v okolici političnih občin Kropa in Kamna gorica, noben pravi član pa v okolici c. kr. okrajnega sodišča radovljiškega, bodisi kot samostalni obrtnik ali kot pomočnik drugega samostalnega obrtnika, takega obrta z železom, kakor ga izvršuje zadruga, sicer sme zadruga zahtevati, da preneha z izvrševanjem tega obrta ter da ji povrne vso povzročeno škodo. Na vsak način je pa zadruga upravičena, zahtevati od takega zadružnika vsaj konvencionalno kazen 500 gold., ne da bi morala dokazovati škodo.

§ 7.

Vsak pravi član mora podpirati po svojih močeh namen zadruga ter mora sprejeti volitev v načelstvo in nadzorstvo, sicer zapade globi 20 gold. v prid rezervnemu zakladu.

§ 9.

Vsak zadružnik sme izstopiti le koncem poslovnega leta, ki je enako koledarskemu. Kdor želi izstopiti prostovoljno iz zadruga, mora naznaniti odpoved vsaj 6 mesecev potem, ko odobri občni zbor dotični letni račun.

§ 10.

Prostovoljno izstopivši ali izključeni član ne sme skozi eno leto po preteku upravnega leta, v katerem je izstopil ali pa bil izključen, izvrševati v okolišu c. kr. (beri cesarsko kraljevega) okrajnega sodišča radovljiskega kot samostojni obrtnik obrta z železom sploh.

§ 11.

Če prične zadruga razen žebjarstva še drug obrt z železom, mora odškodovati vse člane, ki so se pečali s taistim do časa, ko prične zadruga z izvrševanjem tega obrta.

Član, ki s priznano mu odškodnino ni zadovoljen ali mu kot članu ne dovoljuje zadruga nadalje samostalnega izvrševanja dotičnega obrta, sme takoj izstopiti ter izvrševati tudi nadalje samostalno ta svoj obrt. To velja za tri leta.

§ 14.

Vsak član ima takoj pri vstopu v področju društva aktivno, vsak pravi član pa še pasivno volilno pravico. Če ima pa kak član več deležev, sme za vsakih pet oddati en glas. Noben član pa nima več glasov kakor pet.

§ 16.

Zadruga mora sprejeti vsakega pravega člana v službo kot delavca, pomočnika ali mojstra po njegovih sposobnostih in opravi, s katerim se je pečal pred vstopom v zadrugo.

§ 21.

V slučaju glasovanja o razdružbi zadruga ima vsak zadružnik le en glas ne glede na število svojih deležev.

§ 25.

Načelstvo sestaja iz pet članov, katere voli občni zbor za dobo treh let. Vsako leto izstopita dva člana po službeni starosti, pri enaki starosti odločuje žreb.

§ 26.

Člani načelstva volijo med seboj načelnika, njegovega namestnika, blagajnika in knjigovodjo, sicer sme, ako treba, zadruga najeti si plačnega knjigovodjo in blagajnika, bodisi člana ali ne. Za to službo sposobni član ima vselej prednost.

§ 31.

1. ali 2. dne vsakega meseca je redna seja načelstva, na katero morajo člani načelstva priti, če jih ne oprošča iz važnih ozirnov načelnik ali njegov namestnik.

§ 34.

Načelstvo sklepa mezdne pogodbe z mojstri in delavci in sicer se dogovarja, predno jih sklepa, s posameznim delavcem ali z zastopom delavske jednote (društva), ako se nahaja kaj približnega v Kropi.

§ 35.

V delavnem redu se mora določiti posebno: 1. pogoji, s katerimi se mojstri, delavci, pomočniki in učenci sprejemajo in odpuščajo iz službe; 2. delavni čas, ki ne sme presegati 11 ur; 3. izrečilo, da se ne sme delati ob nedeljah in obče veljavnih praznikih; 4. kazni, katerim zapade delavec, če red prekorači; 5. da se obračuna vsako soboto ter izplača zaslužek v gotovini; 6. da ne dobiva noben delavec ali pomočnik pred-ujma na mezdo, pač pa v slučajih izredne potrebe podporo iz zadružne blagajne, kolikor mu jo odbor priporoča.

§ 43.

Nadzorstvo ima tri člane, kateri se volijo na občnem zboru za eno leto.

§ 45.

Načelstvo in nadzorstvo sklepata v skupnih sejah, katerim predseduje načelnik ali njega namestnik, o stvareh, glede katerih določajo izrecno ta pravila na drugih mestih, o sprejemu in odpustu uradnikov zadruge in njih plači, o sprejemu posojil.

§ 47.

Redni občni zbor se sklicuje vsakih 6 mesecev.

§ 51.

Občni zbor sklepa veljavno, kadar je zastopanih najmanj četrti del članov in deseti del deležev.

§ 57.

Zadruga sme stopiti v zvezo z drugimi zadrugami enake vrste, ali pa sklepati karteke z drugimi obrtniki z železom.

Ta pravila predvidevajo tudi vstop Kamnogoričanov, dasi ni vstopil prva leta noben Kamnogoričan.

Namen zadruga je bil delavstvu preskrbeti in zagotoviti delo in pošten zaslužek ter delo z denarjem pošteno plačevati; dalje prepovedujejo pravila, dajati delavcem predujem na plačo.

Delavci so bili pa z zadrugo večinoma le v najemniškem razmerju; šele pozneje so jim dali priliko, da so vstopili v članstvo, ko so pravila tozadevno izpopolnili.

Zelo stroga so bila določila glede izstopa iz članstva in za izstopivše glede izvrševanja samostojne žebljarske obrti.

Pomembno je tudi določilo, da mora vsak član sprejeti izvolitev v načelstvo ali nadzorstvo.

Da ne bi premožnejši člani zlorabili premoči deležev, ni imel na občnem zboru nihče več kot pet glasov, pri glasovanju o razdružbi zadruge je imel vsak član le en glas.

Kakor se razvidi iz pravil, je bila zadruga mišljena izpočetka bolj kot združenje bivših samostojnih podjetnikov. Zgolj delavcev je bilo med prvimi člani le par. To se nam zdi za tedanji čas in tedanje razmere bolj primerno.

Ugodnosti in ovire združnega razvoja.

Veliko zaslugo, da je zadruga v prvih letih svojih bojev, omahljivosti in bojazljivosti članov ter delavcev obstala, je imel njen soustanovitelj župnik Fr. Hönigman. Kot predsednik nadzorstva zadruga je imel vrhovno vodstvo skozi 7 let; pa tudi dejansko je pomagal zlasti prva leta. Več časa je hodil skoro vsak dan dopoldne in popoldne v pisarno, sestavljal in narekoval prošnje in daljša pisma, zlasti v nemškem jeziku. Hodil je okoli oblasti in k dobaviteljem železa na Jesenice, skrbel za denarna sredstva itd. Pomagala sta mu pri vodstvu njegov prijatelj načelnik Val. Klinar, ki je načeloval zadrugi do svoje bolezni v l. 1902, in tajnik Fr. Šolar. Zadnji, ki je bil trgovsko izobražen, je ustvaril zadrugi trgovsko podlago. Po odstopu župnika Hönigmanna je postal glavni vodja zadruga in jo je vodil do jan. 1919, torej dobrih 24 let.

Trdno notranjo podlago in oporo je imela zadruga v svojih pravilih. Vsled trdne zaveze, ki so jo člani po pravilih podpisali, so bili zlasti bivši samostojni podjetniki prisiljeni, vztrajati pri zadrugi in niso mogli vsak čas in zavoljo kake malenkosti izstopiti ter zopet začeti samostojne obrti ali prestopiti k konkurenci. Jasno je iz tega, kolike zasluge si je pridobil za zadrugo rojak dr. Supan, ki je s pomočjo tajnika Šolarja sestavil pravila. Ta mož je stal zadrugi vedno na strani s svetom in dejanjem do svoje prezgodnje smrti. Dajal je celo svoje tiskovine za združne potrebščine, pisal pisma, sestavljal koncepte, posredoval pri raznih osebah in oblasteh za kredit zadrugi, pridobival novih odjemalcev in se sploh na vso moč zanimal za njen razvoj, kakor pričajo njegova pisma zadrugi. Kolika škoda je bila torej za zadrugo, da je umrl že v marcu 1897.

Ne bilo bi prav, če se ne bi s hvaležnostjo spominjali tudi Ivana Murnika, drugega častnega člana zadruga. Bil je tajnik trgovske in obrtne zbornice in je kot tak na vso moč deloval na to, da se je zadruga ustanovila in ji je bil desna roka, posebno pri pridobivanju denarnih sredstev. Prva leta se je več zadev rešilo po inicijativi zbornice, veliko trgovskih pisem je bilo odposlanih potem nje, nekatere je zbornica kar sama spisala; zadrugo je obveščala o vseh važnih trgovskih novostih, ji preskrbela naslove trgovcev, dajala vsakovrstna pojasnila in posredovala za vojaška in druga javna naročila.

Resni volji in prizadevanju teh mož in še raznih drugih, domačih in tujih, kakor tudi raznih korporacij, ki so pomagali v posameznih slučajih s svetom in dejanjem, se moramo zahvaliti, da je zadruga prva leta uspela.

Sedaj pa poglejmo nekoliko natančneje težave in ovire, s katerimi se je morala zadruga boriti.

Nekaj drznega se nam zdi ustanavljati železno produktivno zadrugo takorekoč brez kapitala. Najhujše za zadrugo in njen razvoj so bile namreč denarne težave. Kajti kdor prebira razna zadrughna pisma prvih devet let, se mu dozdeva skoro čudežno, da je zadruga kljub njim obstala. Že pred ustanovitvijo se je zadruga ustno ali pismeno obračala za podporo in iskala kredita pri raznih faktorjih, a dobila je samo 2.000⁰ — gold. brezobrestnega posojila od deželnega odbora in nekoliko pozneje ravno toliko od Kranjske hranilnice. V gotovini plačani deleži so znašali prvo leto le 1.400⁰ — gold. A denarja je bilo treba za nakup železa, oglja in drugih surovin, za nakup ješ itd., da je sploh mogla začeti s poslovanjem; dalje je bilo treba denarja tudi za plačevanje delavcev, a mnogokrat ni bilo v blagajni niti vinarja. Denar za prodano blago je dohajal neredno, večinoma šele tekom 6 mesecev; veliko izdelkov, zlasti tistih, ki jih je zadruga prevzela od članov, je ležalo po skladiščih. To so bile skrbi za vodstvo! Ob sobotah, ko je bilo treba izplačevati delavce, je večkrat zmanjkalo denarja.

Na Jesenicah so obljubili kredita K 6.000⁰ —, pa to je bilo toliko kot nič. Ko je bil pa še ta mali kredit izčrpan — in to je bilo pogosto — je moral iti župnik z načelnikom na Jesenice molodovat za železo na upanje; ker načelnik ni znal nemško, je moral župnik prigovarjati in mečiti ravnatelja Luckmanna, da je obljubil en vagon železa. Večkrat je moral Klinar sam porokovati, da se bo železo plačalo. In kaj če to ni nič izdalo? Tedaj je bilo treba daljših potov in mogočnejših prošnja. Kredit je dajala tudi Kranjska hranilnica ozir. njeno kreditno društvo, banka L. C. Luckmann, Ljudska posojilnica, centrala zadrug Gospodarska zveza. A ti krediti niso bili stalni. Vedno je bilo treba sproti prositi za posojilo, podpisovati zadolžnice in menice, ki so se navadno glasile za nekaj mesecev; ko je obrok potekel, jih je bilo treba plačati; ker pa ni bilo nikdar toliko denarja, je bilo treba prositi za podaljšanje ali novo posojilo. Če se je pa to zamudilo, so upniki žugali, da kredit popolnoma odpovedo. Tako je visela zadruga vsled denarnih težkoč 9 let med življenjem in smrtjo, dokler ji ni dala Zadrughna zveza zadostnega stalnega kredita.

A tudi notranje težave so takoj izpočetka povzročale zadrugi boje. V odboru samem kmalu ni bilo več prave edinosti in soglasja. Nekateri člani načelstva so imeli od zadruge večje koristi kot drugi. Največjo korist je imel načelnik. Zadruga mu je dala velik vpliv in povzdignila vso njegovo hišo, zlasti ker je imel še gostilno in prodajalno. Prvi predsednik nadzorstva bi rad imel zadrughno vožnjo, ki jo je pa bil prevzel načelnik in je že prvo leto odstopil. Tedanji župan, zadrughni podnačelnik je imel sicer službo blagajnika, ki mu je pa donášala le malo dohodkov. Gotovo je, da pri zadrugi ni toliko zaslužil kot preje, ko je bil samostojen podjetnik in trgovec. Že drugo leto (30. jun. 1896) je sam od sebe izstopil in postal iz sodelavca zadruge njen konkurent. Po njegovem izstopu se je za-

druga naslonila še bolj na načelnikovo hišo. — Ko je umrl prvi načelnik in je kmalu za tem odstopil še župnik od nadzorstva, je bila dejanska moč v zadrugi na strani sposobnega tajnika, poznejšega ravnatelja. Ta neuravnovešenost vodstva ni bila vselej v korist zaupanju in edinosti v zadrugi.

Člani zadruge, še bolj pa njeni delavci so bili omahljivi in nestanovitni. Od 47 delavcev, ki so prve tri mesece poslovanja delali v zadrugi, so ob 25-letnici nepretrgano služili samo trije, Gašperšič France in Pesjak Alojz, žebjarja, in Valentin Šolar, ključ. mojster. Kmalu se je komu zazdelo, da se mu godi krivica, da konkurenca delo boljše plačuje, da od zadruge nima pričakovati koristi, in je zato odstopil. Najbolj pa so plašile člane in delavce razne govorice, češ, da bo zadruga propadla, da bodo morali plačevati itd.

Ljudstvo ni imelo pravega združnega duha, bilo je za združno misel in za zadrugo še premalo izobraženo in vzgojeno. Združna misel je nekaj idealno lepega a zahteva tudi od ljudi, da so zanjo vzgojeni in do vzetni. Da morejo zadruge uspevati in se razvijati, je treba v njih celih, značajnih mož, je treba, da so združani res nesebični, polni medsebojne ljubezni in zaupanja, da znajo potrpeti in se za skupno dobro tudi žrtvovati, skratka, da imajo kaj socialnih čednosti. Zato je pa treba srca in volje. Med ljudstvom, ki ni dobro vzgojeno, ki je polno moralnih napak, ne bo združna misel nikoli uspela. — Združna misel pa zahteva od združnikov tudi primerne umske izobrazbe, prvič zato, da morejo pravično soditi delo tistih, ki zadrugo vodijo, — kajti njim je vodstvo odgovorno, drugače kot pri akcijskih podjetjih, — drugič pa zato, da morejo iz svoje srede izbrati v resnici sposobne in večje može v vodstvo, ki morejo pametno in samostojno voditi zadrugo in se ne dajo varati od nikogar.

Vsega tega pa v Kropi takrat še ni bilo; ljudstvo se še ni otreslo stoletne vzgoje v službi „gospodov“.

Hudo je nasprotovala zadrugi mogočna in zvita konkurenca. Imela je dovolj kapitala in stalnih odjemalcev, da je mogla delavce bolje plačevati — vsaj od časa do časa; če pa drugače ni šlo, je prodala blago v lastno izgubo, da bi le zadrugo izpodrinila pri trgovcih in ji upihnila življenje. Z neresničnimi ali pretiranimi poročili ji je skušala vzeti ves kredit pri zalagateljih in odjemalcih. Doma pa je plašila združane s slabim položajem zadruge; po gostilnah in delavnicah so pogosto odmevale besede: zadruga crka! Vodstvu zadruge je s tem napravljala mnogo skrbi in nepotrebnih težav.

Slednjič je bilo za zadrugo slabo, da je morala šele iskati novih trgov in odjemalcev. Nekaj jih je od svojih članov prejela, a ne veliko, ker jih ti niti sami niso imeli preveč; to spričuje dejstvo, da je bila večina deležev vplačana v blagu.

Kljub vsem težavam in bridkostim je vodstvo le zaupalo v zmago združitve, delavstvo pa se je zopet povračalo k zadrugi, ker je čezdalej bolj uvidevalo, da je v njej njegova rešitev iz bede in odvisnosti.

Razvoj zadruge.

V prejšnjem poglavju smo splošno opisali ugodne in neugodne okoliščine, ki so spremljale, včasih tudi vodile zadrugo v njenih prvih letih, sedaj pa bomo začeli podrobno podajati njeno delovanje.

Zadružni razvoj moremo ločiti v tri dobe. Prva doba bi obsegala čas od ustanovitve zadruge do leta 1904, ko se je trdo borila za obstanek in se je v l. 1904 iz bolj akcijske družbe izpopolnila na pravi zadružni podlagi. Druga doba sega od l. 1905 do konca l. 1918, to je do konca svetovne vojne. V tem času se je zadruga s pomočjo Zadružne zveze okrepila, premagala konkurenco ter se primerno razvila. Tretja doba se začne v l. 1919, ko se je vzbudil med ljudstvom duh samozaveesti in samoodločbe in se je izvršil oziroma se dovršuje v zadrugi notranji preobrat.

Prva doba.

(1895—1904)

Leto 1895.

Takoj drugi dan po občnem zboru je zadruga začela delovati. Pisarna je delovala že pred majem. Kopirna knjiga se začne z 2. majem; tudi delavci so začeli tega dne. Kovali so večinoma pri zadružnih ješah, ki jih je zadruga kupila deloma pred poslovanjem, deloma v začetku poslovanja. Zadruga je kupila v l. 1895 osem ješ: Od L. Hafnerja 1 ješo „na Bajerju“ za 220 gold. in eno ješo v Prekuhovčevem vigencu za 100 gold., od Marije Hafner eno „na Bajerju“ za 100 gold., od Neže Pirčeve tri „v Vicah“ za 365 gold., od Val. Klinarja v „Navi“ eno za 200 gold., od Franceta Zupana v „Kamerci“ eno za 200 gold.

Rednih stroškov je bilo, kakor piše vodstvo zadruge dr. Supanu 26. jun., vsak teden od 800 do 1.000 gold. in sicer okoli 700 gold. za železo (vagon železa je veljal okrog 800 gold. Goldinarska veljava je bila v rabi do l. 1900, nato so prišle krone; 1 gold. je bil 2 kroni = 200 vinarjev. Kronska veljava je trajala do konca leta 1920, potem smo dobili dinarsko. Predvojna krona je pribl. 17 dinarjev), okoli 200 gold. pa za delavske plače. Vrhtega so stale precejšnje svote priprave in poprave. Zato je zadrugi že takoj prvi mesec začelo zmanjkovati denarja. 21. maja se je zadruga obrnila na deželni odbor, da naj ji čimpreje izplača že dovojen brezobrestno posojilo 2.000 gold., kar se je zgodilo v juniju. Za omenjeno

posojilo je posredoval pri deželnem odboru Murnik. Kranjska hranilnica v Ljubljani pa je 15. julija dovolila zadrugi istotako 2.000 gold. posojila za nedoločen čas. 31. julija 1898 je podaljšala Kranjska hranilnica to posojilo še za tri leta proti $4\frac{1}{2}\%$ obresti.

Toda kako malenkostna sta bila ta dva zneska v primeri s stroški, ki jih je zadruga imela! Ker tudi za prodane žeblje ni prejela takoj denarja, je bila stiska vedno večja. Zadruga se je obrnila po drž. poslancu Povšetu in po trg. zbornici na c. kr. trgov. ministrstvo za podporo. V prošnji pravi, da je dala za nakup železa že 20.000 gold., za tiskovine 1.000 gold.; za delavnice 4.000 gold., za skladišče 2.000 gold., za oglje 8.000 gold.; ako bi pa zadruga hotela še spodnjo fužino in valjalnico prevzeti in vsaj toliko popraviti, da bi v njej moglo delati 20 delavcev, bi rabila še 15.000 gold. Ta prošnja je bila brezuspešna.

Iz raznih trgovskih pisem iz tega časa posnemamo:

Avstroogrski generalni konzul v Skadru, Hickel, sporoča že 16. aprila, da se more v Albaniji prodati veliko s stroji izdelanih žebeljev in verig, ne pa kovanih. Tudi priporoča zadrugi kot zastopnika nekega ondotnega domačina.

Zadruga pa je iskala trgovskih zvez tudi z Bukareštom, Plovdivom, Kreto, Solunom, Varno, Trapezuntom, Carigradom, Beyrutom, Pečuhom, Moskvo in celo z Japonsko. Splah je pisala pisma na skoro vse avstroogrške konzulate. Član vodstva Hafner je prepotoval to in naslednje leto Dolenjsko, Primorsko, Koroško in Zg. ter Sp. Štajersko.

4. junija poroča kranjska trgovska in obrtna zbornica o temeljnem načrtu za novo trgovsko pogodbo z Bolgarijo. Zadrugo prosi, naj ji sporoči svoje želje glede tega načrta. 12. junija odgovarja zadruga, naj se skrbi, da bo carina za kovane žeblje in verige kolikor mogoče nizka, drugače bodo nemški in francoski izdelki vse naše izpodrinili.

25. jun. priporoča ista zbornica trgovca Banjanina v Osijeku za ondotnega združnega zastopnika.

Tudi dr. Supan se je mnogo trudil, da bi zadrugi pridobil odjemalcev. Priporočil je zadrugo Kranjski obrtni družbi, pri stavbenem mojstru Vanitzkiju, pri trdki Greinitz & Neffen v Gradcu, ki je tedaj naročala pri J. Magušarju, itd.

26. junija poroča zadruga dr. Supanu o prvih uspehih: Prvi mesec smo poslali proti pričakovanju za 2.000 gold., drugi mesec pa že za polovico več; noben delavec, ki je dela zmožen, ni brez dela. Najbolj se pazi na lepo blago.

5. avg. priporoča županstvo zadrugo okrajnemu glavarstvu, naj jo vsestransko podpira. Zadruga ima veliko zalogo žebeljev, verig, tehtnic, krampov, lopat, kladiv itd. Gotovo potrebujejo vse to za železniške in vojaške svrhe. — Ker teh izdelkov ni bilo mogoče prodati, je zadruga izdelovanje tehtnic, krampov, lopat in orodja opustila ozir. ga splah ni začela.

18. sept. poroča vodstvo drž. železnice iz Ljubljane, naj zadruga podpis v Podnartu pogodbo za izdelke za drž. železnice. (Prvo javno naročilo !)

1. okt. našteva zadruga v poročilu okrajnemu glavarstvu vse državne naprave, katere bi lahko zalagala: železniška obratna vodstva, vojaška skladišča, donavsko paroplovno družbo, Lloydov arzenal, rudniška oskrbovališča itd.; našteva tudi vsakovrstne izdelke za te zavode.

18. okt. pišejo zopet dr. Supanu: Trgovina gre še dosti dobro. Prišle so že hude denarne stiske. Izdelkov smo prodali do tega dne za okroglo 15.000 gold., dolga za železo pa je 10.000 gold. Največjo konkurenco dela G. Magušar, ki ponuja blago ceneje kot zadruga.

28. oktobra vprašuje trgovska in obrtna zbornica tukajšnje županstvo, naj poroča o zadrugi, da more sestaviti o njej neko poročilo. Ker so odgovori zelo zanimivi, jih objavljamo: Poleg zadruge je še šest podjetnikov žebljarske obrti in dva kovača, ki nista v zadrugi pa izdelujeta zanjo naročila za kmetijsko orodje. Zadruga ima 86 delavcev, G. Magušar 44, Fort. Šmitek 4, Jera Šmitek 3, Marija Gartner 3, Jurij Hobjan 1. V Kropi se naredi sedaj na leto okrog 60 vagonov žebbljev, kakor popreje, le s tem razločkom, da so sedaj žebliji težjih vrst. Drugega železnega blaga se sedaj izdelava okrog 1½ vagona. Za letošnje leto misli zadruga izdelati 40 do 50 vagonov blaga.

4. novembra poroča trgovska in obrtna zbornica, da je z dne 15. sept. poslana ji prošnje predložila in sicer deželnemu predsedništvu v Ljubljani, deželnemu odboru v Ljubljani, trgov. ministrstvu, poljedelskemu ministrstvu, ministrstvu za deželno brambo, vodstvu avstr. Lloyd v Trstu, glavnemu ravnateljstvu Južne železnice; vse te prošnje je toplo priporočila.

Do konca leta so na vse te prošnje prišli dovolj ugodni odgovori glede naročil na izdelke.

Tako je dobila zadruga že prvo leto najbolj s pomočjo trg. in obrtne zbornice v Ljubljani precej stalnih odjemalcev v raznih državnih napravah. Po zadružnikih, ki so bili preje samostojni, je dobila precej zvez s trgovci. L. Hafner je bil preje v trgovskih zvezah s temi le kraji: Bosna, Zader, Braila, Križevci, Veliki Bečkerek, Glina, Wolfsberg itd. Val. in Gregor Šolar (verigarja) s Petrinjo, Gračanico, Vel. Kanižo, Sežano; Tomaž Pesjak z Varaždinom itd.

Iz sejnih zapisnikov omenjamo:

V seji 8. aprila se je sklenilo: zadruga preskrbi delavcem orodje, panóve in oglje brezplačno; določijo se cene za drobnino (mali ženski izdelki) in konjake.

Po sklepu seje 26 aprila so začeli sprejemati delavce dne 27. aprila in sicer v temle redu: najprvo delavce zadružnike, potem sposobne delavce zadružnikov in na zadnje druge dobre in poštene delavce.

26. maja so sklenili sedmim zadružnim vigencem (ozir. ješam) postaviti mojstre, ki nadzorujejo shrambe in delo po vigencih. Ti morajo vsak nered priti naznaniti v pisarno ob sobotah ob 9. uri. Surovine se izdajajo v

določenem redu; izdelke pa oddajajo kovači ob sobotah tudi v določenem redu po vigencih. Zasluge se izplačuje ob sobotah od pol 5. ure naprej. Pri izplačevanju morajo biti navzoči vsi člani načelstva, vsi mojstri in delavci.

V sejah dne 7. jun. in 18. avg. se je načelstvo bavilo s prireditvijo vigenca v „Kamerci“ za verigarino. — Za verigarskega mojstra je bil postavljen Val. Šolar. (Ta sklep ni bil izpeljan).

30. okt. je načelstvo sklenilo ne več dajati delavcem oglja brezplačno, orodje (pc domače cevje - Zeug) od delavcev pobrati in ga jim pustiti le toliko, kar ga neobhodno potrebujejo, za orodje napraviti inventar in popravljanje orodja delavcem odračunavati od zasluga.

Prvo leto je končala zadruga dosti ugodno. Izkazala je celo 365'66 gold. čistega dobička; seveda je to malenkosten znesek, a zgube vendar le ni bilo. Knjižnega prometa je bilo 64.643'97 gold.; za blago so izdali 17.695 gold. 86 krajc., prejeli pa 12.546 gold. 60 krajc.; delavcem za plače so dali 9.334 gold. 67 krajc. Deležnikov je bilo 22. Zadruga je imela blago in izdelkov v zalogi za 25.632 gold. 13 krajc. Za izdelke je imela terjati 8.157 gold. 59 krajc.; dalje je imela ješ in drugih nepremičnin za 1.066 gold. 50 krajc. in za 1.174 gold. 55 krajc. panjè in raznega orodja. Deležev so imeli člani 14.480 gold. 39 krajc.; dolga je imela zadruga v izposojilih 5300 gold., za blago pa 15.977 gold. 57 krajc. To zadnje skoro vse pri jeseniški Kranjski obrtni družbi. Ta dolg je delal zadrugi v naslednjem letu največje stiske; ogrožal je njen obstanek in oviral razvoj.

Bil. podatki v 1.000 kron

Gotovina in naložbe	—	izposojila	11
zaloge	51	blagovni upniki . .	32
terjatve za blago .	16	deleži	29
premičnine	2	rezerve	—
nepremičnine . . .	2	čisti dobiček . . .	1
bilančna vsota . .	71		
likv. imetje . . .	67	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	43	291 kron lastnega kapitala (deležev in rezerv).	
likvidnost	24		

Leto 1896

Industrijska družba na Jesenicah namreč ni zadrugi hotela dajati več železa in je zahtevala, naj preje poplača v prejšnjem letu napravljeni dolg. Vse prošnje za podaljšanje roka za plačilo dolga so bile brezuspešne. Zato se je zadruga obrnila naravnost na ravnatelja Industrijske družbe K. Luckmanna; ponudili so mu svoje železne izdelke in ga prosili, naj posreduje še v deželnem zboru za zadrugo, da dobi od dežele 10.000 gold. brezobrestnega posojila. Luckmann jim je 19. jan. obljubil svojo pomoč, zraven pa je pristavil: pomagajte si tudi sami; ne delajte preveč lahkomišljeno dolgov. Od odjemalcev pa, ki ne plačajo v 14 dneh, zahte-

vajte akcept, t. j. menico. Tudi Ljudska posojilnica je v letu 1900 prav to svetovala. Na menice bo družba že dajala železo. Bosniške žeblje moremo le prav ceno prodajati, zato nam naznanite najnižjo ceno.

Obenem se je obrnilo vodstvo zadruga na barona Borna, ki je tedaj stanoval na Dunaju. V nemško pisani prošnji dne 16. jan., katere koncept je sestavil dr. Supan, popisuje zadruga, da dolguje Kranjski industrijski družbi na Jesenicah 11.200 gold. Terjati pa ima za prodane izdelke 10.000 gold. Blaga ima v zalogi za najmanj 16.000 gold., drugih dolgov pa največ 15.000 gold. Zato ni K. I. D. v nobeni nevarnosti za svoj denar. Ker pa ona zahteva, naj zadruga takoj vrne velik del dolga, kar ni mogoče, prosi združno vodstvo, naj on s svojo mogočno besedo vpliva, da prevzame K. I. D. na račun dolga nekaj izdelkov in ji da železa še za 5.000 gold. V šestih mesecih bo zadruga ves dolg poravnala. — To pismo najbrž ni bilo bogve kako uspešno, kakor vidimo iz naslednjega.

Združno vodstvo je šlo osebno k predsedniku deželne vlade; istčasno se je po Murniku obrnilo za podporo tudi na deželni odbor (4. marca) in že drugič na Kranjsko hranilnico. Prosilo jo je, da naj dovoli v poplačilo združnih dolgov 15.000 gold. posojila na združno imetje, ali pa naj vzame za 10.000 gold. deležev. Murnik je zadrugo v deželnem zboru toplo priporočil. Uspeh njegovega govora je bil: 8. aprila je deželni odbor podpisal 40 deležev po 100 gold.

Prošnja na Kranjsko hranilnico za 15.000 gold. brezobrestnega posojila je bila odklonjena; pač pa je Kranjska hranilnica dala 7. marca 3.000 gold. za 1 leto. To posojilo je Kranjska hranilnica podaljševala od leta do leta; zadruga ga je vrnila 1899.

V marcu in juniju pišejo dr. Supanu, da se ročno izdelani konjaki, čevljarški žebli, romarji in cvikovci ne morejo več prodati; želeči bi bilo, da zadruga nabavi kaj strojev.

Dobro je bilo za zadrugo, da je tudi Kranjska industrijska družba (20. marca) začela naročati pri nji žeblje. V zameno ji je dala železo. Večkrat pa se je pritoževala, da izdeluje zadruga slabo blago.

V juniju (11. jun.) je prevzela zadruga prvo večje naročilo vojaških postelj (za 1927 kosov) od c. kr. vojaškega skladišča za deželno brambo na Dunaju. To delo je zaposlilo veliko delavcev. Delo za železne dele sta prevzela Franc Ažman in Val. Šolar, deske je pripravil J. Guzeli iz Škofje Loke, mizarsko delo pa je izvršil Ignac Ažman.

Železni deli so bili pravočasno dogotovljeni, leseni deli pa ne; a na prošnjo zadruga je bil rok za dobavo podaljšan do 20. novembra. Pri tem naročilu je zadruga nekaj zaslužila.

Pisarniško delo se je pomnožilo, zato so v novembru prideliili tajniku novo pisarniško moč. Ker je bil načelnikov sin ravno doma, je ta vstopil v to službo; ostal pa je le par mesecev.

Iz zapisnikov sej in občnih zborov posnemamo sledeče: Načelstvo je imelo 5 sej, nadzorstvo pa eno; občna zbornica sta se vršila dva. Glavna

točka prvega občnega zbora je bila potrditev letnega računa, na drugem občnem zboru pa so se vršile volitve. V prvi dobi sta se vršila izvemšji l. 1901 vsako leto dva občna zbora.

3. jan. so sklenili na oskrbnika spodnje fužine Mateja Šolarja napraviti prošnjo, da da zadrugi spodnjo fužino v najem proti temu, da jo bo zadruga popravljala.

9. febr. je prišel na občnem zboru na dnevni red predlog Jalenov za napravo zadrugne kantine. Predlog so odložili na „boljše denarne razmere“.

Ker je L. Hafner, kakor smo že enkrat omenili, 30. jun. izstopil, je tretji občni zbor 15. julija izvolil Franceta Zupana v načelstvo. — Tega občnega zbora se je udeležil tudi Murnik. — Delavce so opetovano opozarjali, naj vse oglje jemljejo od zadruga, ker so ga nakupovali tudi sami in so nastale vsled tega mnoge nerednosti. Vsak delavec plača na teden po tri krajcarje za „najenje“ (nadevanje jekla na železo na nakovalu).

Trgovina je bila to leto, kakor poročajo dr. Supanu, dokaj dobra. Najboljša je bila v mesecu juliju, ko so iztržili 5.090 gold. 80 krajc. Razširila se je na Bosno, ker je bila zadruga cenejša kot konkurenca Magušar. Zadruga je to leto imela precej naročil državnih železnic, tako da je bilo tudi delavcev vedno več zaposlenih, kakor kažejo izplačilne knjige.

11. dec. pišejo zopet dr. Supanu: toliko smo dosegli, da ima vsak, ako le hoče, delo doma.

Bilanca je to leto nekoliko ugodnejša kot je bila prvo leto. Čistega dobička je izkazala zadruga 946 gold. 72 krajc., promet je znašal 93.549 gold. 56 krajc.; delavci so za plače prejeli 15.329 gold. 32 krajc. Blaga je prodala za 40.906 gold. Deležnikov je bilo 25, torej trije več. Blaga je imela zadruga v zalogi za 16.411 gold. 05 krajc. Terjatve na blagu so znašala 14.394 gold. 73 krajc. Premični inventar se je pomnožil za okoli 350 gold., ker so nabavili novo orodje za izdelavo vojaških postelj. Deleži so znašali 18.909 gold. 39 krajc. (4.500 gold. več kot prejšnje leto, ker je to leto vzel deželni odbor za 4.000 gold. deležev.) Izposojil je bilo za 3.000 gold. več kot prvo leto, to je 8.000 gold. Dolga za blago je pa ostalo 8.813 gold. 35 krajc., skoro polovico manj kot preteklo leto. Zato je bilo to leto res dosti ogodno.

Bil. podatki v 1.000 kron, v oklepaju prejšnje leto.

Gotovina in naložbe	8 (—)	izposojila	16 (11)
zaloge	33 (51)	blag. upniki	18 (32)
terjatve	29 (16)	deleži	38 (29)
premičnine	3 (2)	rezerve	— (—)
nepremičnine	2 (2)	čisti dobiček	2 (1)
bil. vsota	75 (71)		
likvidno imetje 70 (67)		Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	34 (43)	237 (291) kron lastnega kapi-	
likvidnost	36 (31)	tala.	

Leto 1897.

Leto 1897 bi bilo za zadrugo kmalu usodno, a se je nazadnje vendar srečno končalo.

Velika nesreča je doletela zadrugo, ker je sredi marca umrl v Ljubljani njen veliki dobrotnik in požrtvovalni prijatelj dr. Viktor Supan. Bil je tudi njen pravni zastopnik, ki ga je zadruga velikokrat rabila v pravadah z odjemalci, ki niso pravočasno plačevali blaga ali so bili falitni. Kakor je razvidno iz pismenih poročil, je bil on z zadrugo vedno v stiku. Silno ga je veselil njen napredek; imel je res srce zanjo.

Oskrbnik njegove pisarne je postal dr. D. Majaron; postal je za Supanom tudi zadružni pravni zastopnik. Tudi ta se je požrtvovalno zavzemal za zadrugo in ji je pomagal v denarnih težkočah, ki so bile to leto največje.

V marcu je prejela zadruga od c. kr. ministrstva za deželno brambo kot prejšnje leto naročilo za dobavo 5623 vojaških postelj (kavalet). Prevzetje tako visokega naročila je bilo drzno za mlado, še ne varno ustanovljeno podjetje. Za izvršitev tega dela je bilo treba velikega kapitala za železo, za les in za delavce. A takega kapitala zadruga ni imela, pač pa dolg pri Kranjski obrtni družbi na Jesenicah, ki je zadrugo venomer tirjala, naj ga poravna. — Vrhutega je morala zadruga pri ministrstvu vložiti kavcijo v znesku 4000 gold., da bo prevzete postelje pravočasno izgotovila. Kavcijske papirje je brez odškodnine posodila banka L. C. Luckmann v Ljubljani.

Takoj po prevzetju naročila se je obrnila zadruga na razne lesne trgovce za potrebni les, a ni mogla nikjer dobiti povoljnega odgovora. Zato je sklenila pogodbo za les s tistim trgovcem kot prejšnje leto. Ostalo delo so sklenili izvršiti doma. Iskali so delavcev. Tudi v Kamni gorici so razglasili, da rabijo 50 delavcev; napravili so novo delavnico, kjer je bilo potem zadružno skladišče za drobnino. Tega prostora se je še pozneje držalo ime „delavnica“. Ko je l. 1932 postal iz nje vigenc, se ga je prišlo šaljivo ime „pana“, ker je zadruga tu žebjarje „panala“ za boljšo kvaliteto. (Prejšnje leto so izdelovali železne dele postelj v spodnji fužini). Pri gradbi delavnice so imeli precej sitnosti z županstvom. Do 31. avg., ko je potekel določeni rok, je zadruga srečno izgotovila vse železne dele postelj, leseni deli pa niso še bili gotovi, ker lesni trgovec ni pravočasno mogel preskrbeti lesa. Ker strokovnjaška komisija samo železnih delov ni hotela prevzeti, je prosila zadruga za podaljšanje dobavnega roka. Tega so ji sicer podaljšali do konca novembra, a up na predplačilo za železne dele je šel po vodi.

Sedaj so iskali lesa celo pri dunajskih dobaviteljih; slednjič je prevzela preskrbo lesa trdka Keller v Celovcu. Imeli pa so zopet sitnosti s slabim materijalom; deske so bile grčave, razklane in mnoge še sveže. A vse bi se izvršilo z lahkoto, ako bi bila zadruga imela kaj denarja.

Lesnemu podjetniku je bilo treba dati 2000 gold. predplačila; domače delavce je bilo treba redno plačevati, nova delavnica je stala 3000 gold., za potrebno orodje so plačali 2600 gold.; tudi železa je zmanjkovalo, ker ga Jesenice niso hotele več dajati. (Glej koncept prošnje trgov. ministrstvu od 5. oktobra.)

Že 24. aprila so prosili Murnika, naj preskrbi zadrugi na kakšen način 15.000 gold. brezobrestnega ali obrestnega posojila. 19. maja pa je Murnik odgovoril, da ne ve nobenega vira več; pač pa pravi, da bo še enkrat poprašal pri Kreditnem društvu Kranjske hranilnice in da se mu znabit posreči. Obenem pa izraža misel, da bi bilo najboljše, če bi zadruga mogla dobiti kaj deležnikov, ki bi z večjimi vsotami pristopili; govoril da bo tudi s Karlom Luckmannom zaradi kredita za železo.

Po Murnikovem posredovanju je dalo Kreditno društvo zadrugi 1. julija 8000 gold. posojila; a to je bilo za njeno stisko premalo.

7. sept. že zopet prosijo Murnika, naj jim izposluje novo posojilo. 5. okt. pa pošiljajo Murniku nove pismene prošnje na deželni odbor za posojilo 8000 gold. in za podpis novih deležev ter na Kreditno društvo, da naj poviša že dano posojilo na 15.000 gold. Spremno pismo zaključujejo: „V 14 dneh mora biti pomoč!“ — Na Jesenice so namreč 18. sept. pisali, da bodo v enem mesecu dolgove poravnali, ker so se zanašali na plačilo za postelje.

V istem času so prosili tudi Hranilnico v Kranju — morebiti še druge denarne zavode — naj podpiše kaj zadrुžnih deležev. A vse prošnje so bile brezuspešne.

22. okt. prosijo še enkrat pri Kreditnem društvu za povišanje posojila na 15.000 gold. Sedaj so bili pa uslišani. Murnik je izposloval povišanje posojila. Dne 29. nov. se mu vodstvo toplo zahvaljuje za posredovanje ter veselo pristavlja: „Trgovina gre izvrstno; železni deli postelj so odobreni, leseni se v Celovcu pregledujejo; lahko bi zaposlili še 50 delavcev, ako bi jih kaj bilo; tudi plače smo delavcem po možnosti zvišali, ker bomo pri tej dobavi vendar nekaj zaslužili.“

To leto si je vodstvo začelo resno prizadevati, da bi si zadruga pomagala s stroji. Tudi občna zbornica tega leta sta uvidela potrebo strojev in izvršila tozadevne sklepe.

Julija so postavili nove škarje za rezanje železa, stroj za vrtanje lukenj ter še nekaj drugih strojev na roko, ki so jih rabili predvsem pri izdelovanju postelj.

5. okt. so poslali Murniku v popravo koncept prošnje na c. kr. trgovinsko ministrstvo. V nji prosijo podpore, da bi mogli tudi za žeblje postaviti kaj novih strojev. Obenem se priporočajo, da bi jim vsako leto oddali izdelovanje vojaških postelj, češ, da morejo pri tem delu zaposliti tudi slabotne in slabovidne delavce, ki so za žebljarsko delo nesposobni. Nadalje poročajo, da je zadruga začela izdelovati tudi nove vrste železnih

izdelkov: verige, zidnike (Mauerhacken), zobe za brane, podkvice in vojaške postelje. Deželni odbor je dovolil 400 gold. podpore za pouk v izdelovanju verig, kot piše Murnik 19. maja. Trgovsko ministrstvo je pa šele pozneje po opetovanih priganjanjih in prošnjah ugodilo.

Nepremičnin — 9 ješ — je nakupila zadruga to leto za 1170 gold.

To leto je načelstvo imelo samo eno sejo, kakor izpričuje sejni zapisnik.

Občni zbor 18. febr. je sklenil obrestovati delnice iz čistega dobička po 5⁰/₁₀. 5. občnega zbora sta se udeležila dr. Majaron in Murnik.

Da je to leto zadruga srečno premagala vse denarne težkoče, je bila v največji meri zasluga Murnikova. Isti je tudi pregovoril ravnatelja Luckmanna, da je začel dajati zadrugi železo na ime zadružnega načelnika Klinarja.

Stanje zadruge koncem leta je bilo že precej ugodnejše kot prejšnji dve leti. Čistega dobička je bilo 1861 gold. 76 kr.; knjižni promet je bil za skoro 100.000 gold. večji kot prejšnje leto, medtem ko so bile delavske plače približno iste kot prejšnje leto. Blaga je prodala zadruga za 51.255 gold. Izposojil je imela zadruga 27.400 gold., dolga za blago 33.512 gold. 67 kr., terjatve na blagu pa so znašale 42.665 gold 93 kr. — trgov. ministrstvo namreč še ni plačalo zneska za postelje 39.000 gold.; 13.000 gold. je pa zadruga imela naloženega denarja v avstr. poštni hranilnici. Vrednost blaga je znašala 14.094 gold. 65 kr., približno 2000 gold. manj kot prejšnje leto. Zvišala sta se tudi premični in nepremični inventar, kakor smo že omenjali.

Bil. podatki v 1000 kron

Gotovina in naložbe	38 (8)	izposojila . . .	55 (16)
zaloge	28 (33)	blagovni upniki	69 (18)
blagovni dolžniki . .	85 (29)	deleži	32 (38)
premičnine	4 (3)	čisti dobiček . .	4 (2)
nepremičnine	4 (2)		
bil. vsota	159 (75)	Na 100 kron izposojila pride	
likvidno imetje 151 (70)		58 (237) kron lastnega kapitala.	
dolgovi	<u>124 (34)</u>		
likvidnost	27 (36)		

Leto 1898.

V tem letu se ni zgodilo v zadrugi nič posebnega, važno je to, da je mogla zaposliti skozi celo leto nad sto delavcev in jim preskrbeti dovolj rednega dela.

Koncem januarja šele je trgovinsko ministrstvo plačalo že prejšnje leto odposlane vojaške postelje. Sedaj je mogla zadruga poravnati pri Kreditnem društvu dolg v znesku 15.000 gold.; obenem pa je prosila za.

novο posojilo 10.000 gold., „da bode mogla sproti in zato ceneje plačevati železo“. Posojilo ji je bilo dovoljeno na menico za pol lela. Čez pol leta je morala za posojilo zopet prositi itd.

V marcu je zopet nastopila stiska, ker je zmanjkalo železa, ki ga Jesenice naenkrat zopet niso hotele dajati. Treba je bilo novih potov in prošnja, da se je rešila zadruga iz zadrege.

Za vojaške postelje, ki so jih to leto zopet prevzeli, so iskali 50 kovaških delavcev v Železnikih.

28. aprila je zadruga kupila „srednji“ mlin z gozdom od Katarine Košir za 1140 gold. Nadalje je v tem letu kupila še 12 ješ za skupno 1585 gold.

Načelstvo je imelo 3 seje, nadzorstvo 1, občna zbora sta se pa vršila 2. Važnejši sklepi so sledeči:

14. aprila je načelstvo sklenilo, da se spodnji prostori „srednjega“ mlina preustrojijo za izdelovanje železnih izdelkov, zgornji pa za napravljanje zabojev in sodcev.

Na občnem zboru 16. februarja je naglašal nadzornik Hönigman, da zadruga v vsakem oziru dobro stoji. Obžaluje pa, da ustanovitev zadruge ni bila tako sprejeta, kakor bi morala biti z ozirom na njen blag namen.

Na drugem občnem zboru 16. junija so izpremenili besedilo tvrdke v Prva žebljarska in železoobrtna zadruga v Kropi in Kamni gorici, registrovana zadruga z omejeno zavezo; gotovo zato, da bi za zadru go pridobili tudi Kamnogoričane, kar pa je ostalo še brez uspeha. — Nadalje so na tem občnem zboru sklenili, da mora vsak nov deležnik plačati kot pristopnino toliko na 100 gold. deleža, kolikor pride v tistem času na delež rezervnega zaklada; vendar se glasi deležna knjižica le za 100 gold., oziroma za več sto za več deležev. Kar se pa več plača, se vknjiži rezervnemu zakladu. Ta sklep se menda nikdar ni izvajal; dasi je bil po eni strani pravičen, vendar je gotovo oviral vstop novim članom, ko že sicer ni bilo velike vneme za vstop v zadrugo. Formelno je bil razveljavljen leta 1904 po novih pravilih. — Obresti deležev se morejo puščati v združni blagajni za nove deleže, za katere pa ne velja prejšnja določba. — V slučaju dolge bolezni ali obubožanja naj se deležniku, ki izstopi, na zahtevo izplača delež, obresti in pripadajoči del rezervnega zaklada, kakor to določi takratno načelstvo.

Po žrebu sta na tem občnem zboru izstopila iz načelstva T. Pesjak in Fr. Zupan, ki so ju na novo izvolili. Ravno tako je bilo vnovič izvoljeno dosedanje nadzorstvo. V sledeči seji načelstva je bil izvoljen za načelnika V. Klinar, za njegovega namestnika Fr. Šolar.

To leto se je razširila združna trgovina tudi v dežele ogrske krone, kjer je imela odslej stalen trg.

Obrat je bil to leto prav dober, kakor je razvidno iz računskega zaključka; zakaj prometa je bilo več kot še enkrat toliko kot prejšnje leto in sicer 411.195 gold. 13 kr. Presežen je bil v prihodnjem letu samo za 5000 gold., potem je bil pa tri leta zapored mnogo manjši. Blaga so prodali za 93.325 gold., to je skoro za še enkrat toliko kot prejšnje leto. Delavske plače so narastle na 26.153 gold. 28 kr. Bilanca je izkazala to leto čistega dobička že 2.016 gold. 89 kr. Toliko čistega dobička ni izkazala zadruga tudi mnogo let pozneje ne. Tudi dolga na blagu je izkazala to leto le 11.450 gold. 09 kr., na izposojilih pa 15.900 gold.

Moremo reči, da je bilo leto 1898 za zadrugo prav ugodno.

Bil. podatki v 1000 kron.

Gotovina in naložbe	6 (38)	izposojila	. . . 34 (55)
zaloge	43 (28)	blag. upniki	. . . 24 (69)
blag. dolžniki . . .	36 (85)	deleži	35 (32)
premičnine	5 (4)	rezerve	2 (—)
nepremičnine . . .	8 (4)	čisti dobiček . .	4 (4)
bil. vsota	98 (159)		
likv. imetje	85 (151)	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	<u>58 (124)</u>	lastnega kapitala 109 (58) kron.	
likvidnost	27 (27)		

Leto 1899.

Takoj v začetku novega leta (9. jan.) je prejela zadruga potom svojega pravnega zastopnika dr. Majarona proti dvema menicama 2 obligaciji od Kreditega društva Kranjske hranilnice, ki jih je morala vložiti kot kavcijo pri vodstvu drž. železnic na Dunaju za točno izvršitev žebļjev za pritrjevanje železniških tračnic.

V marcu (21. marca) je bila zadruga zopet v denarni stiski; Kranjska industrijska družba na Jesenicah je, najbrž nahujskana od konkurence, ki je bila nevoščljiva zaradi naročila drž. železnic, ustavila kredit in dobavo, „dasi je manjkalo še dva in pol meseca, da bi bila dotečena faktura za železo“, kakor piše zadruga v nekem pismu. Brzobjavno so poslali na Jesenice 1800 gold. Zadruga je ravno izdelovala naročilo državnih železnic in je imela že za 15.000 gold. izdelanih žebļjev; toda vsa ta pojasnila niso pri Kranjski industrijski družbi nič pomagala. Zato so se po dr. Majaronu obrnili na Splošno kreditno društvo za 20.000 gold. posojila; ker je bila zadeva nujna, so prosili obvestila z obratno pošto; a prošnja ni imela uspeha. Tedaj se je zadruga obrnila na Ljudsko posojilnico v Ljubljani, ki ji je zaprošeno posojilo dala na akcept — menico za 6 mesecev. V oktobru je bilo to posojilo podaljšano še za 4 mesece. Odslej je bila zadruga do leta 1905 tudi s to posojilnico v denarni zvezi.

Ker je zadruga to leto pristopila kot članica k Gospodarski zvezi, ki je bila takrat osrednja zveza denarnih in drugih zadrug, ji je Kranjska hranilnica odpovedala z 12. julijem brezobrestno posojilo, ki ga je zadruga nato 1. avgusta vrnila. Tudi Kreditno društvo je iz istega vzroka znižalo zadrugi kredit.

Ker se je zadružna trgovina razširila tudi že v Srbijo, je izbrala koncem januarja zadruga za svojega zastopnika v Belgradu J. Izajlovića, kateri jo je več let dobro zastopal. Tudi v Bolgariji in na Ogrskem je imela zadruga svoje zastopnike.

Ker je 1. 1897 spodnja fužina popolnoma prenehala z obratom, je zadruga začela misliti in delovati na to, da bi stopila na njeno mesto. Prizadevala si je posebno v tem letu, da bi v fužinskih prostorih vpeljala strojni obrat in se vsaj deloma modernizirala. Zato je stopila v stalno pismeno zvezo z ravnateljstvom c. kr. tehnološkega obrtnega muzeja na Dunaju. 8. marca je prišel od tam uradnik, da si je ogledal ves prostor in vodno silo, da bi moglo omenjeno ravnateljstvo uspešneje pomagati, da se čimpreje uresniči vroča želja zadruge. Tozadevni dopis ravnateljstva je poslala zadruga Murniku, da še on izreče svoje mnenje. 24. aprila odgovarja Murnik naravnost Hönigmanu: „Prečastiti gospod! Vračam Vam dopis . . . Stvar sama se mi zdi jako važna, in ako more zadruga jedno fužino kupiti, bi bilo to brez dvoma koristno za obrt v Kropi. Glede turbine pri spodnji fužini bi bilo seve treba, da si ogleda stvar inženir. Podpore bi jaz najbrž za Kropo izprosil. Koliko bi se dobilo od trgovske in obrtne zbornice in morda tudi od dežele, Vam ne morem naznati, ker ne vem, koliko bi zadruga potrebovala. Jaz sicer pridem precej, ko se deželni odbor zaključi, v Kropo . . . Zadruga naj pa takoj izračuna, koliko bodo veljale poprave in nakup spodnje fužine, da potem naredim prošnjo na deželni odbor in na trgovsko in obrtno zbornico za podporo. Ministrstvo bo potem nekaj strojev zadrugi prepustilo . . . Pisati je treba c. kr. tehnološkemu muzeju, naj pošlje zadrugi zbirko ključavničarskih vzorcev, katere bo zadruga takoj plačala . . .“

Zadruga je zato nameravala kupiti spodnjo fužino. Ko so pa deležniki spodnje fužine za to namero izvedeli, so fužinske dneve, ki so bili dotlej skoro brez vrednosti, visoko podražili, tako da zadrugi ni kazalo jih takoj kupiti; spodnjo fužino je zaenkrat vzela samo v najem. Skušala pa je polagoma pokupiti vsaj dve tretjini deležev, da bi mogla razpolagati s fužinskimi prostori in vodno silo.

13. novembra pa piše takratni adjunkt Obrtnopospeševalnega urada na Dunaju Henrik Pösendeiner, ki si je s časom stekel za zadrugo velike zasluge, zadrugi sledeče: „Napravite takoj na vodstvo Obrtnopospeševalnega urada c. kr. trgovskega ministrstva pri c. kr. tehnološko-obrtnem muzeju takole prošnjo: Podpisana zadruga si drzne po že mnogih dogovorih s slavnoistim prositi ne za denarno podporo za nakup strojev, ampak

da ji prepustite sledeče stroje: eno malo strojno kladivo ali malo stiskalnico za kladvica, ene ekscentrične škarje, orodje in transmisije. — Utemeljajte prošnjo, da je za obstoj Kroke življenskega vprašanja, da se izdelavajo žebliji za tračnice, kladvica, s stroji, ker se na roko vsled prehude konkurence ne morejo več; da ročno delo tudi ni tako natančno in dobro, kot strojno; zato da je nevarnost, da ročnokovanih žebeljev nihče ne bo naročal. Ker pa ima zadruga sedaj prostor in vodno moč, zato ponavlja svojo prošnjo.“ Pösendeiner pristavlja še, naj prošnjo takoj sestavijo in odpošljejo.

Zadruga je prošnjo sestavila kot je bilo naročeno in jo je odposlala. Res je bila nevarnost, da bi se izdelovanje velikih kladvic, ki je bilo staro komaj dve leti, že moralo opustiti. Nekatera železniška vodstva jih sploh niso hotela več naročati, druga so jih vračala, ker so se pri ročno izdelanih prehitro odlomile glave.

Seveda prošnja to leto ni bila rešena, ker je šlo leto že h koncu. Stroji sami pa so dospeli šele koncem leta 1901.

To leto je zadruga zopet prevzela v delo vojaške postelje. A deske so bile površno izdelane in premalo osušene. Komisija jih je pri prevzemanju mnogo izvrgla, za njo pa še vodja vojaškega skladišča. Zadruga je imela pri tem naročilu veliko izgubo. Še v juniju 1900 je v tem oziru posredoval na Dunaju državni poslanec Josip Pogačnik, a brez posebnega uspeha.

Pri premičnem in nepremičnem inventarju to leto ni bilo posebne izpremembe.

Načelstvo je to leto imelo zopet le eno samo sejo z nadzorstvom skupaj, pri kateri se je samo odbor konstituiral.

28. februarja se je vršil VIII. občni zbor. Udeležilo se ga je osem članov.

12. septembra je bil IX. občni zbor. Udeležil se ga je Murnik kot zastopnik dežele in 10 članov. V daljšem govoru je Murnik priporočal razširjenje zadruge oziroma pridobivanje novih zadružnikov in je podajal praktične nasvete glede razširjanja obrti in kupčije. V načelstvo in nadzorstvo so bili izvoljeni vsi dotedanji člani.

V tem letu je, kakor razvidimo iz zgoraj navedenega, skušala zadruga kreniti na nova pota in dati obrti možnost za nadaljni razvoj.

Računski zaključek je bil sledeči: Čistega dobička je bilo 1933 gold. 01 kr., promet je znašal 416.373 gold. 20 kr.; za blago je prejela zadruga približno toliko, kot prejšnje leto t. j. 93.863 gold., delavske plače pa so bile za 3500 gold. večje. Dolga na izposojilih je bilo okrog 5000 gold. več kot preteklo leto, ker so temu primerno narastle tudi terjatve za odposlano blago, oziroma zaloga blaga na zneska 26.737 gold. 37 kr., in 27.369 gold. 42 kr.

Bil. podatki v 1000 kron.

Gotovina in naložbe	6 (6)	izposojila . . .	36 (34)
zaloge	55 (43)	blag. upniki . . .	44 (24)
blag. dolžniki . . .	53 (36)	deleži	38 (35)
premičnine	4 (5)	rezerve	4 (2)
nepremičnine . . .	8 (8)	čisti dobiček . .	4 (4)
bil. vsota	126 (98)		
likv. imetje . . .	114 (85)	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	80 (58)	117 (109) kron lastnega kapi-	
likvidnost	34 (27)	tala.	

Leto 1900.

Po tedanjih zadružnih pravilih se je mogel del čistega dobička razdeliti koncem leta med zadružnike po razmerju deležev. (Čistega dobička niso nobeno leto razdelili med člane; dajali so le po 5 % obresti na deleže.) Davčna oblast je prišla na to šele leta 1899. Zato je takoj za novo leto 1900 naložila zadrugi kot akcijski družbi davek od čistega dobička od vseh let nazaj v znesku 2.432 gold. 34 kr. Zadruga se je takoj obrnila za svet na dr. Ivana Šušteršiča. Že 26. januarja ji je odgovoril, naj napravi zoper ta davek priziv zato, da se stvar nekoliko zavleče. Med tem naj pa prosi c. kr. ministrstvo za znižanje davka milostnim potom. Prošnjo za znižanje davka so v Ljubljani dolgo zavlačevali; vendar jo je tekom junija finančno ministrstvo po posredovanju poslanca Jos. Pogačnika, kakor poroča ta župniku 8. junija, ugodno rešilo. Davek je bil znižan na 437 gold. 13 kr.

Pokazalo se je, da so prvotna zadružna pravila zastarela z ozirom na spremembe zadružne postave iz l. 1896 in 1897 in da tudi nadaljni razvoj zadruge zahteva, da jih prenaredi. Število zadružnih članov ni namreč prav nič narastlo. Od 22 članov v l. 1895 je narastlo v 5 letih na 24 članov. Delodajalci in posestniki niso hoteli pristopati k zadrugi, navadni delavci pa niso imeli toliko denarja, da bi mogli vplačati delež. Treba je bilo že s pravili vzbuditi več zanimanja za zadrugo, pokazati članom njih koristi, dati priložnost, da se tudi delavci morejo udeleževati zadružnega gibanja ter delati na to, da se število članov pomnoži. Kajti od števila članov, pravzaprav vplačanih deležev, je zavisen kredit; brez velikega kredita se pa zadruga ni mogla razvijati, zlasti ne svojega ročnega obrta spremeniti v strojni obrt, katero misel je vodstvo zadruge ravno v tem letu 1900 skušalo deloma uresničiti.

To je bil namen novih pravil, ki jih je v letu 1900 sestavljal in slednjič sestavil — večinoma na podlagi prejšnjih — dr. Šuštešič. Vsled zahtevanih davčnih olajšav prvi osnutek pravil po nasvetu strokovnjakov sploh ni bil predložen.

Občni zbor je drugi osnutek pravil 11. junija sprejel in potrdil. Sept. jih je deželno kot trgovsko sodišče registriralo. V teh pravilih so izvršili sklep občnega zbora iz l. 1898 glede spremembe tvrdke na besedilo: „Prva žebljarska in železoobratna zadruga v Kropi in Kamni gorici, registrovana zadruga z omejenim jamstvom“. Ta pravila imajo sledeče važnejše spremembe: § 3. Kot delavne moči uporablja zadruga v svoji obrti načeloma le svoje člane, kakor je to zahteval novi združni zakon. Nečlane sme zadruga zaposlovati le v po zakonu določenih slučajih in mejah. — Zaradi te določbe je bilo treba skrbeti, da delavci, ki do sedaj v pretežni večini niso bili člani, postanejo člani. Ker pa tega z ozirom na višino deležev niso mogli doseči, zato je § 12 določil še druge, namreč „opravilne“ deleže po K 1^a. — § 7 prepoveduje tudi ženam in podložnim družinskim članom deležnikov, izvrševati enako obrt, kakor zadruga (gl. § 6 pravih pravil). — Delež (§ 9) se sme izplačati šele eno leto po preteku tistega leta, v katerem je član izstopil (po prejšnjih pravilih pa že v 6 mesecih). Glavne deleže je še vedno lahko vplačati v blagu, opravilne pa le v gotovem denarju (§ 12.). A člane, ki imajo le po 1 ali več opravičnih deležev, sme zadruga vsak čas odpustiti iz službe, dočim članov z glavnimi deleži ne more brez tehtnih razlogov (§ 15). § 18 določa, da občni zbor more osnovati posebno rezervo, v katero se steka 20 % čistega dobička. Od čistega dobička se najprvo pokrijejo 5 % obresti deležev. Ostali čisti dobiček pa se razdeli: 30 % v splošni, 20 % v posebni rezervni zaklad, 50 % se pa more razdeliti med združnike z glavnimi deleži. Načelstvo sme po sklepu občnega zbora dobiti 5 %. Vsled tega paragrafa je smatrala davčna oblast zadrugo še naprej kot akcijsko družbo — do leta 1904, ko se je ta paragraf popravil. § 49 govori o volilni pravici in določuje, da ima 20 opravičnih deležev skupaj en glas, če glasujejo v istem smislu. Volilne pravice pa posestniki opravičnih deležev vsak zase nimajo ne aktivne ne pasivne.

To so bile najvažnejše spremembe. A pristaviti moramo že sedaj, da ta pravila niso bila primerna tedanjemu razvoju zadruga in jih je bilo treba kmalo prenameniti.

Uspeh novih pravil je bil, da je pristopilo v zadrugo mnogo novih članov. Tudi nekaj takih, ki so to leto začeli delati pri zadrugi, je pristopilo. Število članov je poskočilo od 24 na 102; vsi na novo vplačani deleži so pa bili le opravični, kajti znesek vplačanih deležev se v tem letu ni nič dvignil, ampak je celo padel za 700 kron.

Po Luckmannovem naročilu so v februarju Magušarju vnovič sporočili, da so ga voljni sprejeti v članstvo. Uspeha ta korak ni imel. C. kr. obrtnopospeševalni urad je prošnjo za podporo za stroje rešil concem leta. Dovolil je zadrugi strojev v znesku 10.000 kron; zadruga se jeavezala, da jih bo odplačevala deset let v letnih zneskih po 1.000 kron.

Zadruga je kupila 27 deležev spodnje fužine za 3.730 kron in brusnice pri spodnji fužini za 300 kron. Od Fr. Zupan 3 dneve po 75 kron,

od obeh cerkva 6 dni po 100 kron, od Luka Hafnerja 14 dni po 75 kron, od Marije Hafner 1 dan za 100 kron, od Jožefe Pirc 1 dan za 130 kron, od Helene Pirc 1 dan za 140 kron, od Andreja Zupan 1 dan za 133 kron. Dv tretjinske večine (= 33 deležev) zadruga pri spodnji fužini torej še ni dosegla, vendar se ji je to v kratkem času posrečilo.

To leto je zadruga menda zadnjikrat izdelovala vojaške postelje.

Kranjska hranilnica in nje Kreditno društvo sta zadrugo vedno manj upoštevala in je to leto zadrugo financirala Ljudska posojilnica.

Promet je padel od prejšnjega leta za skoro 200.000 kron; znašal je 644.396'33 kron. Temu primerno so se zmanjšale tudi druge številke v bilanci. Delavske plače so padle za 7.000 kron; znašale so 52.007'24 kron. Prodaja je znašala 153.001 krono. Čistega dobička je bilo vseeno 3.479'80 kron.

S 1. januarjem 1900 je stopil v veljavo novi denar: krona. En goldinar je bil dve kroni.

Bil. podatki v 1.000 kron

Gotovina in naložbe	15 (6)	izposojila	. . 68 (36)
zaloge	 56 (55)	blag. upniki	. . 34 (44)
blag. dolžniki	. . 61 (53)	deleži	. . . 36 (38)
premičnine	 6 (4)	rezerve	 7 (4)
nepremičnine	 10 (8)	čisti dobiček	. . 3 (4)
bil. vsota	 148 (126)		
likv. imetje	. . 132 (114)	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	. . <u>102 (80)</u>	63 (117) kron lastnega kapitala.	
likvidnost	. . 30 (34)		

Leto 1901

Leta 1901 do 1904 so bila manj srečna glede gmotnega uspeha in letnega dobička. Bila so precej nevarna obstoju zadruge, zlasti zadnje leto. Značiti je bila temu nekoliko kriva notranja needinost vodstva, ki se je v letu 1901 pokazala očitno.

Nekoliko pa je bilo krivo, da zadruga ni mogla izkazati toliko dobička, ker je ta leta prehajala od ročnega v strojno delo. Imela je v tem oziru zelo velike ovire in ne najmanjše od strani svojega delavstva.

Kroparski rojak K. Luckmann, ravnatelj Kranjske industrijske družbe na Jesenicah, čigar praded Franc Luckmann (1735—1768) je bil Kropar, se je za dobrobit Kroke zelo zanimal. Mislil je vedno, da bi bilo za Kropo najboljše, ako bi se vsi delodajalci združili v nekak kartel, da bi ponehala medsebojna konkurenca. Večkrat je k temu nagovarjal zadrugo vodstvo. 30. januarja mu je zadrugni tajnik na ponovno prigovarjanje odgovoril v daljšem pismu, da je njegovo misel nemogoče uresničiti, kajti zadrugi nasprotni podjetniki delajo samo na to, da bi zadrugo uničili, de-

lavce pa dalje izžemali in plačevali s pijačo in živili. Edina pot za rešitev železne obrti v Kropi je podpora, zato naj dajejo zadrugi železo 1 krono ceneje kot konkurenci in naj samo od nje kupujejo žeblje. A to pismo ni imelo zaželenega uspeha.

Kakor se razvidi iz zadružne korespondence, je bil to leto zadružni pravni zastopnik dr. Ivan Šušteršič; nanj se je zadruga v tem letu velikokrat obračala za pomoč in za svet. Davkarija je zopet odmerila zadrugi jako visok davek še za leto 1899, ki je žugal zadrugi požreti ves čisti dobiček. Takoj se je zadruga obrnila na dr. Šušteršiča, ki je zopet napravil rekurz in potem prošnjo, da se je davek milostnim potom izbrisal.

Da bi mogli kam postaviti od ministrstva poslane stroje, je bilo treba nakupiti dovolj dnevov spodnje fužine. 20. aprila poročajo imenovanemu zastopniku, da so nakupili že 35/48 spodnje fužine, ostalih 13 ima pa še nasprotna stranka v rokah. Ta trditev ni bila docela resnična, nasprotna stranka je res imela 13 dnevov, toda od drugih 35 še niso bili vsi zadružna last. V teku leta je zadruga kupila še 5 dnevov za vsoto 1750 kron. (Od Janeza Jalena v Ratečah 1 delež za 400 kron, od Kristine Jalenove 1 delež za 200 kron, od Sabine Pirčeve 1 delež za 250 kron, od Marije Jalenove 1 delež in ješo za 600 kron in od Marije Globočnikove 1 delež za 300 kron.) Koncem leta je bilo še 16 dnevov v drugih rokah.

Zadružno vodstvo prosi 3. julija dr. Šušteršiča, naj vloži takoj tožbo za prisilno prodajo fužinskih deležev zoper J. Magušarja in K. Pibrovca. Tozadevni dopisi so se menjavali celo leto. V resnici so zoper imenovana tudi vložili tožbo za razdružitev skupnosti lastnine spodnje fužine in nje prodajo. Prišlo je pa do poravnave, sklenili so namreč, da se bo prodaja teh fužinskih dnevov izvršila eksekutivnim putem. A do prodaje deležev to leto ni prišlo. Šele par let pozneje je kupila zadruga zadnje fužinske dneve.

Novi stroji obrtno-pospeševalnega urada so došli. Zato je bilo treba spodnjo fužino popraviti. Obrtno-pospeševalni urad na Dunaju je poslal svojega uradnika adjunkta Pösendeinerja, ki je napravil načrte za najnujnejše poprave stare fužine in bivše valjavnice. 4. julija je bila skupna seja načelstva in nadzorstva, ki je sklenila narediti na zahtevo trgovinskega ministrstva legalizirano obvezno izjavo glede letnega odplačila in shranitve poslanih strojev. V tem mesecu so pričeli popravljati in prirejati prostore. — Delo je nadzoroval T. Pesjak, kakor je odločila seja načelstva. Denar za stroške poprav in naprav je posodila Ljudska hranilnica. Da bi ta rajši posojevala, se je zadruga izrekla pripravljeno ji privoliti, da sme v varnost svojih terjatev postaviti enega uradnika.

Namesto pomožne korespondentinje Barbare Huber so sprejeli dne 4. septembra Valentina Žmitka in v istem mesecu še Avgusta Železnikarja, tako da je imela zadruga s tajnikom sedaj tri uradnike.

Sredi leta so se začela nesorazumljenja v vodstvu zadruga. 3. septembra se je župnik Hönigman odpovedal nadzorstvu. Na prošnjo načelstva in nadzorstva je odpoved umaknil in je bil spor zaenkrat poravnal.

Občni zbor je bil eden, katerega se prvokrat ni udeležil noben zunanjih prijateljev zadruga. Skupni seji načelstva in nadzorstva sta bili dve, seja načelstva pa ena.

Bilanca je bila v glavnih točkah sledeča: prometa je bilo le 571.119 kron 89 vin., torej za okoli 70.000 kron manj kot l. 1900; blaga je bilo prodanega za 154.822 kron; dobička je bilo precej: 3.611 kron 07 vin. Ker se je nepremični inventar z nakupom deležev spodnje fužine in poprav zvišal za skoro 7.000 kron, ni mogla zadruga dolga na izposojilih in na blagu od preteklega leta nič znižati, tako, da je bilo izposojil 48.668 kron 07 vin., dolga za blago pa 31.322 kron 70 vin.; pri Kranjski hranilnici je ostalo dolga še 4.000 kron. Članov z onimi, ki so imeli opravilne deleže po 1 krono, pa niso bili v nobeni seji sprejeti, izkazuje letno poročilo ravno 100.

Navajamo številke iz bilance 1901 (v tisočih kron).

Gotovina in naložbe	9	izposojila	52
zaloga	48	dolg na blagu . .	41
terjatve za blago .	54	deleži	34
premičnine	13	rezerve	9
nepremičnine . . .	14	čisti dobiček . . .	4
bilančna vsota . .	139		
likv. imetje	111	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	<u>93</u>	83 (63) kron lastnega kapitala.	
likvidnost	18		

Leto 1902

Priprave in poprave spodnje fužine za nove stroje so bile dokončane. 22. januarja so slavnostno otvorili in blagoslovili novo delavnico. K tej slavnosti je povabila zadruga trgovsko in obrtno zbornico, ravnatelj Luckmanna itd.

Mnogo je govorila konkurenca in delavstvo zoper nove stroje, češ da bodo odjedali delavcem zaslužek, toda v teku leta je to govorjenje izvečine utihnilo kot neopravičeno.

Vodstvo je izprevidelo, da je za poprave pri strojih treba izvežbanejših moči, kakor jih je pa takrat imelo. Zato je poslala zadruga za dobo dveh mesecev člana Val. Šolarja v mojstrski tečaj Obrtnopospeševalnega urada na Dunaju. Zavezati pa se je moral, da bo ostal po prihodih iz tečaja pet let v delu pri zadrugi ali bi moral za vsako leto dati 100 kron odškodnine.

To leto je vodstvo zopet začelo misliti, kako bi se združili vsi trgovci in podjetniki iz Kroepe in Kamne gorice v skupno zadrugo ali kar že, ki naj bi skupno kupovala blago in prodajala izdelke. Naprosilo je zato kranjsko trgovsko in obrtno zbornico, naj v tem oziru pomaga. Ta je sestavila pravila za nameravano družbo; za dan 2. oktobra se je sklical v Kropi shod „vseh kroparskih in kamnogoriških interesentov zaradi nameravane osnove splošne železninarske zadruge“. Ker sta bila ta dan predsednik trgovske zbornice Lenarčič in deželni poslanec dr. Majaron zadržana, se je shod preložil za teden dni pozneje. O uspehu te akcije govori zapisnik občnega zbora zadruge od 29. aprila 1903: „skoraj bi bilo prišlo do ustanovitve te nove zadruge, da ni vodstvo že obstoječe zadruge spoznalo naklepov nasprotnikov, ki so se kovali zoper obstoj naše zadruge. Zato se je vodstvo izjavilo proti pristopu k novi zadrugi, ki se zato ni ustanovila. Vodstvo se je pa vnovič prepričalo, da je z domačimi trgovci vsaka zveza v skupno delovanje nemogoča in da se mora konkurenčni boj nadaljevati ...“

V jeseni tega leta so tovarne za izdelovanje žeblicev in vijakov za železnice osnovalе kartel. Vodstvo zadruge je uvidelo nevarnost, ako ne pristopi h kartelu; zato je opozorilo glavnega konkurenta Magušarja, da naj skupno pristopita h kartelu, da se mora kolikor mogoče ugodno rešiti domača obrt iz kremljev velekapitala, združenega v kartelu. Zadrugi pa kartel ni hotel dati zahtevane letne količine kladvic, zato zadruga ni hotela pristopiti. Po dolgem posvetovanju in pritisku Kranjske industrijske družbe in obrtnopospesovalnega urada na Dunaju in po nasvetu ravnatelja Luckmanna in predsednika trgovske zbornice Lenarčiča je slednjič še meseca decembra pristopila zadruga h kartelu za dobo 10 let. Pogodba je veljala od 1. julija 1902 do 30. junija 1912. V kladvicah je imela najvišjo kvoto med 13 podpisnicami Nadvojvodska industrijska uprava v Tešnju ($23'9\frac{0}{0}$), v vijakih in tirefondih pa Schöller v Neunkirchenu ($24'3\frac{0}{0}$), ki jo je kmalu kupila firma Brevillier & Co na Dunaju in s tem dobila v vseh izdelkih najvišjo kvoto. Ko si je vtelesila še dve drugi podpisnici, je zavladala kartelu z nadpolovično večino. Kartel je bil tedaj že 10 let star. Zadruga je imela $6'3\frac{0}{0}$ kvote v kladvicah in 3 glasove (od 100), Magušar pa letno fiksno kvoto 270 ton in 5 glasov. Magušar je pozneje, ko je imel premalo kovačev, dele kvote odstopil tujim tovarnam po 1.000 kron za 10 ton.

V združenem vodstvu so bile letos velike spremembe. Na občnem zboru dne 3. februarja sta izstopila iz načelstva Val. Klinar in Fr. Šolar. Val. Klinar je bil zopet izvoljen z 20 glasovi, namesto Fran Šolarja pa je bil izvoljen Luka Kenda s 44 glasovi, (Kenda je bil l. 1883 v začasnem odboru Zveze kovaških mojstrov), ki je bil v seji načelstva dne 11. februarja izvoljen soglasno načelnikom, Val. Klinar pa načelnikovim namestnikom. V nadzorstvo so izvolili Fr. Hönigmana, Val. Šolarja in Blaža Kralja. Novi načelnik je bil eden najsposobnejših in najagilnejših

zadružnih predstojnikov. To se razvidi tudi iz zapisnikov sej, ki jih je sklical do 7. avgusta, ko je neozdravljivo zbolel, enajst. Njegovo delovanje je bilo tudi zunaj za zadrugo zelo koristno.

Škodljivo pa je za zadrugo postalo zahrbtno rovanje, ki se je začelo zoper nadzornika Hönigmana. Napadli so ga celo v nasprotnem političnem listu. Na občnem zboru 25. julija je predlagal, naj bi enega uradnika odpustili, ker so trije preveč. Dasi je bil njegov predlog z večino glasov sprejet, ga niso izvršili. Zahteval je tudi spremembo pravil najbrže v tem smislu, da naj se delavcem da večja prilika, da pridejo do članstva. Glede spremembe pravil ga je podpirala Ljudska posojilnica, ki je žugala odpovedati zadrugi kredit, če ne ugotovi župnikovi zahtevi. Ker je župnik uvidel, da je vodstvo zadruga njegovim zahtevam nasprotno in je pri nekaterih postal celo osovražen, je 24. julija odložil nadzorstvo, izstopil iz zadruga in pozneje kazal zadrugi neprijazno lice. Ker je ob istem času (18. julija) tudi podnačelnik Valentin Klinar odpovedal 37 deležev in so za župnikom še nekateri drugi člani odpovedali deleže, bi bil njegov odstop lahko postal usoden za zadrugo. 24. decembra je umrl prvi zadružni načelnik Val. Klinar, ki je bil zelo zaslužen zanj.

Občna zbora sta bila to leto dva. Skupne seje načelstva in nadzorstva so bile 4; v drugi seji (27. febr.) so sklenili J. Magušarju in K. Pi-brovcu ponuditi fužinske dneve po 400 kron ali jih pozvati, naj onadva prodasta zadrugi svoje deleže po tej ceni. Načelstvo samo je imelo osem sej.

Zadruga je to leto začela najemati posojila in je imela tekoči račun tudi pri Kreditni banki v Ljubljani. Koncem leta je imela pri njej 7.489 kron izposojila.

To leto je zadruga kupila na Dunaju od tvrdke Schmidt & Co. vzmetno kladivo za 1.000 kron.

Promet se je dvignil; znašal je 723.209 kron 82 vin.; prodaja je bila 175.205 kron; čistega dobička je bilo 3.356 kron 05 vin., delavske plače so bile za dobrih 8.000 kron višje kot prejšnje leto; znašale so 52.813 kron 06 vin. Deleži so bili le za 1.400 kron višji od prejšnjega leta, dasi je bilo 22 članov več. Izposojil je imela zadruga okoli 58.000 kron, dolga na blagu pa za 40.000 kron; dolg na premičnem inventarju je narastel za več kot 4.000 kron, ker je zadruga dobila od obrtnopospeševalnega urada z Dunaja več manjših strojev in orodja.

Gotovina in naložbe	15 (9)	izposojila	74 (52)
zaloga	81 (54)	dolg na blagu	40 (41)
terjatve za blago	39 (48)	deleži	35 (34)
premičnine	17 (13)	rezerve	11 (9)
nepremičnine	12 (14)	čisti dobiček	3 (4)
bil. vsota	165 (139)		
likv. imetje	135 (111)	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	114 (93)	62 (83) kron lastnega kapitala.	
likvidnost	21 (18)		

Leto 1903.

Po naročilu c. kr. poljedel. ministrstva z dne 23. junija 1902 je prevzela v svojo oskrbo po vzorcu zvez na Avstrijskem, Češkem, Moravskem in Gališkem, Gospodarska zveza denarni promet hranilnic in posojilnic. Obenem je postala Gospodarska zveza zastopnica združnih organizacij. Kot taka je prevzela tudi revizijo hranilnic in zadrug, katere so se ustanovile v njenem področju. Centralna blagajna vseh denarnih organizacij Gospodarske zveze je ostala še Ljudska posojilnica v Ljubljani; pri Gospodarski zvezi se je pa vse obračunalo; nanjo so naslavljali in pri njej so reševali prošnje za kredit na tekoči račun. Zato je s 1. januarjem 1903 prosila zadruga za kredit pri Gospodarski zvezi; k tej je torej prešel tekoči račun od Ljudske posojilnice. Gospodarska zveza je imela odlej nad zadrugo tudi revizijsko pravico. 22. januarja je bil občni zbor. V načelstvo so bili izvoljeni: Tomaž Pesjak s 64 glasovi, Franjo Šolar s 55, Gašper Šmitek pa s 56 glasovi. V seji načelstva je bil izvoljen Franc Šolar za načelnika. V nadzorstvo pa so bili izvoljeni: namesto župnika Hönigmana deželni odbor, Valentin Šolar in Blaž Kralj.

4. februarja je umrl drugi združni načelnik Luka Kenda. Načeloval je zadrugi le kratko dobo, a vendar si je stekel zanjo veliko zaslug. Zato je dala zadruga njega in prvega načelnika Val. Klinarja slikati. Slikal ju je P. Žmitek, tedaj bivajoč v Pragi; izvršil je sliko 1. marca 1903 za 120 kron.

26. majnika je bil izredni občni zbor — gotovo na pritisk Ljudske posojilnice oz. Gospodarske zveze. Kot zastopnik deželnega odbora se ga je udeležil g. H. Lindtner. Na njem so sprejeli dodatek k združnim pravilom iz leta 1900. Z njim so postavili zadrugo na nekoliko širšo podlago in omogočili pristop tudi nepremožnim delavcem. Dali so jim namreč pravico, da morejo z malimi vlogami zviševati svoje enokronske opravilne deleže do višine glavnega deleža. Ta sprememba je sicer zvišala število članov na 34, ni pa zvišala s tem deležnega kapitala in ji pomagala do toliko potrebnega kredita. V tem oziru je šlo le polagoma. Ker pa deželni odbor ni sprejel volitve v nadzorstvo, izvršene na občnem zboru 22. januarja, in je tudi nadzornik Blaž Kralj naznanil svoj izstop iz zadruge, so morali izvršiti nadomestne volitve v nadzorstvo. Soglasno sta bila izvoljena v nadzorstvo Valentin Magušar in Janez Lazar. Proti koncu tekočega leta je kupila zadruga še zadnje deleže spodnje fužine, ki so bili pa kot zadnji precej dragi. (Štirje deleži od Fr. Šolarja za 1.200 kron, 6 deležev od J. Magušarja za 1.900 kron, 6 deležev od K. Pibrovca za 2.900 kron).

19. junija je kupila od konkurzne mase Gregorja Šolarja iz Kroke kovačnico za verige za znesek 600 kron. Prenaredba in prezidava je stala blizu 2000 kron, tako da so sporočili ravnatelju Obrtno posp. urada na Dunaj, da stane verigarna 3000 kron. Prezidaval je zidarski mojster Fuso iz Kranja.

Z novimi stroji Obrt. posp. urada, ki jih je zadruga prejšnje leto postavila, je zadruga veliko napredovala; izdelki so bili izdelani lepo in z veliko manjšim trudom kot poprej, tudi so jih lahko prodajali. Težko pa je bilo trgovati z manjšimi ročno kovanimi kladvici. Tuzemska in inozemska konkurenca je njih ceno tako tlačila, da ni bilo več mogoče tek-movati. Zato je bilo treba misliti, kako bi to zlo odpravili. Železo, iz kate-rega so doslej izdelovali kladvica, je bilo predrago, da bi jih mogli še po starem načinu izdelovati. Najceneje bi stalo zadrugo, če bi mogla kovati kladvica iz debele železne pločevine, a zato je treba strojev, ker na roko se debele plošče ne dajo rezati. A za stroje je zopet manjkalo denarja zlasti to leto. „10.000 kron smo morali izplačati samo na deležih“ — tako so poročali proti koncu leta Obrt. posp. uradu na Dunaj. Obenem so ga prosili novih strojev, katere bi mogli vsako leto odplačevati. Kon-cem leta so prišle zopet denarne stiske nad zadrugo radi plačila velikega davka. Davčna oblast je zadrugi naprtila davek še za leti 1901 in 1902 v znesku 2.439 kron 45 vin. Zadrugo je smatrala še vedno za akcijsko društvo. Vodstvo zadruga se je obrnilo za svet in za pomoč na kranjsko trgovsko in obrtno zbornico, ki pa ni mogla nič pomagati, kakor se je sama izrazila (19. decembra t. l.). Zadruga je morala ves naloženi davek plačati.

V Ljubljani je pritiskala na zadrugo Kreditna banka, ki ji je po-sodila 20.000 kron. Zahtevala je, naj ji posojilo vrne. Znabiti je slišala od kakšnih zadružnih nasprotnikov, da ji to leto ni ugodno potekalo; zato so prosili posojila pri Gospodarski zvezi, da bi mogli vrniti Kre-ditni banki zahtevano vsoto; Gospodarska zveza ga jim je tudi dala.

V tekočem letu je morala plačati zadruga — kot smo že omenili — velik davek za več let nazaj, dalje so zadrugo stala veliko popravila nove verigarne in raznih poslopij (dnine delavcev pri popravah zadruga ni štela med popravila, ampak jih je vračunila kar med tekoče stroške). Tudi je morala v bilanci vsled narastlih nepremičnin veliko odpisati; zato je v letnem računu zadruga vkljub prometu 911.407 kron 14 vin. izka-zala izgube 5.806 kron 76 vin. Blaga je prodala zadruga za 207.002 kron. Delavske plače so znašale to leto 57.979 kron 46 vin. Deleže je odpo-vedalo 68 zadružnikov z 216 deleži v znesku 5.975 kron. Izposojil je bilo 80.571 kron 60 vin., na blagu so ostali dolžni približno kot preteklo leto. Ker je bilo pa rezerve od prejšnjih let 12.442 kron 58 vin., je bila zadruga kljub veliki izgubi še vedno aktivna.

Gotovina in naložbe	5 (15)	izposojila . . .	94 (74)
zaloga	74 (81)	dolg za blago . .	39 (40)
terjatve za blago . .	56 (39)	dolg na davku . .	2 (—)
premičnine	17 (17)	deleži	30 (35)
nepremičnine . . .	19 (12)	rezerve	12 (11)
zguba	6 (—)	čisti dobiček . .	— (3)
bil. vsota (brez zgube)	178 (165)		

likvidno imetje 135 (135)
dolgoti . . . 135 (114)
likvidnost . . . — (21)

Na 100 kron izposojila pride
45 (62) kron lastnega kapitala.

Leto 1904.

Najbolj kritično prvih 25 let je bilo leto 1904. Prav, prav malo je manjkalo, da ni zadruga podlegla vsled hude trojne krize, ki jo je v tem letu pretresavala. A ker je zadruga zmagala vse hude stiske tega leta, vemo, da ne bo podlegla nikdar več.

Prvi najvažnejši dogodek v tem letu je bila splošna stavka vsega delavstva v Kropi in Kamni gorici. (Obširnejši opis glej v Zadrugarju 1934, str. 66.) Stanje delavcev v Kropi in Kamni gorici je bilo še vedno zelo slabo. Delavcev sicer niso več tako izkoriščevali kakor pred ustanovitvijo zadruga, bili so pa vendar pri vseh delodajalcih silno slabo plačani. Med delodajalci in zadrugo je vladala huda konkurenca. Če je hotela zadruga obstati, ni mogla vsled tega delavcem plač zboljšati (saj je itak preteklo leto pokazalo precejšnjo zgubo). Tudi drugi manjši delodajalci vsled hude konkurence niso mogli delavcem zvišati plač, pač pa bi mogla to storiti tvrdka G. M., ki je bila dovolj močna. Vrstila so se odtrgavanja plač zlasti v Kamni gorici.

Proti temu so kovači prišli za skrajno sredstvo; začeli so stavkati. Magušarjevim kovačem so se takoj pridružili še drugi kamnogoriški kovači, nekateri prostovoljno, drugi prisiljeni, tako, da so vsi Kamnogoričani stavkali. Stavkujoči kamnogoriški delavci so prišli v Kropo navdušiti in nagovoriti Kroparje za stavko. Večina Kroparjev se jim je rada pridružila, kolikor se jih pa ni, so jim stavkujoči pogasili ognje, ustavili mehove in jih tako prisilili k stavki. 5. maja (stavka se je končala pravzaprav že 4. maja s podpisom pogodbe o zvišanju akordov, ki naj bi veljala eno leto) sporoča zadruga Obrt. posp. uradu na Dunaj: „Tu vlada splošna stavka. Povod je dala nezadovoljnost delavstva pri Magušarju, ki odtrguje delavcem zaslužek.“ Stavkujoči so imeli več shodov z dnevnim redom: več plače, drugače ne delamo. „Kdor nam obljubi večjo plačo, tja gremo delat“ je bil soglasni sklep delavstva. Zadruga in kamnogoriški delodajalci Svetina, Lazar in Bajželj so delavcem obljubili višje plače, Magušar in drugi kroparski delodajalci pa ne. Zato so vsi kroparski in večina kamnogoriških delavcev pristopili v zadrugo.

Odtlej so Kamnogoričani v zadrugi. Tudi Svetina, Lazar in Bajželj iz Kamne gorice so se izjavili, da hočejo pristopiti v zadrugo. Izmed teh je Svetina v resnici čez tri mesece vanjo pristopil in v njej ostal, druga dva pa ne. Magušar, ki ni hotel delavcem plač zvišati, je pa ostal osamljen. (Februarja 1903 je imel Magušar čez 200 kovačev, — ješarjev in njihovih delavcev). 20. julija piše zadruga: Magušar ima v delu 1 Kroparja in 8 Železnikarjev. Dasi je potem tudi on obljubil delavcem večje plače, jih vendar ni dobil veliko nazaj, ker so tako v Kropi kot v Kamni gorici ostali delavci izvečine zadrugi zvesti; tvrdka Magušar je tedaj še obstala,

a je vendar vedno bolj pešala. Precej delavcev, večinoma Kamnogoričanov, ni razumelo pomena zadrुžnih deležev in jim je presedalo plačevanje. Ti so po par mesecih tudi odšli h konkurenci, potem ko so že podpisali članske pristopnice.

Vsi ti delavci so nastopili takoj v zadrugi, „ki je imela dela dovolj za 1 mesec“. Ker pa ni imela zadruga dovolj panjev in tudi ne vigencev, so delali delavci nekaj časa v dveh izmenah, eni podnevi, eni ponoči (seveda to ni bilo prav dolgo časa, ker so nekateri delavci zopet pristopili k svojim prejšnjim delodajalcem nazaj, ko so jim ti obljubili višje plače). Da bi se konkurenca nekoliko omejila, je sklenila zadruga s kamnogoriškimi ješarji začasno kartel cen za žeblje. S to stavko se je vsaj nekoliko omilila konkurenca, ki je tiščala prodajo izdelkov tako dolgo, da je zadruga zvišala cene izdelkom in imela upanje, da bodo odslej zanj in za delavce nastopili boljši časi.

A skoro bi se bila varala; kajti s srečno prestano stavko zadruga še ni prestala vseh kriz.

Hujša kot stavka je bila notranja kriza v zadrugi sami, ki se je že vlekla od njenega početka sem, boljše rečeno, ki se je pokazala v teku njenega razvoja. Rekli smo že, da se zadruga kar ni mogla prav razvijati. Člani so se sicer od leta 1900 sem namnožili, a to skoro le oni z opravičnimi deleži, ki niso imeli v zadrugi skoro nobenih pravic in tudi zanj skoro nobenega pomena. S takimi člani ni deležni kapital prav nič narastel in tudi zadruga ni dobila od njih prav nič kredita; vsled notranjega razpora je še deležni kapital zlasti pretečeno leto za mnogo padel in s tem tudi zadrुžni kredit. Vrhu tega so bila dosedanja pravila tako pomanjkljivo sestavljena, da je veliki vsakoletni davek, ki ga je davčna oblast zadrugi nakladala, pretil, da bo pojedel zadrugi ves čisti dobiček in s tem zadrugo uničil.

Že dolgo časa so ugibali kaj storiti, da bo boljše za zadrugo. Kranjska obrtna družba je pritiskala, da naj se preosnuje zadruga tako, da bodo v njej vsi delodajalci v Kropi in Kamni gorici, zlasti še Magušar, to se pravi, zadruga naj bo kapitalistično akcijsko podjetje, ali samo nekaka zveza (kartel) kroparskih in kamnogoriških delodajalcev. Kolikokrat se je to poskušalo! Zadnjikrat so še v avgustu 1903 pozvali Magušarja, naj vstopi v zadrugo. Jesenice so podpirali tisti nemški denarni zavodi, ki so zadrugi dajali kredit. Bivši nadzornik in soustanovitelj zadruge župnik Hönigman je povdarjal, ko je bil še pri zadrugi, naj se postavi zadruga na širšo podlago, delavsko, in naj se pravila v tem smislu preosnujejo. Tudi je povsod odločno zastopal mnenje, da bi bilo za zadrugo najboljše, da je samo za Kroparje brez Kamnogoričanov; (nekateri tudi izmed delavcev so mu v zadnjem mnenju zelo nasprotovali in so trdili, da uvaža s tem v zadrugo politiko).

Župnika Hönigmána je podpirala razen v zadnjem mnenju Ljudska posojilnica in pozneje Gospodarska in Zadrुžna zveza, ki je bila tozadevno

v dogovoru z Obrt. posp. uradom na Dunaju. Med tem je namreč prevzela Zadrúžna zveza od Gospodarske zveze tekoči račun za zadrugo. Zadrúžna zveza je na vso moč pritiskala, naj zadruga preuredi pravila v tem smislu, ker bo šele potem uredila kreditne razmere pri zadrugi, ki so bile tako nujne in kar obupne. Sklep Zadrúžne zveze (navzoč je bil tudi dr. Krek) z dne 26. aprila 1904 se glasi: „Predno se sklepa o prošnji zadruge za kredit v tekočem računu po 20.000 kron, se prečita poročilo revizorja Pelca, ki je obiskal zadrugo prilikom revizije po dveh odposlancih trg. ministrstva; ta dva odposlanca sta izjavila, da se morajo izvršiti pri zadrugi spremembe. Dokler se te spremembe ne izvršijo, se more zadrugi dovoliti kredit na tekoči račun le proti zadostnemu poročstvu.“ Pod spremembami je bila mišljena sprememba pravil, ki naj postavi zadrugo na bistveno širšo osnovó. Spremembo teh točk pravil je sestavil Obrt. posp. urad na Dunaju (glej katalog k razstavi obrtnih zadrug na Dunaju 1909 str. 87). Izredni občni zbor bi se imel vršiti 8. junija; ker pa ni bil pravilno sklican, se je vršil 18. junija z dnevnim redom: sprememba pravil. Občnega zbora sta se udeležila revident in zastopnik Obrt. posp. urada na Dunaju Reßling in revizor Zadrúžne zveze K. Seliškar. Sprejeli so predlagana pravila ozir. stara popravili: § 3 prejšnjih pravil so izpustili; k § 4 so dodali, da tvorijo denarna sredstva zadruge tudi posojila članov; v § 5 so opustili razliko med praviimi in izrednimi člani; ostali so pravi člani, najsi stanujejo kjerkoli. Vse druge §§ starih pravil o članstvu so izpustili.

Bistvena razlika od prejšnjih pravil je v § 13. Zadrúžni delež 200 kron sicer še ostane, a ta se po novih pravilih lahko plača nankrat ali pa vsak teden po 1 krono do polnega deleža. Opravilne deleže so črtali in zato vse, kar zadeva pravice in dolžnosti deležnikov z opraviilnimi deleži. Tudi § 16 o rezervnih zakladih in njih višini so zelo spremenili. Pravico delitve čistega dobička med člane, ki se v resnici nikoli ni izvrševala, so opustili. Poglavitni znak akcijske družbe je s tem odpadel. § 23 določa v načelstvu samo tri člane, § 25 pa v nadzorstvu šest članov. Druge spremembe novih pravil niso tako važne. Ta pravila so, kakor pravi Obrt. posp. urad na Dunaju v svojem letopisu iz leta 1909 — postavila zadrugo na bistveno širšo podlago. Posebno sta dala zadrugi trdno podlago §§ 13 in 16. Vsled tega je moglo rasti število zadrúžnih članov. Zadrúžna zveza je mogla šele na to zagotoviti zadrugi dovolj kredita in jo podpreti z zadostnim obratnim kapitalom, ki je bil tako neobhodno potreben za razvoj.

Zdaj moramo govoriti še o tretji najhujši krizi tega leta, o denarni krizi in o tožbi, ki je z njo združena, namreč o tožbi, da je zadruga falitna.

Zadruga je končala, kakor nam je znano, leto 1903 z izgubo; vendar je imela od poprej, dasi ne veliko, vendar toliko rezerve, da je to izgubo

lahko pokrila. Koliko je imela zadruga koncem prejšnjega leta dolga na blagu in izposojilih, smo tudi že povedali.

V tekočem letu je prišla stavka in po končani stavki je bilo treba številne delavce zaposliti z delom in jih redno plačevati in sicer višje kot doslej; to ni bila za vodstvo zadruga lahka skrb. Konkurenca, ki je ostala skoro brez delavcev, je pihala jeze na zadrugo. Jesenice, ki so kolikor toliko držale s konkurenco, so najbrž, ker jih je konkurenca neresnično poučila, ustavile zadrugi 19. majnika dobavo železa. Od drugod pa zadruga ni dobivala železa, razen nekaj malega takozvanih bačkov iz Žatca in Borovelj. Tudi Kreditna banka v Ljubljani je že 4. aprila zahtevala, naj ji zadruga posojilo takoj vrne. Zato je prosila zadruga takoj za pomoč Obrt. posp. urad na Dunaju. Poročala mu je, da ima na Jesenicah le 26.000 kron dolga, da ima pa nasprotno od drž. žel. dobiti 10.000 kron denarja in tudi drugod večje zneske. Povabila je še, naj pride takoj v Kropo kak uradnik pregledat natančno vso zadrugo in nje razmere, da se more zadruga ugodno rešiti teh stisk. Prosili so tudi neprenehoma ustno in pismeno Zadružno zvezo za višji kredit. A Zadružna zveza je postopala previdno, zahtevala je dovolj jamstva za vsako posojilo. Višjega kredita ji še ni hotela dovoliti.

Denarne razmere so postajale pri zadrugi od dne do dne slabše. Konkurenčni delodajalci, ki jim je stavka odvezla delavce, so bili o vsaki stiski zadruga takoj dobro poučeni, ker jim je uradnik Železnikar sproti vsako stvar poročal. Zato so poslali v Slovenski narod dopis, da je zadruga falitna. Zadruga sama in Zadružna zveza sta zahtevali takoj, naj se inventira in ceni vse zadružno premoženje. 23. junija je cenil poslopja, naprave, vodne moči in turbine inženir Kranjske obrtne družbe na Jesenicah K. Bachmann. Takoj v začetku julija pa so v navzočnosti konkurentov: J. Magušarja, L. Hafnerja, L. Lazarja, J. Svetina in Ig. Bajželja inventirali in cenili vse zadružno blago. Inventiranje in ocenitev je trajala 11 $\frac{1}{2}$ dni, od Zadružne zveze je bil navzoč revizor Al. Pelc. Na podlagi te cenitve so napravili natančno bilanco. O nje izidu je poročal revizor Zadružne zveze 30. ozir. 31. julija vsem konkurenčnim delodajalcem v zadružni pisarni. Natančni računi so dokazali, da je zadruga aktivna in da ima od novega leta sem zraven rezervnega zaklada celo čistega dobička 7.400 kron.

Po svojem zastopniku dr. Kokalju so poslali bilanco Slov. narodu, da naj jo priobči, ker je zadrugo tako grdo napadel. Zraven tega je dr. Kokalj po naročilu načelstva z dne 5. avgusta predložil bilanco drž. pravdnistvu, ki je bilo načelnika Fr. Šolarja zasledovalo, kakor da bi bil računski zaključek za leto 1903 vedoma napačno naredil, češ da je bila takrat zadruga falitna. Tako so se vse mahinacije nasprotnikov izkazale brezuspešne in celo zadrugi v korist.

Zadruga je bila še vedno v hudih denarnih stiskah. 5. avgusta brzojavlja zato Obrt. posp. uradu: Finančne razmere pri koncu! Zadružna

zveza odklonila višji kredit, vse brez uspeha! Zadruga je prosila Zadružno zvezo za nov kredit, Zadružna zveza pa je želela, da bi zadruga boljše uspevala, naj se izroči načelstvo zadruga zdaj, ko bo imela 132 novih delavskih članov, v roke delavcem, ki naj vodijo zadrugo s pomočjo pisarne. Da je bila to Krekova misel, glej Zadrugarja 1935, stran 126. Na izrednem občnem zboru, ki se je vršil dne 25. septembra, so izvolili za načelnika Valentina Šolarja, za blagajnika Tomaža Pesjaka, za preglednika pa Josipa Svetino; v nadzorstvo so pa bili izvoljeni Jakob Debeljak, Marko Arh, Janez Lazar, Jožef Zupan, Andrej Žvan in Andrej Novak. Ta občni zbor je tudi dovolil, da se sme zadruga zadolžiti do 150.000 kron. Veščakom za pregledovanje poslovanja so izvolili deželni odbor in Zadružno zvezo.

A miru zadruga še ni imela. Konkurenca je zadrugo tožila Zadružni zvezi, da je prodala pod ceno 8¹/₂ vagonov kladvic za nove železnice. Zadruga je odgovorila, da so jih prav dobro prodali.

Zopet je napadel zadrugo Slov. narod in dokazoval znovega njeno falitnost. „Obrtno društvo v Ljubljani“ je vložilo radi tega tožbo zoper zadrugo. Državno pravdnštvo pa je zopet dvignilo obtožbo zoper novega načelnika Frana Šolarja in uradnika Antona Šmitka. Radovljiška sodnija je zahtevala sredi oktobra na vpogled zadružne knjige in njeno knjigovodstvo. Hoteli so na vsak način izslediti, da je bila zadruga koncem leta 1903 pasivna in da so bile knjige in računi ponarejeni. Imenovane može so pri sodniji izpraševali na vso moč natančno in jih s tem mučili na Silvestrovo do desete ure zvečer. Zahtevali so tudi novo cenitev na podlagi knjig. Zadruga se je temu po pravici upirala, ker se je vse to že enkrat pravilno izvršilo in bi nova cenitev povzročila zadrugi samo nepotrebne stroške. Okrajno in deželno sodišče je pritožbo zadruga zavrnilo. Zahtevano cenitev so predlagali, slednjič so jo vendar izvršili 19. in 20. decembra. Izvedenca za cenitev sta bila Ernst Hammerschmidt in namesto obolelega Fr. Trčka, Albin Ahčin, oba iz Ljubljane. Cenitev se je vršila v pričo zastopnika Zadružne zveze in je zopet izpadla ugodno. Izvedenca sta izračunala čistega dobička za 1.672 kron 50 vin. manj kot izvedenci konkurence koncem julija. Od tega zneska je prišlo na nepremičnine 1.585 kron, na premičnine in blago pa 87 kron 50 vin. Nato je državno pravdnštvo ustavilo pravdo, a rabsodbe sodišče še ni hotelo izreči. Do miru to leto zadruga še ni prišla, dasi je najhujše že prestala in se je že dobro vedelo, da je zadruga zmagala vse nasprotnike in da ji bo tudi Zadružna zveza s stalnim kreditom priskočila na pomoč.

Da so se nekateri člani vsled teh zmed in homatij zbegali in oplášili in zopet šli na delo h konkurenci, je umevno, a vendar je večina ostala pri zadrugi, tako da je število članov poskočilo od 156 na 215.

8. marca je bila napravljena v Kropi brzojavna postaja. Ker občina ni mogla ali ni hotela k napravi nič prispevati, so na prošnjo zadruga

prispevali nekateri občani 163 kron. Ostanek 660 kron je prispevala zadruga. V seji 29. septembra se združni tajnik prvikrat imenuje ravnatelj. Pravni zastopnik zadruga je bil in je ostal do l. 1918 odvetnik dr. Kolkalj Al. Občni zbori so bili trije, sej načelstva pet, skupnih sej načelstva in nadzorstva šest.

Vkljub tolikim razburljivim dogodkom tega leta je zadruga prav dobro napredovala, kakor razvidimo iz računskega zaključka. Njen promet se je povišal za več kot 400.000 kron od prejšnjega leta, tako da je dosegel 1.376.408 kron 49 vin in je dal čistega dobička 3.224 kron 22 vin., davka je morala zadruga plačati 2.263 kron 07 vin., toliko kot še nobeno leto doslej, delavske plače so znašale več kot še enkrat toliko kot prejšnje leto, znašale so 124.961 kron 71 vin. in kažejo na veliko število delavcev in višje delavske plače. Skupiček je bil 313.014 kron. Vsled velikih izplačil so deleži padli na 29.385 kron, izposojila pa so narastla na 152.390 kron 53. vin., dolg na blagu na 42.912 kron 80 vin., nasprotno je imela zadruga terjatev za 78.304 kron 05 vin. in blaga za 106.766 kron 07 vin.

Gotovina in naložbe	13 (5)	izposojila . . .	152 (94)
zaloga	107 (74)	dolg na blagu . .	43 (39)
terjatve za blago . .	78 (56)	deleži	29 (30)
premičnine	16 (17)	rezerve	8 (12)
nepremičnine	20 (19)	čisti dobiček . .	3 (—)
zguba	— (6)		
bil. vsota	236(178)	Na 100 kron izposojil pride	
likv. imetje	198 (135)	24 (45) kron lastnega kapitala.	
dolgovi	195 (135)		
likvidnost	3 (—)		

Druga doba razvoja železoobrtne zadruga.

(od l. 1905—1918).

Na občnem zboru za leto 1897 je tedanji nadzornik župnik Hönigman potožil, da se za zadrugo ne zanimajo niti tisti, od katerih bi to pričakovali, in da ona ne uživa toliko pozornosti, kolikor je zasluži. Videli smo zato, kako je vsled tega visela zadruga med življenjem in smrtjo, videli pa tudi, kako je vsled tega kolebala med dvema stoloma. Ravnatelj Kranjske obrtne družbe na Jesenicah L. in Kranjska trg. obrt. zbornica in mnogi drugi so menili, da bo rešitev zadruga, Kroke in Kamne gorice, ako se zadruga spremeni v akcijsko podjetje združenih delodajalcev iz Kroke in Kamne gorice. Ko pa zadruga ni mogla dobiti pri Kranjski hranilnici in na Jesenicah dovolj kredita za svoj obrat, se je začela obračati za pomoč na denarne zavode, ki so bili blizu Slov. ljud. stranki. V letih 1899—1902 ji je posojevala Ljudska posojilnica, v letu 1903 pa

centrala zadrug, Gospodarska zveza, kateri je načeloval dr. Krek. Zadruga je iskala kredita tudi pri Kreditni banki od leta 1902 do 1905, a ga ni dobila v zadostni meri. Zato ji je začela odtegovati kredit Kranjska hranilnica in ga ji slednjič popolnoma ustavila in to je postalo odločilno za razvoj in obstoj zadruge. Odslej je vplival na združni razvoj Krekov duh. Po njegovem duhu in vplivu je postala 1904 zadruga ne akcijsko, ampak ljudsko, delavsko podjetje.

Ker je pa vodstvo zadruge spoznalo, da brez stalnega kredita zadruga ne more obstati in še manj se zadovoljno razvijati, zato je v letu 1904 prosilo pri predsedniku Zadrुžne zveze dr. Kreku stalnega večjega kredita. Ko so se razmere v zadrugi pravilno v združnem duhu uredile, je Zadrुžna zveza dovolila zadrugi stalni kredit. To se je zgodilo v februarju 1905. S tem se je končal srečno boj za združni obstanek in odslej, lahko rečemo, se je pričela za zadrugo druga doba njenega razvoja. To dejstvo je za zadrugo tako važno, da lahko imenujemo dr. Kreka drugega ustanovitelja železoobrtne zadruge. Odslej se je dr. Krek vedno zelo zanimal za razvoj zadruge, ki jo je prerodil. Ko je bil tako obstoj zadruge zagotovljen, se je mogla bolje urejevati in se mirno razvijati, kar bomo pokazali v drugi dobi združnega razvoja.

Leto 1905.

Novo leto se je pričelo s prepogostimi pismenimi in ustnimi prošnjami na Zadrुžno zvezo za toliko potrebni kredit. Za dovolitev tega kredita se je zelo trudil tudi novi načelnik pri predsedniku Zadrुžne zveze dr. Kreku. 25. januarja je zadruga z ozirom na ustni dogovor med načelnikom zadruge in predsednikom Zadrुžne zveze prosila, naj ji Zadrुžna zveza nakaže kredit 150.000 kron in naj pride odposlanec Zadrुžne zveze, da napravijo tozadevno pogodbo, ker je zaževa zelo nujna. V dotični prošnji pristavljajo še: vsled mraza zaostajajo naročila, blago se kopiči, denarja pa toliko bolj primanjkuje. Pet dni za tem (30. januarja) brzojavljajo Zadrुžni zvezi: „Zbrani člani zadruge prosijo, pošljite takoj vašega zastopnika. Železa silno primanjkuje. Ker ni bilo ne železa in ne dela, so nekateri člani zopet odpovedali delo in šli h konkurenci. Kranjska ind. družba je dala en vagon železa na ime Jože Svetina in Fran Šolar, ki zadostuje za en teden.“ Zadrुžna zveza ni mogla poslati takoj v Kropo svojega zastopnika, pač pa je posodila zadrugi še 10.000 kron na menico.

Ko pa je Zadrुžna zveza tozadevno vse uredila, je poslala zadrugi v podpis posojilno pogodbo. Kot poroki so to pogodbo podpisali v skupni seji nadzorstva in načelstva dne 12. februarja vsi člani načelstva in nadzorstva, ki so imeli kaj nepremakljivega imetja. Iz Kroke so podpisali posojilno pogodbo Valentin Šolar, Tomaž Pesjak, in Jože Zupan, iz Kamne gorice pa Jože Svetina, Marko Arh, Andrej Žvan in Andrej Novak; zraven sta se podpisala še ravnatelj Fran Šolar in Marija Jalen, ker je

imela zadružno vožnjo. Nato je bil 24. februarja dovoljen pri Zadružni zvezi zadrugi kredit v znesku 200.000 kron.

8. julija je poravnala Zadružna zveza zadnji zadružni dolg pri Kreditnem društvu v Ljubljani v znesku 6.500 kron in 21. julija še zadnji ostanek pri Kranjski hranilnici. Odslej je postala Zadružna zveza edina upnica zadruge.

Zadružne knjige in spise, v katerih je hotelo najti prejšnje leto okrajno sodišče v Radovljici falitnost zadruge, je isto še nekaj mesecev po novem letu zadrževalo. Vodstvo zadruge je moralo nastopiti prav odločno, da jih je zadruga zopet dobila nazaj. Šele meseca majnika je bila sodnijska preiskava proti vodstvu zadruge ustavljena, zadrugi pa vrnjene knjige in drugi spisi, tako da je mogla pisarna zopet redno opravljati svoje posle.

Ker s ceno manjših kladvic, ki so jih izdelovali na roko, zadruga ni mogla konkurirati s tujimi tvrdkami — kakor smo že povedali v letu 1903 — je zadruga v februarju t. l. še enkrat ponovila svojo prošnjo na Obrt. posp. urad na Dunaju, da naj ji preskrbi velike škarje za rezanje pločevine. (Ustno izročilo pravi, da so kladvica prinesli iz Trbovelj trije delavci — en Podrečar — v Kamno gorico; Podrečar je odstopil izdelovanje firme Lazar, očetu starega Ivana Lazarja. Potem pa so začeli kladvica delati tudi Svetina, Magušar in drugi; do l. 1904 sta kladvica kovala po dva iz železnih pločic, šinc.) V prošnji je izjavila zadruga: Iz pločevine izdelana kladvica bi mogla zadruga prodajati po 3 krome za 100 kg ceneje kot doslej; s tem bi mogla biti kos vsaki konkurenci. Obrt. posp. urad na Dunaju je sedaj prošnjo takoj uslišal. Poslal je za-prošene škarje v vrednosti 4000 kron že meseca avgusta. Te so zadrugi v opisani namen več let zelo dobro služile. V mesecu majniku je pa poslal isti urad zadrugi brusilni stroj in kladivo za pobijanje žebjev v znesku 931 kron.

Nadzornik Obrt. posp. urada na Dunaju je nasvetoval vodstvu zadruge, naj kupi Benkov mlin z vodno močjo za toliko potrebno električno razsvetljavo. 19. junija ga je zadruga od J. Pretnarja (Zdevca z Zg. Dobrave) za znesek 5.500 kron kupila. Malo je manjkalo, da ga ni kupila zadružna konkurenca. Meseca oktobra so postavili po načrtu Obrt. posp. urada v tovarni nove velike škarje, s katerimi so vpeljali nove izdelke iz pločevine.

V letu 1905 je imelo načelstvo eno sejo, nadzorstvo dve seji; načelstvo in nadzorstvo skupaj pa štiri seje. Občni zbor se je vršil eden. Udeležili so se ga nadzornik Obrt. posp. urada H. Pösendeiner, zastopnik deželnega odbora Peter Grasseli in revizor Zadružne zveze Vek. Pelc. Nadzornik Obrt. posp. urada je omenjal, da je zadruga kot edina pospeševalateljica stare domače obrti v Kropi in Kamni gorici potrebna vsestranske pomoči in podpore. Radi tega je pripomogel Obrt. posp. urad, da je dobila zadruga tekom zadnjih let za nove naprave zaprošene načrte brez-

plačno. Ta urad je tudi posredoval, da je c. kr. ministrstvo dalo nekaj potrebnih strojev proti odplačilu v desetih letih. Pripravlja se tudi naprava za boljše cinjenje žeblicev (ta načrt se ni izpolnil) in nekaj kladiv za vlečenje večjih žeblicev. Člane pa je opominjal na složno skupno delovanje, da more zadruga domačo obrt privedi tako do boljšega stanja.

Veščakom za pregledovanje zadrúžnega poslovanja sta bila izvoljena deželni odbor in Zadrúžna zveza.

Računski zaključek kaže, da je zadruga v letu 1905 dobro delovala. Skupnega prometa je bilo 1,659.972 kron 80 vin., torej nekoliko več kot prejšnje leto. Članov je ostalo toliko kot prejšnje leto; deleži so se pa zvišali za okroglo 5.000 kron; skupička je bilo 388.607 kron. Delavske plače so znašale okroglo 16.000 kron manj kot pretečeno leto, namreč 108.603 kron 96 vin.; čistega dobička pa je izkazala zadruga 2.466 kron; davka je plačala zadruga to leto le 33 kron 95 vin., za kar se je lahko zahvalila novim pravilom.

Gotovina in naložbe	19 (13)	izposojila	199(152)
zaloge	126(107)	dolg na blagu . . .	8 (43)
terjatve za blago	63 (78)	deleži	34 (29)
premičnine	19 (16)	rezerve	10 (8)
nepremičnine . . .	25 (20)	čisti dobiček . . .	2 (3)
bil. vsota	252(236)		
likvidno imetje	208 (198)	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	207 (195)	22 (24) kron lastnega kapitala.	
likvidnost	1 (3)		

Leto 1906.

11. januarja je dala zadruga v najem lesno žago v „Kotlu“ (Benkovo) Antonu Ažmanu za 10 let.

Kamnogoričanov je pristopilo kot članov v zadrugo po stavki v l. 1904 46, v l. 1905 pa 26. Pred vstopom v zadrugo so ti oddajali svoje izdelke različnim delodajalcem, največ pa Juriju Magušarju. Imeli so tam svoja lastna skladišča za blago in izdelke. Ker pa zadruga ni imela svojih skladišč za surovo blago in izdelke, so morali sedaj zadrúžni delavci po raznih krajih shranjevati svoje izdelke in jih v različne shrambe voziti. To ni bilo brez škode in izgube tudi za zadrugo.

Po dolgem iskanju se je posrečilo zadrugi v začetku leta 1906 kupiti za skladišče primeren svet ob cesti tostran Kamne gorice od Franceta Udirja za 1.248 kron 80 vin. Skupna seja načelstva in nadzorstva dne 30. majnika je sklenila razpisati zgradbo novega skladišča. Stavbo so oddali 13. junija tesarskemu mojstru Lenartu Ažmanu iz Kroke in njegovemu sinu Antonu in Mihaelu Regovcu s Save za 8.218 kron. Ker

so nasuli podjetniki še prostor pred skladiščem in napravili strešne žlebove, so jim doplačali še 390 kron.

Obrt. posp. urad na Dunaju je po svojem uradniku naredil načrt za prezidavo Benkovega mlina. V spodnjem delu so priredili prostor za stanovanje in za dinamo za električno razsvetljavo tovarniškega obrata in prostorov okrog tovarne; v zgornjem delu so pa pripravili pisarno za uradništvo. (Pisarna se je nahajala od 1. majnika 1895 do 1. majnika 1905 pri V. Klinarju, od 1. majnika 1905 nadalje pa pri Potočniku v Zg. koncu.) Prezidava mlina in priprava pisarne je stala 3.745 kron 52 vin. V majniku (8. maja) je zadruga kupila še ene manjše škarje za rezanje pločevine za znesek 870 kron, v avgustu (21. avgusta) pa eno kladivo za 392 kron, v novembru pa je poslal Obrt. posp. urad iz Dunaja še ene popravljene škarje za rezanje kvadratnega železa za 95 kron 08 vin.

Dr. Krek je mislil pomagati tudi Železnikarjem z enako železoobratno zadrugo, kot je bila v Kropi. Po svojem odposlancu dr. L. Pogačniku je prigovarjal vodstvu kroparske zadruge, naj osnuje kroparska zadruga v Železnikih svojo podružnico. V ta namen je bil v Železnikih shod 18. julija. Shoda se je udeležil združni ravnatelj F. Š. in predsednik nadzorstva M. A. A več se za Železnike ni storilo. Vodstvo je sprevidelo, da se tako veliko in težko železoobratno podjetje iz oddaljenih krajev ne da uspešno voditi in da bi bilo to za zadrugo, ki je bila takorekoč še vedno v povojih, zelo nevarno. To je bilo za zadrugo popolnoma resnično in pametno.

Načelstvo je imelo v tem letu eno sejo, nadzorstvo pa zopet dve, skupnih sej načelstva in nadzorstva je bilo šest. V seji 17. decembra so sklenili, da privzame zadruga v pisarno še enega pomožnega uradnika. Sklenili so tudi istotakrat odpovedati službo vsem združnim zastopnikom, potovanje za zadrugo sta prevzela ravnatelj F. Š. in uradnik V. Ž.; a ta sklepa sta bila neizvedljiva in zato se nista izvršila.

23. junija se je vršil občni zbor. Občnega zbora sta se udeležila kot zastopnik deželnega odbora kontrolor H. Lindtner, kot zastopnik Združne zveze pa Dr. Lovro Pogačnik. Občni zbor je sklenil določiti pristopnino na novo pristopivšim članom na 8 kron; oni, ki so že pri zadrugi, pa vsled mladoletnosti še ne morejo biti sprejeti, bodo plačali 5 kron pristopnine.

Prometa je imela zadruga v pretečenem letu približno toliko kot l. 1905, dobička je bilo 3.638 kron 46 vin.; nepremični inventar je narastel skoraj za 12.000 kron, tako da je znašal 36.272 kron 64 vin.; izkupička je bilo malo manj, namreč 361.271 kron. Dasi so dolgovi za spoznanje manjši, je nastala bilančna nelikvidnost, ker se je nabava nepremičnin izvršila v breme obratnega kapitala namesto z novim lastnim denarjem (deleži).

Gotovina in naložbe	5 (19)	izposojila	193 (199)
zaloge	108 (126)	dolg za blago	12 (8)
terjatve za blago	83 (63)	deleži	32 (34)
premičnine	18 (19)	rezerve	11 (10)
nepremičnine	36 (25)	čisti dobiček	4 (2)
bil. vsota	253 (252)		
likv. imetje	196 (208)	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	<u>205 (207)</u>	22 (22) kron lastnega kapitala.	
nelikvidnost	9 (1 likv.)		

Leto 1907.

V letu 1907 se je zadruga gibala bolj živahno na zunaj, kakor kažejo nakupi različnih premičnin in nepremičnin v Kröpi in Kamni gorici.

Ker se je pa vodstvo zadruge balo, da ne bi zlezli preveč v dolgove pri Zadrudni zvezi in bi morali plačati preveč obresti, ki bi povžile ves zadrudni dobiček, je prosilo takoj 2. januarja na Trg. min. pri oddelku za povzdigo eksporta za podporo (eksportno premijo). 2. septembra so prošnjo za podporo zopet ponovili. Obe prošnji sta bili pa to leto odbiti.

Vodstvo zadruge je spoznalo, da je za razvoj zadruge potrebno, da so delavci dovolj izobraženi. Zato je bilo naklonjeno misli, da se ustanovi v Kröpi obrtno-nadaljevalna šola. V skupni seji nač. in nadz. 4. februarja so že izvolili za odbornika obrt. nad. šole kot zastopnika zadruge zadrudna uradnika A. Š. in V. Š. V isti seji je bilo sklenjeno, da naj obiskujejo to šolo učenci od 14. leta. (To leto se obrtno-nadaljevalna šola ni ustanovila).

Ker je bila vodna gonilna sila pri spodnji fužini za zadrudni obrat premajhna, je zadruga po nasvetu nadzornika Obrt. posp. urada H. P. na seji 8. julija sklenila kupiti motor na surovo olje in ga takoj naročila. Kupila je tudi od bratov Scherb na Dunaju tri ekscenterske stiskalnice (stroje za rezanje pločevine št. 2, 4 in 5) za znesek 5.116 kron, od Obrt. posp. urada pa mnogo priprav za transmisije in orodje za strojno ključavničarstvo, ki je bilo potrebno za popravo novih strojev. V Kröpi so postavili to leto tudi poslopje za motor na surovo olje po načrtih Obrt. posp. urada na Dunaju za znesek 2.252 kron 85 vin. V Kamni gorici so nakupili svet za vodne škarje za 500 kron od A. Ž. in postavili poslopje zanje za znesek 467 kron 72 vin. Postavljanje škarij in različne poprave istotam so pa stale 487 kron 34 vin. Od Berg- & Hüttenwerke v Štorah so kupili 20 štokov za kladvica za 1.323 kron 66 vin, od Jere Šmitkove pa eno ješo za 400 kron.

V notranjem je prišlo do nesoglasja med odborom in ravnateljem. Zato je ravnatelj odpovedal jamstvo pri Zadrudni zvezi za posojilo. Skupna seja nač. in nadz. 8. julija je sklenila naprositi Zadrudno zvezo, da pre-

vzame vrhovno vodstvo sej s tem, da imenuje svojega zastopnika za skupne seje nač. in nadz. s pravico vsako točko pri seji odobriti ali razveljaviti. Zato se morajo vabila za vsako skupno sejo in prepis sejnega zapisnika pošiljati Zadružni zvezi. Z ozirom na ta sklep je izjavil ravnatelj, da prekliče odpoved jamstva pri Zadružni zvezi. Na isti seji je predlagal načelnik V. Š., da naj se podeli prokura ravnatelju F. Š. Zastopnika pri sejah je Zveza šele kasneje imenovala.

V tem letu ni imelo načelstvo nobene seje, nadzorstvo je imelo tri seje, skupnih sej je bilo sedem. Občni zbor se je vršil 8. julija. V načelstvo so izvolili dosedanjega načelnika z 62 glasovi kot načelnika, Ivana Lazarja kot blagajnika s 55 glasovi (ker je 6. julija umrl blagajnik Tomaž Pesjak, ves čas od njenega obstoja je bil njen odbornik) ter Josipa Svetino kot preglednika s 33 glasovi. V manjšini sta ostala F. Šolar, ki je dobil kot načelnik 50 glasov in Anton Šmitek kot blagajnik s 30 glasovi. V nadzorstvo so z vzklikom izvolili Marka Arha in Vincenca Strnada. Pristopnina za nove člane, ki pridejo od konkurence, se je določila na 10 kron. Občnega zbora sta se udeležila kot zastopnik deželnega odbora H. Lindtner, od Zadružne zveze pa Vek. Pelc.

Iz računskega zaključka razvidimo, da je bil promet skoro isti kot prejšnje leto in tudi dobička je izkazala zadruha približno kot v letu 1906. Skupiček se je povzpел na 410.788 kron. Bilančne postavke ne kažejo velikih sprememb. To leto se prvičkrat med izposojili nahajajo tudi vloge članov.

Gotovina in naložbe	8	(5)	izposojila	205	(199)
zaloge	96	(108)	dolg za blago	11	(12)
blag. terjatve	100	(83)	deleži	36	(32)
prehod. račun	1	(—)	rezerve	12	(11)
premičnine	24	(18)	čisti dobiček	4	(4)
nepremičnine	38	(36)			
bil. vsota	269	(253)			

likv. imetje	205	(196)	Na 100 kron izposojil pride
dolgovi	216	(205)	23 (22) kron lastnega kapitala.
nelikvidnost	11	(9)	

Leto 1908/09.

TedANJI zadružni tovarniški prostori so postali veliko premajhni. Treba je bilo razširiti zadružne delavnice in prav izkoristiti njeno vodno moč pri spodnji fužini. Obrt. posp. urad na Dunaju je napravil prve za to potrebne načrte. Ker pa ti načrti niso bili primerni, so napravile nove načrte za prezidavo prostorov v spodnji fužini leobersdorfske strojne tovarne. Po načrtih te firme so zgradili v letu 1908 novo tovarno in poslopje za motor za 30.444 kron 05 vin. Tesarska dela je izvršil Anton

Ažman iz Kroke, zidanje in betonska dela Jožef Šturm iz Radovljice, železna okna pa tvrdka Bondy iz Prage. Postavili so motor za surovo olje za 20 HP, ki ga je zadruga kupila na Dunaju od Plewa & Cie. za 9.590 kron 25 vin, dalje turbino za 39 HP, ki je stala z vsem skupaj okoli 16.000 kron, nov ventilator za sapo za 441 kron; v avgustu so izvedli po načrtih Obrt. posp. urada v tovarni novo električno razsvetljavo, o kateri poročajo dne 22. septembra istemu uradu: „da prav dobro služi“. 17. julija so prodali železo „valjavnice“ v spodnji fužini v Budapešto Ludviku Hahn za 2.569'76 kron in Obrt. posp. uradu na Dunaju za 3.506 kron. Ker so stale vse te naprave zadrugo do 58.000 kron in je morala zadruga vse iz svojega plačati, je po dolgotrajnih prošnjah na priporočilo Obrt. posp. urada naklonilo c. kr. ministrstvo za javna dela v novembru t. l. zadrugi 10.000 kron posojila po 3% za tri leta. Zadnji dan leta je naročila zadruga v Ljubljani pri Žabkarju po načrtu rojaka I. Beštra toporiščno kladivo za 1.200 kron, ki pa se ni obneslo.

Zadružni zvezi je zadruga plačevala od dolga, ki ga je imela pri njej okoli 200.000 kron, po 5% na leto. Zato je 26. marca 1909 prosila za cenejši kredit Kreditni zavod za obrt pri c. kr. ministrstvu za javna dela in natančno razjasnila, zakaj da prosi. Tudi drugod je iskala cenejšega kredita; a cenejšega kot pri Zadružni zvezi ni mogla nikjer dobiti.

Vodstvo zadruge se je tudi že takrat bavilo z načrtom, kako bi mogla zadruga izrabiti vodno moč od izvira Kroparice do zgornje fužine. Zato je prosilo 14. majnika (1909) Obrt. posp. urad na Dunaju, naj pošlje inženirja, da zmeri vodno moč in napravi za to potrebne načrte, a to se ni zgodilo. 24. junija je sklenila skupna seja, da bo odslej izdelovala zaboje za železne izdelke, ki jih je doslej izdelovala Marija Pesjak, zadruga v lastnem področju.

Seje načelstva in nadzorstva v tem letu ni bilo nobene. Skupnih sej nač. in nadz. je bilo pa pet. V seji 10. svečana 1909 poroča predsednik nadzorstva, da je državna podpora v znesku 10.000 kron, z ozirom na to, da se mora ta vsota kot posojilo že v treh letih proti 3% obrestim vrniti, zelo malenkostna, ker znaša resnična podpora z razliko v obrestih na leto le 200 kron. Zato priporoča, da zadruga povabi poslance Pogačnika, dr. Kreka, dr. Žitnika in Gostinčarja, da si ogledajo zadružne naprave, in jih naprosi, da izposlujejo od države večjo podporo. Sklep se v tej obliki ni izvršil.

Občnega zbora, ki se je vršil 23. maja 1908, se je udeležil kot zastopnik deželnega odbora in Zadružne zveze g. dr. Evgen Lampe. Spremenili so tudi pravila v §§ 9, 10, 11, 13 in 18, v katerem se je spremenilo poslovno leto, ki je trajalo doslej od 1. januarja do 31. decembra; poslovno leto traja odslej od 1. julija do 30. junija. (Poslovno leto je trajalo tokrat poldrugo leto). Spremenil se je dalje še § 21, ki govori o razdelitvi čistega dobička, § 22, v katerem so se postavili kot organ zadruge tudi uradniki, kateri odstavek je v nasprotju z zadružnim duhom. § 24, v katerem se dovoljuje, da podpisujeta zadrugo tudi eden

ali dva prokurista namesto članov načelstva in § 34. Važna je uvedba penz. zaklada po iniciativi Fran Šolarja, v katerega se steka vsako leto del čistega dobička. Za prokurista je bil izvoljen na občnem zboru ravnatelj F. Šolar. Pristopnino so zvišali za delavce od konkurence na 20 kron. Trgovina je bila celo to poslovno leto prav živahna. Zadruga je izvozila veliko svojih izdelkov tudi izven države. V drugi polovici leta 1908 je izvozila čez tri vagone blaga v inozemstvo. Svoje zastopnike je imela zadruga v Celju za Reko in Hrvaško, v Smirni za Levanto, v Belgradu za Srbijo in v Zagrebu za Bosno.

Iz računskega zaključka se razvidi, da je bila v tem poslovnem letu zadržna trgovina tako živahna kot še nobeno leto doslej. Skupnega prometa je bilo 3,361.523'72 kron. Skupiček je bil v prvih 12 mesecih 527.848 kron, vse leto (18 mes.) pa 735.000 kron. Nelikvidnost je močnejša, ker so nova izposojila šla za investicije. Nepremični inventar se je razven zidave stavb pomnožil še za tele nakupe: ješa v „Pungartu“ od J. Magušarja za 800 kron, prostor in vodna moč Zupan Ignaca na „Mlečju“ za 200 kron, tri ješe in vodna moč v „Pungartu“ od F. Šolar za 600 kron, nakup sveta pri spodnji fužini od T. Zupana za 40 kron. Dasi se je vsled mnogih nakupov odpisalo 8.469'09 kron, je bilo vendar čistega dobička 11.592 kron. Članov je bilo 226, ki so imeli deležev 41.231'80 kron.

Gotovina in naložbe	13 (8)	izposojila	234 (205)
zaloge	119 (96)	dolg na blagu . .	18 (11)
terjatve za blago .	77 (100)	deleži	41 (36)
prehodni račun .	— (1)	rezerve	15 (12)
premičnine . . .	45 (24)	čisti dobiček . .	12 (4)
nepremičnine . .	66 (38)		
bil. vsota	320		
likvidno imetje	209 (205)	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	<u>252 (216)</u>	20 (23) kron lastnega kapitala.	
nelikvidnost .	43 (11)		

Leto 1909/1910.

Združni deleži so narastli šele na vsoto 41.231'80 kron, rezervni zaklad pa na 23.972'14 kron. Ti vsoti sta bili pač veliko premalenkosten kapital, da bi mogla zadruga z njima obratovati. V kolikor se je zadruga bolj širila in večala, v toliko se je tudi primeroma množil njen dolg pri Združni zvezi. Zato je moralo vodstvo zadruga vsled toliko novih naprav v preteklem letu v tem poslovnem letu Združno zvezo prositi, da poviša kredit na 300.000 kron.

Združni odbor je tedaj prosil Združno zvezo, da naj imenuje in pošilja k skupnim sejam kot svojega pooblaščenca župnika v Kropi, v katerem bi imel oporo in svetovalca.

Dejansko pa je potem pooblaščenec zveze tudi ravnatelja moral varovati in podpirati, kadar odbor ni umel njegovih pametnih in upravičenih odredb.

Ko je sedaj Zadružna zveza zahtevala za kredit 300.000 kron, da podpišejo menico vsi člani, ki imajo kaj nepremičnega premoženja (vsi člani niso podpisali) in izkoristila svojo pravico iz leta 1907, da pošlje svojega pooblaščenca k skupnim sejam, ki more ugovarjati neupravičenim sklepom (seja 9. februarja 1910), je skupna seja tej pravici soglasno pritrdila. Pooblaščenec je bil župnik Valentin Oblak.

Razumljivo je, da naloga novega pooblaščenca Zadružne zveze ni bila lahka in prijetna. Po njegovem vplivu so sprejeli v sejah zlasti pozneje tudi razne sklepe, ki so bolje delili moč med ravnateljem in delavstvom ter odboroma.

Ker zadružni odbor ni bil zmožen dovolj presojevati zmožnosti oz. nezmožnosti ali zanesljivosti uradnikov, je prepustil v isti seji Zadružni zvezi tudi pravico nastavljanja ali odstavljanja zadružne uradnike. Pozneje so Zadružni zvezi celo prepustili iz istega razloga tudi pravico določevati plače zadružnemu uradništvu. Teh pravic se Zadružna zveza ni skoraj nič posluževala.

Važno za zadružni razvoj je bilo, da je 30. junija leta 1910 kupila zraven zadružne tovarne ležeče zemljišče M. Jalen za skupni znesek 5.750'80 kron. S tem se je mogla zadruga širiti na severni strani. 13. majnika t. l. je kupila zadruga razne parcele iz zapuščine umrlega K. Pibrovca, med njimi tudi „zgornji“ mlin za vsoto 3.362 kron.

Ker je bilo odslej zraven zadružne tovarne dovolj praznega zemljišča za zidavo, so začeli resno razmišljevati, kako bi tovarno razširili. Nameravali so zgraditi oddelek za strojne konjake. Zato so že na seji sklenili prestaviti in razširiti pot na „Mlečju“ čez potok Kropo proti „Jarmu“. 28. aprila so pisali Zadružni zvezi, da naj pošlje kakega izvedenca v Kropo, da napravi načrte za povečanje tovarne za nove stroje za vijake. V pismu se pritožuje vodstvo: „Obrt. posp. urad na Dunaju se za zadrugo nič ne zmeni, ozira se le na veleindustrijo. Ko je zadruga sama kaj izvršila, pride nadzornik Obrt. posp. urada in da vse lepo fotografirati, češ, to je zopet nekaj novega naredil Obrt. posp. urad.“ 10. junija piše ravnatelj sam Zadružni zvezi radi razširjenja tovarne in nabave novih strojev za vijake. V poznejših pismih istega leta je natančno popisano, katere stroje v ta namen zadruga potrebuje, koliko bi stali, kako bi se njih delo dobro izplačalo. Na skupni seji so že sklenili kupiti material za razširjenje tovarne in nakup različnih strojev za vijake. A vendar se ti sklepi niso izvršili.

V letih 1907—1909 (v treh letih) je porabila zadruga 414 vagonov železa in sicer: kvadratnega železa 198 vagonov, pločevinskih odrezljajev 170 vagonov, žice pa 120 vagonov, torej na teden nekaj čez 2½ vagona.

V drugem polletju l: 1909 je izvozila zadruga izven države okoli 6 vagonov izdelkov. Nekaj jih je šlo tudi na Turško, Grško, Malto, Sirijo in Tripolis. Zato je dobila od države od vsakih 100 kg 4 kron eksportne premije. V dežele ogrske krone pa je izvozila svojih izdelkov 18.360 kg. V prvem polletju 1910 je izvozila blaga v Srbijo in Grčijo 38.775 kg, nekoliko manj kot v drugem polletju 1909. Na Ogrsko je pa izvozila 25.305 kg.

V tem poslovnem letu ni imelo načelstvo nobene seje, nadzorstvo je pa imelo eno sejo. Skupnih sej načelstva in nadzorstva je bilo šest. Seja 28. decembra je soglasno sklenila, napraviti spomladi kanal iz cementa od ceste do sedanjega kanala pod bajarjem ter napraviti večjo in globokejšo mrežo.

Občni zbor je bil v tem poslovnem letu zopet eden in sicer 11. septembra 1909. Kot zastopnik deželnega odbora se ga je udeležil dr. Lovro Pogačnik. Pristopnina se določa na novo od konkurence prišlim članom na 30 kron.

Prometa je imela zadruga v tem letu 1.773.721'24 kron. Skupiček je padel na 386.000 kron. Bilančne številke niso mnogo drugačne kot prejšnje leto. Čistega dobička pa je bilo 8.102'42 kron. Trgovina je bila namreč v tem letu precej slaba, zato so bile v skladišču velike zaloge; šele proti koncu leta se je trg bolj odprl za kupčijo, kar je deloma pripisovati temu, da je s 1. majnikom na prošnjo delavstva vstopil v službo zopet 1 izvežban domač uradnik Šmitek Anton, ki je bil skozi 1 leto odsoten. Žalostna skušnja tega leta je pokazala, da se zadruga na uradnike, ki jih dobro ne pozna, ne sme zanašati.

Gotovina in naložbe	20 (13)	izposojila	234 (234)
zaloga	106 (119)	dolg na blagu . . .	11 (18)
terjatve za blago .	82 (77)	deleži	43 (41)
premičnine	40 (45)	rezerve	25 (15)
nepremičnine . . .	72 (66)	čisti dobiček . . .	8 (12)
bilančna vsota . . .	321 (320)		
likv. imetje	208 (209)	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	<u>245 (252)</u>	29 (20) kron lastnega kapitala.	
nelikvidnost . . .	37 (43)		

Leto 1910/11.

V letu 1910/11 se ni zgodilo za združni razvoj nič posebnega. Premišljevali so pač to in ono, sklepali različne načrte, ki jih pa niso izvršili.

Obresti od 40 deležev Kranjske dežele zadruga deželnemu odboru ni vsako leto sproti plačevala, ampak jih je koncem leta vpisovala v knjigah deželi v dobro. Do začetka tega poslovnega leta se je nabralo obresti 5.600 kron. 6. oktobra je prosilo vodstvo zadruga deželnega tajnika

dr. L. Pogačnika, da naj on posreduje pri deželnem odboru, da bi ta znesek zadrugi podaril za nakup novega stroja za stavbne žeblje v dolgosti 50—60 mm. To leto prošnja ni bila uslišana.

Da bi si zadruga trgovina pridobila novih odjemalcev in se bolj razširila, je zadruga imenovala še zastopnike v Tridentu, Atenah, Kalamati in celo v Carigradu.

Iz raznih pisem razvidimo, da se je morala zadruga hudo boriti zoper tujo konkurenco zlasti na Balkanu. 28. novembra t. l. sporočajo Obrt. posp. uradu na Dunaj: „Ponudili smo kladvica za srbske železnice Trg. ministrstvu v Belgrad, a smo s svojo ponudbo propadli; naša ponudba se je glasila na 33'20 frankov, medtem ko je francoska tvrdka, katere ponudbo so sprejeli, ponudila kladvica po 22'80 frankov. Nas stane železo 19'52 kron, žebliji pa vsaj 26 kron. Od kod ta velika razlika? Na Francoskem podpira vlada industrijo na vso moč, pri nas pa nič; tam imajo dovolj dobrih strojev, pri nas pa ne. Povejte c. kr. trg. ministrstvu, pomagajte industriji s podporami, dajte nam strojev, sicer propademo.“

Ravnatelj si je prizadeval, da bi zadruga dobila še enega prokurista, češ, da njega in načelnika mnogokrat ni doma. Na občnem zboru 3. septembra pa uradnik Anton Šmitek prokure ni hotel sprejeti.

Izvoz blaga je znašal v drugem polletju 1910 v Levanto 4'78 vagonov; na Ogrsko, Hrvaško, Slavonijo, Bosno in Dalmacijo pa 28'3 vagonov. 17. septembra poročajo Trg. in obrt. zbornici v Ljubljano, da se je promet v dežele ogrske krone vsled visokih tarif (2 kroni za 100 kg) skoro popolnoma ustavil, ker zadruga vsled tega ne more tekmovati z ogrskimi tovarnami in njihovimi železnimi izdelki. V prvem polletju 1911 je pa znašal izvoz v Levanto 5'6 vagonov.

Načelstvo je imelo dve seji, nadzorstvo nobene. Skupnih sej je bilo šest. 25. avgusta 1910 je priporočila skupna seja uradnika Antona Šmitka v stalno nameščenje. Zadruga zveza je temu ugodila 2. oktobra.

Občni zbor se je vršil 3. septembra 1910. Udeležil se ga je zopet dr. L. Pogačnik. Pristopnino za delavce, ki pridejo od konkurence, so potrdili kot lansko leto s 30 kronami. Sprejet je bil tudi službeni red za uradnike. Razen nekaterih malenkosti so kupili v tem letu tri stroje in sicer eno ekscentrično stiskalnico (škarje) za 1.020 kron, en stroj za brušenje nožev za 1.350 kron, od Kranjske ind. družbe pa en stroj za preskušnjo verig za 286'91 kron.

Računski zaključek je bil približno tak kot leta 1909/10.

Bilančna nelikvidnost je precej manjša, ker so padla izposojila. Skupiček je malo boljši kot prejšnje leto, namreč 420.000 kron.

Gotovina in naložbe	13 (20)	izposojila	. . .	195 (234)
zaloga	 99 (106)	dolg za blago	. . .	21 (11)
terjatve za blago	. 85 (82)	deleži		44 (43)
premičnine	 36 (40)	rezerve		31 (25)

nepremičnine . . . 67 (72)
bilančna vsota . . . 299 (321)

čisti dobiček . . . 7 (8)

likvidno imetje 197 (208)
dolгови . . . 216 (245)
nelikvidnost . . . 19 (37)

Na 100 kron izposojil pride
38 (29) kron lastnega kapitala.

Leto 1911/1912.

Pred vojno so bile plače delavcev silno nizke. Prav tako nizke so pa bile tudi plače uradnikov. Novo poslovno leto se je pričelo v znamenju boja za uradniške plače. Načelstvu je bilo težko določiti plače uradništvu. Zadruga pa se ni hotela ali ni mogla s tem ukvarjati in je odlašala določiti uradnikom plače. Zato je stopil ravnatelj z uradništvom v stavko. Plače so nato uradnikom nekoliko izboljšali in jim dali tudi službeni red.

Seja 3. novembra 1911 je sklenila, da naj določajo dnevni red za skupne seje načelnik, ravnatelj in zastopnik Zadrugne zveze. Ta sklep se je potem nekaj časa tudi izvrševal.

V novembru 1911 sta obiskala zadrugo nadzornik Obrt. posp. urada na Dunaju H. Pösendeiner in ing. Špalek. Pregledala sta tovarno in izrazila veselje nad lepim napredkom zadruga; spoznala sta pa, kako potrebuje zadruga novih strojev. Skupno so napravili koncept prošnje za Obrt. posp. urad na Dunaj za prepustitev novih strojev zadrugi (za okrogle žeblje, za kladvica in za ključavničarje) ter za napravo moderne cinkarije. Zastopnika Obrt. posp. urada sta obljubila, da bodo prošnjo sestavili na Dunaju in jo potem poslali zadrugi v podpis. 3. februarja 1912 je prosila zadruga pismeno Zavod za pospeševanje obrti na Kranjskem, naj on urgira prošnjo od Obrt. posp. urada na Dunaju, da jo pošlje podpisati. A prošnje ni bilo od nikoder in tudi strojev ne. (V tem času se je Zavod ravno ustanovil. Predsednik mu je bil I. Kregar, komisar ozir. ravnatelj pa je bil ing. Vladimir Remec. Oba imata za zadrugo veliko zaslug.)

17. februarja 1912 sta se udeležila delavca Janez Lazar in Gašper Šmitek iz Kroke tečaja za avtogensko varjenje. Tečaj je priredil Zavod za pospeševanje obrti v Ljubljani v Obrtni šoli.

Ker je začetkom tega leta potekel triletni rok za vrnitev 10.000 kron, ki ga je zadruga bila prejela od trg. ministrstva, je Obrt. posp. urad na Dunaju zahteval, naj ga zadruga takoj vrne. 1. aprila je zato zadruga prosila ljubljanski urad, naj posreduje, da se ji posojilo podaljša za dobo 10 let, zlasti radi tega, ker bo 30. junija t. l. zadruga izstopila iz železnega kartela. Zadruga je to prošnjo utemeljevala tudi s tem, češ da bo država s tem veliko zaslužila, ker bo zadruga, ko bo enkrat zunaj kartela, tiščala cene izdelkov doli, nasprotno bo pa vsled izstopa iz kartela posojilo zelo rabila. Prošnja je bila uslišana v toliko, da ni bilo treba posojila takoj

vrniti, ampak v obrokih. Prvi obrok je vrnila zadruga v januarju 1913, zadnjega pa v znesku 5.000 kron 20. junija 1917.

17. majnika je Kranjski deželni odbor ugodno rešil zadržno prošnjo z dne 6. oktobra 1910. Podaril ji je vse obresti od deležev od leta 1896 do leta 1910 v znesku 5.600 kron. Zadruga je porabila ta denar kot prispevek zgradbi skladišč v Kamni gorici in Kropi. Od leta 1912 dalje je zadruga izplačevala deželnemu odboru obresti deležev vsako leto sproti koncem poslovnega leta. Brezobrestno posojilo iz leta 1895 v znesku 4.000 kron je deželni odbor podaljšal za pet let do leta 1917. (Vrnjeno 16. februarja 1917.)

Nepremičnin to leto ni bilo nič kupljenih, pač pa tele premičnine: 6. julija 1911 od trvdke Thiemer Maks & Co. v Draždanih eno padalno kladivo za znesek 1.612¹⁵ kron in 30. junija 1912 od Schmidt Rudolf na Dunaju eno vzmetno kladivo za vlečenje žebeljev za znesek 1.764 kron.

Ravno ta dan, to je namreč zadnji dan poslovnega leta (30. junija) je izstopila zadruga iz kartela, ker ji ni nudil dovolj ugodnosti.

Načelstvo in nadzorstvo samo to leto ni imelo nobenih sej. Skupnih sej načelstva in nadzorstva je bilo pa sedem. V seji 8. majnika 1912 so sklenili prispevati Obrt. nadalj. šoli v Kropi s 1. julijem 1912 po 200 kron vsako leto, za dobo treh let. V odbor Obrt. nadalj. šole sta bila izvoljena od zadruge ravnatelj Fran Šolar in odbornik Janez Lazar. Občni zbor se je vršil 26. avgusta 1911. Kot pristopnina za člane, ki pristopijo od konkurence k zadrugi, velja znesek 35 kron.

Letni knjižni promet je prekoračil vsoto 2.000.000 kron, ki se je odslej vsako leto znatno zviševala, Bilančne številke so podobne lanskim, nelikvidnost in izposojila so padla. Skupiček je porastel na 481.000 kron.

Gotovina in naložbe	7 (13)	izposojila	. . . 181 (195)
zaloge	. . . 109 (99)	dolg na blagu	. . . 30 (21)
terjatve za blago	. 85 (85)	deleži	. . . 46 (44)
premičnine	. . . 32 (36)	rezerve	. . . 38 (31)
nepremičnine	. . 62 (67)	čisti dobiček	. . . 9 (7)
kavcije	. . . 7 (—)		
bilančna vsota	. . 303 (299)		
likv. imetje	. 201 (197)	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	. . 211 (19)	46 (38) kron lastnega kapitala.	
nelikvidnost	. 10 (19)		

Leto 1912/1913.

Kartel je hotel zadrugi vsled njenega izstopa nekaj nagajati pa ji ni dosti mogel. Zadruga ne le da ni imela vsled tega koraka nobene škode, pač pa še veliko koristi. Postala je bolj neodvisna in se je mogla

svobodneje razvijati. Strah, da jo bo kartel uničil in ji vzel odjemalce, se je izkazal kot neupravičen. Odjemalci so se še bolj pomnožili. Zadržno vodstvo poroča 18. junija Obrt. posp. uradu na Dunaj, da morajo kupiti vsled obilnih naročil še eno stiskalnico za kladvica. Iz tega se razvidi, da so se novi naročniki oglašali za kladvica še pred potekom izstopa iz kartela.

V juniju 1912 je oddala zadruga zidanje novega skladišča v Kropi stavbenemu mojstru Josipu Zmetu iz Kranja, ki ga je že do jeseni dokončal. Zgradba je bila proračunana na 5.381'29 kron, stala je pa 7.093'88 kron. 4. oktobra je kupila zadruga stroj za špičenje kladvic na Dunaju od Roth G. Akt. Ges. Dengg & Co. za znesek 3.508 kron.

18. decembra je prišla z Dunaja vesela novica za zadrugo: c. kr. ministrstvo za javna dela je dovolilo 60.000 kron brezobrestnega posojila za nakup novih strojev za vijake, proti temu, da porokuje Kranjski deželni odbor za 20.000 kron in da se zadržni odbor zaveže, da bo vračevala zadruga posojilo v desletnih obrokih. Tudi deželnemu odboru je podpisalo načelstvo podobno izjavo za 20.000 kron.

13. januarja je bila obveščena zadruga od c. kr. vojnega ministrstva, da je sprejeta njena ponudba z dne 1. avgusta 1912; izvrši naj v letu 1913 za vojaštvo 1,085.000 žeblice (jegrov). Ker je imela zadruga takrat zelo malo ročnega dela za delavce, je to naročilo z veseljem sprejela. V aprilu so speljali vodo iz cerkvenega studenca za Kapelico v tovarno. 17. aprila je naročila zadruga eno frikcijsko stiskalnico za žeblice od bratov Scherb z Dunaja za 3.332 kron. V letu 1912 in 1913 je bila na Balkanu vojna. Vojna je tudi na zadržno trgovino nekoliko slabo vplivala. Zadruga se je zelo založila s surovinami, izdelkov pa ni mogla takoj prodati, tako, da so se zaloge precej nakopičile. Zato je tudi njen dolg pri Zadržni zvezi precej visoko narastel. (Glej pismo Zadržni zvezi 8. marca 1913.) Zadruga je izvozila v prvem polletju 1912, to je pred vojno s Turki, v Levanto dva vagona svojih izdelkov, medtem ko jih v drugem polletju niti en vagon ni (9937 kg). Izvažala je v tem letu svoje izdelke le v Črno goro, Grško in Turčijo, v rednih razmerah pa je izvozila zadruga vsako leto v balkanske države, tako trdi v pismu na obrtno zbornico dne 1. februarja 1913, 5 do 10 vagonov. Vsled vojne pa je promet z balkanskimi državami skoraj izostal. Vendar je bila v tem poslovnem letu zadržna trgovina v vseh strokah dovolj živahna in tudi dela je imela zadruga dovolj, tako, da je bil promet kljub vojni skoraj za 600.000 kron večji kot v prejšnjem poslovnem letu; tudi dobička je bilo skoraj še enkrat več, namreč 15.390'67 kron.

Načelstvo ni imelo tudi v tem letu nobene seje. Nadzorstvo je imelo eno sejo. Skupnih sej je bilo 5. Pri seji 19. decembra 1912 so sklenili, da bodo pristopnino v smislu občnega zbora z dne 21. septembra 1912 točka pet sledeče odmerjali: ako so novi člani delali v zadrugi od 14. leta naprej, je pristopnina 5 kron, ako delajo že drugič 10 kron in tako dalje, kolikorkrat pridejo k zadrugi zopet nazaj, za vsakikrat 5 kron

več; ako pa pridejo od konkurence, se določi pristopnina 40 kron. Za delavce pa, kateri so prišli iz tujine ter še niso bili nikdar v delu za druge in tudi ne pri konkurenci, se določi pristopnina od starosti 24 do 30 let 10 kron, za starost 30 do 35 let 20 kron, od 35 do 40 let 30 kron. Pri seji 10. aprila 1913 so dovolili Slov. kat. del. društvu v Kropi, da sme prirejati v zadržnem skladišču dramske predstave, v kolikor dopušča prostor. Isto so dovolili tudi Bralnemu društvu v Kamni gorici.

Občni zbor se je vršil 21. septembra 1912. Udeležila sta se ga tudi zastopnik deželnega odbora dr. Lovro Pogačnik in zastopnik zavoda za pospeševanje obrti na Kranjskem ing. Vlad. Remec.

Skupiček je vnovič porastel, znašal je 548.000 kron. Bilanca je zopet likvidna; za narast izposojil za 81.000 kron so višje zaloge in terjatve. Rezerve so dosegle višino deležnega kapitala.

Gotovine in naložbe	14 (7)	izposojila	. . . 262 (181)
zaloge	. . . 136 (109)	dolg za blago	. . . 19 (30)
terjatve za blago	. 132 (85)	deleži	. . . 44 (46)
premičnine	. . . 33 (32)	rezerve	. . . 45 (38)
nepremičnine	. . 64 (62)	čtisti dobiček	. . 15 (9)
kavcije	. . . 7 (7)		
bilančna vsota	. . 385 (303)		
likv. imetje	. 282 (201)	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	. . <u>281 (211)</u>	34 (46) kron lastnega kapitala	
likvidnost	. . 1 (10 nelikv.)		

Leto 1913/14.

Odkar je (28. decembra preteklega leta) dovolilo c. kr. ministrstvo za javna dela 60.000 kron brezobrestnega posojila za nove stroje za vijake, se je vodstvo neprestano bavilo z mislijo, kako razširiti tovarno in postaviti v njej nove stroje. V sejah načelstva in nadzorstva so o tem razpravljali, toda vijake je izpodrinila sledeča ponudba:

21. julija 1913 je ponudil Erhardt Künzel iz Arzberga, tovarnar in podjetnik ob bavarsko-češki meji po Zavodu za pospeševanje obrti v Ljubljani svoje stroje za mrzlo kovane žeblice zadrugi v nakup. Sporočil je, da ima stroje v Schlaggenwaldu na Češkem že v obratu, da pa misli ves obrat opustiti in se pečati samo z izdelovanjem strojev in zato te stroje prodaja. Vodstvu zadruge je ta ponudba na vso moč ugajala. Zato je zelo hitela, da bi nakup strojev izvršila. Takoj je sporočila to Obrt. posp. uradu na Dunaj, ki je bil tudi zadovoljen, da se vpelje v Kropi te vrste obrat. Začeli so se pismeno pogajati z E. Künzelom radi prodaje teh strojev. Obrt. posp. urad je nasvetoval, da je prej treba stroje pregledati. Nadzornik Obrt. posp. urada H. Pösendeiner in zadržni uradnik Anton Šmitek sta šla ogledat vso napravo in stroje. 6. oktobra je uradnik

Šmítek v skupni seji načelstva in nadzorstva poročal, da je neobhodno potrebno, da se ponudeni Künzelovi stroji takoj kupijo. Kajti če bi kdo drug te stroje postavil kje v Avstroogrski, bi moralo tri četrtine ročnega dela v Kropi in Kamni gorici odpasti. Zadrúžni odbor je sglasno pooblastil zadrúžnega ravnatelja Frana Šolarja, da naj skupno z zastopniki Obrt. posp. uradov v Ljubljani in na Dunaju sklene z Erhardtom Künzelom kupno pogodbo za nakup vseh strojev, oprave in izdelkov v imenovanega tovarni v Schlaggenwaldu. 13. oktobra so sklenili s Künzelom v Karlovih varih na Češkem nakupno pogodbo vseh teh naprav. 16. oktobra je ravnatelj o tem že poročal na skupni seji, ki je nakup odobrila. Kakor se vidi, so nakup teh strojev izvršili kakor za stavo hitro.

Da bi se delavci priučili na nove stroje, so šli meseca novembra v Schlaggenwald en ključavničar, en skladiščar in trije zadrúžni delavci. Od 1. novembra dalje je zadruga že vodila vso prodajo teh izdelkov.

Zavod za pospeševanje obrti v Ljubljani je naredil za prezidavo in razširjenje tovarne potrebne načrte. 21. februarja 1914 je zadruga sklenila po teh načrtih prezidati in razširiti tovarno, kamnogoriški odborniki so pa odločno zahtevali na skupni seji 1. aprila, da naj se postavijo novi stroji v Kamno gorico ali vsaj h kamnogoriškemu mostu. Ker se ta zahteva ni mogla izpeljati, zato s svojo zahtevo niso prodrli. Vsled tega je vladalo en čas v Kamni gorici veliko razburjenje.

V začetku aprila so pripeljali iz Schlaggenwalda 18 večjih in manjših strojev za žeblje in vse naprave za postavitve strojev; vse to je stalo približno 55.000 kron. To vsoto so pokrili z brezobrestnim posojilom c. kr. ministrstva, ki je dodalo še 10.000 kron za pokritje stroškov postavljanja, torej je bilo skupno posojilo c. kr. ministrstva 65.000 kron. Ministrstvo je dovolilo, da se ta dolg odplačuje v desetletnih obrokih počenši 2 leti po tem, ko bodo stroji v obratu.

V majniku je začel graditi stavbeni mojster Anton Remec iz Šiške novi oddelek za te stroje, dokončal ga je koncem julija, vse delo je stalo 9.136 kron.

V pisarniški hiši je zadruga v tem letu prezidala vežo in dobila s tem še eno pisarniško sobo. Stopnice so postavili v vežo.

Za tovarno je kupila eno kladivo za 575 kron, ene škarje za železo in precej drugih malenkosti. Tudi v notranjem je skušala zadruga napredovati. Delavni red za delavce so nekaj popravili in spopolnili. Spoznali so tudi, da zadrúžna pravila niso več primerna razmeram in da jih je treba v marsičem prenarediti in popraviti.

Načelstvo ni imelo nobene seje, nadzorstvo pa eno, skupnih sej je pa bilo 8. Občni zbor se je vršil 13. septembra 1913. Kot zastopnik deželnega odbora se ga je udeležil deželni tajnik dr. Lovro Pogačnik, kot zastopnik zavoda za pospeševanje obrti pa njegov vodja ing. Vlad. Remec. Prometa je bilo v tem letu 3,135.523'32 kron, okoli 400.000 kron več kot lansko leto. Dobička je bilo le 5.931'91 kron. To leto je zadruga prodala (v tonah) kladvic 1.110, stavbnih žebeljev 284, čevljarskih žebeljev

27, verig 25, raznega blaga 60, skupaj 1.506 ton za 616.000 kron, povprečna cena 1 kg je bila pičlih 41 vinarjev. Mezde so bile 153.000 kron. Bilanca se razlikuje od prejšnje po ponovni precejšnji nelikvidnosti, ker je večji del novega dolga šel za investicije, ker prirastka lastnih sredstev razen na rezervah ni bilo.

Gotovina in naložbe	13 (14)	izposojila	330 (262)
zaloge	171 (136)	dolg na blagu	26 (19)
terjatve za blago	124 (132)	deleži	44 (44)
premičnine	84 (33)	rezerve	59 (45)
nepremičnine	67 (64)	čisti dobiček	6 (15)
kavcije	6 (7)		
bil. vsota	466 (385)		

likvidno imetje	308 (282)	Na 100 kron izposojil pride
dolgovi	356 (281)	31 (34) kron lastnega kapitala.
nelikvidnost	48 (1 likv.)	

Zanimivo poročilo o razvoju zadruga posnemano iz odgovora za druge na neka vprašanja Trgovske zbornice v Ljubljani z dne 17. decembra 1913.

I. O produkciji.

Zadruga se peča z izdelovanjem kovanih žebeljv in ročno izdelanih verig. Cene naših izdelkov so se zadnjih deset let zvišale za 30% radi dražjega materiala in dražjih delavskih mezd.

V letu 1905 je delalo v zadrugi 235 delavcev, za mezde so prejeli 108.603'96 kron, v letu 1911 je delalo 217 delavcev, za mezde so prejeli 131.283'30 kron.

Zadruga si pomaga, kadar ni zadosti vode, z motorjem na surovo olje z 20 PS., ima dve stiskalnici za večja kladivca, en stroj za špičenje istih, eno toporiščno kladivo in štiri vzmetna kladiva za izdelovanje žebeljv za ladje, ene velike škarje za rezanje pločevine, štiri ekscentrične škarje za rezanje železa za žeblje, ene škarje za rezanje železnih palic.

V letu 1905 je izdelala 100 vagonov žebeljv in 1½ vagona verig v skupnem znesku 388.607 kron, v letu 1911 pa 118 vagonov žebeljv in ¾ vagona verig v znesku 419.576 kron.

Trgovali smo v krajih Avstroogrške in Bosne, deloma tudi s Hercegovino, Srbijo, Grško in Turško.

II. Razvoj zadruga od leta 1906.

Od leta 1906 se je zadruga dobro razvijala, dasi je manjkalo za razvoj potrebnega kapitala, zlasti v to, da bi ročno delo zamenila s strojnim delom. Če bi izdelovala žeblje in verige s stroji, bi bilo blago lepše in bi stalo zadrugo cenejše, kar se razvidi iz majhnega letnega dobička,

dasi je bilo veliko prometa. Naše rezerve so se pomnožile komaj za 24.839⁴⁴ kron kljub temu, da se jim prišteje vsako leto ves dobiček razen 5 % obresti deležev.

Pogoji produkcije in premembe od leta 1906.

Surovine dobiva zadruga v državi in sicer: pri Kranjski industrijski družbi na Jesenicah in deloma tudi od Avstrijske Montanske družbe na Dunaju; koks dobiva zadruga iz Beljaka, Trsta in Dunaja. Producerski stroški stoje v razmerju do surovin kot 2 : 5; palično železo za žeblice je stalo v letu 1905 v delavnici 19 kron za 100 kg, v letu 1906 19⁵⁰ kron, v letu 1907 in 1908 21 kron, v juliju in septembru 1908 20 kron, od septembra 1908 do 1911 19 kron; tudi koks se je zvišal od leta 1908 za 0⁷⁵ kron pri 100 kg.

V tujih deželah, zlasti na Nemškem in Francoskem mora biti surovo železo veliko cenejše kot v naši državi, ker od tam ponujajo železne izdelke v Solunu za isto ceno, kot stane pri nas palično železo.

Do leta 1909 smo izvažali večje množine kladvic za tračnice v Srbijo za nove železnice, kar nam je pa od leta 1909 popolnoma nemogoče; kajti Nemčija in Francoska postavita železne izdelke franko Donava tako ceno, kot stane pri nas z eksportno premijo vred na istem mestu železo. (Eksportna premija znaša pri 100 kg 4 krone.) Zato je naš izvoz tudi v sosednje balkanske države popolnoma prenehal. Da bi dobivali železo iz Nemčije, se nam radi prevoznih stroškov ne izplača, ker pride ono železo za nas ravno tako drago kot pri nas, ker nam železne tovarne plačajo od 100 kg 4 krone izvozne premije.

Zadruga ima tu v Kropi dovolj vodne moči, a je vsled finančnih težkoč ne more izrabiti; zato tudi ne more zamenjati ročnega dela s strojnim delom. Ročno delo pa vsled visokih producerskih stroškov (višjih delavskih plač in slabše izdelave kot strojno delo) od leta 1911 vedno bolj pada.

V zadrugi delajo le domačini iz Kroepe in Kamne gorice. Njen poglavitni namen je držati železno industrijo v Kropi in Kamni gorici in s tem tudi oba kraja, kar se ji bo posrečilo, če preide polagoma od ročnega dela k strojnemu, če nas bo obrtna oblast dovolj podpirala. Delavske mezde so se zvišale od leta 1906 za približno 30 %. Zadruga namreč ne gleda na svoj dobiček, ampak skuša delavcem, ki so njeni deležniki, olajšati njih nekdaj tako žalostno eksistenco.

Zadruga ni kartelirana; zastopnike ima na Ogrskem, v Bosni in tujih državah.

Zadružni razvoj od leta 1906 ozir. njena prodaja izdelkov.

Prodaja izdelkov je bila od leta 1906—1911 prav dobra. Od leta 1911 pa čutimo hudo konkurenco v strojnih izdelkih. Zlasti tekoče leto je slaba prodaja, zato moramo dobiček opustiti, da ni preveč zalog.

Na Ogrsko in v Bosno se proda sedaj malo izdelkov, ker Ogrska podpira bolj ondотно industrijo kot Avstrija svojo staro. Do okoli pred dvema letoma tam niso izdelovali nobenih kladvic za tračnice, sedaj se je pa razvila tako huda konkurenca z avstrijskimi izdelki, da ti ne bodo mogli več z ogrskimi konkurirati.

V Kropi, 18. decembra 1913.

8. V. 1906	Scherb Brüder, Wien, ene male škarje za . .	K	870'—
21. V. "	Schoeler & Co., Unzmarkt, eno topor. kladivo za "	"	392'—
24. I. 1907	Scherb Brüder, Wien, ene ekscentr. škarje št. 5	"	2.236'—
31. XII. "	" " " " dvoje eksk. škarje št. 2, 4	"	2.880'—
5. II. 1908	Lehman & Leyrer, Wien, en ventilator za .	"	441'—
21. III. "	Plewa Emil, Wien, motor za sur. olie za . .	"	11.310'41
10. IV. "	Leobersdf. Akt. Ges., turbino za transmis. za .	"	17.295'30
2. II. 1909	Žabkar Avg., Ljubljana, eno peresno kladivo	"	400'—
21. III. 1911	Scherb Brüder, Wien, ene eksk. škarje . .	"	1.020'—
9. V. "	Dania Ernest, Wien, eno brusilnico za . .	"	1.350'—
6. VII. "	Thiemer Max & Co., Dresden, padalno kladivo za	"	1.612'15
30. VI. 1912	Schmidt Rudolf & Co., eno peresno kladivo št. 2	"	1.764'—
1. X. "	Roth Akt. Ges., eno strojno kladivo za . .	"	3.508'—
17. IV. "	Scherb Brüder, Wien, eno frikcijsko stiskalnico	"	3.332'—
3. VIII. 1913	Semler Simon, eno kladivo za verige za . .	"	575'—
13. IX. "	Schulz & Goebel, ene škarje za železo za .	"	1.754'20

Leto 1914/15.

63

poročala čez par mesecev Obrt. posp. uradu na Dunaj, da izdelajo ti stroji mesečno od 5.000 do 6.000 kg raznovrstnih žebeljev, od 20 do 130 mm dolgih. Zaposlenih je pri njih 7 delavcev in 4 delavke. Splačujejo se dobro in so prinesli zadrugi znatno napredovanje.

Kmalu v začetku tega poslovnega leta se je pričela strašna dolgotrajna svetovna vojna. Takoj 28. julija 1914 je odšlo na vojno 19 delavcev letnikov 1872 do 1892. Meseca avgusta je ves promet naenkrat zaostal in zdelo se je že, da se bo tudi vse delo v zadrugi ustavilo. Surovine so skoraj že vse pošle, zaloge izdelkov so se začele kopičiti; zato je bilo vodstvo zadruga v strahu, da ne bi Zadruga zveza vsled visokih zadruginskih dolgov več hotela zadruga podpirati. 20. avgusta se je vsled tega zadruga radi denarnih težkoč opravičevala pri Zadruginski zvezi in jo prosila pomoči. Naslednji dan 21. avgusta so Obrt. posp. uradu celo pisali, da se boje prav resno, da bodo morali vsled slabih denarnih sredstev in vsled pomanjkanja koksa in surovin v bližnjih dneh ves obrat ustaviti. Trgovski zbornici so pa 22. avgusta sporočili: „Obrat v zadrugi smo do skrajnosti omejili. Z izdelovanjem strojno kovanih žebeljev smo popolnoma prenehali. Delovni čas smo 17. t. m. pri tovarniških in drugih delavcih vsled pomanjkanja železa in vsled popolnoma zaprtega prometa, ker ne moremo odposlati nikamor izdelkov, omejili na eno tretjino. Primanjkuje nam tudi zlasti v tovarni pri strojih sposobnih delavcev, kajti od 280 jih imamo še 190.“

Obrt. posp. uradu pa pišejo, da sta odšla v vojsko izmed štirih že dva uradnika (pozneje je odšel še eden) in trije delavci od strojno kovanih žebeljev. Mesto dveh moških uradnikov sta bili sprejeti med vojno dve ženski moči v pisarno.

No, opisani strah je kmalu ponehal in stiske je bilo kmalu konec. Že dva dni za temi žalostnimi sporočili, 24. avgusta poročajo Zadruginski zvezi veselo novico, da so dobili od c. kr. monturnega depota v Göstingu naročilo za skoraj 11 milijonov žebeljev za gorske čevlje in da so dobili mnogo naročil za rudokope itd. Odslej je bilo skozi vso vojno preveč naročil, ker je moralo veliko delavcev v vojno. Zato so pisali takoj E. Künzeli v Arzberg, naj pošlje še enkrat svojega obratovodjca Gulderja, da zopet uredi obrat strojev za strojno kovane žebelje.

Delo za vsakovrstne vojaške potrebščine se je vedno bolj množilo tako, da je bila zadruga z delom popolnoma preskrbljena. Kmalu se je začelo zopet delo v vseh oddelkih v starem obsegu. Vojaštvo je brzojavnim potom premnogokrat zahtevalo, naj se naročeno blago hitro pošlje, toda vsled pomanjkanja delavcev ni bilo mogoče pravočasno zadostiti vojaškemu naročilom. Vse stare zaloge so lahko odprodali. Dela za vojsko je bilo toliko, da ni bilo mogoče zadostiti zahtevam privatnih trgovcev.

Ker je bil v začetku vojne promet zelo oviran in se je vsled vojne tudi število delavcev zelo skrčilo, je padel promet kljub temu, da je bil v II. polovici poslovnega leta zelo živahen, za 1.000.000 kron, čisti dobiček

5.898'87 kron pa je ostal približno enak prejšnjemu letu. Načelstvo v tem poslovnem letu ni imelo nobene seje. Nadzorstvo je imelo 1 sejo, skupnih sej je imelo načelstvo in nadzorstvo 7. Pri seji 17. avgusta so soglasno sklenili, da naj se delo omeji za eno tretjino, kar smo že omenili. Občni zbor se je vršil 31. oktobra 1914. Udeležil se ga je zopet vodja Zavoda za pospeševanje obrti na Kranjskem, nadkomisar ing. V. Remec.

Bilanca vsebuje precej enake številke kot prejšnje leto, izposojila so nižja, kolikor je obratni kapital manjši. Skupiček je padel od 616.000 na 494.000 kron. Mezde so bile 125.000 kron.

Gotovina in naložbe	24 (13)	izposojila	. . . 357 (330)
zaloge	 205 (171)	dolg na blagu	. . . 11 (26)
terjatve za blago	. 97 (124)	deleži	 44 (44)
premičnine	 74 (84)	rezerve	 64 (59)
nepremičnine	. . . 70 (67)	čisti dobiček	. . . 6 (6)
kavcije	 5 (6)		
efekti	 7 (—)		
bil. vsota	 483 (466)		
likvidno imetje	326 (308)	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	. . <u>368 (356)</u>	31 (31) kron lastnega kapitala.	
nelikvidnost	. 42 (48)		

Leto 1915/16.

Tekoče in naslednja poslovna leta, ko je trajala vojna, so bila za zadrugo zelo ugodna. Dela je bilo vedno dovolj, da, celo preveč, izdelki so se na vse strani, zlasti za vojaške potrebe zelo lahko in dobro prodajali. Zato je razumljivo, da se glase zadržni odgovori na razna vprašanja Trg. in obrt. zbornice ali Zavoda za posp. obrti na Kranjskem ponovno: Promet izredno dober, zadruga stoji dobro. Delavcev je vsled vojne in živahnega prometa vedno bolj primanjkovalo. 7. avgusta 1915 piše zadruga Trg. in obrt. zbornici: „Dela le 121 moških in 65 ženskih delavcev, potrebovali bi pa najmanj 245 moških in 94 ženskih delavcev“; nadalje zadruga še poroča, koliko milijonov raznih žebeljev je za vojaščino prevzela in da jih več ne more prevzeti. Toliko dela, kot popisuje to pismo, je bilo celo poslovno leto.

Da bi mogli zadostiti raznim naročilom, so začeli zopet resno razmišljati, kako bi dobili za povečanje tovarne potrebno vodno silo. 18. januarja 1916 je sklenila zadruga povabiti vse posestnike vodnih sil ob Kropi, da jih ji prodajo. Do kupčije tedaj ni prišlo. 17. februarja 1916 je vložila prošnjo na okrajno glavarstvo v Radovljici za izrabo vodne sile od izvira Kroke do tovarne. Neke vodne sile so bile kupljene v začetku leta 1917. Vodstvo zadruga je poklicalo od tvrdke Siemens-Schuckert

Werke z Dunaja inženirja, da bi napravil načrte in proračun za to nameravano povečano vodno silo. 22. julija t. l. sporoča zadruga Zavodu za posp. obrti, da so tozadevni načrti in proračun že napravljeni.

Ker je vsled obilnih naročil zelo primanjkovalo strojev, je kupila zadruga v tem letu eno stiskalnico za kladvica od Hasenclever & Co. iz Düsseldorfa za 12.096 kron in eno vzmetno kladivo za ladijske žeblje od Schmidt Rudolf & Co. z Dunaja za 1.969 kron.

V notranjosti zadruge so se pa začele kazati v tem letu precej velike težave. Delavstvo v Kropi je bilo slabo plačano. Ko je prišel tedaj sredi oktobra 1915 neki orožniški stražmojster od vojaškega podjetja v Feldbachu pri Gradcu iskat delavcev in jim obljubil zelo dobre plače, prosto hrano in oprostitev od vojaške službe, je 16 delavcev z veseljem sprejelo to ponudbo. Zadržno vodstvo se je vsled tega obrnilo s pritožbo na vojno ministrstvo. Uspeh te pritožbe je bil po dolgem prerekanju ta, da je ministrstvo moralo izboljšati cene tudi zadržnim železnim izdelkom in da so se s tem tudi zadržnim delavcem mogle plače precej izboljšati. Ker je pa zadruga v Feldbach odšle delavce-zadržane izbrisala iz članstva in jih je tudi nekoliko denarno kaznovala, so se ti delavci pritožili na vojno ministrstvo. Po posredovanju tega in Obrt. posp. urada na Dunaju je slednjič zadruga sklenila, da je pripravljena kaznovanim delavcem kazni odpustiti in jih v zadrugo zopet sprejeti, če bodo po prihodu iz Feldbacha takoj prosili za sprejem v zadrugo.

5. novembra 1915 je bila zadruga na prošnjo zadržnega vodstva postavljena pod vojaško oblast. Vodstvo je trdno upalo, da bo vojaška oblast dobro skrbela za prehrano delavcev, ki so morali v vojnem času vsled pomanjkanja živil in nezadostne hrane nezasišano veliko pretrpeti. Vsled nezadostne hrane je delavstvo na vso moč stradalo. Dasi se je vodstvo zadruge, zlasti potem, ko je bila zadruga postavljena pod vojaško oblast, na vse mogoče načine trudilo, da bi izposlovalo od oblasti dovolj hrane, je moralo vendar delavstvo tudi samo iskati živila, da ni od lakote pomrlo. Posamezni delavci so preiskali vse bližnje in daljne kraje Kranjske, šli so tudi na Koroško, Štajersko in Hrvaško. Da je bilo to zelo kvarno za delavce v moralnem in zdravstvenem ožiru in tudi kvarno za zadrugo, lahko vsak izprevidi. Ugodnost za zadržne delavce, ker je bila zadruga pod vojaško oblastjo, je bila ta, da so mogli biti mnogi delavci, ki so bili pri vojaških naročilih neobhodno potrebni za delo, oproščeni vojaške in vojne službe. Glavna ugodnost, radi katere je vodstvo prosilo, da se postavi zadruga pod vojaško oblast, je bila ta, ker je le tako mogla dobiti surovin in goriva za svoj obrat; brez tega bi se zadržni obrat sploh ne bil mogel vršiti.

Nasprotno pa je imelo za delavce tudi slabe posledice, da so prišli pod vojnodajatveni zakon. Vojaški vodja v Podnartu oziroma na Jesenicah je prišel večkrat v Kropo in Kamno gorico nadzorovat delavce in povpraševati svojega namestnika, zadržnega ravnatelja, kako se delavci drže

delavnega časa in reda. Delavci so morali delati vse nedelje in praznike, pozneje so bile nedelje od dela odvzete. Moške delavce do 50. leta, ki so spadali pod vojaški zakon, je v slučaju prestopka kaznoval vojaški vodja ali vojaško sodišče, za druge delavce in delavke, ki niso spadali pod vojaško sodišče, je pa dal vojaški vodja ukaz, da naj jih kaznuje v slučaju kakega prestopka zadržno vodstvo.

Za božične praznike 1915 je prišel od vojaške oblasti ukaz, da morajo delavci delati vse nedelje in praznike. Ker 2. prosinca 1916, to je prvo nedeljo nato niso delavci v Kropi in Kamni gorici delali (gotovo ne iz upornosti), so bili skoraj vsi delavci in delavke kaznovani. Sedem najboljših delavcev je bilo od vojaškega sodišča kaznovanih z 21 dnevnim strogim zaporom, mnogi drugi so bili pa kaznovani z denarnimi globami in drugimi kaznimi. Med delavstvom je tedaj zelo vrelo, a je moralo biti mirno radi vojne. Leta 1916 piše zadruga Zadrugi zvezi, „da je bilo do sedaj sedem delavcev kaznovanih od višjega vojaškega sodišča po 21 dni nočnega zavora, 3 delavci so dobili od vojaškega vodje po 6 ur špang, 4 delavci so bili ukorjeni, 48 delavcev in delavk je bilo kaznovanih po 50 vinarjev do 1 krone.“

Tudi to leto ni imelo načelstvo nobene seje, nadzorstvo je pa imelo eno sejo. Skupnih sej je imelo načelstvo in nadzorstvo osem. Pri seji 31. decembra so bila sprejeta pravila za penzijski sklad. Sklenjeno je bilo tudi v isti seji vložiti prošnjo za ustanovitev zadržne bolniške blagajne. Ta blagajna je upravljala Izredni podporni sklad, v katerega so se stekali 1% odbitki od vseh plač in globe po delavnem redu.

Občni zbor se je vršil 6. novembra 1915. Udeležil se ga je zopet inženir V. Remec, kot vodja Zavoda za posp. obrti in kot zastopnik deželnega odbora.

Prometa je bilo to leto 3,544.468'61 kron, čistega dobička je bilo pa 15.441'10 kron. Skupiček je to leto silno skočil, znašal je 883.000 kron. Ob velikem padcu izposojil je vendar še ostala bilančna nelikvidnost. Efekti so vojna posojila.

Gotovina in naložbe	16 (24)	izposojila	. . . 252 (357)
zaloge	. . . 137 (205)	dolg na blagu	. . . 59 (11)
terjatve za blago	. 135 (97)	deleži	. . . 43 (44)
premičnine	. . . 76 (74)	rezerve	. . . 69 (64)
nepremičnine	. . 64 (70)	čisti dobiček	. . 15 (6)
kavcije	. . . 4 (5)		
efekti	. . . 15 (7)		
bilančna vsota	. . 447 (483)		

likv. imetje	. 288 (326)	Na 100 kron izposojil pride
dolgovi	. 311 (368)	45 (31) kron lastnega kapitala.
nelikvidnost	. 23 (42)	

Leto 1916/17.

V tekočem poslovnem letu se je zadruga razvijala podobno kot v preteklem letu. Ker je vojna še vedno trajala, je bilo še vedno dovolj vojaških naročil in tudi delavcev je bilo še vedno več oproščenih vojaščine. Cene izdelkov so bile vedno višje tako, da je mogla zadruga precej zaslužiti. Tudi zaslužek je mogla zato primerno zvišati svojim delavcem, ki so vsled rastoče draginje vedno težje shajali in so vojno in njene hude posledice huje in huje občutili. Razen tega je mogla zadruga delavcem nakloniti še večkratno draginjsko doklado. 28. marca jim je dala enkratno doklado po 300 kron v znesku 42.150 kron. Dne 30. majnika je zopet razdelila po 200, 150, 100, 50 in 25 kron in še dva dni pred koncem poslovnega leta 28. junija od 500 do 20 kron doklade v skupnem znesku 53.940 kron.

Glede živil je pomagala delavcem kolikor mogoče nova občinska aprovizacija, ki se je ustanovila 12. septembra 1916. A vendar bi od te ne mogel nihče živeti, ako bi si ne bil sam pomagal. Razen tega je bila še večkrat silno neredna.

Med vojno stranskih dovoznih cest niso dosti ali pa nič popravljali. Oblasti so poskrbele samo za glavne vojaške ceste. Zato je bila tudi cesta v Podnart vedno v slabem stanju. 20. decembra je prosila zadruga okrajno glavarstvo in deželno vlado, da naj se kaj popravi. Istega dne so prosili še deželnega glavarja Kranjske dr. Šušteršiča in poslanca Pogachnika, da naj se dežela zavzame za to cesto. Utemeljevali so prošnjo s tem, da se zvozi po njej vsak mesec po 15 vagonov izdelkov in 20 vagonov surovin. A vse prošnje so bile brezuspešne.

10. avgusta 1916 je prevzela zadruga v lastno uporabo žago v „Kotlu“, ki jo je imel doslej v najemu Anton Ažman.

3. novembra 1916 je kupila zadruga od Miele & Co., Gütersloch eno kompletno cinarijo za 1.739'50 kron, 24. februarja pa je kupila 20 dni Zgornje fužine za 2.535 kron, 8. marca 1917 od Thimer Max iz Draždan dve padalni kladivi za 7.027'64 kron, 2. aprila 1917 eno kovalno kladivo od tvrdke Hasenclever iz Düsseldorfa za 3.464'45 kron, 6. aprila pa od Hopf J. & Co. z Dunaja stroj za mletje kamna za 5.981 kron, 16. aprila je pa kupila od Terezije Planinc iz Kamne gorice hišo za 9.600 kron in od iste posestnice še razne manjše parcele za 600 kron. V Kropi je še kupila od Varl M. in J. stavbo ob tovarni za 1300 kron. Iz tega se razvidi, da je v tem letu imela zadruga precej denarnih sredstev na razpolago.

Pri skupni seji 30. maja je bil sprejet dostavek k delavskemu redu § 10: „Ako je delovodja, mojster, skladiščar ali delavec član načelstva ali nadzorstva, sme istega kaznovati samo skupna seja.“ Načelstvo je imelo v tem letu eno sejo in tako tudi nadzorstvo. Skupnih sej je bilo pa osem.

Prometa je imela to leto zadruga jako veliko in sicer 5,007.646'64 kron, čistega dobička je pa bilo 41.606'04 kron, kakor še nobeno leto doslej. Bilanca kaže veliko olajšanje in likvidnost, zlasti, če upoštevamo, da je bilo gotovo precej zalog odpisanih. Med izposojili ni več dolga pri Zvezi, ki je bil odplačan, pač pa 103.896 kron naložb članov in 52.000 kron dolga na strojih. Deleži so tudi narastli. Prvič v zgodovini zadruga imamo pred seboj bilanco brez bančnega ali kreditnega dolga; zadruga je celo imela pri Zvezi 68.618 kron naložbe. Skupiček se je vnovič vzpel; bilo ga je 1,202.000 kron.

Gotovina in naložbe	86 (16)	izposojila . . .	162 (252)
zaloge	74 (137)	dolg za blago . .	— (59)
terjatve za blago	97 (135)	deleži	53 (43)
premičnine . . .	79 (76)	rezerve	84 (69)
nepremičnine . .	73 (64)	čisti dobiček . .	42 (15)
kavcije	12 (4)		
efekti	15 (15)		
bilančna vsota . .	436 (447)		

likv. imetje . .	257 (288)	Na 100 kron izposojil pride
dolgovi . .	<u>162 (311)</u>	85 (45) kron lastnega kapitala.
likvidnost . .	95 (23 nelikov.)	

Leto 1917/18.

Ker je bila bilanca za preteklo poslovno leto tako ugodno izpadla in ker so bile vse prošnje za popravo in razširjenje ceste v Podnart brezuspešne, je 29. septembra zadruga iz svojega poslala deželnemu odboru 16.000 kron za popravo in razširjenje te ceste. S tem je hotela zadruga nekako prisiliti, da bi tudi okrajni cestni odbor in dežela primerno prispevala k popravi ceste, ki je tolikega pomena za razvoj zadruga. Želela je, da bi se cesta toliko popravila, da bi bila sposobna za avtomobilsko vožnjo. Ker je imela zadruga večkrat sitnosti s tujimi vozniki in tudi občutno škodo zlasti radi tega, ker se blago ni moglo pravočasno izvoziti iz Podnarta, je nameravala prevzeti vso blagovno vožnjo v lastno upravo.

Zadružna pravila so že postala potrebna poprave, ker v marsičem niso več odgovarjala zadružnemu razvoju. Zadružni ravnatelj jih je že več časa preurejal in je koncem poslovnega leta poslal osnutek pravil Zadružni zvezi v presojo. V pismu 1. septembra 1917 je Zadružna zveza ta osnutek takole zavrnila: „... moramo izjaviti, da bi nameravane izpremembe tako močno omejile pravice in delokrog načelstva, da je pač izključeno, da bi jih trgovsko sodišče odobrilo, ker niso združljiva z določbami zadružnega zakona. Načelstvo bi bilo brez pomena, ne bi sodelovalo pri

nakupu in določanju cen blaga, torej pri stvareh, ki so za zadrugo največjega pomena. Iz tega razloga Vam ne moremo priporočiti, priti pred občni zbor s tako daleč segajočimi predlogi za izpremembo pravil." Zato pravil niso izpremenili.

11. avgusta je umrl veliki Jugoslovan dr. Janez Krek, veliki zaščitnik zadruge, ki je storil največ za prosveto našega naroda. Da bi zadruga spomin umrlega nekoliko počastila, je založila 15. novembra dr. Krekovo ustanovo v znesku 10.000 kron. Z obrestmi tega zneska naj bi se podpirali sinovi zadružanov, ki bi se hoteli posvetiti obrtnim ali tehničnim naukom in bi se zavezali, da bodo služili nekaj let pri zadrugi.

Na spomlad v tem poslovnem letu so se začele kazati žalostne posledice dolgotrajne vojne. Začelo je primanjkovati dela za moške in ženske delavce. 14. marca je sklenila seja dati brezposelnim moškim delavcem 3 krone, ženskim delavcem pa 2 kroni na dan. Hvala Bogu, da ta brezposelnost ni preveč dolgo trajala. Zopet je bilo kmalu dovolj naročil. Zato je mogla dati zadruga 14. majnika delavcem že 30% doklado na plače.

Ker je tudi to leto zadruga dobro stala, si je nabavila izredno veliko premičnega inventarja. Kupila je raznih strojev za več kot 12.000 kron. V sporazumu z obema Obrt. posp. uradoma je kupila tudi parni kotel kot gonilno silo za 100 HP. Ta ni prišel nikoli v obrat in je bil v letu 1920 zopet odprodan. Ta parni kotel naj bi nadomestil motor na surovo olje, ki so ga to leto prodali, ker je imel premajhno silo in ni tovarni več dobro služil. Koncem poslovnega leta 24. junija je naročila zadruga na Dunaju nov avtomobil in poslala na račun že 48.000 kron. Ker nova avstrijska država pozneje ni dala izvoznega dovoljenja in ker je podjetnik ceno zviševal, je zadruga naročilo v letu 1919 odpovedala in denar dobila nazaj.

To leto je bilo na pobudo in s sodelovanjem ravnatelja Šolarja ustanovljeno Konsumno društvo v Kropi in Kamni gorici. Delovalo je uspešno do ukinitve leta 1941.

Načelstvo je imelo eno sejo, nadzorstvo tudi samo eno. Skupnih sej je bilo pa šest.

Občnega zbora, ki se je vršil 20. oktobra 1917, se tudi to leto ni udeležil noben zunanji zastopnikov.

Ker je bila kupčija to leto tudi zelo dobra, je izkazala zadruga kljub temu, da je imela prometa za 1.300.000 kron manj kot prejšnje leto, čistega dobička blizu 25.000 kron. Skupiček je padel za 40% na 712.000 kron.

Bilanca kaže napram prejšnjemu letu izdatno slabše razmerje obratnega napram investicijskemu kapitalu. Dolgovi so za 214.000 kron večji, nastopila je nelikvidnost. Med izposojili je spet Zadružna zveza z 90.746 kronami, vloge članov so zrastle na 199.408 kron. Rezerve presegajo deleže za nad 100%.

Gotovina in naložbe	19 (86)	izposojila	344 (162)
zaloge	223 (74)	dolg na blagu . .	32 ()
terjatve za blago .	124 (97)	deleži	56 (53)
premičnine . . .	82 (79)	rezerve	125 (84)
nepremičnine . .	73 (73)	čisti dobiček . .	25 (42)
kavcije	12 (12)		
efekti	32 (15)		
deleži pri tujih zav.	5 (—)		
bil. vsota	581 (436)		

likvidno imetje 366 (257)

dolgovi . . . 376 (162)

nelikvidnost . 10 (95 likv.)

Na 100 kron izposojil pride

53 (85) kron lastnega kapitala.

Tretja doba združnega razvoja.

Leto 1918/19.

Vojna se je nagibala h koncu. Združno delavstvo je trpelo, kot vse delavstvo, vedno hujše pomanjkanje živil. Da bi tej bedi delavstva nekoliko odpomogla, je preskrbela zadruga takoj v početku tega poslovnega leta (20. julija) za 4.000 kron živil. Seveda to ni veliko zaleglo. Draginja živil in obleke je postajala vedno večja. Združni delavci so se začeli glasno pritoževati, da ne morejo več shajati s svojim zaslužkom; pripovedovali so, da so dobili delavci na Jesenicah zvišane plače, in so tudi oni zahtevali zvišanje svojih plač. Delavski odposlanci so dosegli 26. septembra pri obravnavi pritožilne komisije v Ljubljani po večjem ali manjšem zaslužku povišanje plač od 40—80⁰/₀. Ta povišek naj bi plačala večinoma le zadruga, nekaj malega bi prispevala tudi vlada. To zvišanje plač je pa trajalo samo en mesec.

Medtem se je namreč kar naenkrat vsled vojnih porazov zrušila avstrijska država. 29. oktobra so že proglasili v Ljubljani neodvisnost in samostojnost vsega slovenskega, v Zagrebu pa. hrvaškega in srbskega ozemlja. Vsled tako nenadnega prevrata je bilo vse zmešano; ves promet se je ustavil. Industriji se je to takoj poznalo. Že 5. novembra je v zadrugi nastalo pomanjkanje dela. Od pritožilne komisije priznane zvišbe delavskih plač so takoj odpadle; vrhu tega so morali skrčiti delo celo stalnim delavcem, nekatere delavce so pa morali od dela odpustiti. Tudi iz vojne vrnivšim se delavcem niso mogli dati dela, pač pa je sklenila seja 29. novembra, dajati iz vojne vračajočim se združnim delavcem in odpuščenim delavcem začasno podporo od 1 do 5 kron dnevno po razredih bolniške blagajne.

Kovači tvrdke G. Magušar so pričakovali odpusta od dela, ker se je govorilo že dalj časa, da se bo podjetje opustilo. Podjetje G. Magušar je stalno prenehalo 1. januarja 1919. Tudi prehrana je postala vsak dan težja. Zato so se začeli delavci brez ozira na politično mišljenje zbirati v sobi kat. del. društva in se razgovarjati, kako bi se dalo delavstvu pomagati. 2. decembra t. l. so si osnovali društvo „Samopomoč“, ki je imelo namen posredovati med delavci in delodajalci, skrbeti za prehrano in nastopati za delavske pravice.

Razni resni dogodki so si sledili, a izredni občni zbor zadruga 26. januarja 1919, ki je bil sklican na zahtevo 116 članov, je izvolil novo načelstvo in nadzorstvo ter podelil prokuro ravnatelju Antonu Šmitku. Ravnatelj Franjo Šolar je odstopil sredi januarja 1919. V načelstvo so prišli Gregor Gašperšič kot načelnik in pa Marko Pogačnik ter Vincenc Strnad. V nadzorstvo: Andrej Žvan, France Prešeren, Franc Šparovec, Šolar Jakob, Kapus Janez in župnik Valentin Oblak. Novo vodstvo se je z vnemo lotilo dela. Imelo je izredno veliko težav premagati. Nekoliko težav so povzročale spremenjene združne razmere. zlasti hujskanje nekatereh zoper novo vodstvo, še več so jih pa povzročale razmere, v katerih se je nahajala nova država, ki so se kazale s svojimi slabimi posledicami posebno v trgovini in industriji. V tekočem letu je večkrat zelo občutno manjkalo surovin, zlasti še goriva n. pr. koksa, vsled česar so morali pri strojih za izdelovanje kladvic delo popolnoma ustaviti. Skoro nepremagljive težkoče so bile radi prevoza, izvoza in uvoza surovin in in izdelkov, vsled česar je bila zadruga večkrat v nevarnosti, da vso delo popolnoma ustavi. Napravili so zelo mnogo ustnih in pisemenih prošenj, da so mogli obrat v skoro polnem obsegu obdržati. Načelnik, ravnatelj ali kak član načelstva in tudi nadzorstva so bili skozi vse leto gotovo vsak teden enkrat ali še večkrat na potu, da odpravijo izredne ovire. Poleg tega je vladala draginja in splošna nezadovoljnost. Novo poroštvo za posojilo pri Zadrugni zvezi je dne 14. junija 1919 podpisalo načelstvo, nadzorstvo, ravnatelj in izmed ostalih članov še 15 posestnikov iz Kroepe in 7 posestnikov iz Kamne gorice.

Kljub vsemu je leto srečno poteklo za zadrugo. Nabavila je tovorni avtomobil za vožnjo iz Podnarta in nazaj. S pomočjo dežele je zadruga nekoliko popravila cesto v Podnart in Kamno gorico, da je bila vsaj nekoliko sposobna za avtomobilsko vožnjo. Započete gradnje v žagi v „Kotlu“, ki je delala že od l. 1918, so dovršili, v Kamni gorici pa pripravili vse potrebno za novi jez.

Načelstvo je imelo to leto le dve seji, ker se je posvetovalo v dnevnih sestankih o vseh tekočih zadevah. Nadzorstvo je imelo tri seje. Skupnih sej načelstva in nadzorstva je bilo kot še nobeno leto, namreč 15. Koliko bolj je odslej članstvo potom izvoljenih zastopov sodelovalo pri vodstvu zadruga, je videti iz števila sej. Vseh sej (načelstva, nadzorstva in skupnih) je imela zadruga od leta 1895 do 1917/18 (23 poslovnih let) 170, od

leta 1918/19 pa do 1940 (22 poslovnih let) pa 530. Pri seji 14. januarja 1919 se je vpeljal po novem delavnem redu v zadrugi osemurni delavnik. Seja 25. svečana je sprejela novi poslovni red za načelstvo.

Občna zboru sta bila to leto dva. Prvi je bil 19. oktobra 1918. O drugem občnem zboru z dne 26. januarja 1919 smo že poročali.

Promet je znašal v tekočem letu 10,729.117'13 kron. Blaga se je prodalo za 1,602.000 kron. Plače delavcev so znašale 535.359'26 kron; pri Zadrugi zvezi je ostalo dolga 629.327'22 kron; rezervni sklad je narastel na 147.470'63 kron; premičnine so znašale 140.308'43 kron; nepremičnine 88.168'05 kron; čisti dobiček pa 10.829'35 kron. Ker je krona močno izgubila na vrednosti, so bilančne vrednosti bolj „papirnate“. Dolg pri Zvezi je silno narastel, a primerno večja je vrednost zalog in drugih likvidnih postavk imetja. Zato je nelikvidnost razmeroma majhna in v zalogah so še krepke rezerve.

Gotovina in naložbe	149 (19)	izposojila	910 (344)
zaloga	633 (223)	dolg na blagu . .	298 (32)
terjatve za blago .	371 (124)	deleži	45 (56)
premičnine . . .	140 (82)	rezerve	147 (125)
nepremičnine . .	88 (73)	čisti dobiček . .	11 (25)
kavcije	12 (12)		
efekti	29 (32)		
deleži pri tujih zav.	5 (5)		
bilančna vsota . .	1427 (581)		
likv. imetje .	1153 (366)	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi . .	<u>1203 (376)</u>	22 (53) kron lastnega kapitala.	
nelikvidnost .	55 (10)		

Leto 1919/20.

Tudi v letu 1920 je imela zadruga velike težkoče vsled novih razmer zadruga in še vedno vsled neurejenosti razmer v novi državi. Vse leto je primanjkovalo železa, koksa in drugega goriva. Zato je moralo v enem oddelku tovarne delo še vedno počivati. Velikokrat je prizadelo vodstvu veliko skrbi in truda, kako zaposliti vse delavce, tudi one, ki so se še vedno vračali v zadrugo iz ujetništva in druge, ki so prihajali v zadrugo od nekdanje konkurence. 29. oktobra je kupila zadruga od J. Magušarja vse vodne moči in vse nepremičnine ob vodi od izvira Kroke do zadružne pisarne za 100.000 kron. Silne težave so bile tudi radi vožnje do železniške postaje v Podnart. Avtomobilsko vožnjo so morali opustiti vsled slabe ceste in vsled pomanjkanja bencina. Prejšnji podjetniki vožnje so začeli malo nagajati, drugih voznikov pa ni bilo mogoče dobiti, zato se je odločila zadruga sama vršiti vso vožnjo. Težko je bilo vpeljati

lastno vožnjo, a vendar se je to dobro posrečilo. V Kamni gorici so dogradili vodni jez. Pri njem je bilo zaposlenih veliko delavcev, ki bi bili sicer vsled pomanjkanja železa brez dela.

1. majnika 1920 je minulo 25 let obstoja zadruga. Ker vsled prepovedi zborovanj ni bilo mogoče ta dan slovesno praznovati, so prestavili proslavo na poznejši čas. Ta dan so delali delavci samo do 10. ure dopoldne, a so bili plačani za ves dan, ob 11. uri so se pa vsi delavci udeležili zahvalne službe božje v župni cerkvi. V spomin na 25 letni obstoj je zadruga dr. Krekovo ustanovo zvišala na 50.000 kron.

Zadružna trgovina je bila v pretečenem poslovnem letu tako živahna in dobra v vseh ozirih, kot še nikdar. Prodali so vse zadružne izdelke in zalogo, takorekoč kakor so hoteli. Toliko je bilo povpraševanja, da ni mogla zadruga nikdar vsem odjemalcem postreči, zlasti ker je vedno primanjkovalo železa in drugih surovin. Zato so se tudi cene železnim izdelkom zvišale, delavci in uslužbenci so dvakrat dobili draginjske doklade in tudi plače so jim bile zelo zvišane. Zadnji mesec je pa naenkrat nastal v trgovini popoln preobrat. Ker so bile cene železa in torej tudi železnih izdelkov tako silno visoke, da so se trgovci začeli bati padanja cen, in ker je država odprla meje za tuje železne izdelke, so vsa naročila popolnoma izostala.

2. oktobra je bila vodopravna obravnava zaradi jezua na Placu, pri kateri je zadruga izgubila del vodne pravice v korist firme A. Supan.

Načelstvo je imelo to leto šest sej, nadzorstvo eno, skupnih sej je bilo pa osem. Občni zbor se je vršil 25. oktobra 1919; kot zastopnik Zadružne zveze se ga je udeležil dr. J. Mohorič, ki je postal za dr. A. Kokaljem pravni zastopnik zadruga.

Zadruga je imela letos 58,260.994'72 kron prometa. To je naravnost ogromna vsota, ki priča, kako se je zadruga iz malega početka povzdignila v veliko podjetje, celo vpoštevaje silni porast cen, kajti v letu 1895 je imela zadruga prometa le 129.287'94 kron, v letu 1896 pa 187.099'12 kron. Članov je ostalo koncem poslovnega leta 188 s 331 deleži v znesku 69.943'62 kron, v letu 1895 je bilo 22 članov z 28.960 kron deležev, v letu 1896 je bilo 25 članov s 37.818 kron deležev, torej se zadružni deleži niso primerno dvignili. Delavci so dobili plač v preteklem letu 1,715.937'33 kron, v letu 1895 18.669'34 kron, v letu 1896 pa 30.658'64 kron. Delavcev je bilo koncem poslovnega leta 290, v letu 1895 60, v letu 1896 pa 80. Premičnine so znašale 177.092'74 kron, nepremičnine pa 176.420 kron. Čisti dobiček je znašal na hvalo zalogam iz vojnega časa 126.409'52 kron, v letu 1895 731'32 kron, v letu 1896 pa 1.893'44 kron. Rezervni zakladi so narasli na 281.448'87 kron, ki tvorijo resnično zadružno premoženje. V zalogah so močne rezerve, če jih primerjamo z višino terjatev. Skupiček se je več kot popetoril; znašal je 8,881'000 kron.

Gotov. in naložbe	44 (149)	izposojila	1981 (910)
zaloga	387 (633)	dolg za blago	181 (298)
terjatve za blago	1704 (371)	deleži	70 (45)
premičnine	177 (140)	rezerve	156 (147)
nepremičnine	176 (88)	čisti dobiček	128 (11)
kavcije	6 (12)		
efekti	9 (29)		
deleži pri tujih zav.	13 (5)		
bilančna vsota	2517 (1427)		
likvidnoimetje	2135 (1153)	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	2162 (1208)	11 (22) kron lastnega kapitala.	
nelikvidnost	27 (55)		

Denimo semkaj še kratek opis zadruga po stanju 15. februarja 1920 (glej dopis okr. glav. v Radovljici od 15. novembra 1920). Zadruga ima tovarno v Kropi, ki obstoji iz štirih oddelkov: oddelek za vlečenje večjih vrst žebeljv pod kladivi in rezanje železa; oddelek za strojnokovane žeblje, za brušenje in žarjenje teh žebeljv in kemično čiščenje žice za podelovanje; strojno ključavničarstvo. Skupni obseg teh stavb meri okoli 900 m². Razen tovarne ima zadruga v Kropi še šest delavnic (vigencev) za kovanje žebeljv na roko; v Kamni gorici delajo njeni kovači v devetih delavnicah. V Kropi je tudi delavnica za ročno varjene verige.

V Kropi ima zadruga dve skladišči za izdelano blago s 100 in 75 m², v Kamni gorici pa tudi skladišče za surovine okrog 50 m² in posebej oddeljeno za izdelano blago v velikosti 150 m².

Zadruga ima v tovarni v Kropi turbino za 39 PS, eno lokomobilno kot pomoč pri pomanjkanju vode s 25 PS, dve frikcijski stiskalnici in dve kladivi, dve ekscentrični stiskalnici (škarje) za izdelovanje večjih žebeljv za železniške tračnice; štiri peresna kladiva in tri padalna kladiva za izdelovanje vlečenih brogarskih žebeljv; ene velike škarje za rezanje pločevine in pet malih škarij (ekscentrične stiskalnice) za rezanje pločevine v male kose; ene škarje za rezanje paličastega železa; en ventilator za sapo; dvanajst strojev za kovanje in pobijanje strojnokovanih žebeljv; brusnice za žeblje in verige; pet strojev za izdelovanje žičnikov; dve stružnici za jeklo in železo ter razne manjše stroje v oddelkih za ključavničarstvo za poprave in naprave raznega orodja.

Tovarna izdeluje raznovrstne kovane žeblje od 15 do 500 mm dolgosti, žeblje za železniške tračnice, žičnike, zobe za brane, različne spojke za odre, okove za okna in še razne druge železne izdelke.

V rednih razmerah potrebuje zadruga za tovarno in kovače v delavnicah (vigencih) letno po 150 do 200 vagonov železa, 50 do 60 vagonov koksa, 25 do 30 vagonov rjavega premoga, do 10 vagonov lesnega oglja, olje za stroje itd. Izdela pa v celem obratu do 180 vagonov žebeljv in železnih izdelkov. Seveda velja to za tisti čas, ko je vse podjetje v obratu.

V rednih razmerah je zaposlenih v Kropi in Kamni gorici 180 moških in 130 žensk.

Petindvajsetletnico so proslavili dne 4. julija 1920. Na predvečer je napravila godba iz Selc po Kropi mirozov. Drugi dan, v nedeljo, ob osmi uri so sprejemali številne povabljenе goste in jim nato razkazali zadružno tovarno in delo v nji na vse stroje. Ob tričetrt na deset se je vil sprevod s trga med spremljevanjem godbe v cerkev h Kapelici. Sprevod je otvorila šolska mladina in domači Orli, za njimi so stopali vsi zadružni delavci iz Kroepe in Kamne gorice, narodne noše in gostje. V cerkvi je imel domači župnik slavnostni govor in božjo službo. Potem je bilo zborovanje na okrašenem prostoru pred zadružno tovarno. Urednik Kremžar iz Ljubljane je pred zelo številno množico proslavljal krsčansko misel, ki se kaže dejansko tako lepo uresničena v zadrugi.

Popoldne je bila v okrašenih prostorih in na dvorišču tovarne ljudska veselica pri pogrnenih mizah. Slavnostni dan so pozdravljali razni govorniki, domači župnik je orisal na kratko zadružno zgodovino, nastopil je pevski in dramatični odsek kat. slov. prosv. društva z raznimi točkami, srečolov in šaljiva pošta sta zaključila dan. Slavnosti se je udeležilo vse ljudstvo iz Kroepe in tudi večji del iz Kamne gorice ter mnogi okoličani in prijatelji zadruga iz Ljubljane.

Leto 1920/21.

Že proti koncu prejšnjega poslovnega leta je zastajala kupčija, ker je vse pričakovalo, da bodo po dvigu zapore mejâ padle cene tujemu blagu, ki je čakalo na ta trenutek. To se je kmalu zgodilo in domača industrija je bridko občutila vdor konkurence. Tudi zadruga ni bila izvzeta. Zniževala je cene n. pr. kovanim čevljarskim žebblem in jih ponujala po 38 kron tisoč. Konkurrirati je morala doslej strojnemu delu Kranjske industrijske družbe, naprej pa še bolj Avstrijcem. Ti so računali za tisoč le 18 kron, KID pa 28 kron. Zato je zgubila dve veliki naročili za vojaške čevlje. Najprej so bile udarjene kovačice, ki so že v juliju mogle delati le po 3 dni v tednu. Zaleglo ni dosti niti znižanje plač, da bi se pocenilo blago in pridobila naročila. Zato se je vodstvo zadruga hotelo trajno rešiti nevarnosti nezaposlenosti s tem, da bi zadruga čimpreje nabavila stroje za dosedanje izdelke t. j. za žeblje za čevlje in uvedla nove izdelke. Pretresali so strojno proizvodnjo vijakov in matic, (proračun za lesne vijake iz tega časa predvideva za 72.000 kosov v 8 urah 29 strojev in pomožne naprave v vrednosti 688.880 RM) zlasti pa žebeljev za čevlje. S pokrajinsko vlado v Ljubljani so se dogovarjali za pletarski in čipkarski tečaj v Kamni gorici, ki sta se 4. novembra 1920 res začela; zadruga je tečaja izdatno podpirala. Nanja so hodili fantje in dekleta iz Kroepe, par deklet je šlo v Mengeš učiti se plesti kite za slamnike. Oktobra 1920 je ponudila stroje za čevljarske žeblje firma E. Künzel iz Arzberga v Nemčiji,

ista, ki je zadrugi dobavila stroje za stavbne žeblice l. 1913. Künzel je predlagal skupno podjetje v obliki delniške družbe, kar pa zadrugi ni moglo ugaјati. Januaria je sklenila kupiti tistih 6 strojev za 478.000 RM ali 1,077.000 kron. Postavili so jih začasno v oddelek ob cesti, kjer je prej stal motor na surovo olje. Zadruga se je to leto potegovala za dobavo 10.000 železnih vojaških postelj ali kavalet, a ni uspela. Uvedla pa je izdelovanje okenskega okovja, ki ga je kot predelavec vodil stari ključavničar Miklavž Rihtaršič iz Kamne gorice. Obrat je vodil tedaj delovodja Avgust Kapus, Kamničani, preje mornariški tehnik, ki pa je bil bolehen.

Kot že omenjeno, je bil zastoj splošen in se je vršilo veliko posvetovanj v Ljubljani in Belgradu. Med vzroki krize so navajali: izvozne težave (tudi zadruga je bila odvisna od izvoza, saj je poslala pred vojno 60—80 vagonov blaga iz države), razlike v cenah surovin s svet. trgom, neurejenost valut in deviznih prilik, neprilike z železnicami; treba bi bilo pričeti z gradnjo in obnavljanjem prog.

Zadružne zaloge so kljub skrajšanju delovnega časa in odpustom le rastle, cene blagu pa padale. Kaj naj počno nezaposleni? Zadruga jim je začela plačevati podporo, članom nekaj več kot nečlanom. Dajala jo je do 31. marca 1921 vsem, potem pa je nečlane odpustila. Že 1. januarja 1921 je hotela obrat popolnoma ustaviti, a je med tem prišlo nekaj naročil; vendar je bilo delo omejeno do konca poslovnega leta. Nekaterе delavke, zlasti tiste, ki so obiskovale tečaj v Kamni gorici, so dobivale zadružno podporo še naslednje leto. — Ta leta (do 1926) je zadruga plačevala tudi družinsko doklado za otroke in žene. — V takih razmerah zadruga ni mogla izkoristiti lepe prilike, kupiti vse Tomanovo posestvo v Kamni gorici, ki ji je bilo na ponudbo. Tudi drugih misli n. pr. že omenjenega načrta tovarne lesnih vijakov, gradnje skladišča na postaji v Podnartu, tovarne v Kamni gorici, ustanovitve komis. zaloge v Slav. Brodu ali Bos. Gradiški za Slavonijo in Bosno, niso v teh razmerah upali izvesti. Pač pa je bila zgrajena elektrarna 10 PS v Srednjem mlinu za 70.000 kron, pri kateri je dobilo delo več brezposelnih zadružnikov; v tovarni so pa pódaljšali zahodni trakt za 12 m in v njem namestili lužilnico, kakor je še danes tam. Od Franceta Ažmana so kupili 1 ješo v Tonetovem vigencu onstran potoka ob tovarni za 4.000 kron.

Zasluzka je to leto zadruga izplačala 2,201.000 kron, za blago pa je prejela 10,358.000 kron.

Občni zbor je bil 30. oktobra 1920, ki se ga je od 188 članov udeležilo 75. Prevladovalе so še skupne seje, ki jih je bilo 15; načelstvo samo je imelo tri, nadzorstvo pa dve seji.

Računski zaključek nam pove, da je število članov padlo od 188 na 179 in število deležev od 331 na 324. Zvišanju postavk zalog (porast cen) in premičnin odgovarja skok dolga pri Zvezi. Nelikvidnost bilance

je močno narastla. V bilanco ni bil privzet prirastek vrednosti nepremičnin z adaptacijo Srednjega mлина in tudi ne podaljšek tovarne. Oboje je bilo plačano iz tekočih sredstev. Zato je čisti dobiček 50.836,22 kron (pičlega $\frac{1}{2} \frac{0}{6}$ od prometa) nizek. Nelikvidnost bilance je nastala po nizki ocenitvi zalog. Pomagale so k večji likvidnosti naslednjih bilanc, ko jih je zadruga vnovčila po mnogo višjih cenah.

Posamezne bilančne postavke v 1.000 kron (in v oklepaju vrednost iz prejšnjega leta) so bile:

Gotov. in naložbe	171 (44)	izposojila . . .	3374 (1981)
zaloge	914 (387)	blag. upniki . . .	249 (181)
terjatve	1547 (1704)	rezerve	282 (156)
premičnine . . .	1205 (177)	čisti dobiček . . .	51 (128)
nepremičnine . .	168 (176)	deleži	69 (70)
bil. vsota	4025 (2517)		
likv. imetje . .	2632 (2135)	Na 100 kron izposojil pride	
dolgovi	3623 (2162)	10 (11) kron lastnega kapitala.	
primanjkljaj . .	991 (27 nelikv.)		

Leto 1921/22.

Svaka sila do vremena, tudi zastoj v kupčiji je ponehal. Med drugimi vzroki navajajo ljubljanski velesejem, ki je prinesel naročila posebno na strojne žeblje za čevlje in na verige. Takrat je hodil v Kropo trgovec iz Južne Srbije — iz Prilepa — in je z „jurji“, skritimi v desni spodnji hlačnici, vnaprej plačeval žeblje za čevlje, ki jih je kupil po 5 ali 10 ton naenkrat. Proti pomladi se gosté poročila o porastu zaloge, ker je bil železniški promet 1 mesec ukinjen. Začelo je zmanjkovati denarja in dolg pri Zvezi je narastel. Radi še vedno nestalnih cen je bilo trgovanje oteženo, domača konkurenca pa je cene kladvicam siloma zniževala. To leto je prišla zadruga prvič v stik z ing. Aleks. Neumannom v Zagrebu, ki je bil potem nekako 10 let njen trg. zastopnik s samoprodajo in komis. skladiščem. To je bilo ob priliki, ko se je neko Akcionarsko društvo za saobračajne in železniške potrebe v Zagrebu, pri katerem je N. bil, potovalo za samoprodajo kladvic. Proti koncu poslovnega leta se je stiska za denar nekoliko unesla. Pred zadrugo je stalo vprašanje tovarne v Kamni gorici. Mnogo so o tem razpravljali, nazadnje so prepustili pregled načrtov Zadružni zvezi.

Stališče strokovnjakov v tej stvari je povedal na občnem zboru 26. novembra 1922 komisar Urada za pospeševanje obrti v Ljubljani, Brozovič, ki je rekel, naj zadruga investira tam, kjer to podjetju bolj koristi in kjer se lahko dela z manjšimi stroški. Pričkanje za tovarno v

Kamni gorici je trajalo še nekaj let, bilo je pa bolj podobno mahanju po zraku, ker se nove tovarne brez tehnične in finančne priprave ne dajo graditi. Dokaz: zgodovina zadruga in pa dejstvo, da nove tovarne tudi Kropa še nima.

To leto so parkrat izboljšali plače ali dali draginjsko doklado, kar pa ni zadostovalo in so vedno prihajale nove prošnje za zvišanje plač; družinska doklada je bila nazadnje 25 din, za ženo pa je odpadla. Iz zapisnikov povzemamo, da so prišli na sled raznim nerednostim n. pr. prodaji izdelkov na lastno pest in primanjkljajem pri obračunu železa.

To leto so začeli uvajati skladiščne blagovne knjige, kar je sprva zadelo na odpor par starejših skladiščnikov, ki se jim je novotarija zdela nepotrebna. Kmalu po nastopu obratovodje Viktorja Šolarja poleti 1921 beremo o sporih za njegov delokrog. Šlo je za to, ali naj delo v tovarni vodi načelnik ali obratovodja. Zmagalo je načelnikovo stališče.

Za verige je bilo dovolj naročil; za to delo so uredili zdaj še vigenc „Na placu“ in so Katarini Šolar dali za eno njeno ješo v tem vigencu drugo v „Vicah“.

Decembra 1921 je kupila zadruga prvi stroj za izdelovanje vijakov, namreč 1 vrezovalni stroj od Otona Koutnyja v Ljubljani za 30.000 kron; postavili so ga v ključavničarskem oddelku. Kovači so ta čas požgali veliko oglja; zadruga ga je kupila 9 vagonov po 2 kroni kg. Ker je tovarni primanjkovalo pogonske sile — delati so morali s presledki, da se je nabirala voda — so mislili na izgraditev „spodnje stopnje“ potoka Kroke v Zgornji fužini. Že so bili izdelani načrti. Zveza je dovolila 500.000 din kredita, izvršil se je komisijski ogled, z vodnimi upravičenci so se pogodili za odškodnine, pa je pri tem ostalo. V zvezi s temi načrti je zadruga kupila Dražgošanovo hišo v Kotlu za 19.000 kron.

Vožnja z lastnimi konji se je zadrugi dobro izplačevala in ji je prihranila marsikatero neprijetnost. — Za obrtno nadaljevalno šolo je dala zadruga to leto 100 kron. — Načelstvo je imelo 5, nadzorstvo 3 seje, skupnih je bilo 12. Občni zbor je bil eden, 26. novembra 1921, ki se ga je udeležilo 126 članov od 179. Revizijsko poročilo revizorja Ferjančiča poudarja, da je potrebna sprememba pravil glede deležev in razmejitev delokroga načelstva in nadzorstva, zlasti pa uvedba blagovnega knjigovodstva, večja razvidnost računa fabrikacije, surovin, obratnih in upravnih stroškov.

Blaga je prodala zadruga za 3,830.000 din ali 15,320.000 kron t. j. 50% več kot prejšnje leto.

Bilanca, sedaj v dinarjih (s 1. januarjem 1921 so bile krone zamenjane v dinarje v razmerju 4:1), kaže znaten dvig poslovanja. Bilančna vsota (aktiva) je za skoraj 100% višja, ker so narastle zaloge in terjatve (ponovni porast cen) na račun posojila pri Zvezi; to je za 120% višje.

Deleži so padli na smešno nizkih 16.850 din ali manj kot 1% izposojil; nelikvidnost ni večja, ker izposojenega denarja niso porabili za investicije. Število članov je padlo na 172. Število deležev na 311. En delež je bil 50 din. Čisti dobiček 34.847'52 din ni dosegel 1% od prometa, vendar je bila ocenitev zalog to kot prejšnje leto zelo previdna, o čemur bo pozneje več povedano.

V 1000 dinarjih (v oklepaju številke prejšnjega leta) so posamezne bilančne postavke:

Gotov. in naložbe	52	(43)	izposojila . . .	1857	(844)
zaloge	621	(228)	upniki za blago .	—	(62)
blag. terjatve .	997	(387)	deleži	17	(39)
premičnine . .	272	(301)	rezerve	83	(70)
nepremičnine .	43	(42)	čisti dobiček . .	35	(31)
bil. vsota . . .	1991	(1006)			
likv. imetje .	1669	(658)	Na 100 din izposojil pride		
dolgovi . . .	1857	(906)	5 (10) din lastnega kapitala.		
nelikvidnost .	188	(248)			

Leto 1922/23.

Neustaljenost gospodarstva zaradi preobrata po vojni se je v tem letu vnovič pokazala. Ponovilo se je splošno pomanjkanje gotovine, cene izdelkom so padale, stroški pa rastle, ker je bilo življenje vedno dražje. Zadruga je uvedla draginjsko doklado, ki je proti koncu poslovnega leta dosegla 25 do 40% na redne plače; nižje plače so dobile 40, vmesne 30 in 35%, najvišje pa 25% po vsakokratni višini zaslužka, ki se je pri večini uslužbencev pač menjal od računa do računa. Akordant je tedaj moral precej računati, da se ni urezal; če je več naredil, je manj plače potegnil; zato so skrivali blago, kar pa ni bilo prav. Tudi kalkuliranje je bilo po različni višini doklade otežkočeno. Mestoma je zmanjkalo dela za kovače in verigarje. Ti so začeli čutiti novo konkurenco v Lescah, ki je bila moderno urejena za električno varjenje verig, ki mu ročno delo trajno ni moglo biti kos. Nečlanice so parkrat morale prenehati, verigarna pa dvakrat zapored omejiti delo in sprejeti znižanje akordnih mezd. Dovolj je bilo dela pri vijakih in maticah. Takrat so matice rezali na ekscentričnih stiskalnicah ali jih toplo stiskali na vijačnih stiskalnicah; luknje so jim vrtali in vrezovali navoj moški v ključavničarskem oddelku na vrtalnih strojih. Dokler ni bilo v državi nobene tovarne vijakov in je bila potreba večja kot ponudba, je že šlo, so za drago delo dobili kupce; pozneje pa je morala zadruga cene znižati in je še znatno doplačevala na razliki med prodajno in lastno ceno.

V notranjem je došlo do raznih nerednosti in nepoštenosti pri delu, ki so povzročale škodo in hudo kri. Za denar je zadruga imela neprestano težave. Njen dolg pri Zvezi je sredi leta, vštévši Narodno banko, presegel 1,400.000 din. Zveza je ponovno zahtevala, da ga zadruga zniža na 1,000.000 din; tega zadruga ni mogla, ker zalog ni bilo mogoče brž prodati in so tudi kupci počasi plačevali. Zato ni čudno, če je ravnatelj Šmitek v drugo prosil za razrešitev. Pri seji 19. julija 1922 je podkrepil predlog tudi s tem, da nima nič pravic. Prodajo je zadruga gnala, kar je mogla; izdala je nov cenik s slikami; proti koncu poslovnega leta je denarna napetost popustila in dolg pri Zvezi je padel pod 1,000.000 din. V tem znesku je všteto tudi posojilo pri Narodni banki na 675.000 din. Žirirala ga je Zveza, porokovali pa so zanj odborniki.

Težavam pri nabavi oglja se je zadruga izognila s tem, da je v državnem gozdu za Vodicami kupila bukovino in dala iz nje kuhati oglje. Naredili so ga 46 vagonov za 569.000 din, po 1'25 din za kg. 4.639 m³ drv je veljalo stoječih 23.625 din, sekanje je trajalo od junija do oktobra 1922 in je stalo 100.354 din. Oglje so kuhali Dražgošani in so potegnili za to okroglo 202.000 din; za vožnjo oglja z Vodic je šlo 152.000 din.

Za stroje za čevljarske žeblje so prizidali za 32.836 din nov oddelek, ki še danes služi temu namenu. Stroja to leto niso kupili nobenega. Člane, ki niso imeli več stika z zadrugo, so izbrisali.

Občna zboru sta bila dva. Izredni je bil 29. julija 1922 zaradi spremembe pravil. Vršiti bi se bil moral 28. junija, pa ni bil sklepčen; drugič je bilo navzočih 69 članov s 132 glasovi. Sprejel je zvišanje deležev na 100 din; dodelitev več kot enega deleža je odslej vezana na soglasen sklep načelstva, vsak član pa ima na občnem zboru samo en glas (dotlej do 5 glasov). V novih pravilih je bilo tudi več zadev vzetih iz sklepanja skupnih sej in izročenih načelstvu, ki je odslej štel 5 članov, nadzorovalno delo nadzorstva je bilo podčrtano. Še druge manjše spremembe so bile potrebne, ker so bila pravila še iz avstrijskih časov. — Redni občni zbor je bil 25. novembra 1922; od 177 članov je prišlo nanj 112. Sklenil je pristopnine za nove člane od 25 do 100 din, ki še danes veljajo, in pooblastil načelstvo in nadzorstvo za nakup nepremičnin do 100.000 din. Za člane pa naj se sprejemajo samo vestni, dobri in poštteni delavci. Načelstvo je imelo 13 sej, nadzorstvo 4, skupnih je bilo 8.

Prodaja je to leto narastla na 6,930.000 din.

Bilanca kaže veliko znižanje dolga, skoraj za polovico; sredstva za to je dobila zadruga z vnovčenjem zalog in izterjanjem dolžnikov. Neli-kvidnost bilance se je nekoliko poboljšala, število članov je zopet nekoliko padlo, na 176 s 309 deleži; vpisana glavnica je bila 30.900 din. Čisti dobiček 37.206'79 din je spričo lepega izkupička dokaj uboren, toda odpis od vrednosti vseh zalóg, katerih cene so spet šle kvišku (obračunane so nakupne cene za material in prodajne cene za izdelke, ki so jih pridržali še v 2 naslednjih letih), je dokaj znaten, namreč 86%.

Bilanca ima tele postavke:

Gotov. in naložbe	74 (52)	izposojila . . .	962 (1857)
zaloge	469 (621)	upniki za blago .	— (—)
terjatve	271 (997)	deleži	24 (17)
premičnine . . .	247 (272)	rezerve	115 (83)
nepremičnine . .	71 (43)	čisti dobiček . .	37 (35)
bil. vsota	1138 (1991)		
likv. imetje . .	814 (1669)	Na 100 din izposojil pride	
dolgovi	962 (1857)	14 (5) din lastnega kapitala.	
nelikvidnost . .	148 (188)		

Leto 1923/24.

Tudi to leto je prineslo nadpovprečno mero neprilik in težav. Silno je potrebovala zadruga stroje za vijake in matice, ker je bilo dovolj dela, tedanji način proizvodnje pa nerentabilen. Tako sta sklenila načelstvo in občni zbor nabaviti stiskalnico za tople matice, toda ostalo je pri sklepu, ker ni bilo denarja, veljala bi pa 170.000 din. Zaenkrat si je pomagala zadruga z znižanjem akordov za vrtanje in vrezovanje, prvič za 10, drugič še za 20%. Bili so napram drugim mezdam previsoko nastavljeni. Sploh so šle mezde (doklade) v jeseni malo (za 5%) navzdol, spomladi pa (za 10%) gori; še razne druge akordne mezde je bilo treba znižati, ker so bile v primeri z urnimi zaslužki previsoke. Spomladi je tudi manjkalo dela, pa so ga omejili na 6 ur in sklenili odpustiti vse ne neobhodno potrebne nečlane. V žeblih je zadruga čutila češko, v vijakih pa ogrsko konkurenco in je popustila pri cenah 20%, več pa ni mogla. Že v jeseni je ravnatelj opozarjal, da so slabi upi glede naročil in plačil.

To leto so podrli vigenc „Na placu“ in je povodenj poškodovala jezove na Kropi. Poštna uprava je opustila vozno pošto iz Podnarta v Kropo in Kamno gorico, kar drži še danes. Izdelovanje žičnikov za na prodaj, ki se je obneslo po vojni, so tedaj opustili, ker način dela ni bil rentabilen. Da so oglje, skuhamo na Vodica, spravili v denar, so pritiskali na kovače, da so žgali več oglja. Porabili so ga to leto 90.000 kg, v zalogi ga je ostalo 30. junija še 285.000 kg. Železa so porabili 801 tona po 4.535 din, koksa 155 ton po 1.500 din. Prodaja je bila 806 ton za 7.410.000 din (kg po 8'86 din). Kladvic so razpečali (v tonah) 415, stavbnih žebeljev 179, čevljarskih 100, verig 10, vijakov 52, raznega blaga 50.

K neprilikam dela in rentabilitete so se pridruževale še težave s posameznimi pojavi nerednosti, prepirljivosti in nepoštenja. (Tedaj se je predsednik nadzorstva mogoče spominjal obrobne opazke svojega nagovora na izrednem občnem zboru 26. januarja 1919: Pravijo, da bo sedaj v

zadruzi zavladal nered, nepoštenost. Pazimo, da se to ne uresniči!) Člani so želeli odpravo delovnih omejitev in boljšo plačo, posredovale so skupine JSZ, toda ugoditi jim ni bilo mogoče. Nekaj drugega je celo prišlo — je moralo priti! Načelstvo je namreč sklenilo predlagati zvišanje deležev na 5.000, ali vsaj na 2.000 din; zadruga bi pa pomagala s 110.000 do 150.000 din posebne draginske doklade, ki se prepiše na zvišane deleže. Denar bi vzela iz rezerv pri zalogah, ki so ob vnovčenju pritekale v zadružno blagajno.

Sej je imelo načelstvo 10, nadzorstvo 4, skupnih je bilo 6. Občni zbor je bil eden, 27. oktobra 1923, ob navzočnosti 72 članov od 173. Sklenil je zvišanje deležev na 2.000 din in sprejel poslovnik za načelstvo in nadzorstvo. Bilančna vsota je zrastle malo ne za 1.000.000 din, v glavnem z zalogami in terjatvami. Izposojila so le za pičlih 500.000 din večja, upniki za blago se po dveh letih spet pokažejo, kar je znamenje oteženega denarnega stanja. Deleži so znatno poskočili, v njih je 140.000 din zadružnega prispevka, ki je bil odmerjen poedinim članom po letih članstva: za vsako leto 80 din; 148 upravičencev je imelo 1772 let članstva. Po več letih je bilanca likvidna, t. j. takoj plačljivi dolgovi (izposojila, blagovni upniki, eventualna predplačila dolžnikov in prehodni dolgovi) so enaki ali nižji kot likvidno imetje (gotovina, naložbe, zaloge, terjatve, predplačila upnikom, prehodne terjatve).

Število članov je za enega manjše, 175, z ravno tolikim številom deležev po 2.000 din. Polno vplačani deleži bi dali torej 350.000 din. Čisti dobiček je absolutno in relativno padel na 25.137'81 din. Skrite rezerve v zalogah so bile še znatne, pa vendar že načete, znašale so še 61% polne vrednosti.

Gotov. in naložbe	189	(74)	izposojila . . .	1440	(962)
zaloge	944	(469)	dolg na blagu .	286	(—)
terjatve za blago	704	(271)	rezerve . . .	142	(115)
premičnine . .	211	(247)	deleži	222	(24)
nepremičnine .	66	(71)	čisti dobiček .	25	(37)
bil. vsota . . .	2120	(1138)			

likvidno imetje	1837	(814)	Na 100 din izposojil pride
dolgovi . . .	1726	(962)	25 (14) din lastnega kapitala.
likvidnost . .	111	(148 nelikv.)	

Leto 1924/25.

Leto očiščevanja lahko imenujemo odlomek zadružnega razvoja, ki ga sedaj pričenjamo. Šli bi radi iz usmiljenja in sramu preko tega, toda za zgled naj bo tudi to povedano, kar gre težko iz ust. Pokazala se je gniloba in nesposobnost pri nekaterih članih vodstva in uslužbencih; bila

je potrebna huda operacija, da se je rana pričela čistiti. Bile so poneverbe v skladišču, pijača med delovnim časom, v delovnih prostorih, ki so se je udeleževali tudi posamezni člani vodstva in še druge nerednosti, tako da je prišlo do izrednega občnega zbora, potem ko je odstopilo načelstvo in nadzorstvo, in da je tudi Zadrúžna zveza morala poseči vmes, da v soglasju s skoraj vsem članstvom izpelje zadrugo na pot reda in poštenja.

V jeseni dela ni manjkalo, pač pa spomladi, ko ga je bilo treba omejiti na 5 in potem celo na 4 dni v tednu; omejitvev pa je hvala Bogu bila potrebna le nekaj tednov v marcu in aprilu; proti koncu aprila sta bili tovarna in verigarna dobro zaposleni; proizvodjalne stroške so ta čas znižali s skrčenjem draginske doklade za 10% (znašala je poslej od 0 do 30%), prodajne cene, ki niso bile zadostne, pa so zvišali. Slabo zaposleni so bili še nadalje kovači; ob koncu maja se bere spet o slabi kupčiji in pomanjkanju gotovine; delo so spet skrčili na 6 ur dnevno. Potem je povišanje uvozne carine na koncu poslovnega leta omogočilo zvišanje prodajnih cen, glede verigarne pa so sklenili, da bo delala, dokler bo kaj naročil, kajti tu se cene niso dale dvigniti. Da bi bile krize v bodoče manj hude, je v avgustu sklenilo načelstvo, naj se vsi delavci kolikor močje nauče več del.

Zveza je znižala kredit, ki je znašal 31. marca z Narodno banko 1.578.000 din, za eno tretjino. Kako naj zadruga zahtevi odplačila ustreže? Odprodajala je zaloge in omejevala izdatke t. j. delo. Do konca junija je mogla vrniti le pičlih 200.000 din, a zaloge so se le še nabirale. V septembru je oddala zadruga tt. Ferrostaal v Zagrebu samoprodajo in komisijsko zalogo kladvic, vijakov za tračnice in drugega železniškega materijala; a že čez en mesec je ta firma likvidirala in zastopstvo je dobil ing. Aleks. Neumann, ki je takrat še imel kompanjona Nemca Egersdorferja. Veliko dela je bilo s pretresavanjem in uvajanjem novega poslovnika za vse vodstvo, ki ga je sestavil revizor Kristofič. Načelstvo in nadzorstvo se je pečalo z njim pri več sejah, sprejet je bil v naslednjem letu. Bilo ni malo odpora proti njemu; ohranjen je lepak, ki kliče zadrúžane na odpor proti „zasušnjevanju“. To leto pa je bila zadruga tako daleč, da je po tistih nerednostih, o katerih govori prvi odstavek tega poglavja, ponudila Zadrúžni zvezi gerentstvo, ki ga je ta zavrnila. Tudi ravnatelj je vnovič naznanil svoj odstop. 46 članov je zahtevalo izredni občni zbor, ki ga je skupna seja nato sklicala.

Prvič po letu 1912 (takrat je to delo opravil Obrtnopospeševalni urad na Dunaju) se je pisarna lotila sistematičnih kalkulacij po računih režije. V februarju so bili približno preračunani planinčarji, ki so pokazali zgubo; zato je bilo sklenjeno delo ustaviti.

Za zanesljive podlage za preračune je bilo treba preurediti knjigovodstvo; priprave za to so bile končane in tiskovine naročene ob koncu poslovnega leta.

25. junija sta ob obisku zadruga dala ing. Vlad. Remec in dr. Basaj tele smernice za izboljšanje obrata: izraba lastne vodne sile, omejitev na izdelke z manj materiala pa z veliko dela, pocenitev dela ali racionalizacija, dvig prometa. Dr. Basaj je še posebej opozarjal na to, naj se smatra načelstvo za zastopnika koristi zadruga ne pa za zastopnika delavcev, čeprav je od njih izvoljeno. Uradnikov pa zadruga nima preveč ampak premalo.

Iz zapisnikov se da sklepati, da so bili tudi tedaj v zadrugi nekateri manj vestni ali manj preudarni značaji, ki so zmedo, nemir in pohujšanje tistih dni skušali vede ali nevede zasukati po svoje, v še večjo nesrečo.

To leto je bil zadrugi naložen za nazaj dokajšen poslovni davek in prošnja za odpis ni nič zalegla; izkazan je med dolgovi. Tudi OUZD v Ljubljani je predpisal za nazaj velik prispevek 167.000 din.

To leto je zadruga prestavila most v Pungartu, da je mogla zapreti občinsko stezo skozi tovarno. Na tovarni je popravila streho.

Nameravano opaženje obratne pisarne (v sedanji orodjarni) so odložili na pozneje.

Pri Sonnenthalu na Dunaju so kupili drugi vrezovalni stroj za 20.416 din.

Dr. Rudolf Andrejka v Ljubljani je v samozaložbi izdal brošuro „Kropa — Kamna gorica“, katere je zadruga kupila 100 odtisov in jo dala članom po 10 din. Knjižica je potem kmalu popolnoma pošla na trgu.

Načelstvo je imelo 24 sej (na 14 dni redne seje, učinek poslovnika), nadzorstvo 8, skupna seja je bila 1.

Redni občni zbor je bil 11. oktobra 1924 ob navzočnosti 82 članov. Pečal se je z revizijskim poročilom revizorja Krištofiča z dne 26. julija 1924. Poročilo strogo obračunava z najvidnejšimi napakami tedanje zadruga: nered, nedisciplina, pomanjkanje avtoritete, neracionalno delo, slaba delitev dela, premajhen lastni kapital. Občni zbor je vzel poročilo in pojasnila navzočega revizorja soglasno na znanje. Spremenil je tudi pravila v mnogih paragrafi. Globokosežne te spremembe niso bile, temveč so pomenile prečiščenje besedila in odpravo nasprotujočih si določil. Težke razmere so pripeljale do izrednega občnega zbora 27. decembra 1924, ki se ga je udeležilo 111 članov od 172. Staro načelstvo in nadzorstvo je odstopilo, izvoljeno je bilo novo s po večini prejšnjimi člani; načelnika Greg. Gašperšiča ni bilo več med njimi. Izvoljen je bil kot 2. prokurist uradnik Joža Gašperšič.

Izkupiček je to leto močno upadel, znašal je samo 5.500.000 din. Bilančna vsota je zaradi izdatnega zvišanja zalog narastla za dobrih 15%; izposojila so približno enaka kot prejšnje leto, nov je dolg na poslovnem davku in ostanku prispevka OUZD, likvidnost je zopet nekoliko boljša.

V zalogah skrita rezerva je nadalje ginila; to leto je je bilo še 46% polne vrednosti. — Treba je pripomniti, da odpisani znesek 1.426.308²⁴ din ni v celoti rezerva, ker so, kot že povedano, za izdelke

obračunane prodajne cene, namesto tvorniških; vsaj za 20% odpisa na izdelkih — to leto nekako 460.000 din — je resnična rezerva manjša.

Gotov. in naložbe	76 (189)	izposojila . . .	1473 (1440)
zaloge	1674 (944)	upniki za blago .	331 (386)
terjatve	452 (704)	rezerve	160 (142)
premičnine . .	193 (211)	deleži	277 (222)
nepremičnine .	62 (66)	dolg na davku .	156 (—)
bilančna vsota .	2465 (2120)	Dolg OUZD .	20 (—)
		čisti dobiček .	24 (25)

likv. imetje .	2207 (1837)	Na 100 din izposojil pride
dolgovi . . .	<u>2000 (1726)</u>	29 (25) din lastnega kapitala.
likvidnost . .	202 (111)	

Leto 1925/26.

Rok za odplačilo dolga pri Zvezi na 1.000.000 din je bil tu. Na prošnjo in dokaze zadruga je Zveza dala odlog do konca marca in kasneje do konca junija 1926. S 1. januarjem 1926 je Zveza znižala obrestno mero za posojilo od 11 na 8%. Proti sredi leta je bilo treba deloma omejiti delo na 6 ur, ta omejitev je odpadla šele v aprilu. Najbolj prizadeti so bili žebjarji, 92 po številu, ki sta jim Borza dela in zadruga plačevali podpore.

Razni naporji za povečanje prometa n. pr. potovanje v Rumunijo, Madžarsko in Avstrijo so bili brezuspešni. Za izvoz bi bila potrebna eksportna bonifikacija, izjemna železn. tarifa in znižanje inozemske uvozne carine. Novo možnost izvoza je predstavljal tako zvani oplemenjevalni postopek s carine prostim uvozom železa za izvoz izdelkov, za katerega je v juniju začel posredovati ing. Serbec, ki je zadevo naslednje leto srečno izpeljal.

Verigarna naj bi izboljšala rentabilnost s kalibriranimi verigami; v ta namen sta bili nabavljeni dve padalni kladivi; vendar pa v celem ni mogla biti kos tovarni v Lescah; le-ta je februarja predlagala zadrugi, naj ona opusti verige, Lesce pa ne bodo začele z ladijskimi žebli, pri čemur jim je bil na uslugo konkurent Hafner. Zadruga je tedaj predlog odklonila.

Težavni položaj kupčije je zahteval znižanje cen, to pa znižanje stroškov — torej tudi plač. Odpadla je dosedanja draginjska in družinska doklada in vpostavljene so bile s 15. aprilom nove čiste plače in akordi. Kalkulacije so bile s tem poenostavljenjem pač olajšane. V juniju 1926 so prvič ugotovili višino povprečne izdelovalne režije s 116% od izdelovalnih mezd. Tudi so to skupno režijo zamogli razdeliti na posamezne oddelke dela. Novemu knjigovodstvu pa je manjkalo tekoče zapisovanje o porabi časa in materijala, tako zvani delovni listi.

V Bosni, v Kreševem je tedaj živetarila — in potem kmalu propadla — kovaška zadruga. Bosanska vlada je želela, da jo naša zadruga reorganizira, prevzame in vodi. Po poročilih očitovcev, med drugimi tudi ravnatelja Šmitka, ki so to odločno odsvetovali, je bil predlog odklonjen. Vitikati se v to zadrugo pomenja tvegati glavo, tako se glasi eden izmed razlogov.

Prva konkurenca na domačem trgu za vijake, Prva jugoslavenska tvornica šarafa d. d. v Koprivnici na Hrvatskem, je bila menda leta 1924 osnovana. Spomladi 1926 je predlagala zadrugi skupen nastop zaradi zaščitne carine in državnih dobav. Zadruga ni odklonila sodelovanja. — V avgustu 1925 pa je tovarnar vijakov v Budimpešti, Kasalb, osnoval v Novem Sadu drugo konkurenco: Novosadsko fabriko šrafova i gvozdene robe d. d.

Občni zbor 3. oktobra 1925 je po nekolikšnem odporu sprejel novi poslovnik, ki nikakor ni pomenil usužnjevanja Zvezi ali pisarni ali kakor koli so že nekateri napovedovali, saj je predstavljal le potrebno razlago in dopolnitev določb združnih pravil. Mnogo njegovih določb je prešlo tako v meso in kri, da nihče več ne misli, kje, kdaj in kako so bile sprejete, nekatere pa so se tudi preživele, kajti življenje se ne da za vedno ujeti v črke in paragrafe. Ravnatelj Šmitek je 17. marca 1926 tretjič prosil za razrešitev z 31. marcem. Nato je skupna seja 8. maja naprosila uradnika Joža Gašperšiča, ki je med tem odložil prokuro iz užaljenosti, ker ga takoj niso marali, da prevzame ravnateljstvo in so se dogovorili, naj to traja začasno do 31. avgusta 1927. Novi ravnatelj si je zastavil kot glavne cilje: 1. vpostavitve jasnih računov in točnih kalkulacij, 2. uveljavljenje reda in discipline ter smotreno porabo časa in materijala in 3. zagotavljanje ter povečanje trga. Pri eni naslednjih sej je sprožil sklep za nastavitev inženirja-obratovodje.

Osebnostne težave, kakor se vidi, niso bile majhne, sledile so še druge v načelstvu in nadzorstvu ter uradništvu. Združna zveza je budno sledila pojavom in posegla vmes, da je zadrugo obvarovala večje škode. Tudi zunanjih težav ni manjkalo n. pr. časopisnih napadov, tožb in sitnosti zaradi zemljišč itd.

Združni arhiv je bil takrat na Srednjem mlinu. Obratno pisarno v ključavničarskem oddelku so to leto vendarle opazili. Obrtna šola je dobila 300 din podpore. Zgornji mlin je bil potreben popravila, pa ni bilo denarja. Dva delavca sta poskušala na strojih za gradbene žeblice delati konjake; žal, da odločilnih fines s temi stroji konjakom ni mogoče dati. Zastopstvo SKF ležajev je ponudilo preuredbo pogona na kroglične ležaje za 150.000 din; zaradi pomanjkanja sredstev je na ponudbo kmalu padel arhivski prah. Kupili so prvi računski stroj sistem Odhner z ročnim pogonom.

Sej načelstva je bilo 26, nadzorstva 6, skupnih 5.

Redni občni zbor je bil 3. oktobra 1925, od 173 članov je bilo na njem 97. Sklenil je, da s 1. januarjem 1926 obvezni 1% odbitka od plač

ne bodo pobirali več za izredni podporni sklad (ki je bil preostanek iz časov obratne bolniške blagajne, ukinjene leta 1922 po OUZD), temveč ga pripisovali poedincem na hranilno vlogo. Polovica obresti teh vlog gre v izredni podporni sklad. S tem je bil položen začetek kasnejši deležni štednji. Bil je potem še izredni občni zbor 2. novembra 1925 (ker redni ni bil sklepčen za spremembo pravil), ki je popravil za ženske vplačilni rok za deleže od 3 na 6 let.

Izkupiček je to leto za 590.000 din večji in znaša 6,090.000 din. Računski zaključek izkazuje ponoven porast bilančne vsote (na dolžnikih in kavcijah) in odgovarjajoči dvig posojil — zadrugi ni uspelo znižati dolg! Čisti dobiček je zelo majhen. Likvidnost je rahlo upadla. Skrite rezerve na zalogah so nadalje plahnele, pač pa so inventurne cene izdelkom že bližje proizvodnim stroškom. Odpis od polne vrednosti zalog je 41'68% ali 1,114.787 din, prava skrita rezerva na zalogah pa okoli 700.000 din. Število članov je spet nekoliko manjše; 169 z ravno toliko deleži v vpisanem znesku 338.000 din, ki je domala tudi že vplačan.

Gotov. in naložbe	23	(76)	izposojila . . .	1950	(1473)
zaloga	1560	(1674)	dolg za blago . .	327	(331)
dolžniki	855	(452)	rezerve	231	(160)
prehodne terjatve	36	(—)	deleži	303	(277)
premičnine . .	172	(193)	čisti dobiček . .	5	(24)
nepremičnine .	58	(62)	dolg na davku . .	—	(156)
kavcije	110	(—)	dolg OUZD . . .	—	(20)
bilančna vsota .	2817	(2465)			

likvidnoimetje 2473 (2202)

dolgovi . . . 2277 (2000)

likvidnost . . . 196 (202)

Na 100 din izposojil pride

27 (29) din lastnega kapitala.

Leto 1926/27.

Pesem o odplačilu zadružnega dolga pri Zvezi na 1 milijon je bila za ne vemo koliko let odpeta. Ne znižanje, temveč zvišanje bremena je bilo — ali smemo reči? — potrebno. Gotovo pa je, da bi bila Zveza odrekla po znanem receptu „Bolje prva kot zadnja zamera“, prvi kredit za nove stroje, če bi bila vedela, da je to res le prvi obrok velike investicije, ki je zadruga takrat sama nikakor ni zmogla. Za zadrugo pa je bilo življenjskega pomena vprašanje, ali naj za vedno in čim preje izgine s trga vijakov zaradi svojih nemogočih izdelovalnih stroškov ali pa da v čim krajšem času dá svojim delavcem novodobne stroje ter si z racionalnim delom zavaruje in poveča trg. Najbolj pereče je bilo izdelovanje matic, kar so že več let prej izpredvideli. Tričetrtcolske matice so veljale zadrugo brez trg. režije 18'08 din kg, med tem ko jih je morala prodati

jati po 11'40 din. Po proračunu rentabilítete novih strojev bi se tvorniška cena več nego za polovico znižala. Torej? Zveza je dovolila kredit 300.000 din za 3 leta in zadruga je kupila avgusta 1926 dve stiskalnici za maticе od $\frac{1}{4}$ " do 1" (mrzlo in toplo) in 2 stroja za obrezovanje ozir. vrezovanje matic pri firmi Alfred de Fries v Kasselu za 254.475 din. Topla stiskalnica je 3. decembra dala prvi lep izdelek, one tri stroje pa so spravili v pogon v februarju sledečega leta. Za izdelovanje toplega vijajnega blaga je bila določena fužina.

Tudi to leto je nekoliko primanjkovalo dela za kovačice; od julija pa do septembra so delale po 5 ur dnevno; drugi oddelki so bili še nekam zaposleni. Da bi privabili kupce, so znižali ceno strojno kovanim stavbnim žebļem in kovanim kljukam. Še vedno je veljalo geslo: zaloge izrabiti. Ob koncu julija je bilo naročil za 425.000 din (tedaj prvič ugovorljeno stanje zaposlenosti). Poskušali so in uspeli z rezanjem nabitkov za žebļe, ustavili pa so proizvodnjo brezglavih vpetnikov. Avgusta je dobilo načelstvo pregled, kako pri posameznih izdelkih zadruga izhaja. Tekla so razna prizadevanja za pocenitev dela. V oddelku strojnih žebļev za čevļe so uspeli, da so 3 delavci zadostovali, dočim so bili dotlej 4 na eni izmeni. Vijake $\frac{1}{2}$ " so stiskali že samo z enim beljenjem. Za izvoz je izšel nov cenik s slikami; cene za domači trg so pa tako regulirali, da nadalje ni bilo prodajne izgube pri nobenem izdelku razen par izjem, ki jih je bilo treba obdržati zavoljo konkurence. Ker se je kladvic izdelalo več kot prodalo, so omejili delo na ta način, da je vsak kovač dobil le določeno, manjše število butaric železa na teden.

V septembru je bila zaposlitev bolj ugodna; oddelek strojnih čevļarskih žebļev je delal po 20 ur; dela je do decembra prišlo še več, potem pa je nastopila sezonska tišina. V januarju in februarju je pisarna za povečanje prometa razposlala čez 1000 ponudb, med drugim tudi v Levanto, vendar ni bilo uspeha. Boljše se je obneslo prizadevanje za izvoz v Avstrijo. Tudi pot v Budimpešto je bila deloma koristna. Spomladi je bilo mogoče sprejeti nekaj novih delavcev. Maja je bila zaposlitev enaka prejšnjim mesecem, a pot v Bolgarijo in Rumunijo ni dala naročil. Tu so se nekdanji kupci zadružnih stavbnih žebļev oprijeli žičnikov. Maja je bilo mogoče znižati cene vijajnemu blagu, ker so imeli cenejše maticе in so pocenili tudi izdelovanje čepov; mrzle maticе so rezali že iz navadnega valjanega, ne več iz vlečenega železa. Izdelovanje zabojev je bilo prenešeno s Srednjega mlina v tovarno; pocenili so luženje, vlečenje in žarjenje žice.

S 1. januarjem je nastopil obratovodsko službo ing. Stanko Hladnik, ki se je z vnemo lotil organizacije tovarne in racionalizacije, zlasti pri vijakih in maticah. Z njegovim sodelovanjem je bilo mogoče v marcu 1927 uveljaviti v tovarni natančno vpisovanje časa in materijala za posamezno delo ozir. delavca. Ker je bil vodni pogon nezadosten, je že dalj časa pomagala parna lokomobila za 20 ks. katere pogon je pa stal letno

nad 100.000 din. Zato je obratovodja začel študirati zajetje potoka v zadrugi žagi in Zgornji fužini. Da je imel on in obratna pisarna kje delati, je zadruga prezidala Natovo šupo pri tovarni.

Več uspeha kot pot na Jugovzhod, v Bolgarijo in Rumunijo, je dalo prizadevanje za avstrijski trg, kamor je potoval prokurist Šmitek. Za izvoz je postal največjega pomena carine prosti uvoz železa, ki ga je zadrugi priboril ing. Sernec. Zadeva se je vlekla nad pol leta, dokler ni dobila zadruga januarja 1927 dovoljenja za uvoz 200 ton železa brez carine za predelavo za izvoz. 1. decembra 1926 je zadruga po dogovoru s Tovarno verig v Lescah ustavila izdelovanje verig.

To leto so stopile jugosl. tovarne vijakov v ožji stik, da bi osnovale kartel za 2 leti, kar se je tudi zgodilo. Ljubljana je tedaj dobila dve tovarni vijakov: Tovo in Bloudka. Glavni konkurent Brevillier & Co. na Dunaju je po svojem zagrebškem zastopniku Jugoslavensko Burko deloval, da bi se uvozna carina znižala.

Zadružna zveza je tudi to (in naslednje) leto hočeš nočeš večkrat posegla v notranje zadeve. Nepoučenost in pa morda tudi nezadovoljstvo z zaslužkom sta nekaj članov zapeljala k pregreškom, zaradi katerih so bili izključeni. Ker so napadali tudi Zvezo pa tako govorili, kakor da izkazuje zadruga Zvezi milost, ko jemlje od nje denar, je nazadnje Zveza odpovedala kredit zadrugi s koncem leta 1926. Izredni občni zbor 23. oktobra 1926 je sprejel sankcije proti neredom in prosil Zvezo, da imenuje svoje zastopnike v načelstvo in nadzorstvo. Nato je Zveza umaknila odpoved in sklenila do nadaljnjega pošiljati k sejam enega ali dva zastopnika. V tem poslu sta se menjavala dr. Basaj in min. n. r. Gostinčar. Kredit je do konca junija 1927 maksimirala Zveza na 2.000.000, potem pa do konca decembra 1927 na 2.200.000 din poleg posebnega kredita 300.000 din za stroje za matice. Navadno je bil kredit nekoliko prekorachen. Zato je vodstvo mislilo, kako bi člane pridobilo za zvišanje deležev in brezplačno večdelo. Člani načelstva in nadzorstva, ravnatelj in podravnatelj so vpisali vsak še po en delež. Akcija za večjo štednjo, započeta na občnem zboru 27. novembra 1926, je imela precejšen uspeh.

Zavoljo zgoraj nakazanih notranjih težkoč je tu in tam prevladalo pesimistično gledanje, da bo prav zadružna oblika (z drugo besedo gospodarska nesposobnost delavcev) pokopala podjetje. Pod trdo roko Zveze in po odločni volji uvidenih zlasti mlajših članov pa je ta nevarnost vendar bolj in bolj minevala.

Proti koncu leta je bil izdelan amortizacijski načrt, bolj rentabilni proračun, čegar podlaga so bile nove kalkulacije in knjigovodstvo, ki je od 1. julija 1925 delalo po novem načrtu. Povprečna tovarniška režiija, zanesljivo izračunana za celo leto 1925/26, je bila 117% izdelov. mezd (primerjaj približni račun iz prejšnjega leta; 116%). Le o stanju zalog med letom še ni bilo točnih podatkov in zato tudi mesečne bilance še niso bile mogoče. Dr. Basaj je priporočal 21. aprila 1927, naj bo odpla-

čilni načrt trezen, realen, podlaga vsakega uspešnega gospodarstva pa je red, disciplina in umno uporabljanje sredstev ter pridno delo.

Kamnogoričani so ob vesti, da zadruga kupuje stroje, zopet zaželeli tovarno v Kamni gorici. Zadruga je vprašala za svet industrija Avseneka, ki je svoje mnenje podal z zahtevo, naj se najprej vzpostavi in zagotovi rentabilnosta tovarne v Kropi; z dohodki v Kropi bi bilo kdaj mogoče graditi tudi v Kamni gorici. Svetoval je tudi vožnjo z avtom na oglje. Z lastno konjsko vožnjo⁴ so bile razne težave, veljala je 6'80 din 100 kg v eno smer. Na razpis sta prišli dve resni ponudbi à 7 din; zato je zadruga vožnjo še naprej obdržala.

Da bi se znebila vodnih služnosti, je kupila hišo št. 3 (Cenetovega Franceta) za 17.500 din z vrtom in vodno pravico; hišo je prihodnje leto prodala članu Janezu Rajglju za 10.000 din. Iz istega vzroka je odkupila vodno pravico Ivane Zupan za 5.000 din. Obema upravičencema je bila, odkar je zgradila tovarn. stavbo ob vodi, dolžna dobavljati sapo za meh iz nalašč zato zgrajenega meha v Pungartu.

Člani so izražali želje in prošnje, da bi zadruga dala nazaj družinske doklade, tudi skupini JSZ sta se za to zavzemali. Vendar zadruga tega ni storila, ker je bila vsa njena skrb tedaj usmerjena v zagotovitev rentabilnosti, kar pa je kasneje omogočilo obnovev te socialne blagodat.

Inspekcija dela je zahtevala gradnjo novih žebelnjarn v Kropi in Kamni gorici. Zadruga je odgovorila, da se priprave za to vrše, v Kropi sta v zadnjem času itak dva vigenca izginila.

Septembra 1926 se je pripetila večja nezgoda, ko je ključ. vajenca Mihaela Rajglja zagrabila transmisija v fužini; fant pa se je, hvala Bogu, srečno izmazal.

Ing. Hladnik se je obvezal, da bo na obrtni nadaljevalni šoli v Kropi imel za združno mladino posebne tečaje, kar se je tudi zgodilo.

Prosvetnima društvoma v Kropi in Kamni gorici je zadruga podaljšala gostoljubje za gledališke predstave v skladiščih izdelkov do 30. junija 1928.

Ceno elektr. toku, ki ga je takrat zadruga dobavljala članom in nekaterim nečlanom v Kropi iz Srednjega mlina, so spomladi zvišali za 100%; za 1 luč 32 sveč je bilo odslej treba plačati 6 din na mesec.

V žagi so postavili oporni zid; obratno pisarno, skladišče izdelkov in upravno pisarno so zvezali s telefonom, kar je pripomoglo k uspešnejšemu poslovanju. Naprava je veljala 5.300 din.

Poskus, doseči sporazum z domačimi proizvajalci kladvic Lazarjem, Šolarico in Hafnerjem za cene, ni uspel.

Kmalu v začetku leta so nastale govorice, da je zadruga odklonila ponudbo 2 Nemcev za izdelovanje jedilnega orodja. Res sta dva Nemca ogledala tovarno išoč prosto, a že zgrajeno vodno moč in prazne prostore, česar pa zadruga ni imela, saj je njej sami manjkalo prostora in pogonske sile.

21. avgusta 1926 je izstopil iz nadzorstva župnik Val. Oblak in je aprila 1927 odšel v Presko. Kot zastopnik Zveze pri zadrugi, od januarja 1919 pa kot predsednik nadzorstva, je vršil to delo z ljubeznijo in uspešno. Zadruga in Zadružna zveza sta mu dolžni trajen hvaležen spomin, tako sta zaključila govornika zadruga in Zveze na skupni seji dne 21. marca 1927.

Sej načelstva je bilo 20, nadzorstva 6, skupnih 5.

Občni zbor je bil izreden 23. oktobra 1926; ta občni zbor je obravnaval tudi reviz. poročilo revizorja Krištofiča, ki je napake v zadrugi brezobzirno razgalilo. Bili so navzoči 104 člani od 169. Kmalu nato je bil redni občni zbor 27. novembra 1926, na katerega je prišel 101 član. Pri volitvah se je pokazala precejšnja razcepljenost glasov v 2 „stranki“. Sklenjen je bil pravilnik za izredni podporni sklad. Predlog za zvišanje obvezne štednje od 1 na 3% in kompromisni predlog za 2% nista bila sprejeta; pač pa je občni zbor pozval člane k prostovoljni višji štednji.

Blaga je prodala to leto zadruga za 5,367.000 din, za skoraj 12% manj kot prejšnje leto. Število članov je padlo na 141, ker 19 neaktivnih članov ni doplačalo deležev in jih je zadruga izbrisala. Vpisana deležna glavica je bila 282.000 din. V bilanci vidimo porast bil. vsote na zalogah in premičninah in temu primeren dvig dolga. Likvidnost bilance je izginila, a tudi nekdanja, zelo zmrvljena skrita rezerva v zalogah je bila prav malenkostna, namreč 6'8%; so pa sedaj inventirane cene izdelkov zopet nižje. prilagodene dejanskim proizvodjalnim stroškom.

Gotov. in naložbe	10 (23)	izposojila . . .	2924 (1950)
zaloge	2377 (1560)	upniki	197 (327)
dolžniki	700 (855)	prehodni račun .	19 (—)
predplačila . .	5 (—)	deleži	303 (303)
prehodne terjatve	32 (36)	rezerve	238 (231)
premičnine . . .	476 (172)	čisti dobiček . .	3 (5)
nepremičnine . .	70 (58)		
kavcije	7 (110)		
efekti	5 (5)		
bil. vsota	3684 (2817)		
likv. imetje . .	3124 (2473)	Na 100 din izposojil pride	
dolgovi	3140 (2277)	18 (27) din lastnega kapitala.	
nelikvidnost . .	16 (196 likv.)		

Leto 1927/28.

Eno veselo potezo v kroniki za to leto moramo takoj naglasiti, namreč močan pritok dela. V začetku avgusta je bilo stanje naročil 828.000 din, v februarju 1,338.000, v maju pa 2,775.000 din. Prodaja je bila nad 41% večja kot prejšnje leto.

Ta razvoj je prehitel zadrugo, da ne omenjamo pomanjkanja lastnega kapitala, na dva načina: naročila drž. železnic, ki so dala glavni prirastek dela, sô bila hitrejša kot dobava strojev in dobavni roki za ta naročila so hitreje iztekli, kot je bilo mogoče blago izdelati. Preteča zamudna kazen je bila požirek pelina v veselju nad obilnim delom.

V seji 7. julija je dobilo načelstvo amortizacijski načrt za l. 1927/28, ki je ob vrednosti produkcije (po novo izračunanih tvorniških cenah) 5.000.000 din, ob 844.000 din obratnih in 730.000 din upravnih stroškov predvideval prebitek 150.000 din, ki naj se uporabi za odplačilo dolga. Lastne prodajne cene bi izračunali s 14% pribitka na tvorn. cene + 20 din za zaboj in prevoz na 100 kg. Z njimi bi ravno pokrili vse stroške. Dejanske prodajne cene pa izkazujejo nekaj presežka, skupno ravno onih 150.000 din. Če bi zvišali produkcijo in znižali stroške, k čemur je potrebna dobra volja in prizadevnost vseh, bi mogli prebitek povečati. Vprašanje pa je, kje dobiti sredstva za izrabo vodne sile, za nakup še potrebnih strojev za vijake in matice in za stavbe. Ravnatelj je predlagal povišanje deležev, brezplačno večdelo, odpoved deležnim obrestim, vodstvo pa naj bo res vodstvo, zavedajoče se zgodovinske odgovornosti za zadrugo, za Kropo in Kamno gorico.

Kako je nova pogonska sila potrebna, se je pokazalo v suši zadnjih tednov, ko je moglo delati na samo vodo le 40% strojev po 25 minut na uro; z lokomobilo pa, katere pogon je stal 750 din na 12 ur, je teklo 60% strojev, toda prepočasi. Zveza je pripoznala potrebo elektrifikacije in je želela načrt in proračun, hkrati pa zahtevala, naj člani več prispevajo k investicijam. Načelstvo je sklenilo predlagati zvišanje deležev na 4.000 din ter na članskih sestankih obvezati člane, da bodo na občnem zboru za to glasovali. Predvidevali so novih investicij za 1 milijon dinarjev.

Minulo je $\frac{3}{4}$ leta od dne, ko so stroje naročili, pa do dne, ko je zadnji vagon z njimi došel, dočim so dobavni roki za železniške vijake že tekli. Kupila je zadruga to leto: 2 stiskalnici za tople matice, 2 za vijake, en stroj za valjanje tirefondov, dva kovalna stroja, raznih drugih strojev in peči, dalje 1 stružnico in 1 shaping, skupaj 31 strojev za 575.000 din brez vožnje in postavljanja. Prostor za novo toplo izdelovanje vijakov in matic ob „fužini“ se je dobil z obzidanjem in prekritjem zadešnjega fužinskega dvorišča za 87.000 din; staro shrambo železa in kuriva na tem dvorišču so podrli in zgradili ob vodi na nasipu novo leseno stavbo za 41.000 din.

Zadeva elektrifikacije se je presukala po posredovanju Zveze tako, da je ljubljanski oblastni odbor odobril napeljavo završniške električne sile iz Radovljice. Postavljanje daljnovoda in instalacije pa so se začele šele spomladi 1928.

Za stroje in motorje je porabila zadruga to leto 900.000 din; za gradnjo poslopij in dovod energije do tovarne pa 223.000 din. Potrebo dodatnega obratnega kapitala je zadruga ugotovila z 1.300.000 din, skupaj

skoraj 2.500.000 din. Če bi pa gradila lastno elektrarno, tudi 3.000.000 din ne bi zadostovalo in račun rentabilite lastne elektrarne je kazal višje stroške kot če zadruga tok kupuje.

14. oktobra 1927 je dobilo načelstvo prvo popolno mesečno bilanco v pregled. 30. septembra, torej v treh mesecih po računskem zaključku je imela zadruga 72.000 din zgube. Napram spredaj navedenemu proračunu so bili stroški višji, proizvodnja pa nižja. Glede na to je ravnatelj predložil svoje mnenje: Ker prodajnih cen brez škode za zaposlitev ni mogoče zvišati, naj zadruga zmanjša stroške z znižanjem vseh plač za 10%; ko ponehajo naročila, naj odpusti vse ne neobhodno potrebne uslužbence, preloži naj z načelom, da člani morajo za vsako ceno imeti delo v zadrugi; o tem naj občni zbor napravi jasen sklep. Mnenje, da je pisarniški aparat predrag oziroma nerentabilen, ni pravo, ker je le z njim mogoče priti do potrebnega pregleda, jasnosti in kontrole. Mesečne bilance morajo biti. Če te povedo, da izostaja poslovni prebitek, je treba nemudoma vse narediti, da pride zadruga do takega zaslužka, ki bo okrepil rezerve in omogočil izboljšanje obrata. Skliče naj se občni zbor, da bodo člani povedali, kaj mislijo o teh predlogih.

Zadružna zveza je že preje povedala, naj zadruga likvidira, če ne more iz svojih sredstev obnavljati delovnih pripomočkov. Pokazala se je trdo, ker zadružni člani, posebno v Kamni gorici, niso bili prav voljni zvišati deleže.

Predlagano znižanje plač je načelstvo takoj izvedlo, redni občni zbor 29. oktobra pa je v reakciji na vse to potekel dokaj burno. Na dnevnem redu je bilo zvišanje deležev na 4.000 din, volitev novega načelnika in 4 članov nadzorstva. V zapisniku občnega zbora so ujeti hihi takratnih prilik. Za predlog o neobveznosti zaposlitve članov je glasovalo 64, proti predlogu pa 31 članov, 18 se jih je glasovanju odtegnilo. Proti zvišanju deležev je glasovalo 13, drugi pa so bili za. Veliko zaslugo za dober izid občnega zbora je imel zastopnik Zveze dr. Basaj. Sledilo je izključenje 5 članov iz Kamne gorice in zvišanje kredita na 2.750.000 din pri Zvezi; tekom leta je Zveza sledeč potrebi zadruge, še zvišala kredit na 4.210.000 din (3.450.000 din obratnega, 760.000 din investicijskega posojila).

Novemberska bilanca je bila že aktivna; znižanje mezd in splošno varčevanje je potisnilo stroške za 18% navzdol, proračun je bil uravnovešen.

V vseh dogodkih, ki jih tu ni mogoče opisati, se je pa videlo, da se najbolj v stiskah zadruge dvigajo njeni nasprotniki. Tudi nekateri člani radi zgubé izpred oči njen visoki namen, ko bi najbolj rabila njihovo oporo, in se družijo z njenimi zoperniki.

Kljub raznim težavam kakor oddaljenost od železnice, zastarelost in raztresenost naprav, rastoča konkurenca, neumevanje članov, so mogli na seji 4. januarja 1928 ugotoviti obrat na bolje, ker je vodstvo videlo pred seboj jasno pot in je vzelo vajeti v roke.

V maju je načelstvo odbitke za deleže cenilo na letnih 65.000 din (članov je bilo takrat le še 129). Obrestno mero članskih vlog so s 1. januarjem znižali od 8 na 6%. Decembra je bilo z dvema mojstroma upokojenih več starejših delavcev.

Na izrednem občnem zboru 8. junija 1928 so mogli ugotoviti, da se je sicer od jeseni zgodilo še nekaj nerednosti in da zadruga tudi od zunaj (n. pr. pri takratkem občinskem odboru) nima podpore, pač pa nasprotovanje, vendar pa so najhujše skrbi za obstanek zadruge odpadle. Dr. Basaj je priporočal zvestobo pri blagu in času, disciplino, potrpljenje, dokler zaslužek ne bo boljši, prijateljstvo, vzgojo in pouk naraščaja. Ta občni zbor je sprejel še sedaj veljavni pravilnik za pokojnine, pritožbe izključenih članov je zavrnil.

Avgusta 1927 je bil ravnatelj Gašperšič definitivno nastavljen, obratovodja ing. Hladnik je s 30. junijem 1928 službo odpovedal; na njegovo mesto je bil sprejet ing. Gorše.

Kartel vijakov je deloval le ob licitacijah in pri akciji za zvišanje uvozne carine. Zagrebškega zastopnika ing. Neumanna, ki so ga smatrali bolj za prehodno potrebno zlo kot nepogrešljivo oporo, so pritisnili, da je dal kot garancijo za zalogo za 500.000 din menic.

Ministrstvo za socialno politiko (dr. Gosar) je decembra 1927 povrnilo zadrugi 34.150 din brezposelne podpore za leto 1925.

Januarja je zadruga preuredila požarno zavarovanje; kljub povečanju števila objektov so znižali zavarovano vrednost od 2.753.000 din na 2.354.000; še bolj je bila znižana premija.

Septembra je bil objavljen pravilnik za dobre nasvete v tovarni.

Od Andreja Žvana je kupila zadruga vodne pravice v Kamni gorici za 6.500 din.

Spomladi so bile volitve obratnih zaupnikov, o katerih je zadruga mislila, da so zanje nepotrebne.

Občini Kamni gorici je odstopila zadruga 3 m² sveta Pod lipo za javni vodnjak, ki ga je zgradil Higijenski zavod v Ljubljani.

Odra Prosvetnih društev sta se to leto izselila iz združnih skladišč.

Narodni Gospodar, glasilo Združne zveze, je maja prinesel kratek opis združnega delovanja od leta 1921 dalje.

Sej je imelo načelstvo 19, nadzorstvo 3, skupne so bile 4. V seji nadzorstva 3. aprila 1928 je odstopil član nadzorstva Valentin Šolar in predlagal kooptacijo župnika Franca Kanduča, kar se je zgodilo.

Število članov je spet precej padlo na 129. V zadnjih treh poslovnih letih je pristopil samo 1 član. Delalo pa je v zadrugi junija 1928 230 oseb. Tudi v naslednjih 4 letih je bilo malo pristopov, namreč 8. Bilo je malo nagnjenja plačevati deleže, zadruga sama pa se je tudi bala obvez zaposlitve. Tako je bilo vsem prav, dokler je bilo. Vpisana deležna glavnica je znašala 30. julija 516.000 (prejšnje leto 282.000 din), vplačana pa 345.000 din.

Občna zbornica sta bila dva: redni 29. oktobra 1927 z udeležbo 113 članov in izredni 8. junija 1928, na katerem je bilo 50 članov.

Bilanca kaže poslabšanje razmerja lastnega kapitala do tujega, ker so izposojila spet večja, enako tudi nelikvidnost. Del dolga na strojih se nahaja med blagovnimi upniki. Prav znatno so porastle zaloge in dolžniki zaradi dviga zaposlitve.

Skupiček za blago je bil 7,589.000 din, od prevrata sem najvišji doslej.

Maja je cenila zadruga svoje premoženje na 6,250.000 din (med tem investicije 1,650.000); dolgovi so navedli za 4,810.000, vseh 330.000 din vplačanih deležev.

Gotov. in naložbe	10 (10)	izposojila . . .	3867 (2924)
zaloge	3006 (2377)	upniki za blago	1220 (197)
dolžniki	1360 (700)	predpl. dolžnikov	30 (—)
predpl. za blago	7 (5)	deleži	345 (303)
prehodne terjatve	85 (32)	rezerve	236 (238)
premičnine . .	1022 (476)	čisti dobiček .	20 (3)
nepremičnine .	204 (70)		
kavcije	19 (7)		
efekti	5 (5)		
bilančna vsota	5719 (3684)		
likv. imetje .	4468 (3124)	Na 100 din izposojil pride	
dolgovi . . .	5117 (3140)	15 (18) din lastnega kapitala.	
nelikvidnost .	649 (16)		

Leto 1928/29.

Najvažnejši dogodek tega leta je elektrifikacija tovarne s priklučkom na Završnico, ki je šele omogočila ves nadaljni razvoj tovarne, saj je bilo sedaj gonilne sile dovolj. Prvi motor za 20 ks. je stekel v oddelku za vrezovanje vijakov v nedeljo, 28. avgusta, za poskušnjo in je začel naslednji dan delati. Drugi, za 30 ks., se je zavrtel pri toplih vijaknih stiskalnicah 31. avgusta, potem pa štirje tisti teden po Malem Šmarnu. Tako je instruktor za izdelovanje vijakov Gwartz od firme Peltzer & Ehlers, ki je bil tu tri tedne in je veljal 7.200 din, vsaj pogon imel v redu. Prav zadnje tedne pred elektrifikacijo — julija — so morali kupiti še eno lokomobilo za 27.000 din, ki so jo potem takoj prodali. Mudilo se je zadrugi za dobavo železnici, od 10. julija dalje ji je teklo zamudne kazni 1.000 din dnevno, od 25. julija dalje pa 400 din, od 23. avgusta spet po 800 din. Da bi ubežali tej kazni, so pri konkurenci v Koprivnici naročili matice za vijake DŽ 11, ker se jih je doma premalo naredilo.

Tudi Koprivnica je bila kasna in njene matice bolj slabe. Zamudna kazen po enem naročilu je dosegla 82.000 din, pa jo je železnica po posredovanju dr. Korošca pozneje vrnila. Pobudnik prošnje za povračilo je bil inž. Miklavc od KDE, ki so — brez krivde — povzročile zamudo.

Zaradi nujnosti so morali delati na nočni izmeni tudi mladoletni, kar je prišlo na uho Inspekciji dela, ki je naložila zadrugi kazen 1.000 din. Zadruga je tej kazni ugovarjala in ministrstvu socialne politike predlagala, da jo osvobodi določb zakona o zaščiti dela, češ da ne spada podenj, saj delajo v njej le gospodarji podjetja. Kakor je bilo pričakovati, predlog ni uspel, zaposlevanje mladih na nočni izmeni je pa z izmeno vred prenehalo; kazen so znižali na 500 din.

Elektrifikacija tovarne je bila popolnoma dovršena šele 28. januarja 1929, ko so montirali stikalno ploščo. Vsa inštalacija v zadruginih poslopih je veljala 190.000 din, brez motorjev. Med tem so dovrševali inštalacije po Kropi. V transformatorski hišici, ki jo je zgradila zadruga na svoje stroške, so postavili k tovarniškemu 100 kw-atnemu trafo še manjšega za občinske potrebe. Občina je prispevala k daljnovodu — kakor Kamna gorica in Lancovo, 80.000 din in bi bila velik del tega prispevka rada zvalila na zadrugo kot največjo potrošnico. Ker ji to ni uspelo, je najela amortizacijsko posojilo na 20 let, letni obrok je bil 8.000 din, ki so ga zložili potrošniki (tudi zadruga) po porabi toka. Sedanja vojna je omogočila, da je občina dolg pred časom odplačala. Tudi zavoljo drugih občinskih zadev je tu in tam nastal spor med občino in zadrugo n. pr. zaradi ograj in zidov v zgornji fužini in na zgornjem bajerju. Nekaj časa ni bilo v občinskem odboru nobenega zadrugnika.

Obilica naročil je držala skoraj do poletja; avgusta in aprila jih je bilo za čez 2.200.000 din, vmes — januarja — je zabeležen padec na 935.000 din. Junija so naročila uplahnila. V jeseni je prišlo vprašanje za dobavo 7.700.000 planinčarjev vojski; zadruga je nudila dobavni rok 3 leta — naročilo potem ni bilo oddano; povpraševanje po tem izdelku je bilo tedaj sploh večje, kot kapaciteta. Že januarja 1929 je imela zadruga naročil za ta izdelek do jeseni in ji je manjkalo kovačic. Aprila je šel zabož planinčarjev v Argentino.

V aprilu je vsa produkcija znašala 900.000 din, kar je pomenilo 75% no izrabo dvojne kapacitete tovarne (= 2 izmeni) in enojne kapacitete vigencev (= 1 izmena). Ob koncu oktobra je imela zadruga 265 sodelavcev, od tega 49 žebjarjev v Kamni gorici, 30 v Kropi.

Pri konkurenci so se zgodile razne reči. Tova v Ljubljani je likvidirala, njeno imetje in poslovanje je prevzela družba „Vijak“. Brevillier & Urban je tik pred zvišanjem carine, ki je nastopilo v 2. polovici leta, porinil v Zagreb 110 vagonov vijakov in znižal cene. Bloudek je marca prodal svoje stroje Splošni stavbeni družbi v Mariboru za nekako 600.000 din. Pogajanja za kartel za državne dobave so se vlekle od jeseni na poletje. Decembra je postal Ljubljančan dr. Marjan Wolf v Belgradu zadrugni

zastopnik za državne dobave in je to funkcijo uspešno vršil do vojne 1942, ki je zvezo onemogočila.

Člani bodočega kartela Koprivnica, Kropa, Novi Sad in drugi so se dogovorili, da ogledajo drug drugega tovarne, kar se je tudi zgodilo. Ker je bilo veliko dela in smo ob tej priložnosti še nalašč upregli vse stroje, je ogled pri nas naredil na vse močan vtis. Potem so bili razgovori zaradi kvot. Kropa naj bi bila druga, med Koprivnico (kot prvo) in Novosadsko. Spomladi je bila velika licitacija za železne vijake; na zadrugo bi odpadlo 80 vagonov, a pogoji: dobavni rok in način plačila domačim tovarnam niso prijali, zato niso šle k „jeftimbi“. Odtlej so se tovarne trudile več let in končno dosegle primerne dobavne roke, hitro plačilo, prevzem v tovarni in izključitev inozemcev od prve licitacije. Pri teh uspehih je zadruga s podporo Zadrugne zveze imela velik delež.

V strojnih žeblih za čevlje so tedaj in pozneje čutili konkurenco „Moravie“ iz Češke.

Domači proizvajalci kladvic so se sporazumeli, da bodo od 1. februarja do 31. decembra 1929 držali iste in sicer višje cene izdelkom. Takrat so imeli žebjarji pri konkurenci v Kamni gorici nekoliko boljše zaslužek; zadruga jih je imela 26, ki so leta 1928 naredili 33 vagonov; Lazar jih je imel 10, Hafner 4, Šolarica pa 6. Sklenili so dogovoriti se tudi z bosensko konkurenco Mijo in Ivo Nikolić v Kreševem. A že marca je doživel ta sporazum prvi udarec, ker je Šolarica izstopila in se ga tudi Hafner ni več držal. Junija je popustil še Lazar in cene so šle zopet na staro, nezadostno višino. Opravičenega zaslužka sta Kropa in Kamna gorica pri kladvicah izgubili na leto 300.000 do 400.000 din. Od tedaj naprej je zadruga zniževala proizvodnjo kladvic, ne da bi se kaj posebno poganjala za višino cene.

Naj naštejemo zdaj nekatere druge dogodke tega leta, ki v glavnem kažejo močno prizadevanje za racionalizacijo in izboljšanje dela.

Za popravo ceste Podnart-Kropa-Kamna gorica se je zadruga že dalj časa trudila; v letu 1927/28 je zvozila 329 vagonov po njej. Na zadnje je julija le dobila zagotovilo, da prideta nanjo dva cestarja.

Septembra je sklenila zadruga ukiniti komisijsko zalogo stavbnih žebeljev v Budimpešti, ker je lastnik firme Aleks. Jungen umrl, pustiti pa proviz. zastopstvo novemu lastniku pod staro firmo.

Oblastnemu odboru je predlagala zadruga, naj bi kot naslednik deželnega odbora kranjskega doplačal 40 deležev po 100 gold., kar se ni zgodilo. Iz tistih deležev je po valutnih spremembah nastal 1 delež z 2.000 din. (4.000 gold. do leta 1899; potem 8.000 kron do leta 1921, potem 2.000 din).

Kranjska industrijska družba je zahtevala in dobila povišanje garancij Zadrugne zveze od 400.000 na 800.000 din, ker je sedaj zadruga rabila mnogo več železa. Izračunali so, da bi v železni rezervi morala imeti zadruga najmanj 200 t železa. Tedaj je železo franko Kropa veljalo 330 din

za 100 kg in dobavni rok je bil 7 do 8 tednov. Inozemska valjana žica je stala zadrugo s 118 din za carino in carinske stroške v Podnart postavljena 368 din. Januarja je poskočilo železo za 21 para in dobavni rok na 10 do 12 tednov.

Stroški skladiščenja na postaji in vskladiščenja v Kropi so bili 3 din, prevoz iz Podnarta v Kropo ali Kamno gorico pa je veljal 5 din za 100 kg. Pri skupičku 10.000.000 din je veljala vsa konjska vožnja v lastni režiji približno 1'6%, kar gotovo ni bilo tako tragično, kakor so nekaj gledali na oddaljenost od postaje.

Novembra je zadruga poslala oblastnemu odboru obširno vlogo za dovoljenje zasebne strokovne šole. Že v jeseni 1927 je inž. Hladnik imel tečaje za risanje, računstvo, blagoznanstvo, strojeslovje in župnik Kanduč za nemščino, sedaj pa je treba pouk sistematizirati in poglobiti. Splošna obrtno-nadaljevalna šola v Kropi nudi premalo, ker je orientirana na več obrti in je njen pouk preveč staromoden. Kasneje je zadruga prosila 31.000 din podpore za to svojo šolo in 5.000 din za poučno ekskurzijo v Nemčijo. Dobila je za šolo in ekskurzijo po 5.000 din.

Ing. Gorše, ki je bil obratovodja od avgusta 1928, je izstopil iz dela z aprilom 1929. Prej pa je vodil poučno ekskurzijo 3 mojstrskih kandidatov-zadružnikov v Avstrijo, ČSR in Nemčijo. Z njimi je šel tudi ravnatelj. Obiskali so nekaj trgovcev s stroji na Dunaju, jeklaro Poldi v Kladnem, velesesjem v Lipskem, tovarno vijakov in strojev za vijake Hübner v Chemnitzu, tovarno strojev de Fries v Kasselu, tovarno vijakov v Troisdorfu, premogovnik v Gelsenkirchenu, razstavo strojev v Düsseldorfu. Glavni namen potovanja je bil, da se pouče o izdelavi vijačnega blaga. Snov proučevanja je bila razdeljena na blizu 100 vprašanj, na katere so morali po povratku pismeno odgovoriti. Končna sodba je bila, da delajo Nemci do 50% intezivneje, varčujejo s časom in materijalom in neprestano izboljšujejo naprave. Ta izlet je udeležencem in zadrugi mnogo koristil. Sledile so razne izboljšave, odstranitev beljevca pri MP 2, akordiranje dela pri vrezovanju itd. matic in vijakov, ureditev toka materijala s predstavljanjem strojev in boljša kontrola kvalitete; KID pa je začela dobavljati fosforno železo za matice, da ga ni bilo treba kupovati v inozemstvu.

Spomladi so obiskali zadrugo delegati Delavskih zbornic iz vse države, med njimi dr. Živko Topalović in minister Anton Kristan. Ta je dejal, da je zadruga na dobri poti, a da je njegova izkušnja z njihovimi proizvodjalnimi zadrugami ta, da ni dobro, če so delavci udeležni na vodstvu direktno.

Julija je sklenilo načelstvo, da naj da zadruga članom v skrajni potrebi manjša posojila za opremo. Na deležih je bilo vplačanih mesečno 4.200 din, a novi člani niso pristopali, ker ni bilo pravega zanimanja.

Prosvetnemu društvu v Kropi je to leto zadruga dovolila prostore na Srednjem mlinu, prej je bilo v zadružni hiši stara št. 28, oder pa v gasilarni.

Zadruga je kupila to leto 3 ješe v Kamni gorici od Val. Smrekarja za 3.300 din, od Antona Žvana za 1.750 din in od Lovra Reška za 2.000 din.

Sklenila je čimpreje izenačiti tuja denarna sredstva z višino zalog in dolžnikov, kar je najnižja mera za preskrbo z lastnim denarjem, toda preje je bilo treba še nabaviti stroje za mrzlo delo vijakov, ker je rabil privatni trg nad polovico količine le v drobnem blagu in je bilo toplo delo nekonkurenčno. Tudi dva stroja za vrezovanje navojev je še rabila in z dodatnim kreditom Zadrugne zveze to leto kupila.

Prizidali so v tovarni prostor za škarje in prezidali prostore v pisarni na Spodnjem mlinu.

Na novega obratovodjo so sklenili počakati in privzgojiti domač mojstrski naraščaj. Zveza je priporočala, da bi vsaj začasno dobili delovodjo iz Nemčije.

Da je bil zaradi potrebe po železu in opremljanja ter urejanja tovarne kredit skoro stalno prekoračen, je razumljivo; Zveza je bila zelo nezadovoljna s tem razvojem, zadruga pa je videla le še nove potrebe. Prosila je Zvezo, naj ji kot maksimum dovoli 4.500.000 din obratnega in 1.250.000 din investicijskega kredita (vštevši 675.000 din meničnega kredita pri Narodni banki, ki ga je žirirala Zveza); preko tega je posodila Zveza zadrugi za kavcijo pri kartelu za 504.000 din in za kavcijo pri licitacijah za 500.000 do 600.000 din vrednostnih papirjev in je garantirala KID 800.000 din za dobavo železa.

V novembru 1928 je imel revizor Slak revizijo. Priporočal je točno, sistematično kontrolo delovnega časa (beležiti čas prihoda in odhoda), množine in kakovosti izdelka, skontro polizdelkov, kontrolo kalkulacij, izpopolnitev obratnega urada, preglednost in red v skladiščih (le po eno skladišče izdelkov v Kropi in Kamni gorici).

Sej je imelo načelstvo 19, nadzorstvo pa 6; 3 so bile skupne.

Občna zbora sta bila dva: izredni 9. julija za spremembo pravil in redni 13. oktobra 1928, ki se ga je udeležilo 55 članov od 129.

Članov je bilo letos 124 (4 manj), vpisani deležni kapital je bil 496.000 din.

Skupiček je poskočil na 10.150.000 din; odpisi preko mere (od nekaterih strojev po 15 do 25% nabavne vrednosti) in pa stroški za inštalacije, ki so bili le deloma knjiženi na nepremičnine, so porabili skoro ves presežek, ki je nastal po dvigu prometa.

V bilanci so se vzpela izposojila za skoraj 1.800.000 din, od česar je šlo za plačilo železa (znižanje upnikov) 660.000 din, za dvig zalog 330.000 din in dvig terjatev za 740.000 din; nekaj posojenega denarja je pa šlo v investicije, ki so po odpisu 339.000 din še zrastle za 170.000 din. Likvidnost se je poslabšala na 725.000 din primanjkljaja.

Gotov. in naložbe	12 (10)	izposojila . . .	5657 (3867)
zaloge	3339 (3006)	upniki za blago	561 (1220)
dolžniki	2102 (1360)	predpl. dolžnikov	— (30)
predplačila upnik.	1 (7)	deleži	389 (345)
premičnine . . .	1112 (1022)	rezerve	256 (236)
nepremičnine . .	283 (204)	čisti dobiček . .	28 (20)
kavcije	— (19)		
efekti	5 (5)		
bilančna vsota .	6892 (5719)		
likv. imetje . .	5493 (4468)	Na 100 din izposojil pride	
dolgovi	<u>6218 (5117)</u>	11 (15) din lastnega kapitala.	
nelikvidnost . .	725 (649)		

Leto 1929/30.

V več smereh je to leto poskušala zadruga posredno in neposredno izboljšati poslovanje. Naj navedemo razne ukrepe po časovnem redu.

Za tovarno vijakov je bila določena kot naloga dnevna proizvodnja 2600 kg vijakov in 1300 kg matic; količino so redko dosegli.

S strogim zasledovanjem pojavov nediscipline, globami in kaznimi naj bi se neredneži uklonili.

Jedro zadrugne poučne knjižnice s 100 knjigami je bilo dosti veliko, da jo je zadruga odprla.

Po 2 letih so bile sedaj vnovič izdelane kalkulacije, ki so pokazale, da so prodajne cene za 5 do 6% prenizke.

Višji mojster L. iz T. je tri tedne instruiral ljudi pri izdelovanju vijakov in matic. Stroški so znašali 7.000 din.

Adaptacija oddelka za škarje in upravne pisarne je bila izvršena. Hkrati so končali s postavljanjem strojev, da bi material tekkel z manjšo zamudo in manjšo zgubo sil.

Podatke L. o produkcijskih časih v njegovi tovarni je bilo mogoče primerjati z navedbami tovarne H. v Chemnitzu, katere sodelavec E. M. je obiskal zadrugo. Ker so se zelo ujemali, so tem verjetnejši in naj služijo tudi zadrugni tovarni za merilo sposobnosti in določanje akordov. V novembru so bili postavljeni 4 oddelkovodje — mojstrski pripravniki za toplo in mrzlo delo, po eden za vsako izmeno.

Občnemu zboru je načelstvo predložilo zvišanje deležev na 8.000 din za moške in 5.000 din za ženske, ter uvedbo obvezne deležne štednje za nečlane v višini 5 do 7% od zaslužka.

12. decembra je odprla zadruga šolo za 30 fantov, ki so se prostovoljno javili. Predmeti: nemščina (župnik Kanduč), narodno gospodarstvo (ravn. G.), tehnologija (obratovodja Lazar). Zaradi dela v tovarni sta

morala biti dva vzporedna tečaja. Banovina je šolo dovolila in dala 5.000 din podpore. Maja je šola ogledala naprave KID in KDE.

Z raznimi ukrepi je bilo mogoče povečati izrabo kapacitete strojev za vijake v času od poletja do januarja za 45%, pri maticah pa za 35%, pripravljenost strojev in orodja je bila za 9% oziroma 28% večja. Stiskalci vijakov so poboljšali intezivnost dela za 9%, stiskalci matic za 28%.

Spomladi sta ravnatelj in obratovodja Lazar obiskala tovarne in razne firme v Troisdorfu, Hagenu, Barmenu, Kasselu (tu tudi vajeniško šolo tovarne lokomotiv Henschel), velesojm v Lipskem, jeklarno v Kladnu, tovarno vijakov v Lipčicah, Dunaj in jeklarno Böhler v Kapfenbergu.

Aprila je prišel za več mesecev iz Hagena višji mojster Hollendiek kot instruktor za izdelovanje vijakov.

Prizadevanje za dvig kvalitete vijakov — iz Slovenije, ki je trošila letno 8 do 12 vagonov vijačnega blaga, pri zadrugi pa ga le $\frac{1}{4}$ kupovala, so prihajale pritožbe in tudi zastopnik Neumann je postavljal ta pogoj — niso bila neuspešna. Hkrati so z akordiranjem dela in z boljšo ureditvijo izdelovanja orodja pocenili produkcijo vijakov in bolje izbrabili stoječo režijo. Tudi obratno knjigovodstvo je v službi kalkulacij in obračuna napredovalo.

Ob koncu leta 1929 je videlo vodstvo kot pereča vprašanja za bližnji čas: enotnost in avtoriteto vodstva v delavnicah, pravilno delitev dela v orodjarni; da bi sami izdelovali vse orodje (n. pr. matične svedre, čeljusti za vrezovanje in za valjanje navojev). Treba je poceniti vožnjo iz Podnarta, ki je zavoljo drage krme skočila na $6\frac{1}{2}$ para za kg, delati zunanjo propagando, izpopolnjevati trgovsko in upravno službo v svrhu vedno točnejše in hitrejške kontrole poslovanja, dvigati dalje produkcijo po množini in kakovosti ter uvesti finančni proračun.

Da bi omogočili uspešno tekmo s konkurenco, so člani sprejeli proti koncu leta 12% znižanje vseh plač. Bližal se je svetovni zastoj. Mojster L. je pisal nekaj mesecev po vrnitvi v T., da čutijo pomanjkanje dela in so zopet izboljšali produkcijske številke. S finančno napetostjo zadruga se je družil boj na trgu vijakov kot priprava za bodoči kartel za privatni trg vijačnega blaga. Koprivnica — Prva jugoslavenska tvornica šarafa — se je pripravljala prodati se kar mogoče drago avstrijski firmi Brevillier & Urban in je bobnala za kartel, v katerem je upala dobiti veliko kvoto in s tem povečati svoj kup, hkrati pa je plašila konkurenco z nižjimi ponudbami na premajhnem trgu. Od zunaj so prihajale vesti, da bo Brevillier & Urban postavil tovarno v Jugoslaviji. Ob takem razvoju na trgu je zadruga trpela na premajhni zaposlenosti.

Ob začetku leta in pol leta nato je bilo naročil za 875.000 din; vmes je bila ta številka za 80% višja. Aprila je skočila na 2.360.000 din, potem pa naglo pešala in bila ob koncu junija le še 505.000 din.

Treba je bilo odpustiti 26 deklet in 8 moških v Kropi in 21 delavk v Kamni gorici, delovni čas je bil v 2. polovici januarja 6 ur. Omejitev so grozile tudi moškim in so bile poleti deloma uvedene (ključavničarji).

Zadruzi kartel vijačnega blaga za privatni trg ni šel v račun, ker še ni imela strojev za racionalno t. j. mrzlo izdelovanje tankih vijakov. Umikala se je vabilom in pritisku, dokler naslednje leto tudi teh naprav ni imela. Seveda tega ni povedala na glas, pač pa se je izgovarjala z inozemsko konkurenco, neenotnostjo izdelovanja, različnostjo nazorov glede podlage za določitev kvot (zadruga: dosedanja promet, drugi: število strojev). Zadruga se je morala torej pripraviti na nadaljevanje boja. Aprila je bila anketa, ki so se je udeležili načelstvo in nadzorstvo in vse strokovno vodstvo, dr. Basaj ter zastopnik inž. Neumann z nalogo proučiti nujnost, pogoje in težave povečanja prodaje. Pod pogojem stalnosti gospodarskih razmer (ne izpod tedanjih) bi bilo treba znižati cene za 5%, razen tega dati 12 veleodjemalcem v državi posebne popuste, izboljšati kakovost pri drobnem blagu, začeti pakovati v kartone in držati kratke dobavne roke, oziroma večje zaloge. Vodstvo zadruga je videlo možnosti, da vse te pogoje izvrši in jih je zapored vzelo na muho. Zaradi skrajšanja dobavnih rokov so že januarja pregovorili KID, da bo odslej imela normalno okroglo železo za vijake v zalogi, ker so doslej večkrat morali stati z delom. Maja je zadruga res znižala cene za 5% in 1. junija plače za 12%. Ker so bile plače povprečno eno četrtino prodajne cene, so s tem zadružniki prispevali k uspehu borbe v denarju tri petine. Zadruga pa je zniževala tudi druge stroške; n. pr. ukinila vožnjo v II. razredu, razen v nujnih primerih za ravnatelja in obratovodjo. Prav ji je prišla oprostitev od družbenega davka, saj je znašal pri delniških družbah po par odstotkov od skupička. Toda te so v prenekaterih slučajih enostavno postrigle delniški kapital, dočim zadruga tega članom ni storila, ti pa so bili (naj bi bili) z njo eno v delu in žrtvah. Pritiskali so tudi na Neumanna, da zniža svoje stroške in mu napovedovali zmanjšanje prodajne provizije.

Skupnih akcij proti naročilom vijačnega blaga na reparacije in proti koncesiji B. & U. za novo tovarno vijakov se je zadruga ponovno udeležila in tudi sama intervenirala v Belgradu po svojih prijateljih.

Deloma v okviru vsega dela to leto, deloma izven njega je treba omeniti še nekatere dogodke.

Zadružna zveza je julija maksimirala kredit na 4,500.000 din za obratovanje in 1,250.000 din za investicije.

Ob priliki 25 letnice Zadružne zveze in državnega zadružnega kongresa v Ljubljani je bila na velesejmu zadružna razstava, ki se je udeležila zadruga z izdelki in slikami svojega razvoja. Diagrame je učinkovito izdelal arh. Pengov iz Ljubljane. Tedaj je 90 hrvatskih in srbskih zadružnikov obiskalo „zadružno Kropo“. Na Srednjem mlinu so jim 3 kroparske zadruga: žebljarska, konsum in hranilnica pripravile malico.

Večkratnemu pomanjkanju vode in omejitvam toka je bilo pomagano, ko so se KDE v Žirovnici v pozni jeseni zvezale s kalorično centralo Jugočeške v Kranju in pozneje z elektrarno v Velenju.

25. julija je začel funkcionirati kartel za državne dobave vijakov; za vijake DŽ 11 je bilo treba plačevati licenco v Švici; septembra je izšel nov združni cenik št. 14.

To jesen je prešla KID v Westenove roke.

Slovenija je dobila prvega bana inž. Serneca, ki je zadrugi mnogo pomagal.

Zadruga je bila pripravljena plačevati občini iz svoje volje 7% od računov za tok KDE, za odplačilo dolga za daljnovod. Julija je kupila zadruga od Ivana Magušarja travnik na cesti (pred M. B.) za 16.000 din in ga je pozneje parcelirala.

V letu 1929 je prešla zadruga naročil za planinčarje iz Slovenije na 4.178 in iz drugih delov države na 447 mille. Inozemski trg ji je bil tedaj zaradi kakovosti še zaprt. Žebjarjev za ta izdelek je imela v decembru 1929 nekako 30, ki so bili z delom za pol leta preskrbljeni.

Ob koncu leta 1929 je sklenilo vodstvo opustiti komisijsko zalogo pri Benzingerju v Apatinu.

Januarja je zadruga razmotrivala vožnjo: ali konjska ali avtomobilska? Proračun lastne konjske vožnje je kazal stroškov 5'3 pare v eno smer; lastne avtomobilske, vštevši stroške 1 konja pa 5'9. Ponudba Kokalj je bila vštevši 1 lastnega konja 5'6. Ostalo je pri konjski vožnji, daši je bila prednost avtomobila na dlani.

V februarju narejeni obračun združne žage za 1929 je pokazal ugoden zaključek. Nabavna cena smrekovih in jelovih hlodov je bila 209'50 din, rezani les je veljal zadrugo 388'88 din, odpadka je bilo 33%, našaganega lesa 555 m³. Leta 1930 uspeh ne bo tak, ker je les 120 din dražji.

To leto se je zadruga zopet srečavala s staro kovaško širokovestno razvado, da ne rečemo brezvestnostjo, namreč s prodajanjem blaga na lastno pest, pa še celo konkurenci.

Kladvica so bila tudi sedaj otrok skrbi. Prodajna cena jim je bila deloma 40 para pod lastno. Zadruga je omejila produkcijo s skrčenjem tedenske kvote železa.

V izdelovanju malih matic je storila zadruga korak naprej, ko je kupila pri Hübnerju v Chemnitzu 1 avtomat za rezanje matic do 5/16". To je bil tudi prvi stroj z lastnim električnim pogonom.

11. marca ponoči je pogorela lesena baraka v tovarni, ob glavnem skladišču izdelkov, 6 m od njega oddaljena. Sreči in vnetemu gašenju, pri katerem so pomagali tudi Dobravci in Jamničani, se je posrečilo odvrniti ogenj od glavnega skladišča. Vpepeljena je bila vsa baraka in uničenih tudi precej izdelkov, lesa in oglja ter oprema za izdelovanje zabojev. Škode je bilo 377.390 din, zavarovalnica je takoj izplačala dogovorjeno vsoto 61.000 din. Požar je nastal v mizarski delavnici, a preiskava, pri kateri je na prošnjo zadruge sodelovala tudi Zdržna zveza, ni ugotovila

nikakih neposrednih krivcev. Zadrudniki so pomagali zadrugi tako, da je vsakdo 8 ur brezplačno delal. Večji del izdelkov je bilo mogoče tekom časa očistiti ali popraviti in spraviti v denar.

Zadruga je potem preuredila požarno zavarovanje in zvišala zavarovano vsoto na 4,828.000 din; premija je bila potem 21.000 din napram 13.000 din preje.

Za zaokroženje tovarniškega zemljišča je zadruga zamenjala poslopje gasilskega društva s „staro glasilarno“, kjer je doslej imela skladišče jekla in orodja; doplačala je gasilcem 37.000 din in jim dala za prezidavo potrebno opeko in apno.

Prošnja ing. Neumanna za sprejem v članstvo je bila brez posebne debate odklonjena.

35 letnice dela so se spomnili zadrudniki s službo božjo pri Kapelici 1. maja 1929.

Načrt vodstva za odplačilo dolga, ki je bil predložen izrednemu občnemu zboru 24. maja, je predvideval znižanje dolga v sledečih 5 letih od 6,400.000 din na 4,000.000 din ob skupičku 60,000.000 din in prebitku 2,100.000 din; deležna glavnica pa da bi zrastle za 743.000 din. Pravo in končno besedo pa je imela zloglasna kriza, ki je vrgla ta lepi načrt v koš.

Načelstvo je imelo 19 sej, nadzorstvo 2, 1 je bila skupna. Občni zbori so bili kar trije; 23. novembra redni, udeležba 42 od 124 članov, izredna 23. decembra (zvišanje deležev) in 24. maja (poročilo o zaposlitvi in potrebnih ukrepih).

Članov je bilo ob koncu leta spet 6 manj, namreč 118; vpisani deležni kapital pa je zrastle na 848.000 din, od čegar je bilo dobro polovico vplačanega.

Tedaj je zadruga imela 262 sodelavcev. Dejanska letna produkcija je bila 1360 ton (852 ton vijakov) napram možni 2130 ton (1400 ton vijakov).

Skupiček se je vnovič povzpел in dosegel 10,800.000 din; odpisi so izdatni, sicer pa je bilo od prometa malo koristi; prodajne cene so bile prenizke, boj za trg je prihajal do viška.

Bilanca očituje velik porast zalog iz povečanja dolga pri Zvezi. Nelikvidnost je nekoliko manjša.

Gotov. in naložbe	102 (12)	izposojila . . .	7516 (5657)
zaloge	4815 (3339)	upniki za blago .	215 (561)
dolžniki	2321 (2102)	predplač. dolžnik.	7 (—)
prehodne terjatve	— (39)	prehodni dolgovi .	31 (—)
predplačila upnik.	— (1)	deleži	443 (389)
premičnine . . .	931 (1112)	čisti dobiček . . .	12 (28)
nepremičnine . .	326 (283)	rezerve	285 (256)
efekti	5 (5)		
bilan. vsota . . .	8510 (6892)		

likv. imetje . 7238 (5493)

dolgovi . . 7769 (6218)

nelikvidnost 531 (725)

Na 100 din izposojil pride

9 (11) din lastnega kapitala.

Leto 1930/31.

Ne vemo, kaj bi bilo vodstvo naredilo, če bi se mu ob snovanju petletnega odplačilnega načrta razodelo, da letni skupiček ne bo 12 milijonov, nego naslednja tri leta za $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{2}$ in celo $\frac{2}{3}$ manjši; in ko bo prešlo najhujše, da bo pet let njena prodaja nihala med $\frac{1}{2}$ in $\frac{2}{3}$ potrebne višine. Mislim, da bi ušlo. Tudi člani bi najbrže obupali. Ker pa niso vedeli, so ostali in vse prestali.

Leto se je začelo z neuspehi pri licitacijah. Tudi v Sofiji je zadruga s ponudbo za 50.000 kg žebeljv in vijakov propadla. Zato je poskusila stornirati naročilo stiskalnice pri Hübnerju; a tovarna ni hotela sprejeti preklica. Malo je potolažila vodstvo obljuba KDE, da bodo naročile precej vijakov. Vendar je teden pred avgustom vse delo počivalo, naročil je bilo za pol meseca, dva uradnika je bilo treba odpustiti. Tistih 12% so vsem odbili za junij, za polovico julija in polovico avgusta pa delavcem ne, pač pa uradnikom, ker ti niso praznovali. Potem so prišla večja naročila in sredi septembra je bilo dela za dva meseca.

Zadruga je segla po upokojitvah in poslala v pokoj 12 in kasneje še 11 delavcev in delavk. Koliko pa moremo dati upokojemcem, so se vprašali? Računali so: 24.000 din da zadruga k 8.000 din obresti pokojninskega zaklada; to je premalo za 50 ljudi; še najmanj 68.000 din bi bilo potrebno; kje dobiti? Rekli so si: pri znižanju osebnih režijskih izdatkov, odpustih uradništva itd.

Celo na planinčarje je udarila kriza. Naročil je bilo manj in zadruga je ukinila premijo na večjo množino. Pojavila sta se dva nova producenta: Resman v Kropi in Strgovšek v Lescah; podloške in nabitke za čevlje pa je začela delati tovarna Seta (Seunig) v Tacnu pod Šmarno goro. Preiskava v vigencih je dognala primanjkljaj na obračun izdanega železa pri nekaterih kovačicah, ker so nekaj izdelkov tekom časa same prepečale, namesto da bi ga v zadrugo prinesle. Nazor, ki se ga je v pravnem sporu prijel celo advokat konkurence, da je žebtljar svojega izdelka gospodar, je ovrгло že upravno sodišče leta 1893 (sicer v drugi stvari), ki je razsodilo, da v razmerju žebtljarja do trgovca, torej tu zadruge, kljub temu, da žebtljar prejema železo in oglje na poračun, da ga plača gospodarju, ni videti kupnega ali prodajalnega posla temveč le mezdnopogodbo oziroma akordno delo, katero mora žebtljar opraviti svojemu delodajalcu. (Sicer pa v zadrugi določajo pravila, ki so v vsakem slučaju pogodba med članom in zadrugo, da član ne sme sam kupčevati s svojimi izdelki).

Z dokaj strogimi kaznimi je zadruga vpostavila red.

Bilanca za oktober je pokazala 351.000 din zgube v 3 mesecih; vodstvo je zgubo razložilo: pri železu zaradi padca cene 71.000 din, na fabrikaciji, ki je bila premajhna, 70.000 din, efektivna zguba pri prodaji (prenizke cene) 40.000 din, zaradi nepokrite režije (premajhen promet) 120.000 din; izredni stroški: inventura in požarna premija 20.000 din. Zato je načelstvo sklenilo 7. novembra uvesti 20% odbitek (devali so ga na stran kot posebno rezervo, 12%-nega je bilo 89.588 din do 31. oktobra), skrbeti osebno režijo, akordirati vsa preostala dela, skrbeti za čim manjši izmeček, lepše blago in zlasti za to, da se nekurantnega blaga ne napravi nič več kot je naročenega, da ne bo šlo v zalogo kot „čuvaj“. Zaloge sploh zmanjševati, zlasti nekurantno blago pometati po tvorniških cenah na trg. Čim bolj izrabiti zaloge železa in potrebščin, akcijo za državna naročila ponoviti in več drugega.

Cene so padale posebno kladvicam, novembra so bili 5— din kg, maja že tudi le 4'80, med tem ko jih je zadruga pred 3 leti prodajala še po 6'20 din. Tudi z drugimi žebeljarskimi izdelki, planinčarji in kljukami so šli za 10% doli.

Izolatorske opornice so obetale postati dober predmet v pričakovani elektrifikaciji banovine in države; zadruga se ga je lotila in izdala lep cenik po normalijah VDE; tekom let je dobavila opornic gotovo za 3—4 milijone dinarjev. Isti čas so v tovarni uspeli z mrzlim kovanjem kolesnih vijakov na strojih za gradbene žeblice; delo se je prav dobro obneslo.

To leto je bila spet zadržna revizija, natančna in stroga, celo pre-stroga, ugotavlja vodstvo. Vzgoja za zadrugo zahteva tudi spregled in obzirnost; če so nerednosti, naj bo kazen vzgojna; če greši vodilno osebje, je treba posebne spretnosti, da ga s kaznijo ne odbijemo, ker nadomestilo ne leži vsak dan na cesti.

Ob koncu leta je podal ravnatelj skupni seji pregled o izboljšavah leta 1930. Pocenitev produkcije in dvig kvalitete je napredoval, zaloga izdelkov pada kljub pomanjkanju naročil, kar ugodno vpliva na denarni položaj zadruge; vlada je sprejela načelo, da je treba drobni železniški material naročati doma. V tem pravcu je zadruga 10. novembra v Ljubljani izročila predsedniku vlade Živkoviču ustno in pismeno prošnjo.

V isti smeri je treba delati tudi 1931, povečati propagando in eksport, vpeljati moderno mrzlo izdelovanje vijakov.

Januarja 1931 se je zvedelo, da so B. & U. kupili novosadsko tovarno vijakov. Zato je bilo tembolj treba hiteti z nabavo strojev za mrzlo delo, kajti v drobnem blagu je kvaliteta celo važnejša od cene; zadruga je delala male vijake toplo, to je drago in slabše kot moderni stroji.

V decembru je zadržna šola pričela 2. letnik.

Prihranek na plačah (= odbitek preje 12%, sedaj 20%) je bil 30. novembra že 120.000 din.

Sredi leta 1930 je padlo število zaposlenih za približno 100 (35%) in cene za 8—10%.

Ob koncu leta 1930 je imela zadruga 177 delavcev in 10 nameščencev.

Z odpustom uradništva je bilo ukinjeno nekatero delo in tudi mesečni obračun fabrikacije ter mesečne bilance, čeprav je ravnatelj некоč naglašal, da so nepogrešljive. Običavala je organizacija in kontrola dela. Za drugo polovico leta so pričakovali nekoliko boljše zaposlitev, pa jih je neslo. Splošna kriza se je širila. Lesna industrija, rudokopi in premogovniki so jemali manj in manj kladvic in vijakov. Agrarna kriza je slabila največjega konzumenta vseh. Vse ročno delo zadruga je bilo udarjeno, kovačice so bile v Kropi in Kamni gorici vse doma. Žebjarji v Kropi in delavci v tovarni pri kladivih so delali le po 6 ur; skupni „porcijon“ železa v Kamni gorici za kladvica je zadruga skrčila od 3.800 na 2.600 kg tedensko. V juniju so kovačice spet začele delati.

Cene planinčarjem je ponovno znižala za 10%, kako so padla kladvica, je že omenjeno. Dnevno časopisje je pisalo o tem, zadruga je pojasnevala v javnosti nespamet konkurence in je izjavljala, da želi sporazum z domačimi konkurenti. Vendar se zadeva zaradi medsebojnega nezaupanja ni uredila.

Tudi cene vijakov so lezle le doli, Burko v Zagrebu (zastopstvo B. & U.) je imelo v zalogi 80 vagonov vijačnega blaga.

Novosadski B. & U. so pristopili h kartelu za državne dobave (Ebis je bilo njegovo kratko ime) z 21%, takoj nato pa so kupili še PJTŠ v Koprivnici in zvišali svojo kvoto v Ebisu za 37'29%. Zdaj se je vzbudil tek še Sartidu (Srpsko akcionarsko rudarsko topioničko industrijsko društvo) v Smederevem (centrala je bila v Belgradu), ki si je vtelesil manjši tovarni Lokomašin v Belgradu in Ferrum v Subotici ter postal v Ebisu skoraj enako močan B. & U. Za Lokomašin se je zanimala tudi zadruga, a kaj hočeš, „prazen aržet cagov mož“, pravi narodni rek. Stal je nekako 1.000.000 dinarjev. Računala je pravilno, da bi se ji kupčija splačala z 10% dobičkom v 6 letih, ker je Lokomašin imel 9% kvote.

V juniju je žebljarsko podjetje Grenacherjevi dediči v Etzgenju v Švici iskalo slovenske žebjarje po ljubljanskih časnikih; delovni pogoji so bili ugodni; zadruga je najprvo ponudila dobavo žebeljev, v juniju pa se je odpeljal ravnatelj tja in nazaj grede obiskal Fulpmes na Tirolskem, kjer pa takrat niso kovali žebeljev, in okolico Schmalkaldena v Nemčiji, da bi videl tuje žebjarstvo. Prišel je čas požitvitve in razmaha v kovanju planinčarjev.

Ta mesec sta se začeli dogovarjati zadruga in Splošna stavbena družba v Mariboru za skupno prodajo vijačnega blaga. Program fabrikacije je bil ugoden, trgu sta mogli nuditi vse trgovsko kurantno blago razen vstavnih vijakov (Eisengewindeschrauben in Stellschrauben), ker je mariborska tovarna izdelovala kot specialiteto lesne vijake in male za-

kovice; zadruga pa je med tem nabavila stroje za mrzlo delo; za zastopnika za prodajo v celi Jugoslaviji je bil izbran inž. Aleks. Neumann v Zagrebu.

1. maja je stekel prvi stroj za mrzle vijake.

Sej načelstva je bilo 20, nadzorstva 3, skupne so bile 4. Občni zbor je bil 6. avgusta, ki se ga je udeležilo 45 od 118 članov. Od vpisane deležne glavnice 822.000 din je bilo vplačane 490.000 din.

Skupiček je nazadoval na 7.600.000 din (za skoro 30%) in sicer po množini, še bolj pa po cenah. Povprečna cena izdelkov je bila 1929/30 8'35 din za kg, 1930/31 pa le še 7'67 din.

Iz bilance je izginila zadnja skrita rezerva, izdelki so inventirani po močno upadli tvorniški ceni.

S skrčenjem obsega obratovanja je padla potreba denarja in je zadruga vrnila blizu 1.900.000 din posojila. Nekoliko je šlo to iz zalog, največ pa iz plačil blagovnih dolžnikov. Zadolžitev za nove stroje je pa povečala nelikvidnost bilance.

Gotov. in naložbe	12 (102)	izposojila . . .	5654 (7516)
zaloga	4420 (4815)	upniki za blago	504 (215)
dolžniki	854 (2321)	predplačila dolž.	45 (7)
prehodne terjatve	34 (—)	prehodni dolgovi	48 (31)
premičnine . . .	1318 (931)	deleži	490 (443)
nepremičnine . .	404 (326)	rezerve	299 (285)
kavcije	— (—)	čisti dobiček . .	6 (12)
efekti	5 (5)		
bilančna vsota .	7047 (8510)		
likvidnoimetje	5320 (7238)	Na 100 din izposojil pride	
dolgovi	<u>6521 (7769)</u>	14 (9) din lastnega kapitala.	
nelikvidnost .	931 (531)		

Leto 1931/32.

To leto je zaposlitev po obsegu praznovanja zdrknila najnižje, dasi skupiček še ni bil tako nizek kot naslednje leto. Kriza je bila po vsej državi, po vsej Evropi, po vsem svetu. Svetovna temeljna cena paličnega železa v Amsterdamu je bila 72 par; v Nemčiji 1'54 din za notranjo porabo, za izvoz pa je bila enaka svetovni (s povračilom razlike). V Jugoslaviji je bila cena 3'26 din, s posebnim popustom tudi 3'06 din, kar je najnižja cena med 1920 in 1924. Srednjeevropski kartel železa je bil kljub propadanju trga močan in je ščitil naše železarne, da belgijsko železo, ki ga je želela zadruga kupovati in nabavljati preko Trsta, ni smelo priti na jugoslovanska tla; veljalo bi pa v Podnart postavljeno 2 din 60 par. Poraba železa je padla v času od 1929 na 1932 v

Nemčiji od 240 na 84, v Angliji od 295 na 167, v Franciji od 231 na 166, v USA od 518 na 100, v Belgiji od 293 na 202, v Jugoslaviji od 11'8 na 6, vse v kg na osebo in leto.

Poročilo L. iz T.: „V 1½ leta smo ob enaki produkciji (decembra 1931 367 ton) vijačnega blaga znižali število ključavničarjev od 22 na 10, plače pa za 35%; pomožni delavec je samo eden; transport po tovarni oskrbujejo akordantje sami mimogrede; tudi rezanje železa je akordirano. Vsi personalni izdatki so v 1½ leta pri toni vijakov padli od 72 RM na 41'80 RM. Izdelava je preciznejša, prevzemni pogoji železnice strožji; klasifikacija tovarn po kvaliteti; tovarne s slabim blagom so izključene od državnih dobav. Pri produkciji 367 ton porabimo za 7.000 din jekla po ceni 5'50 din za kg. Samo dve vrsti vijakov z velikimi glavami (tkzv. Fugenschrauben in DŽ 11) delamo z orodjem iz jekla po 40 din; povprečna prodajna cena izdelkov 400 din 100 kg; železo stane 142 din, povprečni odpadke le 21'2%. Delovni uspehi (storitve) so mestoma 20—30% boljši kot pred 18 meseci. Največja nemška tovarna vijakov Bauer & Schaurte v Neussu ob Reni dela 1 dan na teden; dosti drugih tovarn je zaprtih, v poravnavi, v konkurzu.“

Brezposelnost je trajala od pomladi do jeseni. Ob koncu decembra 1931 je imela zadruga 181. sodelavcev, med njimi 10 mesečarjev; koncem februarja 163 (9 mes.), julija 161 (9 mes.), septembra 171 (9 mes.), toda od teh je bilo januarja na neplačanem dopustu 15 oseb, februarja 34, aprila-maja okrog 80. S skrčenjem delovnega časa na 6 ur dnevno ali 4½ dni v tednu ali še manj, je bilo vse leto prizadetih 30 do 40% delavcev. Plače so bile leta 1930 in 1931 koncem decembra:

ključavničarji, žebjarji in delavci pri strojih	25—45 din
pomožni delavci	16—32 „
žebjarice in strojne delavke	16—24 „
pomožne delavke	13—19 „ za 8 ur.

Sredi marca poroča zadruga, da je od Novega leta zgubilo delo 91 tovarniških delavcev, 5 jih je šlo žeblje kovat; prihodnji teden se skrči skladiščno osebje na 3; dela še 38 žebjarjev v Kamni gorici, deloma po 6, deloma po 8 ur, 24 žebjarjev v Kropi po 8 ur; 1 skladiščnik po 6 ur v Kamni gorici, 3 osebe v žebljarskem skladišču v Kropi po 8 ur, 6 oseb v skladišču izdelkov v tovarni po 6 ur, 1 žebljarski mojster, 2 nočna čuvaja, 2 hlapca, 1 žagar; 8 oseb v pisarnah se menja v rednem dopustu. Skupaj je bilo tedaj zaposlenih deloma po 8, deloma po 6 ur, deloma menjaje se na dopustu, 86 oseb. Naj tu še enkrat povzamemo vzroke krize, kakor jih je zadruga v javnosti (n. pr. v Slovencu 16. marca) razložila: pomanjkanje naročil železniške uprave, uvoz vijakov in žebeljev, težavnost izvoza, nespametna konkurenca domačih žebljarskih podjetij, oslabitev kupne moči kmeta, lesne, premogovne in rudarske industrije, ponehujoča gradbena delavnost.

V drugi kovinarski industriji v Sloveniji položaj ni bil mnogo boljši. Delavska zbornica v Ljubljani je 13. marca priredila anketo, za katero je zadruga izdelala poročilo in predloge.

Maja je bil položaj skoraj še slabši in izgledi za jesen ravno taki. Zato je sklenila zadruga preventivno odpustiti vse uradništvo razen 2 prokuristov. Junija je bilo na skupni seji ugotovljeno, da so zaloge blaga za sedanji promet trikrat prevelike. Do marca je imela zadruga 567.000 din zgube, ki se bo do konca poslovnega leta povečala še za kakih 100.000 din; plače so za 30% znižane; pokojnine skršene na eno četrtino; največja postavka režije so obresti, ki dosegajo 500.000 din na leto. V zadnjih 3 letih so bili trgovsko-upravni stroški okoli 20% skupička, prvo polletje 1931/32 24% — skupiček 3.440.000 din; od januarja do marca 58% — skupiček 750.000 din; celo drugo polletje bodo predvidoma 36% — skupiček 1.500.000 din. Trg povečati s pocenitvijo, novimi izdelki, izvozom; kartelni urad naj zniža stroške; Zadržno zvezo prositi za znižanje obrestne mere, odpustiti najmanj 3 uradnike; sklicati izredni občni zbor, da sliši poročilo o položaju.

Država je odločila, da so odslej k prvi licitaciji pripuščene samo domače firme. Vendar so spomladi uzakonili posebno pogodbo s francosko firmo Batignolles za gradnjo prog Bihač—Knin in Veles—Prilep, ki je smela uvažati brez carine ves material. Domače tvornice so izgubile nad 100 vagonov vijakov.

Najbolj pasivni izdelek — kladvica — so dosegla ceno 4'25 do 4'50 din za kg. Trgovska zbornica v Ljubljani je vzpodbujala, da proizvajalci vendar sklenejo sporazum, pa ni uspela. Pač sta se dogovarjala zadruga in Iv. Lazar; ne glede na to je zadruga povišala cene kladvic za 25%.

V kartelu za državne dobave (Ebisu) je prevzel Sartid Brodsko tovarno vagonov in njeno kvoto in postal največji deležnik. Ta kartel je dobavil državi leta 1929 za 22, leta 1930 za 20, leta 1931 pa le za 3.500.000 din.

B. & U. v Novem Sadu, Splošna stavbna družba v Mariboru in zadruga so se v jeseni združile za skupno prodajo vijačnega blaga in ustanovile v to delniško družbo Novikromar v Zagrebu. Začasne, do konca 1934 veljavne kvote so bile 60% Novi Sad, 24 Kropa, 16 Maribor. Družba je začela poslovati 1. novembra 1931. Spomladi nato se je iznebila obeh šefov ing. Neumanna, ki je začel samostojno trgovino z železnim blagom in ostal v dobrih odnošajih z vsemi, in Preyareka, ki je kasneje uvedel v Jugoslavijo nemško konkurenco Archimēdesa iz Breslaua in povzročil marsikakšno sitnost.

Finančni položaj je bil izredno težaven. Novembra je dolgovala zadruga Zvezi (z žirom za kredit Narodne banke 675.000 din) 6.333.000 din, ko je že izpredvidela, da bo letni skupiček komaj 5.000.000 din. Visoke zaloge (samo kladvic je bilo 70.000 kg — za dve leti, pri prodajni ceni

4'55 din), enake enoletnemu prometu, dočim so se normalno vsaj dvakrat morale obrniti, in pa poslovna zguba sta povzročali to napetost. Zadruga ni mogla več plačevati železa sproti temveč z menicami na 90 dni in je zgubila popust 10 para pri kg. Proti koncu leta je sklenila zadruga prositi kredit pri Zanatski obrtni banki v višini 400.000 din.

Upanje je dajalo novo delo planinčarjev v zvezi s firmo Grenacher v Etzgen u Švici. Veliko je bilo učenja, nevolje, prigovarjanja; 20 do 25 kovačev in par žensk je bilo s tem zaposlenih, med njimi tudi starejši žebjarji; ob korenitem izboljšanju kvalitete je obetal izdelek v izvozu veliko zaposlitev, kar je bilo posebno važno v času, ko je nastopala čim dalje večja brezposelnost.

Pokazalo se je, da delo ni malenkostno, da ne izumira, da ni prav, da ga je zadruga tako zanemarila — nazadnje je delalo le še kakih 10 kovačev te žeblje; pokazalo se je tudi, kaj je bilo vzrok, da večkratni poskusi zadruge tekom zadnjih let, priti na trg v Avstriji, niso uspeli, namreč zanikrni izdelek.

Ko je ugotovila zadruga dejanski položaj in nove možnosti, je z vsemi sredstvi skrbela za privajo kovačev višjim zahtevam; preštudirati je bilo treba nove načine dela, izdelati normalije in jih predpisati žebjarjem, izboljšati naprave in orodje, delovni prostor urediti; v ta namen je uporabila skladišče ročnih izdelkov, imenovano „delavnico“ in združila v njej izdelovanje planinčarjev iz raznih vigencev, kar je olajšalo kontrolo. Že s 1. avgustom je uvedla zadruga zaznamovanje kartonov z žebli s številko kovača, ki jih je izdelal, in z mesecem izdelave. V februarju je vzel ravnatelj žebljarskega mojstra Legata v Švico in Nemčijo, da sta videla kako drugod kujejo. Ogledi, poizvedbe, primerjave so pokazale, da je v Srednji Evropi še nad 800 žebjarjev (največ na Češkem okoli Plznja), ki delajo planinčarje, da je letna potrošnja okoli 150.000.000 in da raste, da je zadruga kvaliteta najslabša in cena najnižja, oboje približno enako italijanskemu izdelku iz okoličice jezera Como; da bi mogli zaposliti 80 do 100 žebjarjev za to blago in ga prodati 20 do 30 milijonov; da so najboljši mojstri Čehi, ki naredo 20 do 25⁰/₁₀ več kot naši, predvsem pa, da ni primere z njihovim izdelkom.

Vodstvo se je lotilo dela v nakazani smeri. Težko je šlo navzgor, tudi ne brez kazni in zamere, ali odnehati zadruga ni smela; preveč je bilo odvisno od njene odločnosti in vztrajnosti. 23. maja je nekaj žebjarjev (med njimi 6 članov) zahtevalo, da zadruga zamenja mojstra, ki je nepri-zanesljiv, da se delavnica prenaredi na stari način in podobno, če ne pa izstopijo od dela in članstva. Z delom so tudi takoj nehali. Zadruga je sklenila vzeti izstop iz članstva na znanje, na delo sprejeti vse, ki se 27. maja javijo in poostriiti pogoje za kvaliteto izdelka. — Na delo so se vrnili vsi, izstopivši člani so bili čez par let na prošnjo spet sprejeti tudi v članstvo.

Planinčarje je to leto zadruga izvažala v Švico, pripravljala pa je tudi prodajo v Avstriji, kjer je upala razpečati 8—10 milijonov kosov. Domači trg, katerega cene so od poletja 1930 za 3% nazadovale, je sklenila raje prepustiti drugim producentom iz Kroepe, Kamne gorice in Lesc, vsekakor pa ne sodelovati pri tekmovanju za uničevanje cene. Seveda izvoz tudi pri dobri kvaliteti ni tekel kakor po maslu; razne težave, notranje prilike držav, predvsem pa devizne, torej plačilne odredbe so ga ovirale; Avstrija je spomladi odpovedala klirinško pogodbo, Švica je nerada gledala uvoz in ga nazadnje omejila, vmešal se je Grenacher, ki mu je zadruga postala konkurenca, ker ni hotela samo njemu dobavljati. Kovanje planinčarjev je prenesla zadruga tudi v Kamno gorico, kjer doslej tega blaga niso delali.

Tedaj so se Kroparji naučili delati žeblje z dvema glavama in 2 konicama (art. 20), ki jih pred leti nekemu naročniku niso znali narediti.

Ob koncu leta je bila obnovljena večina kalkulacij s 30% odbitkom od plač, ki so bile sedaj preračunane v čiste (s tem odbitkom); razen planinčarjev in kladvic so bili vsi izdelki dobičkanosni — seveda le ob primernem prometu, ki naj krije poprečno režijo. Tega pa ni bilo. To leto je zadruga najela novega instruktora za vijake, mojstra Kollatscheka iz Gradca.

Politične razmere v državi so po svoje odmevale tudi v zadrugi. 5. novembra sta prišla okrajni načelnik in J. P. iz P. pritiskati, naj zadruga naroči svojim uslužbencem, da gredo voliti. Dobila sta tole izjavo vodstva: Posli zadruga so po zakonu in njenih pravilih odrejeni; vtikanje v druge zadeve smatramo za nedopustno. Pač pa izjavlja zadruga, da kakor doslej tudi sedaj ne bo proti nikomur postopala zaradi njegovega zadržanja pri volitvah.

Zadruga je 9. novembra pričela s 3. letnikom zadrugne šole.

Prvi dan poslovnega leta je v Škofji Loki umrl glavni soustanovnik, dekan v pokoju Fran Hoenigman v 77. letu starosti; zadrugna deputacija se je udeležila pogreba, ob uri pogreba 3. julija ob devetih pa je tovarna ustavila delo za 2 minuti.

V novembru je povodenj vzela Lukov jez nad Srednjim mlinom.

Načelstvo je imelo 17 sej, nadzorstvo 2, skupne so bile 3. Razen dveh informativnih sestankov s člani je imela zadruga redni občni zbor 24. oktobra z udeležbo 48 od 114 članov in izrednega 25. junija z udeležbo 38 članov.

Članov je imela zadruga ob koncu leta radi vpokojitev in drugih izbrisov le še 96 z vpisano deležno glavnico 690.000 din. Zaradi krize je bil prirastek deležev zelo majhen, le 28.000 din. To leto so izostali tudi odpisi premičnin in zadruga je izkazala zgube 234.000 din. Bilančna vsota je ne vštevši zgubo narasla na dolžnikih, dolgovi so za ta porast

in za zgubo višji. Nelikvidnost je dosegla najvišjo točko v 50 letih zadruga in je bila dejansko še večja kot jo bilanca izkazuje, ker je neizkazana zguba zakrita s pripisom k vrednosti zalog.

Gotov. in naložbe	9	(12)	izposojila . . .	6230	(5654)
zaloga . . .	4313	(4420)	upniki za blago	141	(504)
dolžniki . . .	1223	(854)	predplačila dolž.	315	(45)
prehodne terjatve	6	(34)	prehodni dolgovi	37	(48)
premičnine . .	1336	(1318)	deleži . . .	518	(490)
nepremičnine .	423	(404)	rezerve . . .	305	(299)
efekti	5	(5)	čisti dobiček . .	—	(6)
zguba	234	()			
bilančna vsota	7317	(—)			
(brez zgube)					

likvidnoimetje 5551 (5320)
dolgovi . . . 6723 (6251)
nelikvidnost . 1172 (931)

Na 100 din izposojil pride
13 (14) din lastnega kapitala.

Leto 1932/33.

Post je zdravilen, pravijo, in nobeno leto ni zadruga tako zlakotilo, kot to, ko je prodala blaga samo za 3,450.000 din, med tem ko so bile zaloge 4,408.000 din in izposojila 5,945.000 din. Zdravilne sile pomanjkanja dela in zaslužka so učinkovale. Skrajno varčevanje je omejilo nastanek nove zgube na kakih 300.000 din, medtem ko je prejšnje leto znašala okroglo 800.000 din. Seveda ni bilo ne odpisov inventarja, ne deležnih obresti in zaslužki vseh so bili nizki. Zbudila se je v zadrugi odpornost proti krizi; z izboljšavanjem proizvodnega in trgovskega dela, z novimi načini in izdelki, pa še z drugimi ukrepi so zadružniki tekom let popravili bilanco, zaposlitev in zaslužek. Seveda je žaba morala vztrajno plavati v mleku, da ni utonila, ampak umetla maslo in dobila trdna tla podse.

Zaposlitev poleti ni bila nič boljša; šele oktobra se sledi majhen porast. Poročilo od 25. oktobra se glasi: Sedaj zaposluje zadruga še 90 ljudi stalno, 15 do 20 pa dela od časa do časa. Brez zaslužka ali rednega zaslužka je v Kropi in Kamni gorici še 40 do 50 delavcev, a 60 upokojencev je brez prejšnje podpore. Četrтина prebivalstva je brez dohodka. Decembra je delalo več ali manj stalno 105 delavcev in pa 25 neredno; 28 kovačem planinčarjev se je do septembra pridružilo 14 novincev. Septembra beremo veselo in važno vest, da bo proizvodnja znatno cenejša z avtomatičnim rezanjem konic, ki ga je izpeljal mojster Legat Filip in ga je zadruga sledeče leto dala patentirati. Isti čas je zadruga prevzela tudi izdelovanje smučarskih potrebščin iz železa: stremen ali če-

ljusti, konic za palice in podobnega blaga, kar se je v naslednjih letih prav dobro obneslo.

Spomladi se je zaposlitev nadalje izboljšala, žebjarjev je celo manjalo, ker so nekateri morali nazaj v tovarno; drugi pa so šli k vojakom. Stroji za čevljarske in gradbene žblje so začeli delati v dveh izmenah, toplega dela je bilo do poletja za eno izmeno.

Viden korak navzgor je bil junija 1933 sprejem 42 novih članov. Julija je bila sprejemna slavnost, pri kateri so nagovorili novince načelnik Šolar, ravnatelj dr. Basaj in ravnatelj Gašperšič. Poročilo o tem je prinesel Narodni Gospodar.

To poletje je bil prvič za poskušnjo uveden drugačen delovni čas v tovarni in sicer od 5. do 13. ure z odmorom od 7⁴⁵ do 8. ure.

Ta čas je kupila zadruga od jeklarne Poldi 1 žarilni kotel iz posebnega, proti ognju odpornega jekla, za 37.000 din. Preje je uporabljala na Jesenicah kupljene težke vlite kotle po 10.000 din, ki nobeden ni zdržal več kot kakšno leto in je porabil mnogo kuriva. Poldi kotel pa še danes dela. Peč je bilo pa treba predelati.

V trgovini so se zgodili nekateri važni dogodki. Kladnica in čevljarske žblje (ročno in strojnokovane) je zadruga vzela iz prodaje NKM (Novikromar), zato da jih je več prodala, ker je odpadel zaslužek NKM.

Z izboljšano kvaliteto planinčarjev se je zadruga mogla povsod pohvaliti in je to v propagandi uspešno izrabila; glede slovenskega trga se je držala načela, da ne bo gnala prodaje, pač pa držala svoje cene. Za planinčarje je izbrala ime REX in za znamko vodno kolo z letnico 1558. V Avstrijo, ki je v jeseni dvignila prometni davek ob uvozu od 6⁵% na 13% od vrednosti blaga, je odšel aprila meseca prvi vagon žbljev. Od tedaj ima avstrijsko zastopstvo Opletal Ferdinand na Dunaju.

Za prodajo strojnokovanih stavbnih žbljev v Nemčiji in severnih deželah je zadruga vzela Fritza Künzela, sina E. Künzela, ki je dobavil leta 1913 in leta 1920 žbljarske stroje. Po nastopu Hitlerjeve vlade pa so bile težave izvoza v Nemčijo večje in večje in je zadruga to zastopstvo čez par let ukinila. Vprašanja so prišla iz Belgije, Danske in Finske, cene so bile sprejemljive, a kapaciteta zadruga tedaj premajhna. V München je poslala zadruga v zalogo 10.000 kg žbljev.

Za izvoz žbljev v Levanto je nekaj časa kupovala blago za lasten račun in proti proviziji firma Nicolò Anastassachi v Trstu.

Zastopnik v Švici je postal Charles Widmer v Bernu.

Zadruga je pričela proučevati izvoz vijakov in iskala izvoznikov v Hamburgu (firma Scharenberg). Predvsem je bila v ta namen potrebna ugodnost carine prostega uvoza.

Iz Lyona je tedaj firma Fay prvič naročila planinčarje.

Družba Novikromar je narastla za 4. člana, tovarno vijakov Lapp-Finze v Kalsdorfu pri Gradcu. Nato je kartel nekoliko zvišal cene vijačnemu blagu. Maja so stavili B. & U. predlog, da se proizvodnja vijačnega blaga porazdeli in koncentrira v poedinih tovarnah, namesto da skušajo vse tovarne vse delati. Do neke mere se je ta misel v naslednjih letih izvedla in vsem koristila.

Od 1. januarja do 31. marca 1933 je uvedla banovina brezposelno davščino v obliki odbitka 1% od plač.

Narodna banka je skrčila dosedanji kredit 675.000 din z aprilom na 547.500 din.

V oktobru je nadrevizor Pušenjak opravil revizijo zadruga in priporočil skupni seji 18. oktobra: poslovna zguba naj bo opomin, da bo vodstvo, kadar pridejo boljše razmere, gledalo na znižanje dolga in povečanje rezerv ter drugih lastnih sredstev.

Odmev političnih razmer v državi je bila trditev, da zadruga zato nima državnih naročil, ker se ob volitvah 1931 ni prav vedla. Licitacij pa to leto sploh ni bilo. Zadruga je odgovorila na to javno izrečeno trditev s krepko objavo, da bo odslej vsakogar naznanila oblasti, ki bo to govoril, kajti to se pravi trditi, da državni organi na licitacijah protizakonito postopajo, če se ozirajo na kaj drugega kot na ceno in dobavne pogoje. Vzdignjena je bila proti zadrugi tudi preiskava, češ da je proti nekemu, ki je šel volit, pri dodelitvi dela pristransko postopala. Nič lažjega kot to, ji je bilo mogoče dokazati resnično popolno objektivnost.

Načelstvo je imelo 13 sej, nadzorstvo 2, skupne so bile 4. Občni zbor je bil 29. oktobra; od 96 članov se ga je udeležilo samo 29.

Število članov je bilo ob koncu leta 122 z vpisano deležno glavnico 877.000 din. Zadolžitev in nelikvidnost sta vzporedno z dolžniki in izgubo nekoliko manjši, odpisov pa tudi to leto ni bilo.

Gotov. in naložbe	18	(9)	izposojila . . .	5945	(6230)
zaloge	4408	(4313)	upniki za blago .	243	(141)
dolžniki	896	(1223)	predplač. dolžnik.	66	(315)
predplačila upnik.	5	(—)	prehodni dolgovi .	69	(38)
prehodne terjatve	7	(6)	deleži	566	(518)
premičnine . .	1344	(1336)	rezerve	306	(305)
nepremičnine . .	423	(423)			
efekti	5	(5)			
zguba	89	(234)			
bilan. vsota . .	7107	(7317)			
(brez zgube)					

likv. imetje . 5334 (5551)

dolgovi . . 6323 (6723)

nelikvidnost 989 (1172)

Na 100 din izposojil pride

15 (13) din lastnega kapitala.

Ob zaključku prve investicijske dobe za vijake še par pogledov na ta čas. Za uvedbo izdelovanja vijakov je zadruga v letu 1920/21 do 1932/33 veliko žrtvovala. Doplačevanje pri maticah, dokler ni bilo pravih strojev, priučitev delu, stroški za elektrifikacijo in racionalizacijo so vzeli gotovo 2.000.000 din. 1.000.000 din za to je šlo iz skritih rezerv od leta 1920/21 dalje, 1.000.000 din pa v letih 1931/32 in 1932/33 iz zgube, ki jo je zadruga skrila v cene izdelkov ob inventiranju. To zgubo je v kasnejših letih zadruga poravnala z žrtvami članov v obliki nizkih plač in pa z dobičkom pri nakupu hranilnih knjižic. Zakaj zadruga ni preje, ko je imela še cele rezerve, nabavila strojev za vijake? Tedaj bi bila ona prva tovarna, ne pa Koprivnica. Med drugimi vzroki je bila tudi nepreglednost v stroških te proizvodnje. Šele po uvedbi tvorniškega obračuna po posameznih oddelkih in po nastavitvi kalkulacij za vsako vrsto in mero blaga se je vodstvo razpoznalo, kje so potrebe in možnosti racionalizacije. Videli pa smo, da članom ni bil prav vseč poslovnik, ki je predpisoval tako poslovanje in da so povečanje števila uradništva smatrali za zlo. Ovine so bile torej tu in tam. Zadrugarji naj vedo, da je za razvoj tovarne neobhodno dvojno delo: prvič jasni, podrobni in zanesljivi računi, kako stoji zadruga v vseh proizvodih in drugič generalni načrt o sedanjih in bodoči proizvodnji, njenih izpopolnitvah in spremembah z dovolj zgodnjimi podrobnimi načrti za stavbe in naprave, financiranje, proučitev novega dela, neprestano racionalizacijo starega dela in prodajo izdelkov.

Leto 1933/34.

Z dvema deficitnima bilancama se je uničilo mnogo denarja, visoke zaloge so vezale za takratni promet mnogo prevelik obratni kapital in kredit, naložen v strojih je zamrznil, ker ni bilo dovolj dela zanje. Primrznilo pa ni pero, ki je pripisovalo k dolžni glavnici obresti leto za letom.

Po starem pravilu, da se v industriji vijakov kapital zalog dvakrat v letu obrne, lahko izračunamo, da bi bile smele biti zaloge leta 1931/32 največ 2.450.000 din (ne pa 4.313.000 din) in leta 1932/33 največ 1.735.000 din (ne pa 4.408.000 din).

Po vsem tem ni čudno, če je bila zadruga v stiskah za denar vse leto. Prišla je v zastanek s plačilom mezd. Mezde za drugo polovico januarja je mogla izplačati šele v prvi polovici marca. Narodna banka je zadrugi spomladi znižala kredit na 400.000 din. Junija je za nabavo 100 ton železa morala najeti 400.000 din posojila pri Kreditnem zavodu v Ljubljani. Med letom si je zadruga pomagala tudi z zasebnim posojilom dr. W.

Zanatska banka je posodila zadrugi decembra 200.000 din po 11%, na menice s podpisi članov načelstva in nadzorstva, proti zastavi zavarovalnih polic in vknjižbi na nepremičnine.

Razlika med bančnim in zadružniškim upnikom ni vidna le v obrestni meri temveč tudi v tem, da se za visoki kredit 5—6 milijonov dinarjev Zadružna zveza ni nikoli vknjižila na posestvo zadruga, ampak se je zadovoljila z zadolžnico, ki so jo podpisali n. pr. junija 1934 vsi člani načelstva in nadzorstva, preje tudi še nekateri drugi člani kot poroki.

Prav to leto so bila izposojila zopet višja kot prejšnja tri leta, če za drugega ne, za obresti, ki so se le pripisovale in terjale spet nove obresti. Obresti za izposojeni denar so bile v 4 letih 1930/31 do 1933/34 v 1.000 din, zaokroženo 550, 557, 540 in 561, skupaj 2.208.000 din.

Zato ni čudno in je bilo edino pravilno, da se je zadruga takoj, ko se je zaposlitev nekoliko poboljšala in je bilo videti, da je gospodarski tlakomer zapustil najnižjo točko, z vso močjo vrgla na rešitev naloge, dobiti zadostni lastni kapital.

Od jeseni dalje je vodstvo proučevalo vprašanje zvišanja zadružnih deležev. Novo ustanovljeno zadružno glasilo „Zadrukar“ je smatralo za svojo prvo nalogo predložiti članom pomen deležev in potrebo njihovega zvišanja. Kot zaključek razprav je v februarški številki 1934 zapisal „Zadrukar“, naj bo moški delež 30.000 ali vsaj 20.000 din, ženski pa 15.000 ali vsaj 10.000 din, vplačilo pa porazdeljeno na največ 23 let.

Nato je skupna seja 22. junija 1934 sklenila predlagati jesenskemu občnemu zboru zvišanje deležev, kakor je spodaj rečeno, in pa da se s 1. januarjem 1935 prične odbijati od plač za deleže in deležno štednjo (to pri onih, ki bodo šele postali člani) 7—15% po višini zaslužka in družinskih razmerah poedinih članov. Ta odbitek je bil uveljavljen že s 1. septembrom 1934.

Zaposlitev je bila razmeroma ugodna; julija meseca je bilo v službi zadruga 160 sodelavcev, povprečno v vsem letu pa 180. Precej mlajših delavcev pa je med tem odšlo v svet in se niso vrnil.

Poleti 1933 je prišla iz Železnikov prošnja, da bi tamošnjim mlajšim brezposelnim delavcem preskrbela zadruga delo pri kovanju žebeljev planinčarjev, če mogoče v Železnikih samih. Ker je kazalo, da bo v tem izdelku dovolj naročil, se je skupna seja na ravnateljevo prigovarjanje — nekateri so izražali bojazen poznejše konkurence — odločila 11. oktobra, da zadruga začne v Železnikih kovati planinčarje v delavnici kovaškega mojstra Nika Žumra. Dva novince sta se začela učiti novembra v Kropi, decembra pa se je vadilo že v Železnikih 14 žebelarjev; vodstvo delavnice, ki jo je od časa do časa nadziral mojster iz Kroke, je prevzel imenovani Niko Žumer.

Ko boste naslednje leto brali o ukinitvi te delavnice in potem mogoče še o kakem drugem kratkotrajnem primeru takratne podjetnosti, oprostite žabi, umetajoči maslo, da je kdaj pa kdaj mahnila po zraku.

Zaposlitev je bila vedno bolj odvisna od izvoza žebeljev, posebno ker je državnih naročil za vijake bilo malo. Za izvoz so to leto nastale precejšnje težave.

Zgodaj spomladi so bili v Avstriji nemiri, ki so neugodno vplivali na trgovino. Tedaj so Čehi razvrednotili svojo krono in znižali cene svojim žebljem v Avstriji za 5—10 %. Tečaj šilinga v kliringu napram dinarju je bil za našo kupčijo ugoden, toda Narodna banka je začela zahtevati 30 % šilingov zase po 8 din, tako da je dotedanji izvozni dobiček šel po vodi, ker je temeljil na boljšem razmerju valut. Pozneje je šiling pridobil na vrednosti in uvoz se je kljub poplavi nizkih čeških ponudb bolje izplačal.

Švica se je zaprla neoviranemu uvozu in je začela dovoljevati kontingente; junija je dobila zadruga pravico uvoziti v Švico 3600 kg planinčarjev. Zadruga je to leto dala manjšo zalogo planinčarjev k zastopniku Widmerju v Bernu.

Obramba patenta za rezance za planinčarje je v Jugoslaviji uspela, tako da je KID ukinila dobavo tega polizdelka zadrugi konkurenci; tudi za Češko je zadruga dobila patentno varstvo, dočim se ji v Avstriji to ni posrečilo. Zato je mogla pozneje začeti boroveljska železarna rezati konice in kovati planinčarje, pa je to delo po par letih spet opustila, ker delavci niso radi kovali.

Še se je zgodilo, da je kdo prodal žeblje na lastno pest, zato je zadruga odločila, da bo sprejemala tudi II. vrsto, jo nekoliko nižje plačala in izrecno kot tako označila in cenejše prodala. Sklep ni bil slab, tudi II. vrsto je bilo čez čas mogoče prepečati.

V brezposelnosti je vodstvo iskalo dela za oddelek strojnokovanih gradbenih žebeljev. Izboljšavo je prinesel novi žarilni kotel Poldi, toda oddelek je bil na prvi pogled zastarel. Kako bi sicer mogle biti nemške konkurenčne ponudbe v severnih deželah toliko nižje, tudi če odbijemo razliko v ceni žice? Te so zadrugo izpodrinile tudi v Nemčiji, ki je sprva plačevala dosti ugodne cene. Kakšne so tiste tehnične prednosti nemškega dela? Iz največje mehanične žebjarne bratov Röcker v Bietigheimu na Württemberškem se ni dalo zvedeti ničesar o tem, koliko so v 20 letih od nabave strojev tehniška dela napredovala. Tedaj se je pojavila misel, da bi šla zadruga v družbo z zetom pokojnega Erhardta Künzela, Jos. Mayerjem iz Arzberga, in neke v Nemčiji (ogledana je bila neka vodna naprava s poslopjem pri Weideni na Bavarskem) začela delati z izboljšanimi Künzelovimi stroji ki jih je M. podedoval. Ljudi bi dala večji del zadruga. Ti naj bi izboljšano tehniko prenesli ob primernem času domov. Do ustanovitve in dela ni prišlo, ker so nekateri z ozirom na nove nemške politične razmere (kazoč na nevarnost zasega tujega premoženja) odločno odsvetovali spuščati se v to.

Možnost kupčije z gradb. žebli v Nemčiji in skoraj nič manj na severu je skoraj izginila, zadruga je zato s 30. junijem 1934 odpovedala Fr. Künzelu zastopniško ponudbo.

To leto je morala zadruga prvič spet prositi za uvoz železa brez carine v izmeri svojega izvoza, ker je Direkcija carin ukinila dovoljenje

iz leta 1926. Prišla je v veliko zadrego, ko je dospelo v Ljubljano 15 ton železa iz Avstrije, pa novega uvoznega dovoljenja še ni bilo.

To leto je prišla zadruga v stik z Mednarodnim uradom dela v Ženevi, ki je v svojih izveštjih poročal o njej in jo tudi povabil, naj pristopi k Mednarodni zadrugi zvezi v Londonu, ki je ravno osnovala odsek za delavsko produktivno združništvo. To se je tudi zgodilo.

S 1. julijem 1933 je zadruga uvedla 1% do 15% odbitek od plač, da bi aktivni delavci pomagali svojim bivšim upokojenim tovarišem, katerih prejemki so bili po ukinitvi doklad zelo borni. Sama je dodajala k temu prispevku najmanj enak znesek.

Pogodbo Ebis za državne dobave so podaljšale tovarne do konca 1939. Zadruga kvota se je za malenkost izboljšala na 15'4%.

Ravnatelj in podjetnik M. Lazar iz Kamne gorice sta v jeseni potovala v Kreševo k firmi Nikolič, da bi se dogovorili za ceno kladvic in razdelitev dobav ali interesnih območij. Glavni potrošnik so bili bosanski premogokopi, zato je bila kreševska firma odločilni činitelj v tekmij za to potrebo, a pri oddaljenosti naših krajev in nizki ceni izdelka (tovornina je bila 10—15% od cene) tudi nujni zmagovalec. Uspeha pogovori niso imeli, vendar se boj vsaj ni raztegnil in poglobil.

Poletni delovni čas je bil letos drugačen: od 6. do 13. ure vsak dan, ob petkih pa še od 14. do 18. ure. Te štiri ure so bile težke.

Zadruga je kupila letos eno ješo v Kamni gorici od Jerneja Varla za 900 din, od Ivane Zupan v Kropi šupo pri tovarni za 6.000 din in od konsumnega društva skladišče „na placu“ za 12.000 din.

Naredila je novo streho na orodjarni in pozidala vogel lužilnici, ki se je ugreznil, ker je bil premalo utemeljen.

Seja 4. oktobra je sklenila, da naj zadruga dobi lastno vzgojno in poučno glasilo „Zadrugarja“. List je izšel prvič 16. novembra 1933 na 8 straneh. Kmalu je imel 300 plačujočih naročnikov in 100 „zastojkarjev“, med katerimi je bilo blizu 60 upokojencev.

Prve številke se je tiskalo premalo in jo je kmalu zmanjkalo; kdor je ni shranil, je ni mogel nadomestiti; zadruga sama ima samo 3 popolne prve letnike. Sprejet je bil večjidel z veseljem, malo pa tudi z dvomom in očitkom razsipnosti. Toda če ni naredil nič drugega, kot da je izdatno pripomogel k zvišanju deležev, se je ne enkrat ali dvakrat, ampak mnogokrat splačal.

Sej načelstva je bilo 10, nadzorstva 2, skupnih 5. Občni zbor je bil eden, 28. oktobra 1933, ki se ga je udeležilo 50 članov od 122.

Mezd je izplačala zadruga 1,373.000 din, na 1 sodelavca vštevši vajence 7.630 din ali 636 din mesečno. Železa je porabila za 2,909.000 din, okroglo 800 ton; drugih potrebščin za 670.000 din.

Skupiček je bil 6,000.000 din, le polovico nekdanjega načrta, a po tolikšnem postu sprejet hvaležno in z upanjem. Omogočil je popravo do-

mala vse bilančne zgube in po dveh letih spet odpise premičnin v znesku 135.000 din in zmanjšanje nelikvidnosti.

Gotov. in naložbe	17	(18)	izposojila . . .	6354	(5945)
zaloge	5166	(4408)	upniki za blago	617	(243)
dolžniki . . .	1077	(896)	predpl. dolžnikov	—	(66)
prehodne terjat.	15	(7)	prehodni dolgovi	90	(69)
predplačila upnik.	—	(5)	deleži	608	(566)
premičnine . .	1225	(1344)	rezerve	306	(306)
nepremičnine .	469	(423)			
efekti	5	(5)			
zguba	3	(89)			
bilančna vsota	7973	(7107)			
likv. imetje .	6275	(5334)	Na 100 din izposojil pride		
dolgovi . . .	7061	(6323)	14 (15) din lastnega kapitala.		
nelikvidnost .	786	(989)			

Leto 1934/35.

Osrednji dogodek tega leta je bila proslava 40 letnice ustanovitve, ki se zaradi šesttedenske žalne dobe za kraljem Aleksandrom I. ni mogla vršiti na obletni dan 16. novembra, temveč 24. novembra 1934. Po službi božji pri Kapelici je bil občni zbor, popoldne pa akademija in nato veselica pri pogrnjenih mizah za vse člane, delavce-nečlane in upokojence. Fotografiji (moški zase, ženske zase) nam kažeta takratne sodelavce in upokojence ter goste skoraj polnoštevilno. Opoldne so Kamnogoričani in gostje (80 oseb) kosili na „Srednjem mlinu“, kar je veljalo 900 din; pri večerni veselici je zadruga pogostila 210 oseb in izdala zato 3.550 din; drugi stroški: domači radio-prenos, avtobus in slično so bili 1.000 din; slika dekana Hoenigmmana, ki jo je naredil prof. Peter Žmitek, je veljala 1.200 din (Hranilnica je dala 200, neimenovan 100 din).

Pomembnost dogodka je podčrtaval prostor, ki je bil isti, kot ob ustanovitvi zadruge, namreč fužinarska hiša iz 18. stoletja, novi Zadrugi dom. Konsumno društvo je kupilo to hišo in gospodarska poslopja julija 1934 od Hlebca Antona ter odstopilo 1. in 2. nadstropje s kupnoprodajno pogodbo žeblijski zadrugi za 45.500 din, večinoma v obliki odplačila dolga prejšnjega lastnika po mesečnih 600 din. Prostor med žlebovi in hišo so zravnali in potegnili ob žlebovih kamenit zid; javno perišče se nahaja odslej pri skrinji. Zadruga je adaptirala in prenovila 1. nadstropje v svoje družabne in šolske namene in dala prostore blagosloviti 16. novembra 1934; ta dan zjutraj je bila maša za mrtve člane, delavce in dobrotnike zadruge v Kropi in Kamni gorici.

Povišanje deležev od 8.000 na 30.000 za moške in od 5.000 na 15.000 din za ženske je bilo enodušno izglasovano; kaj je to pomenilo za neimovite, da, revne sodelavce, katerih poprečni mesečni zaslužek ni dosegal 700 din in ki večinoma niti prejšnjih deležev še niso polno vplačali, bi še bolje mogli razumeti, še bi pogledali še v njihove stanovanjske in družinske razmere. Zlepa ne bo našla zgodovina dosti pohvale za tako pamet in tako srce do zadruga! Vnema je šla celo do predloga, naj se vsi samci skupno hranijo, da bi več mogli plačati na deleže.

Eni bojazni, ki je prišla do izraza na neki seji, se ni moglo upreti niti revizijsko poročilo, ki se sprašuje, kako neki bo zadruga mogla izplačati takšne deleže, ko bodo odpovedani. Aritmetično ni nič težje izplačati 30.000 din od 3 milijonov kakor 8.000 din od 800.000 din, dejansko pa je lažje, kajti 800.000 din deležnega kapitala ni bilo dovolj za obstoj zadruga, ki ga je ogrožala tlaka obresti tujemu kapitalu; s 3 milijoni se je postavila na lastne noge in pritegnila člane bolj k sodelovanju; če bi tudi zanje plačala obresti, bi jih bili deležni njeni delavci; jasno je, da bi lažje utrpela 30.000 od 3 milijonov ob toliko večjih rezervah iz boljšega poslovanja. Pa tudi to ni vseeno, ali dobi sodelavec določeni čas po izstopu 8.000 ali 30.000 din prihranka v obliki deleža. — Še ena bojazen se je oglasila. Člani bodo podlegali izkušnjam izstopati, ker bodo dobili toliko denarja. Vendar do danes zavoljo tega še ni noben član izstopil in če bo zadruga z vedno močnejšim lastnim kapitalom člane pri delu in zaslužku in s socialnimi blagodatim vedno bolj zadovoljevala — kar ji bo gotovo neprimerno lažje kot ob majhnih deležih — bo redko kateri član izstopil zato, da bi dobil delež izplačan.

Delavnik tega leta je tekel v zadrugi kot drug čas v dobi, ko se je gospodarstvo zbuvalo iz omrtvelosti in dobivalo poslednje udarce od posiljavajoče se krize.

Novembra je Nar. banka odpovedala ves kredit (takrat 479.000 din) in ga pozneje vsake tri mesece obnavljala — seveda vselej le na prošnjo zadruga. Obrestno mero je Nar. banka znižala s početkom 1935 od 6½ na 5%.

Ker so nekaj zalog spravili v denar in ker je tudi železnica hitreje plačevala, je zadruga mogla vrniti kredit Zanatski banki in Kreditnemu zavodu. Tudi Zvezi je zadruga po dolgih letih odrinila 175.000 din.

Spomladi je primanjkovalo dela za planinčarje in kladvica. Omejiti so morali to delo na 4 dni v tednu. To in pa naročilo Zadrugne zveze je dovedlo do ukinitve delavnice v Železnikih, v kateri je marca kovalo le še 8 žebjarjev. Delavnica je s septembrom 1935 nehala. Pozneje sta dva takratna žebjarja začela kovati v Kropi, drugi pa so šli po raznih poslih, nobeden ni začel s konkurenco. Železnikarji so imeli svoje muhe, Kroparji pa niso hoteli ali znali vsega požreti, tudi pretiravanja ni bilo malo, pa trenutni zastoj v kupčiji — to je upihnilo luč žebjarskemu poglodačku Železnikov.

Padec naročil za planinčarje je sledil že leta 1933/34 opisanim dogodkom v Avstriji in Švici. Švica je zadržavala uvozna dovoljenja, ker je bila napram Jugoslaviji pasivna, v Avstriji pa so jugoslovanske planinčarje za vojaške čevlje sprva zabranjevali (kakor da bi češki bolje držali) in že avgusta je padel šiling za dobrih 10% na 8 din. Zadruga je poskušala izvažati planinčarje v Italijo, ki je pa ščitila lastno proizvodnjo (glavna firma Paolo Boghi v Cantù ob Comskem jezeru) in prepovedala uvoz. Obrnila se je po združništvu v Anglijo, od koder je prišlo sporočilo, da malo potrebo krijejo domači žebjarji.

Monakovski zastopnik za stavbne žeblje Künzel je po odpovedi pogodbe delal za zadrugo še v nepogodbenem stanju do konca junija 1935 brez pravega uspeha. Tudi s planinčarji je zadruga poskušala v Nemčiji, toda brez trajnega uspeha. — Pač pa se je zadruga vrgla na Holandsko, kjer si je za J. A. Kraanom iz Rijswijka, ki je kmalu finančno omagal, kar je garanta van t'Rooda, dobrega znanca zadruge iz van Markenove tiskarne (glej potopis v Zadrugarju) v Delftu, močno razkačilo, privzela za zastopnika A. A. Alscherja v Haagu. Avgusta 1934 je odšel prvi vagon kovane robe (kljuk in stavbnih žebeljev) na Holandsko, to pot še po železnici; kasneje je zadruga odpošiljala blago po morju iz Trsta v Rotterdam, kar je bilo $\frac{2}{3}$ ceneje. Že takrat se je pletel pogovor o izvozu vijakov na Holandsko, kar pa glede na visoko ceno jugoslovanskega železa ni bilo mogoče. Šele ko je spomladi 1935 zadruga dosegla ugodnost uvoza železa za vijake brez carine, je bilo mogoče pripravljati izvoz vijakov. Tedaj pa je Holandska uvoz tega blaga omejila in kontingentirala. Ker zadruga ni imela preje tega izvoza, je kontingent le težko dobila.

Kup „ladijskih žebeljev“, ki so jih rabili Bosanci za svoje lesene stavbe (baje se zanesejo na žeblje bolj kot na vijake — bolje pribito kot privito), je ta čas zelo padel. Celo po 3'80 din za kg so šli. Bosno so vedno bolj obvladovali tudi v tem izdelku kreševski Nikolići, nasledniki nekdanje kovaške zadruge. Vendar pa je zadrugi uspelo zaradi cenegega izhodnega materiala obdržati večji del kupčije, ne da bi metala blago. Te žeblje je delala nekaj časa tudi firma Braća Kronfeld v Zagrebu, kjer jih je vpeljal M. H. iz Kroke.

Sredi leta 1934 je izšla vladna naredba o kartelih, ki je za dalj časa upihnila življenje Ebisu, kartelu za državne dobave. Ker licitacij kljub obljubam le ni hotelo biti, zadeva ni bila tako pereča. Kasneje se je kartel prilagodil novim predpisom in spet začel z delovanjem.

Sredi leta 1935 je stara žebljarska firma L. B. Hafner v Kropi ustavila delo; nekateri delavci so prosili v zadrugo, ki pa jih ni mogla sprejeti.

Privatni trg v Jugoslaviji je bil za vse zadrugne izdelke, zlasti za vijake, še skoraj mrtev, še bolj kot prejšnje leto.

K predlogu B. & U. za razdelitev vijačnih izdelkov po tovarnah Novi Sad, Maribor in Kropa je imela zadruga tele pomisleke: neenaka

donosnost predmetov zaradi trdnih prodajnih, pa spremenljivih tvorniških cen, nevarnost socialne in denarne škode, če upade potreba poedinih predmetov; specializacija pomeni tudi odvisnost in enostranost; prednosti so ji bile jasne v tem, da se bo delo pocenilo, da bo mogoče bolj po načrtu delati, da se bodo razbremenila skladišča sirovin in izdelka. S temi razmišljanji in študijami, zlasti s približevanjem prodajnih cen umišljenim poprečnim proizvajalnim stroškom vseh tovarn, so se ta čas pečali.

Vedno bolj si je utirala pot misel, da bi prešla zadruga k dragocenejšim izdelkom. Sicer je kilogramska cena celoletnega skupička res zrastle od 7'67 leta 1930/31 na 9'93 leta 1934/35, vendar je to izhajalo le iz strukturnih sprememb dosedanjega programa.

Z velesejmov v Lipskem, Pragi in na Dunaju se je ravnatelj vrnil z mislijo na nove izdelke. Toda katere, to je bilo še vprašanje. Misel na izdelke z veliko dela pa z malo materijala v zadrugi ni bila nova, pojavila se je v predlogu ing. Remca že leta 1925.

Zadružna zveza je morala zaradi izgub ustvariti sanacijski fond, v katerega je zadruga kot vse druge članice prispevala 10% rezervnih fondov; kasneje ji je Zveza povrnila teh 10%, v kolikor je bil prizadet pokojninski zaklad.

Ob 40 letnici je sklenil občni zbor zbirati iz namišljenih potnin Kamnogoričanov za pot v Kropo (k delu, sejam, občnim zborom in podobno) kamnogoriški obnovitveni fond kot rezervo zadruge, kar se je tudi zgodilo.

V decembru je odprla zadruga v Zadružnem domu svojo čitalnico in za nekaj podobnega poskrbela tudi v Kamni gorici v dogovoru s Prosvetnim društvom. Ravno v tem času je obiskal zadrugo Colombain, tajnik Mednarodnega urada dela v Ženevi. Več o tem in pa o proslavi je pisal Zadregar.

Otrokom zadružnikov iz Kropé in Kamne gorice je zadruga s preostanki živil od 40 letnice priredila božičnico.

Za 40 letnico pričetka dela 1. maja 1935 so zadružniki šli k službi božji pri Kapelici in v Kamni gorici in imeli plačan praznik.

Prejšnjo zadružno šolo (od leta 1929—32) je zadruga nameravala nadaljevati v letih 1935—37 v prostorih zadružnega doma in je prosila za dovoljenje; sklenjeno je bilo, da naj bo obisk šole obvezen za vse, ki so mlajši kot 20 let. Vendar sedaj namere niso izvedli zavoljo notranjih ovir. Pač pa je zadruga priredila v 4 mesecih leta 1935 po en poučni večer, na katerih so predavali zunanji strokovnjaki o gospodarskih in kulturnih vprašanjih.

V februarju je bil podan skupni seji predlog, naj se uvede poseben 1% odbitek od plač za otroške doklade; odložili so ga na boljše čase, saj je bilo to tudi precej opravičeno, če pomislimo na deležni odbitek in nizke zasluzke.

1. septembra 1934 je postala zadruga direktna članica Mednarodne zadružne zveze v Londonu.

15. oktobra je bil v zvezi z žalno proslavo za kraljem Aleksandrom ob 9. uri dopoldne na Srednjem mlinu (skupno z drugimi organizacijami) plačan praznik.

V septembru 1934 je vodstvo predvidevalo letnega skupička 6½ milijona din, bilo ga je res 6,755.000 dinarjev. Mezd je bilo izplačanih 1,332.000 din 177 sodelavcem; število zaposlenih je padlo zavoľo ukinutve delavnice v Železnikih. Poprečna mezda na osebo in leto je bila 7.525 din, na mesec pa 627 din napram 636 din prejšnje leto. Železa je porabila zadruga za 2,924.000 din ali okrog 770 ton, drugih potrebščin pa za 646.000 din.

Iz Nemčije je uvozila v času od 1. julija 1926 do 31. decembra 1934 za 147.459'03 RM strojev in drugih potrebščin. To je ugotovila za dokaz, da je upravičena potegovati se za uvoz svojih izdelkov v Nemčijo.

Načelstvo je imelo 13 sej, nadzorstvo 2, štiri so bile skupne. Na že omenjeni občni zbor 24. novembra je prišlo 105 članov od 126. Tiskano poslovno poročilo vsebuje od prejšnjega leta dalje v par besedah najbistvenejše podatke o poslovnem rezultatu in njega pogojih. V zapisnikih občnih zborov se pa pričenjajo obširna in do podrobnosti izdelana poročila k računskemu zaključku, po pravilu: kdor je voljan vzdrževati podjetje s kapitalom, delom in žrtvami in to tudi vrši, zasluži, da zve o njem vse do pičice in po resnici.

Vpisana deležna glavnica je po občnem zboru skočila od 893.000 din na 3,195.000 din. Bilanca kaže močan porast dolžnikov na račun večje zadolženosti. Nelikvidnost je nekoliko manjša, odpisi pa nekaj večji, vendar še nezadostni. Bilančna zguba je izginila, čisti dobiček pa je prav malenkosten. Rezerve so za 30.000 din manjše, kolikor je zadruga prispevala v sanacijski fond Zveze.

Gotov. in naložbe	56	(17)
zaloge	5126	(5166)
dolžniki	1814	(1077)
prehodne terjatve	4	(15)
premičnine . . .	1114	(1225)
nepremičnine . .	514	(469)
efekti	3	(5)
zguba	—	(3)
bil. vsota	8631	(7973)

izposojila . . .	6730	(6354)
upniki za blago .	874	(617)
prehodni dolgovi	94	(90)
deleži	652	(608)
rezerve	276	(306)
čisti dobiček . .	4	(—)

likvidno imetje	7000	(6275)
dolgovi	7698	(7061)
nelikvidnost .	698	(786)

Na 100 din izposojil pride
14 (14) din lastnega kapitala.

Zgodovina zadružništva, zlasti obrtno-produktivnega, ki je staro nekako 80 do 90 let, uči, da je večina zadružnih obratov propadla. Raziskovaje vzroke neuspehom so našli, da so zadruge končali: pomanjkanje lastnega kapitala, nered, slabo vodstvo.

Žebljarska zadruga v Kropi se je iz prvotnega obrtnega podjetja razvila v industrijski obrat, ki v večji meri kot nekdanja zahteva kapital, red in vodstvo. Nezaslišano visoki so postali zadružni deleži, nezaslišane pa tudi zahteve, ki jih zamotani ustroj zadružnoindustrijskega organizma nezaproso stavlja vodstvu in članstvu glede reda.

Pod dobrim vodstvom razumemo pravilno, vsakdanjim potrebam dela in zadružnemu bistvu ustrezajočo delitev, obliko in način vodstvenega dela pa tudi osebno sposobnost članov vodstva. Organizatorično delo vodstva sega in mora segati daleč v prihodnost, a se tudi mora znati prilagoditi nastalim okoliščinam.

Že za sam poskus izčrpno orisati možni sestav in možne naloge reda in vodstva industrijske zadruge bi človek moral biti filozof, sociolog, psiholog in organizator, pa bi se napolnila debela knjiga.

Ob vprašanju reda in vodstva, najsi je šlo za funkcijo ali osebe, se je zadružna zgodovina večkrat usodno obrnila, posebno če so jo k rešitvam vodili nagoni ali naivne preproste predstave.

V tem času pa je v zadrugi vžela misel, da je treba pristopiti k bolj globokosežnemu, sistematičnemu, načrtnemu reševanju problema vodstva in reda. Oprta na 40 letno izkušnjo in v dotiku z moderno znanostjo o družbi naj bi v teku časa našla tako obliko in način vodstva, ki bi ustrezal potrebam celega zadružnega organizma, mu omogočil zdrav in harmoničen razvoj in varoval čast slehernega dela, človeško dostojanstvo in osebnost. Primeren trenutek je nastopil, ko je bilo z zvišanjem deležne glavnice ugodeno prvemu naštetih treh eksistenčnih pogojev.

Umljivo je, zakaj je bila prva skrb organizirati vodstvo podjetja in obrata kot torišča vsakdanjega dela. Zadruga je prešla ali hotela preiti iz bolj pasivnega prejetja udarcev in pobud gospodarskega poteka v aktivno, načrtno preprečevanje brezposelnosti ter sličnih depresij in v izrabljanje, da izzivanje ugodnih prilik ter tako nuditi sodelavcem čim dalje bolj zadovoljivo delo in plačilo.

Toda organizirati tehnično (v najširšem pomenu, kakor govorimo n. pr. o prodajni, o finančni itd. tehniki) ali poslovno vodstvo je le delna naloga celotne ureditve, katere težavnost je bila takrat splošno komaj v medlih obrisih znana. Tako se je zgodilo, da se je razlagala zahteva po takšni moči tehničnega ali poslovnega vodstva (ravnatelja, ravnateljstva), ki naj bi odgovarjala težki nalogi in odgovornosti, kot želja po nadvladi nad vso zadrugo in njenimi ustanovnimi, izvoljenimi zastopi (načelstvom nadzorstvom). Nastalo je napeto stanje med strujami z raznimi nevšečnimi

pojavi in trenji, ki se je poglobilo, ko je bolj prodrlo spoznanje o (trojnem) bistvu zadruga in na zadnje našlo izraz in sprejem v združnih pravilih leta 1939. Najmanj en rod bo seveda prešel, preden bo novo gledanje postalo-duševna last vse zadruga, preden bo mogoče razviti in ukoreniniti ustrezni splošni red združnega dela in življenja. To nič ne de, treba bo le za dobro vzeti še marsikaj nerodnega, da se potem še bo bolj zasvetilo tisto, kar je prav. Tudi ta vojna, ki je tako čudno vsekala zadrugo, more s svojimi negativnimi posledicami pričati in delati za boljši združni red.

Ta uvod naj bo ozadje, na katerim bo mogoče razumeti razne ukrepe, dejanja in dogodke v zadrugi od l. 1934 dalje.

Prvemu Zadrugarju je bilo usojeno, da v jeseni 1935 z 2. letnikom konča delo. Ker je to slutil, je hotel še prebiti oklep nejasnosti, ozkosrčnosti, dvomov in predsodkov. V članku „Pogled naprej“ piše o združnem redu in vodstvu, v „Temeljnih načinih združnega sožitja“ kaže na trojni, t. j. občestveni (tovariški, prijateljski, družinski), družabni (pravni, pogodbeni) in organizacijski (disciplinski, službeni) značaj združnega življenja. Od teh ugotovitev vodi ravna pot do združnih pravil 1939. Za zaključek je izšlo poročilo o francoskem kovinarskem socializiranem podjetju „Le Familistère“.

Ta leta je dr. Gosar večkrat dal zadrugi dragocene nasvete glede ureditve vodstva in tudi pri redakciji omenjenega odstavka pravil 1939 je sodeloval.

Toda iz pisanja je bilo treba preiti na dejanja in če je Zadrugar zato moral nehati (zgubil je urednika ravnatelja G.), ni bilo treba preveč žalovati.

V tem času (3. oktobra 1935) je skupna seja ob navzočnosti zastopnika Združne zveze sklenila službeno pogodbo z ravnateljem G., ki je logični, dasi takrat od nekaterih ne brez pomislekov in pridržkov sprejeti zaključek razmišljanja o značaju, pomenu in vlogi podjetniškega momenta v zadrugi in o takratnih možnostih zadruga glede postavljanja vodstva. Po tej pogodbi je ravnatelj postavljen od načelstva za šefa združnemu podjetju, je odgovoren in podrejen načelstvu, kadar to zaseda v seji. Vsi uslužbenci združnega podjetja brez izjeme so podrejeni ravnatelju. V finančnem, komercialnem in tehničnem pogledu ima tako obsežna pooblastila kakor šefi drugih industrijskih podjetij. Poročati mora načelstvu redno o svojih ukrepih in o položaju zadruga. Na občnem zboru mora podati poročilo o poslovnem zaključku. Iz njegovega odločanja so izuzeta: 1. vsa opravila, pridržana sklepanju občnega zbora; 2. nastavitev njegovega namestnika, ki ga postavi načelstvo v sporazumu z ravnateljem; 3. sprejem in izključitev združnih članov (ta točka je bila prvotno pozabljena, potem pa na željo ravnateljovo naknadno privzeta); 4. prodaja in obremenitev nepremičnin; 5. nakupi in prodaja premičnin, poprave in naprave v vrednosti nad 50.000 din; 6. najemanje denarnih kreditov nad 100.000 din; 7. odpiranje in opuščanje združnih skladišč, obratov in zastopstev.

Ker se pogodba glasi na ime, bo zadruga sklepala z novim ravnateljem novo pogodbo. Vendar je verjetno, da se bo moč in odgovornost vsakega ravnatelja (lahko kdaj tudi ravnateljstva s svojim šefom) držala nekako istih meja. Lahko bi toraj ta določila, morda še bolj izpopolnjena, prešla v bodoče poslovnike in postala sestavni del združnega reda. V toliko je ta dogodek važen za razvoj združnega ustavnega, poslovnega in skupnostnega življenja in je zato obširneje opisan.

Razmerje med poslovnim (nameščenskim, najetim) in ustanovnim (izvoljenim, častnim) vodstvom zadruge je os, okoli katere se suče velik, največji del združnega dela in življenja, steber, ki nosi mnogo njegove teže, pa tudi kamen preizkušnje za mero modrosti in pravičnosti, srčnosti in zmernosti članov in vodstva. (Če je še v redu, izvrševanem z iskrenostjo in zvestobo, poštenjem in resnicoljubnostjo, požrtvovalnostjo in nesebičnostjo, dosti nepopolnega in slabega, kaj bo z redom, ki se ga lotijo neiskrenost, nezaupanje, nepoštenost, laž, nasilnost, zavist, pohlep?)

Zaposlitev je v tem letu precej prenehala, vendar so vsaj za planinčarje prihajali kupci; večjih naročil je manjkalo za vijake. Po novem letu so dala državna naročila nekaj več dela. Marca je zaposlovala zadruga 165 sodelavcev, stanje je več mesecev nihalo med 160 in 170. Proti koncu leta se je stanje naročil izboljšalo, tudi licitacije so pričakovali. Planinčarjev je prodala zadruga leta 1935 17,685.000 (44.000 kg), torej skoraj 4 krat toliko kot je leta 1929 dobila naročil. Za leto 1936 je bil načrt proizvesti 20.000 mille v še boljši kakovosti. Na vprašanje, kaj misli o sporazumu proizvajalcev planinčarjev, je odgovoril ravnatelj, da naj se zavežejo držati enake cene in ne povečavati števila kovačev in delovnih ur, da pa na skupno prodajo zaradi razlik v kvaliteti ni misliti. — V Franciji se je zadruga skoraj zastoj trudila za prodajo planinčarjev, glede Norveške pa je odgovoril športnik S. Ruud, da dežela ne rabi teh žebeljev.

Cene vijakov so letos padle, predvsem zaradi nemške konkurence. Klirinški čeki v markah so notirali 12'50 din (preje do 14 din), kar je bilo zelo v prilog nemškemu izvozu, ki je itak užival 30 do 40% izvoznih premij. Februarja se je tudi pojavilo blago firme Archimedes iz Vratislave, ki jo je zastopal prejšnji ravnatelj Novikromar Prevarek. Aprila je Krupp ponudil tirefonde in vijake za državno železnico po 5'20 din franco Sušak ocarinjeno; izračunali so, da bi dobil Krupp po odbitku prevoznine, carine in davka okoli 1 din za kg. Ko bi bil moral v juniju prevzeti dobavo, je pa izskočil, češ da je bila ponudba pomotna.

Na Holandskem zadruga ni uspevala proti nemškim stavbnim žebeljem, ki so bili cenejši in boljšega izdelka. V Avstriji je zavoljo povišanja carin tudi težje prodajala. Zavoljo prepričlih cen je zadruga omejila dobavo kljuk v Avstrijo. Trboveljska premogokopna družba, velik odjemalec za vijake in kladvice, je trpela na zastoju kupčije in je zato manj blaga naročala.

Koristna in uspešna je bila Antona Lazarja zamisel prestavljivega smuškega stremena, ki je dobilo po iznajditelju ime LATO in je postalo zadrुžni patent.

Iz Kranja je dobila zadruga naročilo za kovinske dele za tekstilne čolničke; želela je ta proizvod uvrstiti v svoj program in so se poskusi vrstili par let; manjkali pa so ji specialni stroji, da bi mogla tekmovati z nizkimi cenami iz Italije in Nemčije.

Poskušali so pod kladivom vleči stare železniške žeblje v palice za kladvica; obračun je pokazal, da je pri nizki ceni starega materiala tako dobavljeno štirioglatо železo za 60 p cenejše kot novo jeseniško.

Kartel Novikromar, obsegajoč tako državne dobave kot privatni trg, je bil dovoljen januarja 1936. Pridobil je malo tovarno drobnih zakovic v Adi, ki je hudo motila cene; nato je tudi firma Braća Kramer v Novem Sadu, finančno zelo dobro stoječa tovarna žičnih izdelkov, last treh bratov, vstopila v sporazum za male zakovice. Pozneje je ta tovarna delala tudi vijake, lesne vijake in nekaj časa celo konjake, kar ji je pa monopolsko se obnašajoči norveški konkurent Mustad v Karlovcu — milo — nemilo, vaje in zmožen takega posla, proti odškodnini izbil iz glave. Konkurenca je kartelu rastla kot gobe po dežju, vsako leto vsaj ena, če ne dve tovarni. Jasenica d. d. v Smederevu, francosko podjetje z židovskim vodstvom, je začela delati kladvica za državne železnice. Kartel je tudi z njo sklenil sporazum. Zadruga je imela dogovor z Iv. Lazarjem v Kamni gorici glede prodaje kladvic, ki so ga v februarju sporazumom ukinili, sicer bi ga bili morali prijaviti kot kartel, kar se pa zavoljo nizkih cen ni splačalo.

Finančni položaj se je spreminjal od slabega na boljše do pomladi, potem pa se je spet nekoliko napol. V jeseni je mogla zadruga plačati Zvezi 120.000 din na obresti, Narodna banka je obnovila začasni kredit 465.000 din do januarja; Zveza je s 1. januarjem znižala obrestno mero od 7'5% na 6'5%; januarja je kupila zadruga pri posojilnici v Dobrepoljah hranilno knjižico Zadrुžne zveze za 200.000 din po 50%, ki jo je Zveza v nominalnem znesku sprejela kot odplačilo dolga.

V jeseni je bilo izpopolnjeno knjigovodstvo, da bodo mesečne bilance spet mogoče. Predvsem se je mudilo za nove kalkulacije vseh cen. Te so bile končane januarja in so pokazale, da je potrebna in marsikje tudi mogoča racionalizacija dela. Marca se je odločila zadruga, da preuredi knjigovodstvo na kartotečni sistem in je najela zato strokovnjaka Štiglica, ki je dal tudi še marsikak drug dober nasvet za organizacijo in racionalizacijo dela ter izvedel nekaj teh misli.

Mesečna bilanca za december 1935, v kateri so bile zaloge izdelkov obračunane kakor pred krizo po tovarniških cenah, nastavljenih te mesece, je pokazala 1,400.179'69 din zgube. Od te zgube je šlo 180.000 din na odpis „čuvajev“ (zaležanega blaga), 178.765'51 din je bila zguba v pol-

letju 1. junija do 31. decembra 1935 zaradi naknadnih popustov pri cenah v korist Novikromar, 1,041.414'09 din pa je bila zguba iz prejšnjih let. Zadruga si je napravila načrt, da naj bi Zveza od 1,221.414'09 din (stara zguba + odpis čuvajev) ne računala obresti, zadruga pa ji znesek dolga do te višine vrne v 5 letih in se zato obveže, da deležev ta čas ne bo obrestovala. Zveza na predlog ni pristala.

Ob koncu poslovnega leta je bilo zgube še 1,366.794'44 din. Stanje se je izboljšalo za pičlih 34.000 din. Zveza je vrnila penzijskemu fondu zadruge od sanacijskega prispevka 14.429'96 din.

Zadruga je prosila banovino, naj doplača 40 deležev Kranjskega deželnega odbora iz leta 1896; to ni bilo sprejeto, pač pa je banovina teh 40 deležev, katerih skupna vrednost je bila sedaj le 2000 din, prepustila zadrugi, ki jih je prenesla v rezervni zaklad in Kranjsko deželo izbrisala iz članstva.

Splošna stavbena družba si je drugače pomagala, da je popravila zgubo iz prejšnjih let: prevabila jo je na delničarje in znižala vrednost delniške glavnice od 5 milijonov na 2 milijona. Novosadska je takrat zvišala delniško glavnico od 2 na 8 milijonov s tem, da je za terjatev avstrijske B. & U. za stroje izdala delnice, ki jih je na račun terjatve prevzela avstrijska B. & U. Tako preprosto ali kako bi se še izrazili, zadruga ni mogla narediti, saj pa tedaj tudi ni imela s čim.

V toku urejevanja vodstvenega dela je bila uprava nepremičnin razdeljena tako, da nepremičnine v obratu oskrbuje obratno vodstvo, žago, hlev in gozde član načelstva Kavčič, ostale nepremičnine v Kropi načelnik Šolar Joža, nepremičnine v Kamni gorici načelnikov namestnik Bohinc Jakob. — Za popravo in predelavo poslopij je vedno treba sestaviti načrt in proračun.

Pozimi so podrli vigenc „Pungart“; spomladi so dovolili Prosvetnemu društvu v Kropi, najemniku Srednjega mlina, da ga sme prezidati za gledališko dvorano in oder.

Po ravnateljevem predlogu se je osnoval odbor za pouk, izobrazbo in vzgojo zadrušnikov, zlasti naraščaja, ki mu je bil za predsednika izbran načelnik Joža Šolar. Odbor ni dolgo deloval. Sklenil je, da naj zadruga osnuje in vzdržuje po predpisih zakonov kovinarsko strokovno šolo s pravico javnosti, ki naj v jeseni leta 1936 prične s poukom. Tudi osnutek šolskega reda in učni načrt sta bila tedaj sklenjena.

Ta čas si je nabavila zadruga prvi, pozneje še drugi skioptični aparat in večje število tehnično in gospodarsko poučnih kulturnih ter zabavnih diapozitivov na filmskem traku. Po zamisli odbora se je vršilo v 10 mesecih 16 predavanj, od tega 4 v Kamni gorici. Snov je bila: Vloga zadrušnikov v bodočem gospodarskem redu (Gosar), Načela zadruge, Dr. Krek (Dolenc), Iz kraljestva dela, Železo in jeklo, Zgodovina kladiva, Z letalom iz Ljubljane na Sušak, Naš Kras, S Saturnio v Sev. Ameriko

(Šarabon), Po Italiji in Švici (Šarabon), Egipt, Švicarske gore, Delavsko zavarovanje, Zdravstveno in socialno skrbstvo banovine. Kulturna filma: Delavne roke, Ramo ob rami.

Nabav to leto ni bilo, le drugi žarilni kotel Poldi je kupila zadruga za 30.400 din, plačljivo v 1 in pol leta v obrokih.

Na Dunaju je dala zadruga Ferdu Schwarzu napraviti posrečeno dioramo vigenca „Vice“ za 8.000 din.

V majniku je opravil revizor Tirš redno revizijo zadruge.

Ljudska šola v Kropi je letos na pobudo zadruge prvič (in doslej zadnjič) ogledala zadržno tovarno.

Februarja je obiskala zadrugo zadržna šola v Ljubljani, dan nato pa akademiki narodno-gospodarskega seminarja na pravni fakulteti v Ljubljani pod vodstvom prof. Bilimovića. Obojim gostom je zadruga „dala za malico“.

Za konec poslovnega leta je bilo sprejetih 42 novih članov. V marcu je zadruga izbrisala 11 upokojencev iz članstva, da bi ne zapravila davčne prostosti, ker je članom delila podpore iz poslovnega prebitka. Nerada je to storila in tudi članom-upokojencem, po večini iz prvega desetletja, med njimi ustanovnemu članu in bivšemu načelniku Val. Šolarju, to ni bilo prav; želeli so biti še dalje člani zadruge.

Načelstvo je imelo 15, nadzorstvo 2 seji, skupne so bile 4. Občni zbor je bil eden, 23. novembra 1935, ki se ga je udeležilo 60 članov od 127. Število članov je zrastle na 148 z 3,810.000 din vpisane deležne glavnice.

Bilanca kaže padec zalog in dolžnikov na eni ter izposojil in blagovnih upnikov na drugi strani. Nelikvidnost je znatno manjša, odpisano je 10% pri premičninah in 5% pri nepremičninah, toda od bilančne vrednosti. Zaloge so ocenjene po nabavni ceni, izdelki po novih tvorniških cenah z 61'34% pribitka v znesku 1,366.794'44 din; od zaležanega blaga je odpisano 180.000 din.

Gotov. in naložbe	27 (56)	izposojila . . .	6506 (6730)
zaloge	4784 (5126)	upniki za blago	295 (874)
dolžniki za blago	1677 (1814)	prehodni dolgovi	163 (94)
prehodne terjatve	22 (4)	deleži	782 (652)
premičnine . .	1043 (1114)	rezerve	297 (276)
nepremičnine .	488 (514)	čisti dobiček . .	3 (4)
efekti	3 (3)		
bilančna vsota .	8046 (8631)		

likvidno imetje	6510 (7000)
dolgovi	6964 (7698)
nelikvidnost .	454 (698)

Na 100 din izposojil pride
17 (14) din lastnega kapitala.

Za napredek tovarne je bilo potrebno, da dobi zadruga večšega tehnika s fakultetno izobrazbo. 26. junija 1936 je ravnatelj naznanil načelstvu, da se je za poskušnjo na 3 mesece dogovoril z inž. Karlom Kunaverjem iz Ljubljane. Izmed 10 ponudnikov sta dva veččaka priporočila tri in prvega med njimi inž. Kunaverja. Nastopil je službo 1. julija in jo je opravljal po vrnitvi iz ujetništva do januarja 1942, ko se je zaradi osebnih razmer preselil v Ljubljano. Novega obratovodjo so radi sprejeli, ker je bil potreben in ker se je kmalu pokazal kot izboren praktik, več zlasti orodjarskim strojem. Nastale so seveda tudi motnje v odnošajih, ki so v zadrugi posebno delikatni in jih mora človek že dobro poznati in se jim zaradi višjega cilja — blaginje skupnosti — dati strojiti, kakor bi se mu — vsaj doslej je tako bilo — drugod ne bilo treba. — Način nastavitve — na videz kar na hitro roko in brez razpravljanja — je izzval nekaj nezadovoljstva. (Slučajno sočasno bivanje organizatorja Štiglica, ki je to in ono na glavo postavil, je sovplivalo.) Zakaj tako? Dobiti in obdržati mladega in odločnega, zavednega inženirja iz Ljubljane v Kropo iz številnih razlogov (zakotnost, stanovanjske in podobne male razmere, podjetje komaj iz krize in druge take stvari) ni bila lahka stvar. Predvsem naj bi novi obratovodja videl, da ima podjetje enovito, krepko, avtorizirano vodstvo, ki mu bo garant za možnost dela. Ali se ne bi moral bati priti, če bi se mu zdelo, da bo moral svoje delavce ubogati? Pozneje bi se že navadil na združniški značaj in način, o katerem v jedru seveda ni mogel nikdar biti v dvomu. Ali je bila ta skrbnost nepotrebna? Mogoče res. Primer naj bo naveden za ilustracijo težavnosti vzpostavljanja združnega vodstva.

Zaposlitev je to leto postajala vedno večja, ob koncu novembra je bilo v zadrugi 182 sodelavcev napram 153 v avgustu; spomladi je bilo celo skoraj preveč naročil, ker so kupci zahtevali hitre dobave. Učinkovalo je, ker je Lapp-Finze odstopil do marca 1938 proti denarni odškodnini svojo kvoto vijakov in se je kvota zadruga povišala na 27,2%. Le za dekleta ni bilo dela, prišlo je več prošenj, kot je moglo biti sprejetih. Dobro zaposlene so bile tudi železarne, ki so spomladi nenadno podaljšale dobavne roke čez 12 tednov. Takrat so železarne tudi podražile železo in sicer žico za 42 p (12%) in palično železo za 40 p (13%); poskočil je kup kuriva, olja, jekla itd. Mednarodna cena železa je leta 1936 šla za 50% kvišku, na 1'80 din. Kazalo je, da bo izvoz rastel. Toda za avstrijski šiling se je dobilo spomladi le 8 din in še manj, holandski goldinar, švicarski frank, češka krona in francoski frank so pa padli že v jeseni 1936. To je izvoz spet oteževalo. Avstrija je v oktobru zvišala carino na kladivca od 7 na 17 zlatih kron in s tem onemogočila našo prodajo. V Fulpmesu pri Innsbrucku je tedaj nastala žebljarska zadruga, večinoma za planinčarje in ta je delovala proti pripustitvi Krope za vojaške dobave žebeljev. —

V stavbnih žebeljih je bil Pengg-Walenta v Deutsch-Feistritz za 10—15% cenejši kot Kropa. Tako so poleg ugodnih momentov prišli tudi zaviralni.

Kartel vijakov je v neprešlanem tekmovanju za trg zniževal cene; od maja 1936 do januarja 1937 je popustil 20%. Da bi tovarne popravile zgubo, so zaprosile KID, naj tudi ona popusti pri železu. Dobile so poseben popust 16 p za 400 vagonov do konca avgusta 1937, posebno zato, ker je grozila nevarnost, da železnica naroči 500 vagonov vijakov v Nemčiji, češ da so domače tovarne predrage. — Pozimi je nastala v Belgradu tik ob Donavi nova konkurenca z vijaki Braće Rosenfeldov iz Subotice, ime firme je bilo „Zephir“; delali so preje in pozneje tudi železne peči.

Po temeljitim razmotrivanju je zadruga za konec leta 1936 odpovedala kartelno pogodbo. V pogajanjih za novo pogodbo je zadruga podarjala, da hoče imeti več zaposlitve, torej večjo kvoto. Ko je Lapp-Finze svojo kvoto odstopila, je zadruga dobila večji delež in sprejela novo pogodbo. Pri teh pogajanjih je za zadruugo sodeloval industrijalec Avsenek iz Ljubljane. Z nemškim uvoznikom Archimedes je bil 24. februarja pri Deutsches Handelsschraubensyndikat v Düsseldorfu dosežen predhodni sporazum, da lahko na račun prihodnje kvote pri NKM uvozi letno 15—18 vagonov vijakov. Med tem je Novikromar izdelal nov cenik, ki se je v večji meri opiral na dejanske tovarniške cene in je omogočil razpravljanje o racionalizaciji dela s koncentriranjem izdelkov po poedinih tovarnah. Zvišanje cen v prilog tovarnam kljub splošnemu vzponu ni bilo mogoče, ker je imel kartel iz prejšnjih bojev zgube 1.000.000 din, ki so jo sklenili leta 1937 poravnati s popustom cen napram kartelu; kartel sam je za ven zvišal cene v aprilu za 10%. Z Zephirjem so se želeli dogovoriti, le začeti ni bilo lahko, zadeva je obvisela. Zadnja odločna izjava domače žebljarske tekmice, K. Šolar je bila sedaj, da hoče biti prosta, sama zase.

Po dolgom prizadevanju je Holanska dovolila zadrugi v juniju 1937, da uvozi 30.000 kg vijakov. Tudi iz Egipta in Turčije so tedaj prihajala vprašanja za vijake. Misli carinske unije z Bolgarijo je zadruga kot kovinarsko podjetje prikdila. Iz Bolgarije so to leto prišla naročila za planinčarje.

Izboljšanje prilik je dovolilo, da je zadruga zvišala v juniju plače za 10%; hkrati pa je pritislila na vplačevanje deležev in šla z odbitkom za 2% (9—15%) kvišku. To je bilo potrebno, ker je denarno stanje vse leto bilo zelo neugodno, nekaj zaradi večje zaposlitve, nekaj zaradi izdatkov za nakup hranilnih knjižic. Hkrati je sklenilo načelstvo, da bo odbitke pobiralo le dotlej, dokler član nima vplačani dve tretjini deleža; zadnjo tretjino naj vplača z deležnimi obrestmi ali izrednimi dokladami. — Tečaj za hranilne knjižice je bil okoli 60%. Tudi kot vplačilo deležev je zadruga sprejela nekaj hranilnih knjižic po nominalni vrednosti. — Nekaj časa je zadrugi pomagala s kreditom tudi Zadruga gospodarska banka proti in-

terni cesiji faktur; en račun železnice na 370.000 din pa je zadruga prodala v Belgradu za 355.000 din, ko je v januarju morala hitro imeti denar za železo. Zadružna zveza je bila nevoljna zaradi tega, toda ni šlo drugače, da je tudi ona posodila zadrugi za malo časa 346.000 din.

Planinčarjev je prodala zadruga v letu 1936 1 milijon več kot prejšnje leto. Tudi promet s smučarsko okovo je bil zadovoljiv; bila je pa slaba zima za ta šport. Za LATO je bilo zanimanje tudi med vojaštvom.

Kladvic je zadruga leta 1936 prodala 95.000 kg po poprečni ceni 4'94 din, leta 1935 pa 100.000 kg po 5'05 din. Znižanje cene je prestregla z že omenjenim doma potegnjenim železom, ki je bilo 60 p cenejše. Krila je pa le 10%, namesto 28% trgovske in upravne režije.

Februarja je prevzela zadruga zaščiteno vijačno spono „Universal“, katere prodaja in proizvodnja pa žal ni prišla preko prvih korakov. Z nekakšno okensko pripiro, izumom nekega primorskega begunca, ki ga je zadruga kupila, ni bilo sreče.

Za racionaliziranje dela je mogla znižati akordne postavke pri toplem stiskanju vijakov in matic.

To pomlad se je pričelo raziskovanje pogojev za uvedbo umetnega kovaštva: tehnika, naprave, prostor, material, osebna vprašanja, trg, osnutki, risbe, predlogi. To bi bil prvi korak v smeri duševnega obogatjenja kropskih kovačev, ki bi mogli v mikavnem, ustvarjalnem delu — pod pogojem zadostne sposobnosti — najti zadoščenja in sproščenja. — To, ne trgovsko pretehtavanje, je bilo prvi vzrok vzniku misli na umetno kovaštvo.

Ravnatelj in obratovodja sta obiskala to pomlad vselejsem v Lipskem, v Berlinu vajeniško šolo AEG in Gaussovo šolo za fino mehaniko ter v Schmalkaldenu kovinarsko strokovno šolo. Ravnatelj sam je bil v šolah v Solingenu, Siegeni in Göttingenu. V Kasselu je Alfred de Fries dal dragocene podatke o razvoju tehnike v vijačni industriji. V Krefeldu dela Peltzer & Ehlers novo toplo stiskalnico za maticice z neverjetno majhnim odpadkom 9%; stroški za orodje bodo le 10—15% od sedanjih. Pokazala se je zaostalost naših naprav.

Kovinarska strokovna šola je začela prvi razred 6. oktobra 1936 s 24 učenci, od katerih je bilo 9 starejših prostovoljcev. Za pouk je za druga preuredila sobano v I. nadstropju Zadružnega doma. Šola je odobrila banska uprava 7. julija 1936. Prvo leto je šola zaključila 4. junija 1937; v II. razred je bilo prevedenih 19 učencev.

Od raznih del je omeniti gradnjo tovarniškega ozkega tira, adaptacijo in prekritje orodjarne s pločevino, adaptacijo obratovodjevega stanovanja v II. nadstropju Zadružnega doma, ograjo ob poti pod Srednjim mlinom. Začelo se je delo na osnutkih bodočih zidav v tovarni (arh. Štrukelj Tomaž, za tem arh. Tomažič France). Uradna komisija je kolavdirala vse stavbe in naprave v tovarni od leta 1920 do 1936 v mesecu

septembru. Za delavnico zabojev je bilo zgrajeno novo leseno dvoriščno poslopje. „Kovačnico“ pri Zgornji fužini, kjer je bila nazadnje do leta 1926 verigarna, so to leto podrli, ker se popraviljanje ni izplačalo.

Z nekaterimi mlajšimi ključavničarji so bile težave, ker so uhajali h KID. Ta je plačevala na uro po 8 in 9 din ali še čez, dočim je bil pri zadrugi zaslužek 5 do 5'50 din. Sicer se je marsikdo prej ali slej vrnil v zadrugo, toda vodstvo je premišljevalo, kako bi naraščaj, zlasti onega iz tovarniške šole, privezalo na zadrugo. Nekaterim tudi ni dišalo plačevanje deležev, tako n. pr. 4 mladi Kamnogoričani v juliju 1936 niso hoteli podpisati pristopnic in so kmalu dali zadrugi slovo.

Izmed drobnih novic bi omenili, da sta v avgustu obiskala zadrugo načelnik min. trg. Lazarevič in generalni tajnik TOI min. n. r. Mohorič. S 1. novembrom je opustila zadruga zaračunavanje starodavne najemnine panjev ali „štanta“. Že prej je opustila tudi zaračunavanje popravil žeb-ljarskega orodja. — Poskus delati planinčarje iz nerjavečega jekla je uspel, toda delo je bilo izredno težko. — Za prvo polletje 1937 je določila zadruga 16 najpotrebnejšim družinam mesečno otroško podporo v skupnem znesku 725 din. S tem se je po 11 letih vrnila socialno najpotrebnejša pomoč. Upoštevani so bili primeri, kjer je znašal zaslužek na mesec in usta (2 otroka do 14 leta = 1 usta) med 100 in 270 din. — V skladišču izdelkov je bila uvedena občasna kontrola zalog, da bi bilo vse blago na leto vsaj dvakrat inventirano. Zaloge nekurantnega blaga so padle v letu 1936 za 15% in so znašale spomladi 1937 še 48.000 kg. — Ing. Hussarek od Poldi jekla je uvedel kalivce v boljše metode dela pri kalilni peči. — OUZD je bil naprošen, naj preišče vzroke številnih želodčnih obolenj v ročnih žebljarnah v Kropi. — Poletni delovni čas je bil od pol 6. do 13., ob 8. uri odmor za zajtrk. — Glede sprejemanja vajencev je sklenila skupna seja, naj imajo ob enaki sposobnosti prednost sinovi zadružnikov, potem drugi fantje iz Kroke in Kamne gorice in za njimi oni iz okolice.

Načelstvo je imelo 16 sej, nadzorstvo 2, skupni sta bili 2.

Občni zbor je bil eden 26. septembra 1936; od 148 članov se ga je udeležilo 80. Zadnja točka je bil razgovor o družinskih dokladah in o zvišanju odbitka od plač v ta namen od 1 na 2%. Poskusno glasovanje: 21 proti, 19 za (večina družinskih očetov se je glasovanja vzdržala) je predlogu spodneslo tla.

Ob znatno narastlem skupičku (7,643.000 din napram 6,198.000 din leta 1935/36) in porastu vrednosti zalog je bilo mogoče popraviti staro zgubo za 551.000 din. Za izravnavo je bilo treba pribiti na nabavne cene izdelkov še 852.000 din. Število članov je malo padlo, na 146. Glavno je bilo sedaj to, da so vsi člani bili aktivni, plačujoči. Vpisana deležna glavnica je znašala 3,750.000 din. Poprečno 165 sodelavcev je prejelo 1,580.000 din plač ali 9.575 na leto, mesečno pa 798 din na enega.

Bilanca kaže ob normalnih odpisih (zopet od nabavne vrednosti) neznaten padec bilančne vsote in krepko zmanjšanje nelikvidnosti.

Gotov. in naložbe	363 (27)	izposojila . . .	6219 (6506)
zaloge	4060 (4784)	upniki za blago	321 (295)
dolžniki	2106 (1677)	prehodni dolgovi	139 (163)
predplačila upnik.	3 (—)	predplač. dolžnik.	7 (—)
prehodne terjat.	42 (22)	deleži	902 (782)
premičnine . . .	855 (1043)	rezerve	303 (297)
nepremičnine . .	495 (488)	čisti dobiček . .	37 (3)
efekti	3 (3)		
bilančna vsota .	7928 (8046)		
likv. imetje . .	6574 (6510)	Na 100 din izposojil pride	
dolgovi	<u>6686 (6964)</u>	19 (17) din lastnega kapitala.	
nelikvidnost . .	112 (454)		

Leto 1937/38.

V naslednjih letih si je zadruga zelo opomogla. Deloma je bilo to posledica truda in žrtev, za katere plačilo ni moglo izostati, deloma se je okoristila, kar recimo, z zadrego soljudi, seveda po njihovi volji, ko je kupila za 1,148.000 din nominala hranilnih knjižic, deloma pa je porast dela in cen in z njim zvezani dobiček izviral iz splošnega vzgona.

Zaposlitev je to leto stalno napredovala. Po Novem letu je število združnih sodelavcev prvič po 8 letih spet prišlo čez 200, poprečno število vse leto je bilo 198. Par sopraznikov je sedaj odpadlo namreč 25. julij in 16. avgust. Vendar je tu in tam nastal zastoj v delu, ker je manjkalo železa. Železarne so notirale v jeseni dobavne roke 4—5 mesecev, proti pomladi pa 3 mesece. Zelo je manjkalo planinčarjev. Ker so bile tedaj v Švici cene bolj zadovoljljive kot v Avstriji, je zadruga švicarski trg protežirala, v kolikor je bilo zaradi popolnoma različnih vrst blaga mogoče preurediti proizvodnjo. Posledica je bila, da je prodaja v Avstriji nazadovala po množini za 10%; znašala pa je 1937 še vedno 10,018.000 kosov.

Ko je v marcu 1938 Hitler priključil Avstrijo, je zadruga pretehtavala, kakšne pluse in minuse utegne to imeti za njen izvoz. Zaenkrat je ustavila izvoz in iztirjavala račune. Sprejem žebjarjev je ukinila, istotako čezurno delo v vigencih in začela iskati prodajne možnosti drugje. Avstrijski kupci so pa verjeli v velik razmah trgovine in Nemčija je zagotovila, da se bo držala pogodb, ki jih je Avstrija sklenila. V juniju so kovali planinčarje spet s polno paro; tečaj šilinga je bil ugoden (9'60) in češki uvoz je zaradi politične napetosti ponehal. V kolikor se je znižal prometni davek (od 13% na 2%), v toliko je morala zadruga popustiti pri cenah. Pripravljala pa je Nemčija že omejitve uvoza z uvoznimi dovoljenji.

O žebjarjih v boroveljski železarni, ki so kovali planinčarje iz rezancev, je zadruga zvedela v septembru 1937. Pri obisku so pojasnili, da našega postopka niso poznali. Kot vemo, v Avstriji patent ni bil priznan. Teh 20 žebjarjev zadruga ni posebno čutila. Po vzgonu konjunktura v priključeni Avstriji so pa kmalu opustili to težko delo.

Prve dni decembra je zadruga odprla umetno kovačnico v najjužnejšem, za to adaptiranem prizidku (bivši Poljčevi šupi). Teden preje je bilo o umetnem kovaštvu informativno predavanje o dobah in slogih te obrti.

Po Božiču je srečno dospel na Holandsko prvi vagon vijakov.

Izvoz planinčarjev v Bolgarijo je spočetka obetal uspehe, proti poletju pa so nastale plačilne težave, kliring ni funkcioniral, ker je imela jugoslovanska stran mnogo več terjati. Zavoljo teh zapreh je izvoz v Bolgarijo kmalu skoraj popolnoma prenehal.

V kartelu vijakov je bilo tudi letos živahno; podjetnost v Jugoslaviji je za to poskrbela. Zephir je zahteval 24 vagonov kvote, ki jih ni dobil, pogajanja so se nehala. Z Archimedom se je kartel zgovoril, da bo svojih 18 vagonov prodajal preko NKM. Lapp-Finze je dogovor o odstopu kvote odpovedala, zadruga pa zaradi tega tudi kartelno pogodbo, kakor je bila upravičena. Železa je k kvoti še 42 ton in drugačno politiko cen, da bi se preprečil uvoz in nastajanje nove konkurence. Uvoz je bil po povišanju carinskega agia od 1100 na 1200% zdaj nekoliko otežen. — Tedaj je v Zagrebu nastala nova tovarna vijakov. Braća Ševčik, ki je že preje bila livarna in mehanična delavnica, s katero se je kartel kmalu začel botati. — To leto se je železnica končno veljavno odločila za povečanje lastne proizvodnje vijakov. — Za trefonde je nastala nova konkurenca Prometne banke v Beogradu, tovarna je bila v Zemunu.

Denarja je tudi to leto bolj manjkalo kot preostajalo, nekaj zavoljo kupovanja knjižic, nekaj ker je bilo treba zavoljo dolgih dobavnih rokov držati večje zaloge. Ko je KID proti koncu leta dobila zraka, je pa nenkrat nepričakovano hitro dobavila 125 ton železa, da je zadruga morala najeti posebno posojilo. Sicer so pa zaloge v času daljšega vzgona cen dobrodošle. Tako je tudi bilo to in naslednje leto. Avgusta so šli pribitki za železo za 100% navzgor, kar je pomenilo 12% povišanje cen materialu za vijake.

Julija je zadruga poskušala pri Zvezi dobiti posojilo za nakup knjižic. Tudi Narodno banko so prosili za zvišanje kredita na starih 675.000 din. Oboje je bilo brez uspeha. Tudi decembra in za čas marec-junij je vodstvo predvidevalo občutno pomanjkanje gotovine. Sicer so lastna sredstva že porasla, vendar ne dovolj in namenjena so bila deloma za nove, zelo potrebne investicije v smeri finejšega strojnega dela. Junija pa je zapisano, da so najnižjo točko v finančnem pogledu že prešli.

Po 19 letih je dunajska poštna hranilnica izplačala dobroimetje zadruga iz leta 1918 v sedanjem znesku 23.000 din. Zadruga je prejeme pripisala izrednemu podpornemu skladu.

Investicije letošnjega leta so bile: 1 Ajax-kladivo 1.350 šilingov, 1 stroj za stavbne žeblje s 120 turami za 2.450 RM, zahodni in severni oporni oziroma temeljni zid v tovarni 180.000 din; v ta namen je zadruga kupila 219 m² sveta od Alojza Potočnika. Naročila je na predlog obratovodje 1 stružnico Dolze-Slotta za 2.433 RM in avtomatično žago za jeklo Gutberlett za 1.250 RM, vsako z lastnim motorjem.

Zdaj pa razni dogodki, kakor so se to leto vršili.

Julija je obiskala zadrugo in Kropo cevarna KID.

Isti mesec je bila za 4. september sklicana svetovna konferenca delavskih produktivnih zadrug v Pariz. Delo odseka teh zadrug pri Mednarodni zadrudni zvezi je torej le napredovalo.

V avgustu so obiskali zadrugo predsednik nadzorstva Zadrudne zveze Zaplotnik, ki se je zavzel nad njeno rastjo, zlasti v tovarni, minister n. r. Vošnjak (Matica rada Beograd) in belgrajski nadškof dr. Ujčić.

Zadruga je pozvala k zbiranju fužinarskih in žebljarskih starin in spominov.

V septembru je stopil v veljavo zakon o starostnem zavarovanju delavcev. Zadruga je sklenila ves prispevek (3% plač) sama nositi.

V novembru so podpore upokojujencem zvišali za 30%.

V decembru je zadrudna strokovna šola prosila banovino za izpraševalno komisijo za pomočniške izpite, z namenom, da bi se izpiti vršili doma. Tedaj sta zadrugo ogledala ing. Domanjko od SUZOR-ja in ravnatelj Bohinjec od OUZD. SUZOR se je najbolj spotikal nad vigenci, dočim je dr. Bohinjec govoril, da se morajo ohraniti iz zgodovinskih razlogov. Zadruga je prosila, naj OUZD uredi ordinacijske prostore v Kropi in Kamni gorici in prispeva k nameravanemu kopališču. Pobudo za to je dal novi OUZD-zdravnik dr. Gantar.

Februarja beremo zanimivosti iz sorodnih tovarn: Osiječka tovarna strojev in vijakov (Olt) je vpeljala Bat'ov premijsko-penalni sistem samostojnih tovarniških oddelkov in Bat'ov način obračunavanja dela in izdatkov.

Tovarna vijakov B. & U. v Neunkirchnu je isti čas kot zadruga ustanovila tovarniško šolo; ima tudi svoj Tovarniški vestnik. Tak list je uvedla sedaj tudi Lapp-Finze A. G. v Kalsdorfu pri Gradcu. KID je vajeniško šolo ustanovila leta 1937 in potem tudi začela izdajati svoj „Tovarniški vestnik“.

„Domačija“, stavbna zadruga v Kropi je začela poslovati; bila je ena prvih zadrug, ustanovljenih po novem zadrudnem zakonu iz leta 1937.

V marcu sta šla ing. Kunaver in Dakol Karl na poučno potovanje v Lipsko, Kassel in Krefeld. Glavni namen potovanja je bil ogled novodobnih strojev za orodje in vijačno blago. V Kasselu sta videla tudi Henschlovo vajeniško šolo; tam so jima rekli, da za naraščaj ni škoda denarja.

Zadrudna šola iz Ljubljane je spet obiskala zadrugo.

Svet, na katerem je morda 600 let stala Zgornja fužina, je zadruga oddala 5 članom v najem za 10 let, da so si na njem uredili vrtove.

V maju je bil pri Žvezi posvet zadrug, ki so bile interesirane na izvozu v Nemčijo. Zbirali so gradivo za pogajanja. — Iz Švice so prišle 3 reklamacije zaradi preozkih kril planinčarjev. — Radovljiškemu cestnemu odboru je prodala zadruga 27 m² sveta ob cesti v Kropo za zaloge gramoza.

Zadruga je rabila stare železniške žeblje in vijake za predelavo v ladijske žeblje; prosila je za 120 ton tega materiala pri GDDŽ v Belgradu.

V juniju je zadruga prosila Narodno banko za 10% premijo za izvoz na Holandsko iz takozvanih kavinih funtov (uvozniki kave so angleški funt dražje plačevali — razliko je pobrala Narodna banka za podpiranje izvoza), pa ni uspela.

Higienski zavod v Ljubljani je tedaj po občini Kropa začel zbirati podatke o potrošnji vode. Zadruga je prijavila za svoje obrate (200 oseb) 15.000 litrov osebne potrošnje in 80.000 litrov tehnične potrošnje na dan in da želi postaviti 1—2 hidranta.

Strojne tovarne in livarne v Ljubljani so ustavile delo. 13. junija bi se morala vršiti javna dražba zalog in strojev, pa je bila ustavljena, češ da hočejo spet začeti delati. Vendar se je kmalu potem dražba izvršila. Komaj 20 let je delovalo to največje kovinsko podjetje (600 delavcev) v Ljubljani. Vzrok razpada: pomanjkanje lastnega kapitala in dobrega vodstva, nered.

Starejši tovarniški delavci so pod vodstvom ing. Kunaverja ogledali KID na Jesenicah in na Javorniku.

II. razred kovinarske strokovne šole je nehal 3. junija z 18 učenci; poprečno najslabše so se odrezali Kroparji, ki jih je bilo 9.

Novih prošenj za vajence je bilo 18. Celó iz Bosne je nekdo prosil za sprejem.

S koncem junija je po lastni želji zavoljo slabega zdravja izstopil iz službe ravnatelj-prokurist Šniftek Anton. V seji načelstva so mu izrekli najtoplejšo zahvalo za 33 let dela, ki ni štedil ne časa ne zdravja pri vestnem vršenju službe.

Načelstvo je to leto imelo 20 sej, nadzorstvo 2, skupni sta bili tudi 2. Občni zbor je bil eden, 28. avgusta (zgodaj!); od 146 članov je prišlo nanj 52.

Število članov je močno zrastle, znašalo je 120 moških in 1 pravno osebo ter 52 žensk. Vpisani deležni kapital je istotako narastel na 4.410.000 din.

Poprečno število sodelavcev in vajencev je bilo 198; plače so znašale 2.038.000 din; na osebo in leto 10.293 din, na osebo in mesec pa 858 din. Všetih je 56.000 din doklade ob koncu leta, ki jo je zadruga skoraj vso prepisala na deleže.

Bilanca kaže znatno povečanje zalog, a žal spet tudi (prehodni) porast dolga; ker pa je nelikvidnost izginila in se spremenila v precejšnjo likvidnost, je bil dan nastavek za odplačilo izposojila. Odpisi naprav so

normalni. Skrita zguba je ob začetku leta znašala 815.000 din (odšteti izkazani čisti dobiček 37.000 din) in je med letom padla na 160.000 din (odšteti izkazani čisti dobiček 34.000 din).

Skupiček je bil 7.910.000 din, dobrega 3'5% več kot prejšnje leto; narastel je po vrednosti, po množini pa je padel. Poprečna cena izdelka je 10 din. Državne dobave so znašale 885.000 din, prejšnje leto 1.857.000 din.

Gotov. in naložbe	59 (363)	izposojila . . .	6677 (6219)
zaloge	5032 (4060)	upniki	378 (321)
dolžniki	2385 (2106)	predpl. dolžnikov	6 (7)
predplačila upnik.	2 (3)	prehodni dolgovi	168 (139)
prehodne terjatve	5 (42)	deleži	1264 (902)
efekti	3 (3)	rezerve	343 (303)
premičnine . .	738 (855)	čisti dobiček . .	34 (37)
nepremičnine .	646 (495)		
bil. vsota . . .	8871 (7928)		

likvidno imetje 7443 (6574)

dolgovi . . 7229 (6686)

nelikvidnost . 214 (112 nelikv.)

Na 100 din izposojil pride

24 (19) din lastnega kapitala.

Leto 1938/39.

(18 mesecev.)

Drugo poslovno leto je to v zgodovini zadruga, ki je trajalo 18 mesecev, od 1. julija 1938 do 31. decembra 1939. Vzrokov za prenos letnega sklepa nazaj na konec koledarskega leta je bilo več; najvažnejši je bil usoglasitev letnega štetja.

Osrednji dogodek tega leta je bila sprememba pravil, ki jih je bilo treba prilagoditi novemu združnemu zakonu iz leta 1937. Bistvena razlika napram preje veljavnim različnim zakonom — za Slovenijo je veljal še avstrijski zakon iz leta 1878 — je bila poleg izenačenja predpisov strožja kontrola z revizijami in pa povečanje odgovornosti načelstva (sedaj upravnega odbora) in nadzorstva (nadzornega odbora) ter izločitev nameščenstva iz uprave in nadzorstva, da se preprečijo zlorabe. Posebnih okoliščin obrtno-produktivnih, kaj še industrijskih zadrug, ki bi jih bil v vsej Jugoslaviji preštel na prste ene roke, novi zakon ni upošteval, pač pa jim je otežil poslovanje z nekaterimi določili, na primer da uslužbenci zadruga ne morejo biti izvoljeni v upravni in nadzorni odbor. V naši zadrugi so vsi člani uslužbenci. Dobesedno vzeto bi torej delovni člani ne mogli biti v upravi in nadzorstvu, pač pa taki, ki niso zaposleni v zadrugi. To se pa ne strinja z načelom zadruga, da noče članov, ki ne

delajo v njej. Tako so dobro mišljene uredbe za splošnost primerne, za posebne slučaje pa ne. Tudi iz tega se vidi, kako daleč pred splošnim razvojem zadružništva je industrijska zadruga. Zadružno vodstvo se je izmotalo tako, da je kot uslužbenec zadruga v smislu zakona smatralo le one z mesečno plačo in da ti niso prišli v upravo in nadzorstvo. S tem pa je vodstvo zadelo v drugo čer, ki se glasi enakost vseh članov. Če kak član ne more biti izvoljen, potem kot član nima enakih pravic. To naj dokazuje, kako težko je v dejanskih razmerah izvajati vsako načelo do kraja.

Spremembo pravil je hotelo vodstvo uporabiti, da se v njih izrazi nazor o bistvu zadruga, da se člani na tak slovesen način z njim seznajajo in se mu zavežejo. V letih borb za pravo podobo zadruga so se izkristalizirala in utrdila neka dognanja o značaju in načinu zadružnega dela in življenja, ki so bila zapisana (Zadugar 1935) in pa vsaj v odlomkih in najtipičnejših pojavih (pozitivno in negativno) preskušena v praksi in predložena znanstvenikom v presojo, ki so jih potrdili kot skladna z znanstvenimi izsledki. Zadružna pravila so pogodba članov z zadrugo in po zadrugi med seboj. Zato je prav, če se člani razen tega, kar zakon kot minimum vsebine zadružne pogodbe predpisuje, sporazumejo še vsaj v osnutku o temeljnih pogojih načina svojega dela in sožitja v zadrugi, v kateri so si izbrali delavnik svojega življenja. Te določbe pravil, sprejete na občnem zboru 28. januarja 1939 in vpisane pri deželnem kot trgovskem sodišču v Ljubljani dne 7. marca 1939, se glase:

Dolžnosti in pravice zadružnikov.

§ 5.

1. Zadruga je pogodbeno delovno občestvo. Zadružniki so hkrati:

- a) solastniki in upravljalci zadružnega imetja;
- b) delavci v zadružnem podjetju, kjer so zaposleni z umskim ali telesnim delom in kjer stojijo pod disciplino, kakršno zahteva smotrna organizacija podjetja;
- c) udje zadružnega občestva, ki sloni na skupnem delu in skupnem poslovanju.

2. Zadružniki se morajo dobro zavedati tega trojnega odnosa ter dolžnosti in pravic, ki izvirajo iz njega, in se v vsakem položaju, ki ga zavzemajo nasproti zadrugi in sozadružnikom, vestno po tem ravnati.

§ 6. in § 7. vsebujeta poleg v zakonu navedenih pravic in dolžnosti na kratko določbe, izpeljane iz § 5.: dolžnost udeleževati se skupščin, sprejeti in opraviti odkazano delo, skrbeti za izpopolnjevanje sposobnosti, delati za edinost, mir in pravičnost v zadrugi; pravico do stalne zaposlitve in do izbire dela pod gotovimi pogoji, do vseh učnih naprav in drugih ugodnosti zadruga.

V novih pravilih si je zadruga nadela ime „Plamen“. Za izbiro naziva je razpisala v decembru 1938 nagradno tekmovanje. Pogojev za ime je bilo 7, med drugim, da naj označa kovinarsko delavnost ali delavnost sploh ali simbol dela, da je tudi v neslovanskih evropskih jezikih dobro zveneče in lahko izrekljivo, da se da s slovenskimi pismenkami pisati in lahko sklanjati, da se lahko zapomni itd. Prišlo je mnogo predlogov od zadrušnikov in dijakov s humanistične gimnazije v Št. Vidu. Prvo mesto je dobilo ime Plamen, nato Elan, Napor, Pragma (delo), Vigor, (moč). 1., 4. in 5. mesto in 300 din je dobila skupina 5 osmošolcev šentviške gimnazije pod geslom: „Vsak je svoje sreče kovač“.

Z naročili je prišla zadruga to leto na dotlej najvišji vrh. Oktobra 1938 so znašala 3,617.000 din, decembra 1939 pa celo 3,800.000 din. Vmes je bilo stanje več mesecev okoli 1,400.000 din. Seveda ni manjkalo skrbi za bodoče delo. Negotov politični položaj jih je povzročal. Treba se je bilo pogajati za povečanje izvoznih kontingentov v Nemčijo, kar je uspelo. 40 % višji je bil kontingent za 1939. Bile so pa težave za material, zlasti za koks. Da pa je v kraju dela še manjkalo, priča število prošenj za sprejem ob koncu novembra 1938. Bilo jih je 40 in največ od deklet.

Povečanja zmožen izdelek so bili še planinčarji. Sestavljen je bil načrt za produkcijo 24 milijonov. Leta 1937 je bila 13, leta 1938 pa 19 milijonov. Zelo oviran je bil izvoz v Bolgarijo, ker je bilo za denar v kliringu treba čakati 24 mesecev; tako malo je Bolgarija dobavljala v Jugoslavijo.

Železo za izvoz je naročala tedaj zadruga v Pragi, prihajalo je iz Vitkovic. Da bi si zagotovili ta glede cen zelo ugodni vir, se je ravnatelj odpeljal v februarju 1939 v Prago, kjer so mu obljubili redno dobavo. Toda marca je Hitler zasedel Češko in Moravsko in ne le dobave železa, temveč tudi koksa so prišle v nevarnost. Takrat so se v zadrugi tudi spraševali, če bodo zdaj, ko so pod enim klobukom, češki žebeljari delali večjo silo avstrijskemu trgu žebeljev, vendar so upali, da bo šel standard kvišku in da bodo žebeljari rinili v tovarne, kar se je kasneje res zgodilo.

Haaški zastopnik Alscher se je v aprilu 1939 mudil v Kropi in upal, da bodo Holandci dali zadrugi od zaprošenih 100 vsaj 60 ton kontingenta za vijake; posredoval je jugoslovanski generalni konzulat v Rotterdamu.

Najnižje stanje naročil je bilo v začetku majnika, namreč 900.000 din. Kakor je navadno trg po političnih pretresih mrtev, tako je bilo tudi sedaj. Potem so došla naročila GDDŽ. Bile so tudi še licitacije, ki pa so zaradi pričakovanih sprememb v vladi (avgusta: Cvetković) ležale nerešene. Tovarne pa niso niti silile k rešitvi, ker so se po izbruhu vojne med Anglijo, Francijo in Poljsko na eni pa Nemčijo na drugi strani v začetku septembra bale, da bodo železo dražje plačale in pozneje dobile, kot so kalkulirale. Tudi vpoklici na vojne vežbe (v začetku septembra 7 sodelavcev) so begali dispozicije.

Koksa je imela zadruga tedaj za 14 dni, 30 ton pa naročenega; za drug material ni bilo še sile oziroma so računali, da se bo dobil. Orodje bi sami delali, če bo ostal obratovodja in dobri ključavničarji. Zaradi pomanjkanja koksa je treba pospešiti elektrifikacijo beljenja planinčarjev in napravo izdelati doma. Transformator je konstruiral in delo na njem vodil obratovodja ing. Kunaver. — Cene železu so bile razveljavljene. Vpraševali so se, kako bo za naprej z izvozom v Nemčijo, kakšen bo tečaj marke, kako bo s terjatvami v znežku 21.000 RM. Ukrenili so nadaljevati delo v prejšnjem obsegu, sprejem novih sodelavcev pa ukiniti.

Za primer vpoklica ravnatelja ga bo nadomestoval glavni knjigovodja Berčič; naprošen je bil v pomoč predsednik nadzorstva župnik Kanduč. Zadruga naj si z vsemi močmi prizadeva za osvoboditev moštva. To je bilo posebno poglavje in bo pozneje še kaj povedano. Že prej so se nekatera podjetja selila ali vsaj sklenila selitev v osrednje pokrajine, Belgrad itd. (Westen, Titan, Saturnus).

Tik pred izbruhom vojne je bilo natovorjenih v Trstu 5000 kg pocinjenih livarskih žebeljev za Rotterdam; vojna je pošiljko dotekla nekje na morju onstran Gibraltarja, parnik so Angleži zapeljali v eno svojih pristanišč in pošiljko izročili Holandcem šele okrog božiča.

Negotovost cen in dobav se je v septembru nekoliko pomirila. Koks se bo dobil iz Češke, železarne so zaenkrat obdržale stare cene, dobavni rok za železo je bil v oktobru 12—14 tednov neobvezno. Zadruga je torej bolj ali manj varno mogla prevzeti naročilo GDDŽ za 1.432.000 din, blago za Nemčijo pa je zadrževala, dokler niso bile prejšnje fakture plačane. — Po prizadevanju Zveze in ministra dr. Kreka, ki je že prej v podobnem slučaju posredoval, je GDDŽ zadrugi spet odstopila 60 ton starega materiala in zato vzela izven licitacije kladivca. — To je bila takrat velika ugodnost, kajti železarne so prežale na staro železo, ki ga jim je manjkalo; povsod so ga iskale. Tudi zadruga ga je za KID zbirala v Kropi in Kamni gorici, KID-cena mu je bila 90—135 par za kg. Zaradi pomanjkanja starega železa je KID potegovala dobavne roke; zadruga je imela železa v zalogi za 1½ meseca, naročenega pa 340 ton (za 3½ mes.). Ker je Zenica dala krajši dobavni rok, so naročili v novembru 1939 tam za poskušnjo 30 ton železa; v resnici pa je dobava trajala nad 5 mesecev in kakovost je bila slaba.

Vprašanja iz Švice za planinčarje in iz Holandske za žebelje in vijake so se množila; zaradi nemožnosti prevoza po morju pa visokih stroškov suhozemnega transporta (bil je trikrat dražji kot po morju) je bil izvoz na Holansko dvomljiv; vsekakor je zadruga morala cene izdatno zvišati. Tudi druge izvozne cene je zadruga morala postopoma napeti.

Prizadevanje, priti v spisek podjetij, osvobojenih vojaške službe, je bilo to in naslednje leto kljub mnogim naporom brezuspešno. Prvič zadruga ni „interesantna“, drugič je preblizu meje. Nekateri so očitali za-

drugi, da se ne briga dovolj za oprostitev moštva; to ni držalo. KID, ki tudi ni mislila na prenos obrata — saj bi bil pri njenih napravah nemogoč —, je dala ob izbruhu vojne 390 mož na orožne vaje, nekako 10% posadke, zadruga jih je imela sredi septembra 6, to je 3%. Oprostitev sta imeli v Sloveniji samo KID (za nekako 300 mož) in Jugočeška. Splošna stavbena družba je bila nekaj časa v spisku, potem jo je ministrstvo črtalo. — Da bi postala „interesantna“, se je začela zadruga zanimati za izrecno vojaške dobave, kar se ji je naslednje leto do neke mere posrečilo pri štabu za utrjevanje v Ljubljani. V Belgradu je nameravala odpreti tehnično akvizicijsko in informativno pisarno za izdelke fine mehanike, ki jih je hotela s časom upeljati; tudi ti naj bi prinesli zaželeno vojaško oprostitev.

Denarni položaj je bil v znamenju olajševanja. Od 1. julija 1938 pa do 17. januarja 1939 je zadruga znižala denarne obveznosti (izposojila in blagovne upnike) za okroglo 1.400.000 din; obresti Zvezi za II. polletje 1938 in I. polletje 1939 je kanila plačati do konca junija 1939. Avgusta 1939 je bila zato suša v blagajni, a proti koncu leta je bilo denarja spet več.

Zaradi splošnega izboljšanja je mogla zadruga s 1. decembrom 1939 začeti dajati vsem sodelavcem (z izjemo 3, ki so se odrekli) otroško doklado po 50 din na mesec. Plače so bile tedaj v nižjih kategorijah po naredbi vlade znatno izboljšane; zvišanje je znašalo 25 do 50 par na uro. Na vse plače (tudi zvišane) je zadruga s 1. decembrom uvedla še 10% draginjsko doklado. — Zvišala pa je odbitek za deleže in deležno štednjo vsem samskim sodelavcem na 20%. — Zvišali so ta čas tudi doklade k pokojninam.

Kartel Novikromar je bil vseh 18 mesecev v boju za ureditev trga vijakov. S 1. avgustom so mu tovarne znižale cene za 15% v pokritje zgube pri tekmovanju s prišleki. Lapp-Finze leta 1938 ni dobavljala in so se pogajali z njo, da bi kvoto za to leto naknadno odstopila. V decembru 1938 so sklenile tovarne NS, SSD in Kropa kupiti Zephir, še prej pa zbiti njegov visoki kup z nadaljnim znižanjem cen za 8%. Pri tej ceni (multiplikator 4,5) tovarne še niso izgubljale, če so imele dovolj dela za privatni trg in državne zavode. Pogajanja z Zephirjem so končali v februarju 1939. Zephir je prodal 18 še novih strojev (cenjenih na 800.000 din) in 22 vagonov kvote za 2.275.000 din ter se obvezal 10 let ne pričeti s fabrikacijo vijakov. Zadruga je prevzela 4 stroje: 1 mrzlo stiskalnico za maticе do $\frac{1}{2}$ ", 1 škarje za železo Hasenclever in 2 vrezovalna stroja Wagner, cenjene na 195.000 din, in je dobila $3\frac{1}{4}$ vagona kvote za skupni znesek 319.000 din.

Poleti 1939 sta se Novosadska in zadruga lotili kalkulacij za novi cenik; resnične tovarniške cene obeh tovarn naj bi bile podlaga prodaji. Z združenimi kalkulacijami sta šla ravnatelj in obratovodja v Novi Sad. Pri razpravljanju o načinu kalkulacij se je pokazalo, da obe tovarni različno

postopata, da pa vendar oba obrazca v vsoti vsebujeta vse sestavine stroškov. Skoraj v vseh primerih glavnih vrst in mer je bila zadruga za 10 do 20% cenejša, všteviši 21% za režijo in amortizacijo naprav — stavek, ki je veljal v Novem Sadu. Ogledala sta vso tovarno do podrobnosti. Novosadska ima nekatere boljše stroje, zlasti za toplo stiskanje matic. Naše delavnice niso slabše, a njihove omogočajo boljši pregled in lažji promet, tam so delavci nekoliko slabše plačani, izvzemši ključavničarje, pa pri tplem delu več naredi. Zadruga je nekdanjo številko pri valjanju trefondov dvignila v novembru 1938 od 2500 na 4500. V Nemčiji, a tudi v Novem Sadu je veljala številka 6000 kosov na 8 ur.

Ker je ravnatelj ing. Hofmann dvomil o pravilnosti zadrugnih kalkulacij, so bile te potem še preizkušene, zlasti glede odpadka pri tplem stiskanju matic. Izkazalo se je, da stoje. Ing. Hofmann je po par tednih prišel, kakor je bilo dogovorjeno, v Kropo pogledat tovarno in še enkrat primerjat kalkulacije, ki niso bile nič drugačne kot preje. Prostori so mu bili všeč. Videl ni, na kakšen način dosegamo nižji odpadek pri maticah. Prejšnjo jesen je ing. Kunaver zgradil aparat k dotičnim strojem za $\frac{1}{2}$ " in $\frac{3}{8}$ " matice, ki je omogočil pocenitev dotedanje tovarniške cene za 20%.

V oktobru so odpovedali kartelno pogodbo Brača Kramer v Novem Sadu in Ivan Lazar v Kamni gorici. Isti mesec so Kramerji kupili Ševčikove stroje za vijake in jih spravili iz Zagreba v Novi Sad. Nato so se začela pogajanja z njimi, ki pa niso takoj uspela, ker so bile zahteve Kramerjev zelo visoke. Šele decembra je bil kartel spet cel, Kramer je dobil k svojim prejšnjim 3% malih zakovic še 15% vijakov v breme kvot drugih tovarn. Vendar se kvota zadruga na njeno zahtevo ni v istem razmerju znižala, temveč je k normalno znižani kvoti dobila od NS in SSD 1'6%. Nato so sklenile tovarne reorganizirati kartelni in prodajni urad. Sporazum naj bi veljal do konca leta 1944.

In sedaj razni dogodki, ukrepi in ugotovitve po časovnem redu.

Julij 1938.

Zadrugna zveza je pozvala zadrugo, naj vrne kavcijske vrednostne papirje, kar jih ima več kot 500.000 din; šlo je za 70.000 din; ker so bile ravno superkolavdacije dobav iz leta 1934, bo 177.000 din kmalu vrnjenih.

Po trdem pogajanju je Bat'a v Borovem prvič naročil 120/m platinčarjev. Iz USA je bila naročena vzorčna pošiljka tega blaga.

Avgust 1938.

Tehtana inventura je izkazala za 11.000 din večje zaloge kot kartotečna; razlika znaša 4‰ od vrednosti ali 0'135‰ od prometa. Za potrebne odpise (160.000 din zgube od prej, za nekurantno blago na ceno starega železa, za orodje, za davčno dopustni 20% odpis vseh zalog pod nabavno ceno) bi rabila zadruga prebitek 1,455.000 din. Lastna sredstva pa naj bi bila vsaj enaka izposojilom. Cilj: ob 50 letnici taka bilanca!

September 1938.

Zadruga je razstavila uko- (= umetno kovane) izdelke na obrtni razstavi v Belgradu.

Jan Bat'a si je ogledal zadrugo in njeno šolo. V razgovoru je rekel, da bi rad koga pozdravil v Zlinu. Vprašal je, zakaj so fužine propadle. Ali med drugim tudi zaradi nesposobne skupnosti? Da, se je glasil odgovor. No, vidite! je pripomnil eden izmed spremstva.

Zadruga je prodala Janezu Varlu kabernel v Kamni gorici za 600 din. Sklenjeno je bilo izvršiti v zadrugnih stanovanjih najbolj nujna popravila.

Oktober 1938.

V Ljubljani se pojavi tekmeč uko Cirman; hotel je samoprodajo zadrugnih izdelkov.

Članom „Domačije“ — uslužbencem Plamena bo dala zadruga razne ugodnosti: material po lastni ceni + 5%, izdelke po znižani ceni; pozneje je bilo sklenjeno še: plačan partedenski dopust ob gradnji in brezobrestno posojilo do 30.000 din z vknjižbo na 2. mestu. V „Domačijo“ pa je Plamen vpisal deleže, pozneje 500 po 100 din, je dobro obrestoval naložbe, dajal uradni prostor, potrebščine itd. Želja Plamena je bila (in je), da si njegovi člani čimprej zgrade lastne domove z vrtom in da so v njih sami svoji gospodarji. Tam naj najdejo potrebno protiutež, izravnava in oddih svoji odvisnosti od zadruge in fizični ter duševni enostranosti dela. Naj ne bo tako, da bi kdo, če pusti delo pri zadrugi, bil tudi ob stanovanje.

November 1938.

Njive v „Polju“, ki jih je imela zadruga v najemu od kapeliške cerkve, je dala v podnajem svojim delavcem. Travniki ob cesti „pred M. B.“ je sklenila parcelirati in prodati kose po 500 do 600 m² delavcem po 3 din za m².

22. novembra je povodenj razdrlo obrežno zidovje pri žagi, za Zgornjim mlinom, v Zgornji fužini, ob Srednjem mlinu, pod Klinarjevim ježom; poškodovala je jezove, odtrgala travnik ob cesti na 80 m dolžine in 3—4 m širine; škoda je bila cenjena na 51.000 din. Kako se je obnesel novi oporni zid ob tovarni!

Zadruga je sklenila zamenjati s Smrekarjem Antonom njegov svet pod Brezovico, kjer bi kopala pesek, za enako mero travnika „pri Šupci“.

Gramoz, mlet v žagi, je veljal tedaj 60 din, savski pa 70 din.

December 1938.

Zadruga je dobila za uko- razstavo v Belgradu zlato kolajno po pošti kot vzorec brez vrednosti.

Januar-februar 1939.

Nekaj uko- predmetov dobi Nova založba v Ljubljani v komisijo. V revizijski skupni seji poudarja revizor Rakovič potrebo po odpisu orodja, čuvajev in zaloge v Haagu.

Mesečna otroška doklada, dodeljena po istem načelu kot leta 1937 in dalje, je bila sedaj 1.100 din.

Na dražbi premičnin Strojnih tovarn in livarn v Ljubljani je kupila zadruga več strojev, motorjev in drugih priprav (med njimi radialni vrtalni in rezkalni stroj) za 54.000 din.

Marec 1939.

Po nekdanjem predlogu na občnem zboru je dobila sedaj prva članica, ki se je poročila in izstopila iz dela, posojilo v višini vplačanega deleža.

V noči od 28. februarja na 1. marec je bil poskušen vlom v združeno pisarno. — Občini bo zadruga dala 20.000 din kot prispevek za vodovod. Ravnatelj in obratovodja sta obiskala velesesjem v Lipskem. Razstavljena je bila Jungova topla stiskalnica za matice, o kateri so govorili že dve leti. Cena 16.000 RM, dobavni rok 6 mesecev.

April-maj 1939.

Novi jez pred šolo (Lukov jez), ki ga je zgradil banovinski odsek za hudournike iz klesanca in betona v nenavadni obliki, je veljal zadrugo 25.000 din. Ni manjkalo dvomljivcev, ki so napovedovali, da jez ne bo držal.

Šefu-zdravniku OUZD je sporočila zadruga tele želje: vzpostavi naj se zdravstveni svet v združenem obratu, ordinacije zdravnika iz Radovljice naj bodo vsaj enkrat na teden (dotlej na 10 dni). OUZD naj prispeva v denarju in z nasvetom za ureditev ordinacijskih prostorov in za kopalnico.

Junij 1939.

Hišo št. 65 so prodali Šolarju Jožu za 25.000 din, št. 64 pa Legatu Juriju za 33.000 din.

III. razred strokovne šole je imel 22. in 23. junija završne izpite. Izdelalo je vseh 16 učencev, 4 odlično, 6 prav dobro, 6 dobro. Nato je šola priredila razstavo, za katero je bilo precej zanimanja. Obiskala jo je tudi vajeniška šola KID. Strokovno poročilo je izšlo v „Tehniki in gospodarstvu“.

Julij 1939.

KDE so načeloma sporazumne, da v času, ko nimamo porabe za pogon, oddajamo s tovarniško turbino proizvedeni tok v omrežje KDE.

Nov Klinarjev jez naj bi zgradil banovinski odsek za hudournike na stroške zadruge; proračun 70—80.000 din.

Ministrski predsednik Cvetković obiše uko-izložbo v Kropi.

Avgust 1939.

Vrše se poskusi za električno segrevanje planinčarjev.

Začela se je akcija za gradnjo proge Podnart-Kropa—Kamna gorica—Bled—Bohinjska Bela. Dva uradnika ljubljanske železniške direkcije sta izdala brošuro s podatki in razlogi.

September 1939.

Odbitki za deleže in deležno štednjo se začasno ne predpisujejo, ampak hranijo kot prosta vloga sodelavcev z namenom izplačila v primeru potrebe (n. pr. evakuacije).

Treba je pričeti s pripravami za zaščito zoper napade iz zraka.

Oktober 1939.

Novo šolsko leto se ne more pravočasno začeti; vajenci še niso sprejeti zaradi negotovega položaja.

Zadruga je kupila od Antona Udirja 4369 m² travnika za skladiščem v Kamni gorici za 45.000 din iz kamnogoriškega obnovitvenega fonda.

December 1939.

Za dvorne poletne hiše na Mežakliji je naročeno uko-okovje za 86.000 din.

Za spomenik dr. Kreku podpiše zadruga 2.000 din v 4 polletnih obrokih.

Načelstvo je v 18 mesecih imelo 31 sej, nadzorstvo 3, skupni sta bili 2. Občna zbora sta bila dva: redni 27. avgusta 1938, ki se ga je udeležilo 59 članov od 173 in izredni 28. januarja 1939, na katerega je prišlo 120 članov od 173.

Sodelavcev je imela zadruga to leto všteti vajence poprečno 213, ki jim je izplačala na mezdah in izredni dokladi v 18 mesecih, toda preračunano na 12 mesecev 2,395.000 din, to je 11.294 din na leto in osebo ali 941 din na mesec in osebo.

Skupiček je bil v 18 mesecih 15,168.000 din, preračunano za leto z 12 meseci pa 10,112.000 din. Poprečna cena izdelka je zopet zrastle na 10'54 din za kg.

Članov je imela zadruga ob koncu posl. leta 1939 z 4,965.000 din vpisane deležne glavnice.

Bilančna vsota je sicer za 423.000 din padla, a dolgovi so šli še bolj (za 1,235.000 din) navzdol.

Izdatni, normalo presegaajoči odpisi so posebno pri nepremičninah. Likvidnost je preseгла milijon. Deleži so znatno večji. Rezerve so skočile za 116%. Sestavljajo jih: podporni sklad v znesku 340.480'97 din in rezervni sklad 382.675 din. S podpornim skladom so se stopili: stari izredni podporni sklad 144.448'32 din, brezposelni fond 32.736'65 din in prispevek zadruga 183.296 din; v rezervni sklad so prešli 4 prejšnji skladi: splošni rezervni 70.583'51 din, amortizacijski 89.623'50 din, rezerva za zgube 41.002'87 din in penzijski 180.590'43 din.

Skrita zguba je popravljena, narejeni so sledeči odpisi: nakup Zephirjeve kvote 359,000 din, Hafnerjevih parcel 43.000 din.

Gotov. in naložbe	124	(59)
zaloge	4323	(5032)
dolžniki	2502	(2385)
predplačila upnik.	10	(2)
prehodne terjatve	77	(5)
efekti	3	(3)
deleži pri tuj. zav.	20	(—)
premičnine . . .	794	(738)
nepremičnine . .	595	(646)
bil. vsota	8448	(8871)

izposojila	5128	(6677)
upniki za blago	597	(378)
predpl. dolžnikov	81	(6)
prehodni dolgovi	188	(168)
deleži	1650	(1264)
rezerve	743	(343)
čisti dobiček . . .	61	(34)

likvidno imetje	7036	(7443)
dolgovi	5994	(7229)
likvidnost	1042	(214)

Na 100 din izposojil pride
46 (24) din lastnega kapitala.

Leto 1940.

Da je kronika zadnjih par let pred drugo svetovno vojno obsežnejša in bujnejša, je več vzrokov. Eden od njih je ta, da se je delovanje zadruge razvilo in dobivalo več pobud od znotraj in od zunaj, drugi pa želja ustvariti s poročili iz teh let neposredno zvezo s časi, ki pridejo po vojni. Saj bo treba novo poslovanje sceliti z nekdanjim.

To leto se je spet zbudil Zadrugar. Poklicala ga je misel, dati zadržnikom, posebno novim in mladim, ki jih je vstalo nad 100, sliko o delu zadruge v 5 letih in njenih uspehih, jim približati resničnejši pojem zadruge, da bi jo razumeli in se je oklenili, in jim olajševati delo in življenje v njej.

Koliko je bilo mladine v zadrugi, izpričujejo številke. Od 235 sodelavcev je 3. decembra 1940 delalo neprekinjeno pri njej:

let	35—38	30—34	25—29	20—24	15—19	10—14	5—9
sode-lavcev	9	6	20	9	8	15	28

skupaj 89. Vsi drugi so bili pri njej manj kot 5 let in so bili večinoma mlajši kot 20 let. — Stranski namen Zadrugarja je bil tudi, vsaj v izboru postati zadržni strokovni šoli učna knjiga.

Od februarja 1940 do februarja 1941 je izšlo 5 števil s 184 stranmi s pestro vsebino in mnogimi slikami. O zadrugi govore članki: Zakaj spet Zadrugar? Petletka zvišanja deležev (z diagrami), Prvi maj — naš dan, Jubilejni pogledi, Mezde v zadrugi, Bistvo delavske proizvodilne zadruge in drugi. Na str. 1. označuje člankar zadrugo kot delovno zajednico, ki se sama upravlja in gospodari z delovnimi sredstvi, kot se prilega vzbujenemu in kvišku stremečemu delavcu, podvrgla se je redu, ki je

prikladen deljenemu industrijskemu delu in uči poedince misliti in delati za celoto.

Zaposlitev, se razume, je bila ugodna, dasi naročila niso vse leto enakomerno pritekala. Cene so šle večkrat kvišku, zlasti železu in seveda tudi združnim izdelkom. S 1. januarjem je železo skočilo za 45 par (12%), s 17. aprilom za 70 par (18,7%) in s 1. septembrom za 65 par (17,3%), tako da je bila nazadnje temeljna cena 5'53 din, s pribitki okrog 6 din ali trikratna cena vijačnega železa v Nemčiji.

Proti samovoljnemu zvišanju cen je vlada izdala stroge naredbe.

Postopek za dokaz upravičenosti in za dovolitev povišanja cen je bil natančen in zamuden. Oblast je večkrat dovolila le del zahtevanega poviška in je v nekaterih slučajih prisilila trgovca in tudi železarne, da so od že odobrene cene nekaj popustili.

Spomladi (7. marca) je ugotovila zadruga z zadovoljstvom, da je z železom in koksom, vstevši naročila na ta material, preskrbljena do začetka zime. Januarja je KID po posredovanju dr. Basaja dobavila 144 ton železa po stari ceni in še pravočasno.

Zenica je šele marca dobavila onih 30 ton ploščatega železa za planinčarje, ki pa je slabše od jeseniškega, trdo, nelepó valjano. Tedaj je KID začela graditi drugo visoko peč, njen dobavni rok je bil okoli 8 mesecev. Zadruga je zamogla iz svojih zalog izvrševati naročila dokaj hitro in so bili njeni dobavni roki v kartelu najkrajši. Le zaloge obratnih potrebščin, recimo mazilnega olja, jekla, jermen itd. niso bile vse primerno velike, pa jih je majnika sklenila zadruga nakupiti še vsaj za pol leta. Grozilo je pomanjkanje oglja, ki je veljalo aprila 1'20 din, novembra pa 1'50 din (280 % več kot leta 1936), in je bil izdan nalog, da je treba z njim varčevati kar se da. — Junija je bilo pokritje z železom še ugodnejše, vskladiščenega je bilo 400 ton (za 5 mesecev), naročenega 600 ton (za 8 mesecev), koksa je bilo v zalogi za 10 mesecev. Eden izmed razlogov za to skrb je bilo upanje, da bo morda vojna uprava laže dala osvoboditev moštva (uradna označba: uvrstitev med vojna podjetja v pripravljalnem, mobilnem in vojnem stanju), če bo videla, kako je zadruga oskrbljena s surovinami. Toda inspekcija državne obrambe je v juliju ponovno prošnjo zavrnila.

Izvoz je bil živ, njegova bodočnost pa v meglo zavita. Dva vagona vijakov, v decembru 1939 po suhem poslana na Holandsko, sta v januarju srečno dospela; marca naj bi zadruga spet ponudila vijake, toda cena železu, ki ga je za izvoz sedaj kupovala na Dunaju, je poskočila za 85 % in zadruga je posel opustila. — Po zasedbi Holandske v maju pa ni nobeno blago več šlo tja. Zastopnik Alscher se je oglasil julija, da je živ in zdrav in v nemški službi in pa da je zaloga v redu. Za nekaj časa je zamrznilo 530 hol. gold., pozneje je Alscher denar lahko plačal. Zalogo v vrednosti 230.000 din je zadruga to leto v bilanci odpisala, v

sledenih letih do 1943 pa jo je zastopnik za skupaj 180.000 din — blago je že dalj časa ležalo — polagoma vso razprodal.

Izvoz planinčarjev v Nemčijo je bil nekoliko oviran zavoljo skrbi za kontingente; tedaj sta tudi ministrstvo trgovine in Devizna direkcija morala dati pristanek na izvoz. Ko je 1. oktobra 1940 padla carinska pregraja med Nemčijo in Č. M. Protektoratom, je zadruga vedela, da to njenim cenam ne bo škodovalo. Tedaj je tudi za marko nekaj več dobila. Izvoz za devize, na primer v Švico ali Holandsko, je bil vsak čas prost. Švicarska naročila bi bila še večja (bilo jih je januarja za pol leta), če bi zadruga imela več sposobnih žebjarjev.

Novembra je bil med Nemčijo in Jugoslavijo končno dogovorjen enoletni kontingent od 1. oktobra dalje in sicer 50.000 kg planinčarjev in 65.000 kg stavbnih žebeljev.

Za bolgarska naročila se zadruga ni zanimala, ker na denar ni mogla čakati 2 leti. Upanje, da bo po osnovanju bolgarsko-jugoslovanske trgovske zbornice v Belgradu kupčija med obema državama oživela, se ni moglo izkazati ne kot utemeljeno ne narobe, ker je ustanovitev (februarja 1940) bila pač kasna.

Ob vsej obilici železa pa je manjkalo materiala za planinčarje. Januarsko naročilo pri KID zaradi prezaposlenosti dotičnega oddelka še novembra ni bilo izvršeno. Zato so poskusili kljub slabemu materialu še enkrat v Zenici, a brez uspeha, zalog ni imela, dobavni rok pa je bil predolg.

Večja državna naročila, izvemši Štab za utrjevanje v Ljubljani, ki je naročil v maju 24.000 kg kladvic 9/90, so prišla šele v jeseni. 9. maja je bilo naročil za 3,022.000 din, od tega polovico inozemskih. Oktobra je bilo stanje naročil 2,800.000 din, v drugi polovici novembra pa 4,169.000 din.

Denarno stanje je bilo z izjemo manjših napetosti in zelo kratkotrajnih nižjih izposojil ugodno; glavna poteza letošnjega leta ni več odplačevanje Zvezi temveč pripravljenost gotovine za sunkovita plačila nabav. Kot vemo, so zaloge surovin močno narastle. Samo v juniju je bilo treba plačati KID 900.000 din za železo, v septembru pa ga je prišlo 200 ton.

31. januarja je bil dolg pri Zvezi še 4,000.000 din (2,500.000 din investicijskega, 1,500.000 din obratnega kredita), pri Narodni banki pa 445.000 din. Najvišja zadolžitev pri Zvezi je bila leta 1935 z 6,572.861 din všteti Narodno banko.

Aprila je prosila zadruga po nasvetu Zadrugne zveze Narodno banko za 900.000 din stalnega kredita, da bi Zvezi odplačala del investicijskega dolga in ker je prav, da bi slovensko gospodarstvo dobilo več od Narodne banke. Nato si je upravnik podružnice v Ljubljani dr. Vrečko 9. maja ogledal zadrugo, njene naprave in poslovanje; izid ogleda je bil brez

dvoma povoljen. Vendar Narodna banka ni dala kredita v zaproseni višini, nego le 600.000 din, to pa stalnega.

Glede na zadovoljivo poslovanje je sporočila Zveza zadrugi 6. junija, da ji ni treba več pošiljati prepisov sejhnih zapisnikov.

Novembra je plačala zadruga obresti za leto 1940.

Iskala pa je zadruga v jeseni brezobrestno posojilo ali podporo pri ministrstvu trgovine in pri Zavodu za pospeševanje industrije in obrti v Belgradu za zidavo in opremo prostorov za kovinarsko strokovno šolo v bodočem upravnem posloppju, kar ji ni uspelo. Nato je zaprosila v isti namen pri Poštni hranilnici za kredit 500.000 din in banovino ter omenjeni Zavod za pospeševanje obrti in industrije za plačilo obresti tega kredita, ki ga je kanila vrniti v 5 letih. — Generalni direktor Poštne hranilnice je pojasnil zastopstvu zadruga (dr. Basaj in ravnatelj G.) da je Poštna hranilnica na robu nelikvidnosti in da posojila ne more dati.

Kartel vijakov to leto ni imel več opravka s konkurencjo, pač pa z oblastjo, ker je hotel, da tovarne, ko je bilo bojišče pospravljeno in mrtveci odnešeni, dobe vsaj malo izgub povrnjenih z višjimi cenami. Zašel je v kremplje hrvatske banovine, ki mu je bila kot kartelna oblast in kot kontrola cen nadrejena. Še to mu je komaj dovolila, kar je po pravici terjal zavoljo zvišanja materijala in mezd. S 1. februarjem je izdal nov cenik s poviškom prejšnjih bojnih cen za 29%. Osnovne cene so bile končno vendar tako izravnane, da se je pri vsaki vrsti blaga nekaj zaslužilo, česar preje pri težjem blagu ni bilo. Banovina je dovolila 21%.

Uvoz vijakov je znašal v tem letu 883 ton; od tega je bilo pod kontrolo kartela (Lapp-Finze, Archimedes, Madžari, B. & U.) 419 ton. Ostanek je bil uvožen večinoma brez carine (ladjedelnice, Batignolles) in v zvezi s konstrukcijami. — Proti uvozu brez carine so tovarne ponovno ugovarjale. — S 15. majem je kartel zvišal cene še za 15.5%. Proti poletju so kupci začeli bolj živo naročati, saj je pa bil tudi dolg rok dobav (za železo tedaj 8—10 mesecev). V novembru je Sartid predčasno odpovedal kartelno pogodbo, sklicevaje se na zakon o kartelih, češ da se čuti preko mere oškodovanega, ker ni GDDŽ odobrila večje licitacije zaradi previsoke cene in neugodnega dobavnega roka, on pa da bi mogel dobaviti blago ceneje in hitro, ker ima lastno železarno. Ta mesec je kartel zvišal cene trgovskim vijakom še za 12.5%.

Sodelavcem je zadruga v težavah vojnega časa iz proste volje pomagala, kolikor je mogla. S 1. majem je zvišala dotedanjo draginjsko doklado od 10 na 20%, otroško doklado na 75 din mesečno, s 1. septembrom pa otroško doklado na 100 din in draginjsko doklado na 40%. V februarju je preložila konsumu z denarjem za nakup 10 ton pšenice. Vpoklicanim je plačala za prve 4 tedne, kolikorkrat so bili vpoklicani, normalni zaslužek, za naprej pa isti zaslužek z odbitkom 10 din na dan. Otroško doklado so vpoklicani dobivali ves čas. V maju je nakupila zadruga za približno 500 oseb (članov, delavcev in družin, upo-

kojencev) najpotrebnejše hrane za 2—3 mesece kot železno rezervno: 7000 kg pšenične moke, 10.000 kg koruze, 1000 kg sladkorja, 700 kg riža, 250 kg jedilnega olja, 400 kg masti, 500 kg testenin; dalje kaše, ješprenja, kisa, soli, mila, petroleja, sveč, vžigalic, kavine primesi, 1560 konzerv za 110.000 din. S 1. junijem je zvišala tudi doklade k pokojninam za 20%. V juliju so oddali kašo, ješprenj in sol. Zanimivo: nekateri niso prišli iskat, ker imajo kašo in ješprenj z doma, drugi zaradi pomanjkanja prostora, nekateri pa, ker jim kaša in ješprenj ne ugajata. V decembru je zadruga kupila še 10 ton pšenice in 3400 kg bele moke 0 po 8'20 din. Vsem članom je ponudila posojilo za nakup prašičev do $\frac{2}{3}$ nakupne cene brez obresti na 5—6 mesecev. Te ugodnosti se je poslužilo 34 sodelavcev za znesek 45.000 din.

S 1. decembrom je bila otroška doklada zvišana na 150 din.

Pri tej priliki bi bilo omeniti, da je od 1. oktobra veljala zakonita minimalna mezda za moške in ženske enako 5'50 din od ure, pod 18 leti pa 4'25 din.

Nabavni prispevek, ki ga je zadruga mimo vseh plač etc. plačala, je to leto znašal v I., II., III. in IV. tromesečju po 46.350 din. Bil je večji del prepisan na deleže.

Nadaljni, po časovnem redu uvrščeni ukrepi, dogodki in ugotovitve:

Januar 1940.

Ban je odobril pravilnik za pomočniške izpite na kovinarski strokovni šoli. Za predsednika je bil postavljen ravnatelj Gašperšič, za njegovega namestnika obratovodja ing. Kunaver.

Tedaj sta se v 2 mesecih pripetili 2 težji nezgodi pri obrezovanju vijakov.

Nakup Hafnerjevih parcel (5 gozdov, 2 shrambi, 1 kovačnica) od Hranilnice in posojilnice v Kropi so potrdili. Denar za to je dobila zadruga pri prodaji 2 hiš v Kropi (64 in 65).

S 16. januarjem je bil vzpostavljen Zdravstveni svet v zadrugi.

Kovinarska strokovna šola je začela s poukom v I. letniku šele 22. januarja. Učencev je 25.

Januarja je bilo predavanje o napadih iz zraka.

67 članom je zvišan odbitek za deleže za 1—6%.

Marec 1940.

Po pooblastilu skupščine in na nasvet Zadrugne zveze (zaradi davčne ugodnosti) preimenuje načelstvo Podporni sklad v znesku 378.778'34 din v Pokojninski sklad, ki je rezerva zadruge in nedeljiv. Iz njegovih obresti (sedaj 16'5% na leto) dobivajo upokojeni člani rento.

Socialni prispevek (2% odbitek od plač) se uporablja za otroške doklade in podpore upokojencem. Zadruga prispeva najmanj enak del.

Pregled kartoteke otroških doklad kaže, da je bilo v letih 1925 do 1934 rojenih združnim sodelavcem 39 dečkov in 42 deklic. Dečki bodo komaj izpolnili naravne vrzeli v vrstah sodelavcev.

1. maja (45 letnica) naj bo služba božja pri Kapelici in v Kamni gorici in 3 dni plačane dopusta vsem.

April 1940.

Poskušajo mrzlo stiskanje malih kladvic.

Po novi pogodbi KDE bo dobila zadruga na popustu pri računih za tok za leto 1937, 38 in 39 okrog 14.000 din.

Postaja v Podnartu dobi po prizadevanju zadruga poštni telefon.

Plamen pristopi k Hranilnici in posojilnici v Kropi zaradi njene naložbe, ki bo odslej posojilo v tekočem računu.

Načrt menjalne pogodbe s kapeliško cerkvijo — gozdi za „Polje“ se sprejme.

Od 15. do 20. aprila je bil na prizadevanje zadruga vzgojni teden v Kropi, ki ga je priredilo Pedagoško društvo v Ljubljani; predavali so dr. Logar, dr. Vlado Schmidt, prof. Kobilica, učitelj Zor, prof. Čopič in dr. Gogala.

Zadnje dni je bilo vpoklicanih več sodelavcev; novinci odrinejo majnika.

V drugi polovici aprila je stekla v Srednjem mlinu turbina z 10 ks, zgrajena 1920, ki je počivala od 1928. Proizvaja električni tok in ga oddaja v omrežje KDE, kadar ga zadruga črpa v tolikšni ali večji količini. Vdelan je ing. Kunaverjev avtomatični regulator, ki izklopi turbino, kadar bi bile motnje.

Doslej je delal le en električni trafo (transformator) za segrevanje rezancev. Zdaj pride v pogon drugi, kasneje še trije; precej nagaja nestalna in smetna voda. Pri forsiranih poskusih so dohnali na prvem trafo v 8 urah storitev 3000, celo 3500 kosov 3 kg planinčarjev.

Maj 1940.

Zadruge nabavi 1 Demag-dvigalo in 1 parni kotel za nizek tlak za lužilnico.

Prosvetnemu društvu v Kamni gorici odstopi zadruga najemnim potom za 5 let svet ob vodotoku pri društvenem domu.

1. maja je zadruga morala dati 4 konje od 5 v vojno službo.

Uslužbenci, ki ne bodo vpoklicani, naj se izučijo za več del, enako ženske.

Še veljavni delovni red iz leta 1923 bo treba predelati in na novo objaviti; ta ali oni niti ne ve, da mora ob izstopu držati odpovedni rok.

Bilo jih je par, ki so ta čas odšli drugam delat, na primer h KID tako da se je zadruga obrnila na KID, naj ne sprejema naših ljudi, če, se ne izkažejo, da so v redu odpuščeni.

Izšla je naredba o zatemnitvi.

OUZD prispeva zadruga za 4. ordinacijo v mesecu po 30 din k najemščini prostorov v Kropi in Kamni gorici.

Sklic izredne skupščine, da vodstvo obrazloži članom položaj zadruge.

Junij 1940.

Komisija okrajnega glavarstva je predpisala zadruzi 1. junija kot zaklonišče 60 metrov pokritega rova in ureditev kleti pod upravno pisarno.

Pri KID išče zadruga delo za orodjarno, izkazalo pa se je, da še ni dobro urejena.

Češki planinčarji so v Avstriji 6—15% cenejši kot zadrružni, dobiti pa jih je mogoče le na nakaznice za železo, ker je Protektorat v istem gospodarstvu z Reichom; zadrružni se prosto dobe, zato jih vse želi imeti.

Julij 1940.

TPD kupuje kladivca za svoje premogovnike pri Lazarju, ki jih dobavlja po 7'80, dočim je zadrružna cena 9'48 din.

Učni uspeh I. razreda strokovne šole ni zadovoljiv; leto je bilo prekratko, precejšen % manj nadarjenih fantov je vmes, fantje niso bili pridni. Izdelali niso 3, eden ima 2 popravna izpita, 5 je prav dobrih, 11 dobrih, 5 zadostnih.

Načeloma se sklene, zgraditi severni trakt novega gradbenega načrta; načrte naj izdelata arhitekt France Tomažič.

Nova ročna žebeljarna, ki jo zahteva banska uprava, pride v to poslopje, zgoraj bo strokovna šola z učno delavnico, v vzhodnem krilu upravna in obratna pisarna ter vhod v tovarno. Za zgradnjo nove kovačnice v Kamni gorici prosi zadruga 1 leto odloga.

Avgust 1940.

Dotlej je plačala zadruga vpoklicanim obveznikom okroglo 44.000 din; tridnevni plačani dopust je veljal 25.000 din. Poprečni odbitek za deleže in deležno štednjo znaša sedaj 10'8% od bruto zaslужka.

Varlu Francetu Pint. v Kamni gorici se proda 40 m² sveta za 370 din.

Na sportnem festivalu KID 18 avgusta so priborili Plamenovi fantje v odbojki pokal KID.

Dva ključavničarja - absolventa zadrružne strokovne šole dobita vsak po 10×600 din učne podpore za obisk I. letnika mojstrske šole na Srednji tehnični šoli v Ljubljani.

September 1940.

1. septembra jutraj ob pol 2. uri so zgorele lesene shrambe Zgornje fužine v „Kotlu“ za „kaberneli“, s 30.000 kg oglja po 1'10 din, od

katerega je bilo s požrtvovalnim delom gasilcev in zadruganov rešenega okrog 20.000 kg, vrednega še 40 par kg. Zavarovalnine je dobila zadruga 5.000 din za poslopje, 3.182 din pa za oglje (ni bila zavarovana taka količina in po taki ceni). Orožniška preiskava ni dognala ničesar; prevladuje sum, da je bil ogenj podtaknjen.

Znova se preuredi požarno zavarovanje.

Stavbenik Nanut iz Kranja je popravil rake ob jezu „na placu“ do „bajerja“, ker so povsod puščale.

Tudi to leto je zadruga razstavila na velesejmu v Ljubljani; letos vse izdelke, lani samo uko.

Občinski vodovod grade.

17. septembra je obiskala zadrugo manjša skupina bolgarskih in srbskih zadružnikov, ki so se živo zanimali za njeno delo; med njimi je bil minister n. r. Voja Gjorgjević in glavni tajnik Glavne zadružne zveze v Belgradu dr. Davidović. — Ta je zapisal v knjigi: Ideološke osnove našega zadružništva (izdaja Ekonomsko-finasijiskog života, Beograd 1940) pod poglavjem Otsustvo proletarskog uticaja (Odsotnost proletarskega vpliva) stran 23 sledeče (v slovenskem prevodu): Pri nas, kot v drugih državah, je delavsko proizvodilno zadružništvo zelo slabo razvito. V kolikor tudi obstojajo zadruge, v katere vstopajo delavci, da bi na temelju zadružnega dela postali sami svoji službodajalci in se umaknili eksploataciji (izrabljanju) kapitalistov, so maloštevilne in ne kažejo posebnega uspeha. Edina izjema je pri nas v tem pogledu kovinarska zadruga „Plamen“ v Kropi (Slovenija), ki ima v svojem članstvu blizu 200 delavcev in deležni kapital okoli 5.000.000 din in sploh predstavlja v tem pogledu redke pojav in redke uspeh na celem svetu.

20. septembra je pregledal šef-zdravnik dr. Drobnič člane OUZD v Kropi. Ugotovitve: jetike ni, pač pa nekaj primerov prestanih pljučnih obolenj. Ozkoprsnosti in rahitičnosti je precej, nekaj je primerov lahkih srčnih napak zaradi revmatizma, angine itd.; par lahkih zastrupljenj z ogljikovim monoksidom (vigenci?); podobnost obrazov kaže na preveliko krvno sorodstvo. Slabega zobovja je veliko. Celotna slika ni slaba. Priporoča nabavo kremenčevih svetilk, zgradbo kopalnice, telovadbo, sport, gibanje na zraku in soncu, zelenjavo.

Sklep, kupiti 3 Fischerjeve stružnice in 1 shaping Wotan na posamični električni pogon, 1 elektrovarilni aparat, 6 elektromotorjev 1—3 ks; par strojev bo orodjarna sama izdelala. Stroji pridejo v orodjarno, ki bo nato svoje stare stroje temeljito popravila za šolsko učno delavnico. Pri prof. Severju Antonu v Ljubljani se poizve, koliko bi veljal model stare Zgornje fužine 1 : 50.

November 1940.

Zid ob vodi v Pungartu je dogradil in stroške po dogovoru 22.000 din zadrugi zaračunal banovinski odsek za hudournike. Hišico za meh so ob tej priliki podrl.

Krajevni činitelji in zadruga so prosili banovino, naj ne ukine III. razreda na kroparski ljudski šoli; kovinarska strokovna šola rabi osnovnošolsko dobro pripravljen naraščaj. Vzrok ukinjenju bi bilo premajhno število otrok. Uspeh je bil ta, da je III. razred ostal.

V novembru je imela zadruga doslej največji mesečni skupiček namreč 1,950.000 din.

December 1940.

V članstvo vstopi 15 sodelavcev.

Iz Švice je došlo poročilo, da proizvajajo sedaj tam planinčarje iz rezancev; pobijajo jih na roko ali s strojem; so slabši kot naši, pa ne cenejši.

Čitalnici v Kropi in Kamni gorici dobila radio-aparate:

Še nekaj statističnih podatkov iz leta 1940:

Proizvodnja kladvic v Kamni gorici je bila 93.030 kg.

Železa je porabila zadruga .	1.013 ton	za	4,866.000 din
kuriva	443	„ „	410.031 „
lesa za zaboje	282 m ³	„	93.060 „
drv za kurjenje žarilnih kotlov in prostorov	570	„ „	42.443 „
klaje za 5 konj	22.303 kg	„	36.677 „
orodnega jekla	3.562	„ „	129.521 „
mazil	3.511	„ „	40.360 „
papirnate embalaže	10.814	„ „	81.710 „
raznega materijala		„	184.770 „

Poprečna prodajna cena za 1 kg izdelkov je bila v din:

julija 1938	decembra 1938	junija 1939	januarja 1940	junija 1940
10'26	10'26	10'54	10'82	12'67
decembra 1940	junija 1941	decembra 1941	januarja-maja 1942	
14'70	21'76	21'—	med 24'— in 33'80	

Skupiček je bil to leto v zadružni zgodovini najvišji, namreč 13,010.000 din, poprečna prodajna cena 14'70 din. Mezd, všteti draginjsko doklado in nabavni prispevek, je izplačala zadruga 3.434.000 din; poprečno število sodelavcev je bilo z vajenci vred 225; na osebo in leto je bila mezda 15.262 din, na osebo in mesec pa 1.272 din; brez draginjske doklade je bilo mezd z nabavnim prispevkom za 2,700.000 din, na leto in osebo 12.000 din, na mesec in osebo 1.000 din.

Sledeča tabela pove, kako se je dvigal poprečni zaslužek:

a) brez draginjske doklade, toda z nabavnim prispevkom;

b) z nabavnim prispevkom in z draginjsko doklado 10, pozneje 20, nato 40%.

Poslovno leto	Skupna mezda		Popr. šte. usluž.	Poprečna mezda			
	a)	b)		l. a)	l. b)	m. a)	m. b)
1935/36	1,380.000	—	163	8.466	—	705	—
1936/37	1,580.000	—	165	9.575	—	798	—
1937/38	2,038.000	—	198	10.293	—	858	—
1938/39	2,395.000	2,420.000	213	11.294	11.361	941	953
preračunano na 12 mesecev							
1940	2,700.000	3,434.000	225	12.000	15.262	1.000	1.272

Otroška doklada ni vračunana. l. = letna, m. = mesečna.

Prostovoljne socialne dajatve zadruga so bile od leta do leta višje. Leta 1940 je prispevala zadruga preko zakonite dolžnosti:

Otroške doklade	141.350 din
podpore upokojencem	56.272 „
popust pri ceni moke	7.400 „
3 dnevni dopust ročnih delavcev	28.500 „
plače vpoklicanih	50.800 „
učne podpore mesečno okrog	3.000 „

Poleg tega je plačevala zadruga celotni prispevek za pokojninsko zavarovanje. Vse prostovoljne socialne dajatve so bile leta 1940 okroglo pol milijona dinarjev.

Za leto 1941 je dal upravni odbor 140.000 din za posebne draginjske dodatke k pokojninam po 50 din mesečno in po 2 din mesečno od vsakega leta dela; dodatek k otroški dokladi je bil 50 din za vsakega otroka. Te dodatke je plačala zadruga tudi že decembra 1940.

V tesnem sodelovanju s stavbno zadrugo „Domačijo“ in s finančno ter moralno pomočjo le-tej je bilo v začetku leta 1941 pripravljenih v Kropi okrog 40 stavbnih parcel za člane obeh zadrug, ki so bili razen enega vsi sodelavci Plamena.

Število članov je zrastle na 204 z vpisano deležno glavnico 5,175.000 din. Vplačani deleži so prekoračili težko pričakovano mejo 2 milijonov prej, kot je predvideval načrt.

Sej načelstva je bilo 27, nadzorstva 5, skupne nobene. Občna zborsta bila dva: redni 2. marca 1940; od 193 članov se ga je udeležilo 108; izredni je bil 8. junija 1940, na katerega je prišlo 63 članov.

Na občnem zboru 2. marca 1940 so čuli člani opis zaželenega obsega zadružnega podjetja po 15 ali 20 letih. Takrat naj bi imela zadruga obrat s 500 ali 600 sodelavci. Pri takem številu bi mogla izvesti razne naprave, ki se splečajo ob večjem številu uslužbencev; higienske, kulturne; mogla bi dobiti zdravnika. Strokovno šolo bi mogla izpopolniti, ker bi bil naraščaj; izven delokroga bi mogla pomagati ljudski šoli do višjih razredov ali celo doseči meščansko šolo za bližnji okoliš. Razne druge ustanove zdravstvenega, prosvetnega, izobraževalnega značaja bi mogle zaživeti. Pomislino na zvezo z železnico. Proizvajalni program bi obsegal tudi izdelke, zahtevajoče visoke, posebne sposobnosti, fino orodje, aparate, stroje. Izboljšani način dela, izvežbane moči, brezhibni izdelki bi do neke mere zagotavljali prvenstvo na trgu, torej razmeroma stalno in zadostno zaposlitev, dobiček podjetja in dober zaslužek sodelavcev. Zadruga bi bila vedno sposobna za nove naloge, zadružniki bi živeli v nekem mirnem, čeravno ne velikem blagostanju in bi z gospodarske in socialne strani ne bilo ovir za njihovo srečo.

Bilanca kaže dvig aktiv za 1 milijon, od tega 800.000 din v naložbah, likvidnost je za istotoliko narastla; izposojila so neznatno manjša. Visoke zaloge in denarna mobilnost kažejo, da bi bila zadruga v naslednjem in sledečih letih mogla vršiti svoj investicijski in odplačilni načrt.

Od nabavnih cen zalog je odpisano 20% za morebitno prehodno zgubo pri padcu cen. Orodje je odpisano popolnoma. Odpisi premičnin in nepremičnin so nadpovprečno krepki.

Penzijski sklad je narasel razen za lanski dobiček še za 117.000 din direktnega pripisa pred zaključkom računov. Nastal je iz lanskega podpornega sklada, ki ga zadruga zaradi davčne prostosti ni mogla obdržati. Je pa penzijski sklad rezerva zadruga. Naloge podpornega sklada po sklepu občnega zbora 2. marca 1940 bo vršila zadruga iz tekočih poslovnih prebitkov.

Gotov. in naložbe	926 (124)	izposojila . . .	4495 (5128)
zaloge	4760 (4323)	upniki	1015 (597)
dolžniki	2273 (2502)	predplač. dolžnik.	9 (81)
predplačila upnik.	214 (10)	prehodni dolgovi	327 (188)
prehodne terjat.	246 (77)	deleži	2113 (1650)
efekti	3 (3)	rezerve	942 (743)
premičnine . . .	510 (794)	čisti dobiček . .	82 (61)
nepremičnine . .	502 (595)		
bilančna vsota .	9485 (8448)		

likv. imetje . 8419 (7036)

dolgovi . . 6346 (5994)

likvidnost . . 2073 (1042)

Na 100 din izposojil pride
68 (46) din lastnega kapitala.

V poročilu za občni zbor 2. marca 1940 je bilo podčrtano še tole:

Svojo socialno in narodno nalogo vrši zadruga s tem,

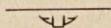
da krepí svoj gospodarski temelj in izpopolnuje svojo produkcijsko sposobnost, kar končno v občo korist privede do boljšega ali cenejšega izdelka,

da denarni in splošni uspeh svojega poslovanja naklanja v celoti onim, ki so ga s svojim delom, s svojim kapitalom omogočili, to je zadržnikom, ki jih dviga iz siromaštva in jih šola za gospodarstvo in za skupnost,

da nesebično daje priliko za delo in zaslužek ter za članstvo vedno večjemu številu potrebnih.

Ne pozabimo pa, da smo tudi narodnemu in državnemu občestvu dolžni naklanjati uspehe svojega dela, preprosto povedano, pošiljati na trg dobro in poceni blago in biti v vsem vzgledno podjetje, vzgledna zadruga.

**POGLED V ŠOLO
TEHNIČNEGA RAZVOJA**

Preizkušeni rek pravi, da je delo najboljša šola. To velja tudi za našo železarsko obrt. Saj že čez 500 let brihta in sili ljudi, da si prizadevajo izboljševati pogoje izdelovanja in iščejo vedno primernejših načinov in sredstev, da svojemu delu zagotovijo uspeh. Zasledovanje cilja, z majhno uporabo materiala in telesnih sil doseči zadovoljiv uspeh, stalno spremlja premišljenega delavca, ki ve, da so delovni pogoji trdi in visokozahtevni in da je zgolj telesna moč človeka majhna v primeri z naravnimi in mehničnimi pripomočki, ki se jih lahko posluži, če je za to sposoben.

Dolga in zanimiva je pot delovnega prizadevanja od začetkov do današnje stopnje. Produktivski postopek prejšnjih časov — od kopanja rude na Jelovici do izdelanega žeblija, je bil po svoji naravi obširnejši kot delo, s katerim se mi danes bavimo. Čeprav je bil način dela preprost in diletantski, je od posameznikov le zahteval dosti truda, znanja in sposobnosti. Mnogo znoja je padlo na to pot. Misel in volja sta delo pričeli in izboljševali; izkoristili vodno silo, postavili plavže, fužine, fužinice in vigence, priučili ljudi, organizirali delo. Tako moremo reči, da je že pred stoletji obstojala gotova stopnja tehnično urejenega in izpeljanega delovnega prizadevanja v železarski obrti Kroke in drugih gorenjskih krajev. Ker so bili časi mirnejši in gospodarsko življenje in trgovina nista bila toliko izpostavljena pretresom, je to delo temeljilo na stanovitnejši osnovi in se ni bilo treba toliko gnati za napredkom. Sposobnejši pa tudi nanj niso pozabili. Saj so znani številni primeri, kako so bolj talentirani delavci razvili svoje sposobnosti in prešli na kvalitetno vrednejša dela. Nastale so poznane obrti: izdelovanje zelo dobrih decimalnih tehtnic pri Pibrovcu (pozneje Franc Ažman), kovaških mehov pri Poljčevih, orglarska obrt Zupanovih, izdelovanje cerkvenih ur in verig bratov Pircev, stara Pirčeva tovarna za žičnike v Lipnici itd.

Bliskoviti razvoj strojev v drugi polovici prejšnjega stoletja je prinesel nove poglede in naloge. Zahteval je velika gmotna sredstva in človeka, ki je delovno snov vsestransko, zlasti teoretično poznal in ji bil kos. Zato je tehnično diletantstvo hitro propadlo. Stari miselnosti in delovnosti priučeni ljudje in gospodarske tvorbe so se v novem položaju težko znašli in so ta preplah občutili kot riba, ki čuti odtok vode in hiti za tokom, da si reši življenje. Vemo, da so tudi pri nas hiteli: napravili so pone-srečeni poizkus s postavitvijo valjalnice v spodnji fužini, iskali zaščito in pomoč pri oblasteh in se nazadnje — po par desetletnem iskanju rešili v živi tok novoustanovljene zadruga.

„Prva zadruga za žebljarsko obrt in druge izdelke iz železa“ je s tem postala dedič dobrih in slabih svojstev, ki jih je večstoletni razvoj dela vtisnil delovni skupnosti kraja. Ta je bila očitna tudi že pred zadrugo; bolj živa in izoblikovana, kot po drugih industrijskih krajih. Ustvarjale so jo svojevrstne socialne razmere, izražala se je v kovaških navadah in krajevnih običajih, v predanosti delu, v vzajemnosti in v ljubezni do domačije. Mlada zadruga je bila res v silnih težavah za poslovna sredstva, imela pa je, kar dostikrat manjka novim, dobro financiranim podjetjem: globoke korenine v delovni tradiciji in ljudi, ki so to znali rešiti, izkoristiti za nove naloge in prenesti v nov čas.

V nazivu podjetja je bil določen njegov produkcijski program, ki je pričenal tam, kjer je dotedanja delavnost naletela na težave in v njih obtičala; obenem pa je naziv kazal na bodoči razvoj. Ta je prinesel prelom s preteklostjo in v petdesetih letih združnega delovanja postopoma likvidiral vse, kar ni bilo več sposobno vzdržati v novem času. Med tem so nove naprave izpodrinile stare, izvršilo se je pomlajenje zastarele miselnosti in delavnosti. Kolikokrat se je v 50 letih obrnil kapital delovnega prizadevanja v zadrugi in šel nova pota!

Glavna črta proizvodnje, ki je usmerjala tehnični razvoj in poslovanje zadruge, je bila sledeča:

Ročno delo:

a) kovani žebli, ki so jih izdelovali še pred ustanovitvijo zadruge ali pa so jih privzeli v njen program. Sem spadajo žebli za podkovanje čevljev in živine, za gradnje, za železnice, kljuge in drugi žebli podobni izdelki kot gradbeni elementi stavb, strojev in delovnih pripomočkov. Tudi zakovice so kovali v zadrugi

b) ročno v ognju varjene verige

c) umetno kovaštvo.

Strojno delo:

a) toplo strojno kovani žebli za gradnje

b) toplo prešani žebli za tračnice — kladevca

c) mrzlo strojno kovani žebli za gradnje

d) mrzlo strojno kovani žebli za čevlje

e) vijaki

f) razni drugi izdelki.

Obratovanje zadruge se je pričelo po vigencih, torej samo z ročnim delom. Kronika pove, da je te stare delavnice in dele delavnic nakupoval pripravljalni odbor od različnih lastnikov in da so jih dali za gotov denar ali na račun deležev člani ustanovitelji.

Vigenc, ki je nejeverno ovohaval vsako novotarijo, predno jo je sprejel, in je skozi stoletja ostal sebi zvest, konservativen, domišljav in sam svoj: črna, zveržena delavnica, s kolesom ob vodi, samopihom in mehovi, samoupravna galeja kovačev, ki so ob ješah grela železo v skupnem ognju in tudi življenje podrejali kolektivnim vplivom, je postal zibel nove delavnosti.

Ob ustanovitvi zadruge so stali in obratovali še skoro vsi vigenci. Po opisu Val. Žmitka v Zadrugarju (1940) jih je bilo 18 s 57 ješami. Delovni red vigenca ni bil zapisan, obstojale pa so neke nepisane postave. Delovni čas so odredjale potrebe. Kovači so pričenjali že ob štirih zjutraj in kovali do 6. ali 7. ure zvečer. Premoroma zjutraj in opoldne so rekli „med jedjo“. Vigenc v delovnem zagonu je delal vtis delovne tekme. Delo je bilo skozi in skozi akordirano. Železo in pozneje tudi oglje je dajal podjetnik kovaču na obračun. Ta navada, ki je silila ljudi k varčnemu trošenju materiala, se je ohranila v zadrugi do današnjega dne. V tekmujočem ritmu neurejenih glasov se je prepirljivo oglašala skrb za življenje, vtis, da se mudi. Temni prostor so križali žareči loki razbeljenih cajnov, pot iz ognja na nakovala in nazaj. Na panjovih so kovala sključena telesa žebjarjev, vsak z drugačno tehniko, s prilaščenimi udarci in gibi. Prirojena sposobnost je zmanjševala trud, odločevala uspeh. Delo v vigenjih je ostalo v zadrugi še dolgo časa na isti tehnični stopnji kot pred sto leti.

Vsled pomanjkanja sredstev, nezadostnega števila strokovnih moči in splošnih začetniških težav je bil zadrugi otežkočen nagel prehod na drugo delo, zlasti v večjem obsegu. Zato je težo prometa še celo desetletje in več nosilo žebjarstvo v vigenjih. Vseh ročno kovanih žebeljev tudi stroj ni mogel na mah zadušiti in se je žebjarija uporno držala. Ko je dobila zadruga veljavo na trgu, ni bilo velikih težav za zaposlitev. Kar pa je v začetku mogla storiti, so bili organizacijski ukrepi v svrhu izboljšanja kvalitete: vpeljava reda v delavnicah, nadzorstvo nad izdelavo blaga. Nekoliko pozneje je bil glavni izdelek moških kovačev, žebelj za železniške tračnice, ki so mu dali domače ime: kladuc, to je kladevce. Izdelovanje teh žebeljev zlasti večjih mer, je bilo naporno delo, ki je kovačem pilo kri. V Kamni gorici so bila kladevca skoraj edini izdelek moških žebjarjev. Kladevca so bila hrbtenica zadrugne konkurence in so to do danes ostala. Ročna izdelava manjših dimenzij je namreč bila tako poceni, da ji stroj vsaj v bivši Avstroogrski in Jugoslaviji ni mogel blizu. Večkratni poizkusi izboljšanja in pocenitve izdelovanja, ki jih je zadruga podvzela, niso ne preje ne pozneje prinesli odločilnih uspehov. Med zalogo starega orodja so sledovi, kako so že kmalu po postavitvi prvih strojev to poskušali. Poizkusi so bili tudi v novejšem času. Nekaj začasnih uspehov so dosegli, ko je tovarna v Kropi pričela rezati pločevino v drobne koničaste kose, ki so jih kovači toplo pobili in ošilili. V vigenjih v Kropi se je ta način izdelovanja obdržal do prve svetovne vojne, ko so tu kladevca polagoma

nehali delati. V Kamni gorici pa so jih pričeli potem delati iz štirioglatega toplo valjanega železa, zrezanega na primerno dolge kose za po en žebelj. V Kamni gorici je zadruga to delo, večkrat z lastnimi žrtvami držala, da je mogla zaposliti stare, za drugačno delo že ne več sposobne člane.

Že pred prvo svetovno vojno je bilo jasno, da bo ročno kovanje žebeljev polagoma izginilo. Zunanji vplivi, ki so silili k modernizaciji obratovanja, pa tudi volja zadruga, ki je hotela ljudem delo olajšati, je to starodavno vejo sušilo. Hitro, druga za drugo so odmirale razne vrste žebeljev, kakor so tudi izumirali žebelarji. Tako je danes mlajšemu rodu skoraj nepoznano delovno polje prve zadruga.

Proces propadanja žebelarstva bi bil popoln, če se med prvo svetovno vojno ne bi bil v tolikšni meri uveljavil izdelek, ki je bil poznan že od preje, žebelj za gorske čevlje, planinčar. Preje so ga delale le nekatere ženske, enokrillnega in dvokrillnega. Dasi je od njegovega postanka preteklo že več desetletij in so med tem uvedli v Švici, Nemčiji in Avstriji nekatera nadomestila, je vendar do danes obdržal sloves najboljšega rekli bi ljudskega podkovskega žeblja za gorsko obutev. Izdeluje se v raznih težah s tremi ali štirimi oblikami glav in z dolgim ali kratkim stebлом. Fine oblike in zahtevne izdelke so priznanje občutljivi in vsestransko zmogni in uporabni kovaški roki, ki je stroj do danes ni dosegel, kaj še prekosil. Ker je bila v letih 1914 do 1918 velika vojaška potreba tega izdelka, so se tega dela oprijeli tudi moški delavci, ki do takrat niso kovali malih žebeljev, drobnine. V Kamni gorici pa so začeli moški kovati te žeblje šele po veliki krizi leta 1932. Ker je obrat v vojni stal pod vojaškim nadzorstvom, je bila skrb za primerno kvaliteto še bolj potrebna. Za izdelovanje kovaškega orodja je bil postavljen mojster, ki je sicer delal še po starih kovaških pravilih, vendar pa se je že tudi posluževal strojev. Orodje je bilo delano po enotnejših merah. Oblike žebeljev niso bile tako dokončno ugotovljene in izpeljane kot danes, dasi je delo že precej napredovalo. Kovači, ki so šli delat v Feldbach, so se prepričali, da znajo tudi drugod to delati in so naleteli na zelo dobre mojstre, ki so tudi glede orodja imeli večjo prakso.

S spremembo državnih meja koncem zadnje svetovne vojne so izpadle na trgu bivše avstroogrske dežele, ki so bile glavni potrošnik za to blago. Prišel je zastoj, ki ga je še povečavalo nepoznanje drugih vzrokov nazadovanja. Stanje se je iz leta v leto slabšalo in je bil tudi ta izdelek že čisto na koncu. Ko je skrb za zaposlitev številne zadruga družine v letih splošne in posebej zadruga krize razkopala zabrisane sledi, se je pričelo obsežno tehnično delo za poživitev proizvodnje planinčarjev, ki pa je vsled sedanjih vojnih dogodkov prekinjeno. Sedaj je bilo ročno delo deležno vsestranske pomoči tehničnih pripomočkov. Za to delo je bilo treba predvsem vzbuditi razumevanje delavcev. Z vzajemnim sodelovanjem so se dosegli lepi uspehi, katerih korist je, da ima ob zadruga petdesetletnici še vedno okoli 100 žebelarjev delo v ročnih delavnicah.

Najnovejši način izdelovanja planinčarjev pa ni nič več vigenški. Nič več ni treba v mrzlih zimskih jutrih obsekovati zamrznjenega kolesa, sekati cajnov in jih ravnati, skrbeti za kurivo. Predpisano vsebino in težo izdelka nam je že točno odmeril stroj. In uslužna roka nam je pripravila polizdelek k nakovalu. Po žlebu padajo svetli rezanci, beli premog jih ogreva brez vročine, dima, smradu in prahu.

Tako bi te, dragi vigenc, za petdesetletnico zadruga radi likvidirali in ti vzeli zadnjo veljavo. Dasi te ni škoda, se te vendar hvaležno spominjamo. Dolgi, težki 500 let ali več je premagalo tvoje delo. Družil si rodove v skupni in enaki usodi, za delo in ljubezen. In ko si se postal, je iz tvoje dediščine zrastlo novo življenje.

Pomembno poglavje v razvoju ročnega dela je bilo izdelovanje verig. To obrt je vodil že pred ustanovitvijo zadruga poznejši zadrudni mojster Val. Šolar samostojno v lastni delavnici. Izučitev v tej stroki je zahtevala predpisano učno dobo za vajence in se je v njej izučilo precejšnje število takrat doraščajoče mladine. Po vstopu Val. Šolarja v zadrugo je lastno verigarstvo obrt nadaljeval njegov brat Gregor do svoje smrti leta 1902.

Pozneje je Gregorjevo delavnico kupila zadruga in obnovila v njej verigarstvo. Prenovila je delavnico, ki je dobila in obdržala ime „kovačnica“. V njej je bilo nekako osem ognjišč za varjenje verig. Opremljena je bila s samostojnim vodnim pogonom za ventilator in par manjših strojev. Nič več vigenškega mehu! Preprosti stroji za navijanje žice, rezanje in krivljenje verižnih členov pa so obratovali v tovarni. Priprave za brušnje in preizkušanje verig so bile instalirane v Srednjem mlinu. Vsled te raztresenosti obrata se je vršil med delavnicami stalen promet materijala itd., ki so ga opravljali samotež vajenci, kar je bilo zelo neugodno.

Verigarna je zaposlovala kakih 12 delavcev in je imela svojega mojstra. Bila je prvi zadrudni oddelek, ki je imel vajence. Verigarji so bili takrat strokovno najnaprednejša veja kovaštva. Imeti so morali izkušnje v poznanju materijala in obvladati kovaško in varilsko prakso. Delo se je cepilo v več raznih vrst izdelkov, polizdelkov in pritikin z različnimi tehničnimi zahtevami in je vsebinsko daleč presevalo žebeljarstvo.

Prva svetovna vojna je verigarstvo ustavila, iz „kovačnice“ so pridili vigenc. Del verigarjev je odšel k vojakom, nekateri v Feldbach žeblje kovat, nekaj pa jih je doma začelo kovati planinčarje. Po vojni so verigarstvo spet oživili in začeli verige delati celo v vigencu. Na placu. Poskušali so tudi delati kalibrirane verige. Vsi predvojni verigarji pa se niso več zbrali.

Nesoglasja med zadrudnim vodstvom in verigarji, ki niso bila samo strokovnega značaja, nezadostno poznanje delovnega polja in pojav tovarne za verige v Lescah, ki je pričela delati z modernimi napravami, je vredne sadove večdesetletnega dela raztreslo kot pleve.

Glavna, zadruzi ob ustanovitvi izročena naloga je bila, propadajočo železarsko obrt Kroke ohraniti, s tem da se prilagodi novim zahtevam tehničnega napredka. Lepa misel je vzbudila upe in obetala korist, zato je bila sprejeta. Oprijeli so se je predvsem ljudje, ki so bili sposobni in naprednejših nazorov. Zato vidimo med ustanovitelji može, ki eksistenčno niso bili odvisni od zadruga. Tudi so že kmalu po ustanovitvi pričeli misliti na obratovanje s stroji.

Poizkus izdelovanja vojaških postelj je bil prvi večji korak v novo smer. Sicer so tudi ta naročila večjidel še delali na roko, vendar je bilo to delo tehnično druge narave. Pri nekaterih delih so si pomagali s ročno prešo. Izkušnje so svarile pred pre nagljenostjo. Spomin na izdelovanje „kavalet“ se je ohranil celo četrstoletje kot spomin na podjetje, ki se ni posrečilo, in na otroško dobo zadruga.

Spoznanje, da je treba pričeti delati s stroji, je sililo k podjetnosti. Leta 1897, dve leti po pričetku zadruga, je ustavila svoje delo spodnja fužina. Zadrugi se je posrečilo, da jo je v naslednjih letih kupila in se s tem nad vse važnim korakom vsedla na kraj stoletnega fužinarstva.

Fužinske naprave so bile zastarele in takorekoč neuporabne. Spodnjo fužino sta tvorili v glavnem dve leseni stavbi. Prva je stala na prostoru, kjer je danes orodna kovačnica, druga v oddelku za toplo prešanje matic. Ob severni strani tega oddelka je bila turbina, pogreznjena pod sedanjo ravnino, njeno kolo je teklo vodoravno. Med obema fužinskima stavbama je bil jarek; preko katerega sta bili zvezani po lesenem mostu. Dotok vode iz bajerja na turbino je bil speljan po lesenih žlebovih, preko ceste in nad današnjo orodjarno v strmeh padcu na turbino ter od tu dalje čez potok na vigence „pred Tinetom“. Ti vigenci in oni „na Mlečju“ so bili odvisni od te odpadne vode iz fužine. Do sedanje obratne pisarne je segalo Jarmovo polje. Od te pisarne proti severu pridobljeni svet je nasut in izravnán polagoma, tekom razvoja.

Odločitev za izdelovanje kladevc s stroji je bila pametna. Izdelek je bil poznan iz vigencev in potrošnja velika, rastoča. Prehod na strojno delo ni bila pretežka naloga za začetek, ker so še vedno ostale lastnosti kovaškega dela. Ker je država rabila znatne količine, je oblast toliko bolj mogla kazati razumevanje in nuditi podporo. Vigencem je bilo odvzeto najtežje delo. Korak je bil torej dobro zavarovan in je obenem, kar je bilo takrat zelo važno, krepko udaril po domači konkurenci.

Skupina prvih strojev: škarje za rezanje železa (manjše škarje za rezanje za kovače so postavili že prej pri omenjeni turbini), vijačna stiskalnica, ekscentrična stiskalnica, kladivo in stružnica, je prišla v Kropo leta 1901. Postavili so jih v novo zgrajeni oddelek, kjer je danes orodna kovačnica in je to najstarejši del zadruga tovarne.

Oddelek, ki je dobil ime „pri prešah“, je začel obratovati leta 1902. Pričetek so proslavili, nad vhom v „fabriko“ je bil napis: „Stroji novi se vrte, naporno delo olajše“. Tehnična vpeljava je bila težka in počasna.

Pričel se je uveljavljati izrek: „Mašina ima človeka za norca“, dolga pot izkušenj, ko je ročni delavec moral pričeti delati bolj z glavo. Tehnično vodstvo tovarne je prevzel mojster Valentin Šolar, ki je bil izboren kovški praktik in ključavničar in je na tem mestu ostal do leta 1920. Za delo v tovarni so nastavili mlajše moči, od katerih so nekateri doživeli ves razvoj tovarne do danes. Za izdelovanje orodja in razna ključavničarska dela pa so zaposlili ključavničarje domačine, ki so se izučili drugod. Tudi med njimi so bile prvorstne moči.

Vsled neizkušenosti in pomanjkljivih priprav ni bilo lahko izdelovati dobro orodje, ne glede na to, da se ga je tudi več porabilo vsled slabe kakovosti jekla in nepravilnega ravnanja. Iste začetniške težave so prevladovali tudi pri raznih popravilih. V začetku pridobljena praksa in način izdelovanja pa se v glavnem ni dosti izboljšala do takrat, ko je prehod na prešanje vijakov prinesel nove tehnične izkušnje in pridobitve.

Tovarniški sistem dela je nujno povečal zahteve reda in organizacije. Uveden je bil enotni delovni čas in sicer od 6. ure zjutraj do 6. ure zvečer. Druga izmena je delala nočnih dvanajst ur. Premor je bil opoldne in o polnoči po eno uro. Prva izmena je bil obenem delovni čas za dnevno izmeno. Ta je ostal v veljavi do uzakonitve osemurnega delavnika po prejšnji svetovni vojni.

S tem je bil storjen pričetek zadrúžne tovarne. Do leta 1914 so bila kladevca njen glavni izdelek, enako pa manjše dimenzije tega blaga v vigencih. Ko so pri prešanju večjih dimenzij dosegli rednejši tempo, so šla prizadevanja v smeri pocenitve in izboljšanja malih, kar so dosegli s tem, da so pričeli pločevino rezati na kosce, ki so jih žebjarji prekovali v izdelek. V ta namen pa so morali nabaviti več strojev, škarje za pločevino in ekscentrične stiskalnice, ki so še tudi pozneje, ko so rezanje za kladevca opustili, služili za druge izdelke ter ostali v obratu do danes.

Poleg prešanja žeblicev za tračnice je zadruga v tovarni nadaljevala tudi s toplim vlečenjem velikih stavbnih žeblicev, ladjevcev, katere so izdelovali še v fužini pod starim kladivom. Njegova posebnost je bila v tem, da pokreta ni bilo mogoče regulirati in je padalo v enakomernih udarcih od pričetka dela do konca. Zato je beljavec moral imeti vedno pravi čas pripravljeno belo železo, da kladivo ni tolklo po praznem. To kladivo je obratovalo do leta 1914, med tem ko so že preje nabavili več vzmetnih kladiv, pod katerimi so vlekli ladjevce. Podobna kladiva, kot ono v fužini, so bila tudi v fužinicah. Pod njimi so tudi še prva leta tega stoletja vlekli velike žeblice ali pa izdelovali poljsko in stavbeno orodje. Vendar zadruga v teh fužinicah ni delala. Pod vzmetnimi kladivi potegnjene žeblice sta pobijala na roko po dva delavca pri vsakem stroju, takoj ko jih je iztegovalec odsekal. Tako so delali še med prvo svetovno vojno, dasi so preje postavili padalna kladiva za pobijanje ladjevcev. Toda ta so se uveljavila zelo počasi in so jih spočetka spuščali z roko.

Delovni utrip tovarne je bil vedno močnejši in prepričevalnejši, kar je krepilo podjetnost vodstva. Že čez nekaj let se je pokazala potreba povečati prostore in bolj ekonomično izrabiati vodno silo. Zato so leta 1908 izvršili velike prezidave. Pódrli so štaro fužinsko zgradbo, kjer je bila nekdanj valjavnica, ob potoku zgradili škarpo in sezidali veliko tovarniško poslopje od ceste pod Petrovim vrtom proti zahodu do potoka in prostor za novo turbino. Zastarele vodne naprave fužine so odstranili, popravili vodni nabiralnik „spodnji bajer“ iz leta 1558 in postavili novo turbino za 39 ks z regulatorjem. Ta regulator pa je nagajal in požiral veliko sile, zato so ga po nekaj letih odstranili. Oddelki so bili opremljeni z novimi transmisijami, prenos sile v novi veliki oddelek sta opravljali zobati kolesi, postavljeni pravokotno, kar je bilo zelo neugodno.

Pridobljeni so bili prostori za nadaljni razvoj. Turbinski prostor so porabili za orodjarno in orodno kovačnico. V velikem oddelku na prostoru prejšnje fužine, ki se ga je zato prijelo ime „fužina“, so na severni strani postavili kladiiva, na nasprotni pa škarje in ekscentrične stiskalnice. Zahodni del tega poslopja je do zgraditve skladišča služil za shrambo blaga. Tu so tudi kladevca žigosali in vlagali v zaboje.

Ta leta se je seznanila Kropa še z dvema pridobitvama tehnike: z elektriko in motorjem. Leta 1906 je dobila tovarna električno razsvetljavo iz Spodnjega mlina, kjer so postavili vodno kolo, leta 1908 pa motor na surovo olje, za 20 ks, ki so mu zgradili prostor ob delavnici iz leta 1901, kjer je sedaj orodjarna. Motor so bržkone nabavili poleg turbine za čas poletne in zimske suše, ko ima potok komaj 200 litrov vode na sekundo.

Tovarna je zaposlovala vedno več delavcev in je ves moški prirastek dobil v njej delo. Mladi rod je doraščal pod vtisom novih razmer, popolnoma različnih od onih pred desetletjem. Imel je pred seboj veselo luč: vero v bodočnost zadruga. Že dotedanje, še bolj pa bodoče naloge so klicale po večji strokovni izvežbanosti združnih delavcev. Zgolj střežba strojem te ni mogla dati, ker še niso vpeljali v tovarni vajeniških poklicev. Tovarniški ključavničarji so bili izučeni po manjših delavnicah, zato njihova praksa ni bila vzporedna s potrebami tovarniškega obrata. Če bi bili leta 1900 nameravano izdelovanje vijakov uvedli, bi naleteli na velike, nepremagljive težave, ker celotni tehnični aparat za take naloge še ni bil sposoben. Najbrže so to tudi sami uvideli, ker so namero opustili in se po teh letih začeli prizadevati za izučitev lastnega tehniškega naraščaja. Sprejeli so v delo prve ključavničarske vajence in pomagali ustanoviti obrtnonadaljevalno šolo v Kropi. Pogoji za praktično izučitev mladih ključavničarjev v združnem obratu še niso bili ugodni, ker je bil delovni program še precej enostranski in je manjkalo pripomočkov. Vendar je bil začetek storjen.

Obrtnonadaljevalna šola je začela s poukom leta 1912 v prostorih ljudske šole. Njeno učno in vzgojno delo, ki je trajalo pod vodstvom sposobnega in vnetega nadučitelja Josipa Pleničarja eno desetletje, je bilo

zelo uspešno, vredno priznanja in za zadrugo izredno važno in koristno. Glavni učni predmeti so bili računstvo, knjigovodstvo, geometrija in risanje. Sposobni šolski predstojnik je bil v stiku z žadruko in je svoje delo usmeril po njenih potrebah, tako da je mladina čutila, da je šola zaradi zadruge in zaradi nje same. Z veseljem, mladim idealizmom in ukaželjno se je je oklenila, hvaležna za prilžnost, da se usposobi za bodoče delo. Uspehi te šole so učinkoviti še danes.

V teh stremljenjih sta leti 1913 in 1914 prinesli nove možnosti. Zadruga je nabavila stroje za izdelovanje mrzlo kovanih žeblicev za gradnje. Spet je bilo treba razširiti tovarniške prostore. Zato so „fužino“, zgrajeno leta 1908, prezidali v dva oddelka in prizidali severni trakt tovarne do današnje lužilnice. V ta namen so podrli vigence na Mlečju in prestavili občinsko pot mimo tovarne čez most na Mlečju. V novo prizidani del sta prišla dva strojna oddelka, lužilnica, brusnice in peč za žarjenje žeblicev. S tem se je program strojne fabrikacije žeblicev izpopolnil, tehnično področje pa je dobilo novo, do takrat nepoznano polje: mrzlo obdelovanje železa. Zahteve po boljšem in vrednejšem delu, po izučenem delavcu so se vsestransko povečale. Novi načini dela, priprava materijala, orodja, ravnanje s stroji, pažnja na izdelek, kontrola mer in tež, vse je zahtevalo večjo vestnost in večjo natančnost kot kovaško delo tovarne. Postal je potreben mikrometer.

Mojster oddelka je postal Gregor Pirc, ki je bil preje na tem mestu v raznih avstrijskih tovarnah. Bil je sposoben predstojnik in si je veliko prizadeval za dobro izučitev naraščaja, za temeljito delo, red in disciplino. Začetno znanje so prinesli delavci, ki jih je zadruga poslala na polletno prakso v tovarno na Češkem, kjer je stroje kupila.

Tehnične potrebe novega dela tovarne so bile bistveno drugačne od starega in so postavile razvojno črto proč od kovaških značilnosti, v nove smeri. Stroji so rabili veliko orodja, ki je po zunanji obliki, še bolj pa na funkcijskih mestih moralo biti zelo točno izdelano. Zato je bila potrebna posebna priučitev za izdelovanje orodja. Počelo se je globlje spoznavanje jekla in raznih načinov kaljenja. Prišla je garnitura strojev za orodjarno in sicer žaga, dva vrtna stroja, strugalni stroj-shaping, stružnica in manjši rezkalni stroj. Vsi so bili v zelo dobrem stanju. Prostor so dobili v novi zgradbi med „fužino“, motorjem in turbinskim poslopjem.

Tako je v jeseni leta 1914 zadruga tovarna dobila enotno urejen in po tehničnih sredstvih sposoben strojno ključavničarski oddelek, ki je postal samostojna delavnica ter je zmozel sam izdelovati vse orodje in izvrševati vsa popravila strojev. Njegova zmožnost je koristno učinkovala v vsem obratu. S tem pa so bile dane možnosti za strokovno izučitev mladih ključavničarjev po potrebah obrata in položeni temelji za poznejši tehnični razvoj in napredek.

Vojna konjunktura v letih 1914 do 1918 je prinesla veliko zaposlitev. Zato so bile vse naprave dobro izkoriščene in so se delavci izvežbali v delu. V teh letih je tovarna spet zaposlila veliko število naraščaja.

Leta 1917 je kupila zadruga novo moderno stiskalnico, ki je bila namenjena za prešanje vijakov. Vijaki naj bi postali program dela po vojni. Zato je niso takoj postavili. Tudi par strojev za žičnike in stroj za vlečenje žice so takrat kupili; z njimi so začeli takoj obratovati. Izdelovanje žičnikov je zadruga pozneje opustila, stroj za vlečenje in pri tem delu pridobljene izkušnje pa so prav prišle pri poznejših potrebah tovarne.

To je približni tehnični razvoj zadruge do konca leta 1918, podan v nekaj bistvenih potezah. Njegov iniciator in voditelj je bil tedanji združni ravnatelj Franjo Šolar, praktični vodja pa združni načelnik in mojster Valentin Šolar. Posledice notranjega preobrata v zadrugi na križišču let 1918 in 1919 niso bile koristne za pravilno in jasno pojmovanje načel discipline, reda in delovnih vrlin, ki so predpogoj urejenega in rentabilnega obratovanja. Vsled premoči demokratičnih in ideoloških teženj je postala zapostavljena skrb delovnemu torišču. Osebnne spremembe v vodstvu zadruge z ozirom na tehnične zahteve niso bile posrečene. Ustavno, izvoljeno vodstvo si je lastilo pravico absolutnega odločanja na tehničnem področju, za kar žal ni bilo sposobno. Zato je pričela pešati iniciativnost v tehničnem napredku. Neorientiranost glede delovnega programa so pospeševale še pojovne spremembe trga.

Tehnične naprave se postarajo in postanejo zelo hitro manj vredne, preje kot se tega zavedo ali to začutijo sodobniki, ki jih upravljajo. Ob njih se postara tudi miselnost in delovno prizadevanje človeka, če nad vsem ne bedi skrb vodstva, ki stalno sledi najnovejšim izkušnjam in pridobitvam. Pregled združnih tehničnih naprav po opisu v Kroniki ob priliki združne 25 letnice, ki je pomenila praznik celokupne njene sposobnosti, nam danes jasno pokaže, da so bile v precejšnji meri že preživete in nezadostne glede na bodoče naloge. To so dokazali poslovni neuspehi naslednjih let. Tako je bila zadruga ob 25 letnici tudi na prelomnici tehničnega razvoja, ker njene naprave niso bile več sposobne nuditi zadostno, redno in rentabilno zaposlitev. Poiskati je bilo treba nov proizvodni program.

S skrbjo so proučevali razne možnosti, do večjih odločitev pa niso prišli, ker je manjkalo strokovnih izkušenj. Posrečen je bil nakup strojev za čevljarke žeblice, pri katerih je bilo zaposlenih le malo ljudi.

Bolj kot kdaj koli je zadruga takrat rabila vodstvo, ki bi jasno spoznalo položaj, proučilo možnosti in izvedlo hitre odločitve. Počasno vpeljevanje vijakov z neprimernimi pripomočki in diletantskimi metodami dela, ki je trajalo več let, ni moglo pravočasno zaustaviti njenega nazadovanja.

in ga je pravzaprav še pospeševalo. V letu 1926 se je končno odločila usoda tega dela, ki je bilo v veliki meri usoda zadruga v pozitivno smer.

Fabrikacija vijakov, ki se je po mnogih iskušnjah in težavah uveljavila, je v drugi dobi združnega obstoja postala hrbtenica njene proizvodnje. Po njej je tehnično delo tovarne doseglo pomlajenje in dospelo doslej najvišje. Celotni združni upravni in tehnični aparat je bil postavljen pred nove naloge. Le malo je ostalo uporabnega od dediščine, treba je bilo, da tovarna v podrobnostih prične graditi z nova. Nabava strojev, preuredba prostorov, organizacija tovarniškega in računskega dela, vse je klicalo po drugačnih sredstvih in načinih. Obsežnost tehničnih problemov se je povečala in še po 15 letih, kljub velikim uspehom in marljivemu delu, ni izčrpana.

Z žrtvami in ob protestu članov, ki so se bali brezposelnosti, so bili postavljeni v obrat prvi stroji za izdelovanje matic leta 1926. Razmeroma hitro in brez pomoči instruktorjev so pričeli redno teči, tako da se je njihova vrednost kmalu pokazala pri produkciji in kvaliteti. Drago in nazadnjaško izdelovanje matic je prenehalo, stroje, ki so doslej to delo opravljali, je bilo mogoče bolje izkoristiti pri izdelovanju vijačnih čepov. Črta tehničnega razvoja se je po dolgem času spet obrnila navzgor. Prvi ukrepi pa so šele prav odkrili problem v celoti in pokazali, da je za kompletno tovarno vijakov treba še velikih investicij. Častne poti nazaj ni bilo več, hočeš nočeš se je vodstvo moralo odločiti zanje. V to so silila tudi velika državna naročila za železnice — drugi tir Novska-Beograd. — S temi naročili bi se združni promet zelo povečal, toda obrat še ni bil sposoben zanje. Zato so leta 1928 kupili in postavili 31 strojev všteti pogonske motorje na električni tok, ki je bil tedaj speljan v vsej tovarni. Pod vodstvom obratovodje ing. Hladnika so se v tovarni izvršile velike prezidave. Prizidan je bil oddelek za prešanje vijačnih čepov in za škarje. Izvršila se je smotrena razporeditev strojev po toku produkcije, delo so razdelili na področja: toplo prešanje vijakov (VP), toplo prešanje matic (MP), mrzlo prešanje matic (MPM), obrezovanje in vrezovanje matic (OM in VM), obrezovanje vijakov (OV) ter vrezovanje vijakov (VV). Ta področja so bila kolikor je bilo mogoče in neobhodno, tudi prostorno ločena ter razporejena po toku dela. Proizvajalna sredstva so se zelo izboljšala in povečala. Izdelovati je bilo mogoče vse dimenzije in vrste toplo prešanih vijakov za gradnjo in železnice, matic in zakovic. Pričeli so tudi delati tirefonde s toplo valjanim lesnim navojem. Vendar aparat strojev še ni bil popoln. Trajalo je nekaj let, da so spoznali, da je vijak izdelek, ki ga je treba pogledati od blizu in da njegova izdelava zahteva natančne in drage priprave. Tako so na pr. nekoliko kasno začeli navoje tudi valjati na mrzel način. Treba je bilo zopet izpopolniti orodjarno, ki je dobila 2 stružnici, shaping, rezkalni stroj in razne druge pripomočke.

Celotna proizvodjalna sposobnost tovarne je bila s tem zelo pojačena, ni pa še bila zadostna. V njenem sestavu je manjkal oddelek za mrzlo prešanje vijakov in zakovic (MPVZ), ki bi tudi pocenil izdelavo in hkrati izboljšal kvaliteto napram toplemu delu. Leta 1931 je zadruga tudi ta cilj dosegla. Kupila je dve mrzli stiskalnici za vijake in dve za zakovice.

V teku 10letnega obratovanja na polju proizvodnje vijakov so se — razumljivo — pokazale razne pomanjkljivosti in nove potrebe. Prve je sproti odstranjevala pridnost in sposobnost obratovodij in odločnih predstojnikov, za zadostitev drugim pa je skrbelo upravno vodstvo zadruge. Nakupila je zadruga še nadaljne stroje novejših sistemov, med njimi tudi nekaj avtomatov.

Razsežnost in vsebino tehničnih zahtev pri izdelovanju vijakov je pred vsem občutila orodjarna, kjer so se kot slaba vest odzivale pomanjkljivosti in motnje v obratu. Delo je nepristransko ugotavljalo napake in neizprosno zahtevalo odpravo. Ker je orodjarna osrednji organ, ki združuje niti proizvodnje, zato njeni vplivi posegajo globoko v delo posameznih oddelkov. Za motnje v delovnem toku je navadno največkrat odgovorna orodjarna.

Uspeh dela zavisi od delovnih sredstev: strojev, orodja, še bolj pa od sposobnosti delavcev, ki se jih poslužujejo. Materialna sredstva je mogoče kupiti, delovna sposobnost človeka pa je vrednota, ki se ne da prenašati, ker je rezultat osebnih talentov, osebnega truda in vzgoje. Pri visokozahtevnem delu se zmožnostne razlike posameznikov šele prav posebno pokažejo. Zato se kaj lahko pripeti, da pri delu nastajajo pogoje, ki v nadaljnjem poteku povzročajo težke motnje in zastoji. Če je kaj takega možno na že uglasenem delovnem tiru, koliko bolj se to pojavlja v začetku, ko se delo vpeljuje! Napredek je počasen in težaven. S potrpežljivo vztrajnostjo in voljo se počasi doseže primerna soglasnost, ko vsak svoje delo spozna in obvlada in ko pozna tudi meje svoje sposobnosti.

Obširen program vrst in mer vijakov, različni načini izdelovanja, neenaki sistemi strojev in motnje, izvirajoče iz navad prejšnjega dela po lastni glavi in bolj po praksi kot po proučevanju, so v začetku povzročale zmedo. Manjkalo je teoretičnega, šolskega znanja o vijaku, njegovih nalogah in svojstvih. Ugotavljati je bilo treba praktičnim potom dimenzije materiala, kar še danes ni končno odločeno. V vsem postopku ključavničarskega dela so morale nastati neke norme kot kompromis med teorijo in prakso. Tu je zelo prav prišlo delovanje ing. Hladnika, ki je pričel s tehnično organizacijo obrata ter se veliko trudil za povzdigo orodjarne tako pri delu kakor s predavanji in tečajem za ključavničarje.

Stare izkušnje pri izdelovanju orodja je bilo treba opustiti in pričeti z novejšimi načini. Vrste jekla po zahtevah orodja so se pomnožile, postopki kaljenja so postajali vedno bolj važni in odločilni. Spoznati je bilo treba ustroj in muhe produkcijskih strojev, pri katerih so se ob večjih

obremenitvah zelo stopnjevali slučajji poškodb. Kdor pozna produkcijsko pot vijaka, ve, da čim bolj gre postopek proti koncu, tem bolj rastejo in se komplicirajo skriti problemi dela. Zopet je njih težišče v orodju, katerega sodobna izdelava pa se že približuje precizijski tehniki, ki pozna popolnejša sredstva kot jih ima naš obrat. Zato tudi naši napor, da bi vse orodje izdelovali sami, doslej niso imeli popolnega uspeha, čeprav je bil napredek zelo znaten.

Ko so bile premagane najtežje ovire pri izdelovanju vijakov, se je našel čas in prilika za iskanje in uvajanje drugih del. Med raznimi izdelki se je zlasti dobro uveljavilo izdelovanje smučarske okove in sportnih predmetov. To delo za zadrugo morda ni bilo zelo dobičkanosno, a dobra prilika za vajo v izdelovanju orodja za pločevinske izdelke, za štancanje.

Ob fabrikaciji vijakov in drugih novih izdelkov se je stopnjeval delovni napredek posameznikov in celega obrata. Višje zahteve dela so zelo dvignile poprečno sposobnost in nakazale razvoj za bodočnost: priprava za fina, precizijska dela. V tej smeri sta zastavila svoje delo obratovodji ing. Kunaver in Lazar. Zadruga je v prvih letih vojne kupila več modernih strojev za opremo mehanične delavnice.

V tem duhu je bila tudi leta 1936 ustanovljena triletna zadržna Kovinarska strokovna nadaljevalna šola, ki jo je zadruga z lastnimi sredstvi opremila in vzdrževala do leta 1942, ko je vsled vojne morala omejiti obrat. Dve skupini učencev sta jo absolvirali, tretja je bila v prvem letniku. Tik pred prekinitvijo je bila dovršena začasna šolska delavnica in opremljena s stroji in pripomočki. Uspeh šole je odlično dokumentirala šolska razstava ob zaključku izpitov leta 1939. Ni dvoma, da bi šola postala najvažnejši instrument zadruge in njen ponos. V njej se je izražala skrb in ljubezen do mladine, ki naj bi, sposobnejša od starega rodu, ki se je moral pred vsem boriti za obstanek zadruge v poporodnih težavah, v bodočnosti zasedla boljše mesto.

To je površen pregled na pot tehničnega razvoja ob 50letnici zadruge. Ob njem so nastale tele misli:

V zadrugi je vtešeno veliko delo, ki ni samo naša last in zasluga. Držijo se ga žulji in znoj prednikov, ki so od dela legli v grob. Hvaležnost do njih naj bo spoštovanje do zadruge.

V zadrugi je skrit velik zaklad. Šola in izkušnje petdesetih delovnih let, pridobljena sposobnost in znanje zadrugarjev. To in tehnične naprave, ki so prigrisodarjeni sad dela, nas postavljajo v socialno najnaprednejšo enoto. Zadruga je naša v njej imamo delo in čast.

Ostanimo zvesti pošteni tradiciji dela. Mislimo in skrbimo za napredek. To nas bo za naprej ohranilo.

ZADRUŽNI ČLANI, SPREJETI DO LETA 1941

Pojasnila: Kljub skrbnemu raziskovanju je mogoče, da je kak član izpuščen ali kak podatek zlasti očetovo (materino) ime in rojstno leto napačno. V sedanjih razmerah tudi ni bilo mogoče dobiti vseh podatkov.

s = izstop vsled smrti

p = " " upokojitve

i = " " izbrisa ali izključitve

o = " " odpovedi

1, 2, 3 pomenijo, da so bili dotični v 1., 2. ali 3. rodu člani.

I M E	Roj. leto	Poklic	Ime očeta (matere)	Bivališče	Član(ica)	
					od	do
Alegro roj. Praprotnik Marija	1912	žebliarica	Andrej	Kropa	1933	1938
Anderle Anton	1860	žebliar	Rok	"	1904	1933
Anderle Franc	1875	"	Franc	"	1904	1917
Anderle Jožef		"	Rok	"	1904	1908
Anderle roj. Fabjan Reza	1852	žebliarica	Ferdinand	"	1904	1915
Anderle Valentin	1886	žebliar	Franc	"	1909	1911
Arh Janez	1920	stroj. ključ.	Valentin	Kamna gorica	1940	
Arh roj. Tomažević Marija	1888	žebliarica	Anton	"	1912	1940
Arh Marija	1922	uradnica	Valentin	"	1940	
Arh Marko	1846	žebliar	Marko	"	1904	1919
Arh Valentin	1881	skladiščnik	Marko	"	1904	
Arnež roj. Pogačnik Helena	1865	žebliarica	Marija	"	1906	1924
Ažman Anton	1875	tesar	Lenart	Kropa	1917	1924
Ažman Blaž	1922	stroj. ključ.	Anton	"	1941	1942
Ažman Čita	1917	uradnica	Ignacij	"	1939	
Ažman France	1849	ključavničar	Anton	"	1895	1924
Ažman Ignacij	1843	mizar	Anton	"	1895	1901
Ažman Ignacij	1888	ključavničar	Andrej	"	1930	
Ažman Ignacij	1911	stroj. ključ.	Ignacij	"	1933	
Ažman roj. Rihtar Iva	1903	uradnica	Valentin	"	1936	

Ažman Janez	1842	župnik	Blaž	Gorje	1896	1903	o
Ažman Justin	1910	uradnik	Ana	Kropa	1936		
Ažman Lenart	1845	tesar	Gregor	"	1895	1923	s 1
Benedičič roj. Kristan Neža	1859	žebliarica	Primož	Kamna gorica	1907	1915	o
Berčič Tomaž	1902	glav. knjigov.	Tomaž	Kropa	1933		
Bevc roj. Poznik Ana	1871	žebliarica		"	1906	1909	o
Bevc Jakob	1900	tov. delavka	Janez	Kamna gorica	1910	1927	p
Bevc Janez	1872	žeblijar	Fortunat	"	1923	1929	o 2
Bevc Janez II		"	"	"	1904	1920	s
Bevc Janez	1876	"	Jakob	"	1910	1915	o
Bevc roj. Brovet Jožefa	1873	žebliarica	Andrej	Kropa	1906	1909	o 1
Bevc Marija I	1861	"		Kamna gorica	1905	1925	s
Bevc Marija II	1862	"	Simon	"	1905	1927	p
Bevc Marija III	1876	"	Fortunat	"	1907	1927	p
Bevc Urh	1856	žeblijar	Janez	"	1908	1911	o
Bevc Urh	1891	"	Urh	"	1904	1909	o
Blaznik roj. Praprotnik Franca	1883	žebliarica	Jakob	"	1911	1918	o 1
Blaznik Ignacij	1880	žeblijar	Jožef	Kropa	1919	1927	i 2
Blaznik Ignacij	1912	stroj. ključ.	Ignacij	"	1908	1930	p
Blaznik roj. Magušar Jera	1851	žebliarica	Janez	"	1904	1928	s 2
Blaznik Jožef	1844	žeblijar	Tomaž	"	1933		3
					1902	1916	s
					1904	1911	s 1

I M E	Roj. leto	Poklic	Ime očeta (matere)	Bivališče	Član(ica)	
					od	do
Blaznik Jožef	1878	žebjar	Jožef	Kropa	1904	1933
Blaznik Jožef	1911	"	Jožef	"	1934	1940
Blaznik roj. Prešeren Marija	1898	žebjarica	Gregor	"	1933	1933
Blaznik roj. Praprotnik Mihaela	1913	tov. delavka	Jernej	"	1913	1919
Blaznik Valentina	1918	"	Ignacij	"	1937	1937
Bohinc roj. Dermota Ana	1866	žebjarica	Jožef	Kamna gorica	1905	1927
Bohinc Jakob	1897	žebjar	Jakob	"	1923	1923
Bohinc (Tinkovc) Janez	1875	"	Andrej	"	1904	1904
Bohinc Janez	1883	sodar	Janez	Kropa	1904	1917
Bohinc roj. Varl Marija	1868	žebjarica	Janez	Kamna gorica	1907	1909
Bohinc roj. Kapus Marija	1902	"	Janez	"	1917	1936
Bohinc Rok	1875	žebjar	Matija	"	1929	1929
Bohinc roj. Trdina Neža	1870	žebjarica	Martin	Kropa	1904	1933
Brce Anton	1913	tov. delavec	Jožef	"	1909	1923
Brce Janko	1917	žebjar	Jožef	"	1939	1939
Brce Jožef	1904	"	Jožef	"	1936	1936
Brce roj. Lazar Katarina	1916	tov. delavka	Matija	"	1937	1937
Brgant Franc	1923	žebjar	Franc	"	1941	1942

o
p
3
s
2
3
p
o
i
p
2
p
i
s
2
s

Brgant Matija	1906	žebjar	Franc	Kropa	1939		2
Brtoncelj Ana	1900	sklad. del.	Anton	"	1937		
Brtoncelj roj. Dolenc Antonija		žebjarica	Janez	"	1912	i	
Brtoncelj Anton	1869	žebjar	Anton	"	1904	s	1
Brtoncelj Apolonija	1923	žebjarica	Gašper	"	1941		
Brtoncelj roj. Petrač Eva	1871	"	Anton	"	1904	o	
Brtoncelj Franc	1903	stroj. ključ.	Anton	"	1929	o	
Brtoncelj Ivan	1916	žebjar	Miha	"	1941		
Brtoncelj Janez	1867	"	Anton	"	1904	s	1
Brtoncelj Joža	1901	umet. kovač	Janez	"	1923		2
Brtoncelj Leopold	1909	žebjar	Gašper	"	1933		
Celjar Joža	1893	uradnik	Jožef	Kamna gorica	1919	i	
Cengle Anton	1923	žebjar	Jožef	"	1940		2
Cengle Franc	1863	"	Lovro	"	1907	s	1
Cengle Ignacij	1897	"	Franc	"	1941		2
Cengle Jožef	1866	"	Jožef	"	1904	s	1
Cengle roj. Gregorč Marija	1869	žebjarica	Tomaž	"	1905	s	
Cerar Janez	1913	žebjar	Jernej	Kropa	1941		
Cerar Josip	1901	"	Andrej	"	1937		
Cerar roj. Škriba Mihaela	1897	žebjarica	Primož	"	1937		2
Čaus Anton	1922	umet. kovač	Friderik	"	1941		2
Čaus Friderik	1898	tov. delavec	Timotej	"	1936		1

I M E	Roj. leto	Poklic	Ime očeta (matere)	Bivališče	Član(ica)	
					od	do
Dakol Karl	1907	tov. mojster	Matija	Kropa	1933	2
Dakol Matija	1876	žagar	Kvirin	"	1924	1
Debeljak Franc	1876	žebjar	Marko	"	1904 1919	i o
Debeljak (Sukovt) Jakob	1870	tov. delavec	Marko	"	1904	s
Debeljak Jakob	1905	"	Jakob	"	1930	s
Debeljak roj. Kordež Marija	1872	žebjarica	Anton	"	1911 1918	i p
Debeljak Stanko	1920	žebjar	Joža	Kamna gorica	1941	
Deželni odbor kranjski					1896	i
Dermota Cita	1918	tov. delavka	Jožef	Kropa	1937	3
Dermota Franc	1877	žebjar	Joža	"	1904	o
Dermota Franc	1900	skladiščnik	Lovrenc	"	1923	2
Dermota Gašper	1917	stroj. ključ.	Jožef	"	1937	3
Dermota Jernej	1907	žebjar	Lovrenc	"	1936	2
Dermota Jožef	1847	"	Luka	"	1904	s
Dermota Jožef	1880	tov. delavec	Joža	"	1904	2
Dermota Leopold	1912	stroj. ključ.	Joža	"	1934	o
Dermota roj. Kordež Liza	1884	žebjarica	Jožef	"	1909	p

Dermota Lovrenc	1870	žebjar	Luka	Kropa	1904 1919	1915 1931	i s	1
Dermota roj. Resman Neža	1874	žebjarica	Valentin	"	1904	1927	p	2
Dermota roj. Praprotnik Reza	1903	"	Franc	"	1936			
Dobre Alojzij	1887	verigar	Jožef	"	1911	1937	s	
Dobre roj. Petrač Jožefa	1886	žebjarica	Jurij	"	1910 1934	1933	o	
Dolenc Gizela	1918	"	Janez	"	1937			2
Dolenc (Prekólov) Janez	1882	tov. delavec	Janez	"	1909	1919	s	1
Erman Jakob	1884	žebjar	Lovro	Kamna gorica	1905	1911	s	
Erman Janez	1864	"	Janez	Kropa	1904	1913	o	
Erman roj. Poznik Jožefa	1883	žebjarica	Andrej	Kamna gorica	1908	1916	s	
Erman Marija	1879	"	Lovro	"	1905	1906	s	
Erman roj. Kvas Neža	1857	"	Franc	Kropa	1905	1915	o	
Eržen Antonija	1907	tov. delavka	Franc	"	1933	1941	s	2
Eržen Avguštin	1915	žebjar	Franc	"	1936			2
Eržen Franc	1874	"	Janez	"	1904 1919	1915 1937	o p	1 1
Eržen Franc	1910	"	Franc	"	1933			2
Eržen roj. Zupan Ivanka	1915	tov. delavka	Janez	"	1936			3
Eržen (Tajč) Jakob	1850	dninar	Mihael	"	1904	1907	o	
Eržen Jakob	1922	žebjar	Jakob	Kamna gorica	1940			
Eržen Konrad	1912	tov. delavec	Franca	Kropa	1933			

I M E	Roi. leto	Poklic	Ime očeta (matere)	Bivališče	Član(ica)	
					od	do
Eržen Miha	1870	sklad. delav.	Miha	Kropa	1904 1920 1939 1941	1919 1925 1940 2
Eržen Vladislav	1920	žebjar	Franc	"		
Finžgar roj. Kovač Jožefa Fister Franc	1912 1921	žebjarica stroj. ključ.	Jožef Franc	" Češnjica	1936 1939	2
Gartner roj. Leš Ana Gartner Franc	1916 1903	tov. delavec žebjar	Janez Jožef	Kropa	1937 1937	2
Gartner (Vretëna) Jožef Gartner (Železnikar) Jožef	1837	trg. z žebli žebjar	Janez	"	1895 1904 1936	1895 1908 s o
Gartner Matija Gašperin (Vajš) Andrej	1912 1844	"	Jožef	"	1904 1941	1915 o
Gašperin Anton Gašperin Franca	1922 1895	"	Anton	"	1933	2
Gašperin Francka Gašperin Ignacij	1924 1886	tov. delavka žebjarica	Rok Anton	"	1941	
Gašperin Karl Gašperin roj. Katrašnik Marija	1899 1868	žebjar tov. delavec žebjarica	Rok Matevž Jakob	"	1910 1923 1904	1941 s 2 2 i

Gašperin roj. Vidic Marija	1905	žeblijarica	Jakob	Kropa	1933	1909	2
Gašperin Matevž	1856	žeblijar	Janez	"	1904	1909	i 1
Gašperin Rok	1859	tov. delavec	Miha	"	1911	1917	o 1
Gašperin (Frkovt) Šimen	1849	žeblijar		"	1895	1913	s
Gašperšič Alojzij	1904	"	Matija	"	1936		2
Gašperšič Anton	1865	"	Janez	"	1904	1936	p 1
Gašperšič Filip	1905	stroj. ključ.	France	"	1933		2
Gašperšič Franc	1869	žeblijar	Janez	"	1904	1936	p 1
Gašperšič (Jajtov) Franc	1897	tov. delavec	Anton	"	1924	1937	i 2
Gašperšič Franc	1904	električar	France	"	1933		2
Gašperšič Gregor	1880	žeblijar	Janez	"	1904	1933	o
Gašperšič roj. Šmitek Ivana	1872	žeblijarica	Šimen	"	1904	1936	p
Gašperšič Janez	1907	ključavničar	Valentin	"	1929		2
Gašperšič Jožef	1854	žeblijar	Janez	"	1904	1907	s
Gašperšič Joža	1896	ravnatelj	France	"	1919		2
Gašperšič r. Kralj (Žaubelnova) Jera	1857	žeblijarica		"	1904	1910	o
Gašperšič r. Kralj (Žaubelnova) Lenka	1859	skl. delavka		"	1904	1917	s
Gašperšič roj. Anderle Liza	1864	žeblijarica	Rok	"	1917	1922	o
Gašperšič roj. Poglajen Liza	1882	"	Gregor	"	1905	1914	s
Gašperšič Matija	1877	žeblijar	Janez	"	1904	1911	s 1
Gašperšič Valentin	1866	skladiščar	Janez	"	1895	1924	i 1
Gašperšič roj. Varl Valentina	1884	žeblijarica	France	"	1909	1915	i 2
Globočnik Anton		mesar		"	1917	1918	s
Globočnik Franc	1909	žeblijar	Franc	Kamna gorica	1936	1937	i

I M E	Roj. leto	Poklic	Ime očeta (matere)	Bivališče	Član(ica)	
					od	do
Globočnik roj. Magušar Ivana	1874	žebjarica	Franc	Kamna gorica	1917	1933 p
Habjan roj. Strnad Cecilija	1904	"	Vincenc	Kropa	1936	2
Habjan Rudolf	1901	konj. hlapec	Franc	"	1933	
Hafner Luka	1859	žebjar - trg.	Jernej	"	1895	o
Hajdič roj. Pogačnik Marija	1894	skl. delavka	Jakob	"	1933	2
Hönigman Franc	1854	župnik		"	1895	o
Homan roj. Jelenc Katarina	1868	žebjarica	Tomaz	"	1904	p
Hranilnica in posojilnica				"	1916	
Hrovat Alojzij	1908	stroj. ključ.	Janez	Češnjica	1933	
Hudolin Janez	1910	žebjar	Luka	Kropa	1941	
Jalen Jožef	1859	pos. in gost.	Jožef	"	1895	o
Jalen roj. Šolar Marija	1864	"	Matej	"	1902	i
Jelenc Anton	1913	tov. delavec	Ivana	"	1936	
Jelovčan Anton	1903	"	Anton	"	1937	
Jemec Jožef	1921	stroj. ključ.	Jožef	"	1939	
Jerala Franc	1888	"	Janez	"	1912	
Jeraša Gabrijel	1908	žebjar	Franca	"	1936	
Jeraša roj. Dolenc Kristina	1909	žebjarica	Janez	"	1936	2

Justin Alojzij	1911	tov. moister	Janez	Kropa	1936		
Kapus Anton	1868	žeblijar	Tomaž	Kamna gorica	1904	1933	p
Kapus (Tomažev) Franc	1859	"	Tomaž	"	1905	1911	s
Kapus Franc	1861	"	Janez	"	1904	1922	s
Kapus Janez	1865	"	Jurij	"	1904	1933	p
Kapus Lovro	1896	"	Tomaž	"	1922		1
Kapus Terezija III	1864	žeblijarica	Franc	"	1905	1927	2
Kapus roj. Novak Terezija II	1871	"	Matevž	"	1905	1916	p
Kapus roj. Pogačnik Terezija I	1873	"	Lovro	"	1905	1916	s
Kapus Tomaž	1860	žeblijar	Tomaž	"	1904	1927	s
Kapus roj. Zupan Rozalija	1859	žeblijarica	Jurij	"	1905	1918	1
Kavčič Ana	1920	žeblijarica	Filip	Kropa	1939		s
Kavčič Apolonija	1923	tov. delavka	Filip	"	1941		2
Kavčič Filip	1892	"		"	1917		2
Kavčič Filip	1922	tov. delavec	Terezija	"	1939		1
Katrašnik Jakob	1876	stroj. ključ.	Filip	"	1904	1915	2
Katrašnik Jakob		žeblijar	Jakob	"	1904	1915	i
Katrašnik Jakob		voznik	Valentin	Jamniki	1917	1923	i
Kenda Luka		posestnik		Kropa	1902	1903	s
Kovač Jožef	1886	tov. delavec	Jožef	"	1912	1933	s
Kovač Jožef	1914	"	Jožef	"	1936		1
Kemperle Ciril	1915	stroj. ključ.	Janez	Češnjica	1936		2
Klinar roj. Magušar Franja Ana	1855	pos., gost.	Lovrenc	Kropa	1895	1904	o
Klinar Franjo	1872	skladiščnik	Valentin	Jesenice	1897	1900	o

I M E	Roj. leto	Poklic	Ime očeta (matere)	Bivališče	Član(ica)		
					od	do	
Klinar Valentin	1840	posest. gost.	Jernej	Kropa	1895	1902	s 1
Kokalj Jožef	1919	stroj. kličuč.	Jožef	Češnjica	1937		
Kordež Ivan	1916	"	Franc	Jamnik	1937		
Kordež Janez	1877	žeblijar	Jožef	Kropa	1906	1911	o
Košnjek Angela	1920	žeblijarica	Jera	"	1939	1942	s
Kracina Jožef	1908	žeblijar	Franc	"	1941		
Kracina roj. Škrība Terezija	1907	žeblijarica	Primož	"	1937		2
Kranjc Andrej	1916	žeblijar	Andrej	"	1940		
Kranjc roj. Mihelič Marija	1912	tov. delavka	Šimen	"	1936		2
Kržišnik Anton	1905	stroj. kličuč.	Janez	"	1933	1942	s
Kržišnik Franc	1907	žeblijar	Janez	"	1936		
Kržišnik Janez	1903	uradnik	Janez	"	1937		
Kržišnik roj. Vidic Suzana	1908	žeblijarica	Jakob	"	1933		
Kralj Blaž	1833	čevliar	Joža	"	1895	1913	s
Kunaver ing. Karl	1905	obratovodja	Karl	"	1937	1942	o
Kušlan roj. Šolar Ivanka	1878	trgovka	Matej	Ljubljana	1908	1919	i
Kvas Fortunat	1854	žeblijar		Kropa	1904	1910	s
Kvas Franc	1890	dninar	Helena	"	1917	1920	i
Lazar Alojzij	1919	žeblijar	Urban	"	1937		2

Lazar Ana	1910	tov. delavka	Janez	Kropa	1933	1926	2
Lazar Anton	1901	obratovodja	Janez	"	1924	o	2
Lazar Franc	1921	žebjar	Urban	"	1933	2	2
Lazar roj. Petrač Gabrijela	1884	žebjarica	Janez	"	1939	2	2
Lazar Janez	1871	delovodja	Matija	"	1909	2	2
Lazar Janez	1897	uradnik	Janez	"	1902	1936	1
Lazar roj. Petrač Marija	1873	žebjarica	Janez	"	1925	1926	2
Lazar Matija	1881	krojač	Matija	"	1895	1916	2
Lazar (Moràva) Miha	1860	žebjar	Miha	"	1917	1924	1
Lazar Rozalija	1875	žebjarica	Rok	"	1904	1917	s
Lazar Urban	1881	verigar	Janez	Kamna gorica	1905	1912	p
Legat Ana	1873	žebjarica	Franc	Kropa	1905	1911	o
Legat Filip	1901	tov. mojster	Jurij	"	1912	1923	s
Legat France	1882	verigar	Franc	"	1904	1936	p
Legat Jakob	1911	stroj. ključ.	Jurij	"	1923	1922	s
Legat Janez	1894	žebjar	Jurij	"	1933	2	2
Legat Jožef	1915	stroj. ključ.	Jurij	"	1919	2	2
Legat Jurij	1865	žebjar	Franc	"	1936	2	2
Legat Jurij	1899	tov. delavec	Jurij	"	1907	1936	p
Legat Marija	1904	"	Jurij	"	1923	2	2
Legat Stanko	1906	stroj. ključ.	Jurij	"	1933	2	2
Legat roj. Šolar Terezija	1871	žebjarica	Jakob	"	1933	2	2
					1904	1936	p

I M E	Roj. leto	Poklic	Ime očeta (matere)	Bivališče	Član(ica)	
					od	do
Leš roj. Pogajen Ana	1874	žebjarica	Gregor	Kropa	1904	1936
Leš Ivana	1911	"	Janez	"	1933	1938
Leš Janez	1880	žebj. - verig.	Jožefa	"	1904	
Leš Janko	1918	žebjar	Jožef	"	1937	
Leš Jožef	1889	"	Jožef	"	1913	1915
					1919	1933
					1936	
Lombar roj. Gregorč Liza	1875	žebjarica	Tomaž	Kamna gorica	1905	1930
Lombar Miha	1873	žebjar	Leopold	"	1904	1920
Longus Jožef	1856	"	Jožef	Kropa	1904	1920
Lotrič Miha	1921	stroj. kličuč.	Jožef	Jamnik	1939	
Lukan Miha	1875	žebjar	Miha	Kamna gorica	1904	1913
Lukan Miha	1905	"	Miha	"	1933	1937
Lukman Lovrenc	1871	"	Gregor	Kropa	1937	
Lukman roj. Zupan Marija	1857	žebjarica	Franc	"	1904	1909
Lukežič (Môdra) Lovrenc	1862	žebjar		"	1911	1915
					1917	1927
					1904	1908
Magušar roj. Brce Ivana	1914	žebjarica	Jožef	"	1941	

p

s

1

2

i

o

1

s

s

s

1

s

s

2

s

i

2

s

s

o

p

s

I M E	Roj. leto	Poklic	Ime očeta (matere)	Bivališče	Član(ica)	
					od	do
Oblak Valentin	1875	župnik		Kropa	1916	1926 o
Paul Todor	1900	žebjar	Julijan	"	1937	
Pernuš Janez	1857	"	Janez	"	1895	s 1913
Pesjak Alojzij	1859	"	Alojzij	"	1904	p 1936
Pesjak Alojzij	1894	tov. delavec	Alojzij	"	1923	2
Pesjak roj. Bešter Elizabeta	1860	žebjarica	Lenart	"	1904	p 1927
Pesjak Elizabeta	1890	skl. delav.	Alojzij	"	1918	2
Pesjak Franc Petrov	1880	tov. delavec	Tomaž	"	1914	i 1917
Pesjak Franc	1901	žebjar	Alojzij	"	1928	2
Pesjak (Jajtov) Matija	1873	"	Janez	"	1912	s 1915
Pesjak Tomaž	1860	izdel. zaboij.	Alojzij	"	1895	s 1907
Peternelj Franc	1898	konj. hlapec	Janez	"	1936	
Peternelj roj. Gartner Lojzka	1905	žebjarica	Jožefa	"	1936	
Peternelj Lovrenc	1900	žebjar	Janez	"	1933	
Petrač Filip	1865	"	Anton	"	1904	i 1916
Petrač Franc	1888	tov. delavec	Jurij	"	1917	p 1927
Petrač (Banaca) Janez	1865	žebjar	Urban	"	1912	i 1924
Petrač Janez	1905	uradnik	Filip	"	1895	s 1903
					1933	2

Petrač roj. Brce Kristina	1905	žebliarica	Jožef	Kropa	1933		
Petrač roj. Faigelj Marija	1867	"	Jakob	"	1904	s	
Petrač Valentin	1902	žebliar	Filip	"	1934		2
Pibrovec Hijacint	1878	ključavničar	Franc	"	1904	o	
Pirc Gregor	1869	mojster	Jernej	"	1917	p	
Pleničar Josip		nadučitelj		"	1919	i	
Pogačnik roj. Brovet Antonija	1875	žebliarica	Andrej	Kamna gorica	1905	s	
Pogačnik roj. Varl Antonija	1886	"	Matevž	"	1910		
Pogačnik (Šimnova) Antonija	1893	"	Matevž	"	1917	s	1
Pogačnik Anton	1923	žebliar	Marija	"	1940		2
Pogačnik Franc	1884	"	Franc	"	1907	s	
Pogačnik Franc	1912	"	Matevž	Kropa	1941	s	
Pogačnik roj. Lazar Franca	1881	žebliarica	Pavel	Kamna gorica	1905	p	
Pogačnik Gašper	1842	žebliar	Jožef	"	1907	o	
Pogačnik roj. Kapus Helena	1863	žebliarica	Tomaž	"	1905	p	
Pogačnik Jakob		žebliar	Jakob	Kropa	1911	s	1
Pogačnik roj. Varl Jera	1872	žebliarica	Janez	Kamna gorica	1911	p	
Pogačnik (Picelnova) Jožefa	1899	"	Šimen	"	1918		
Pogačnik roj. Pogačnik Jožefa	1902	"	Marko	"	1933		3
Pogačnik Lovro	1896	žebliar	Šimen	"	1923		
Pogačnik Marija	1883	žebliarica	Šimen	"	1907	i	
Pogačnik (Šimnova) Marija	1891	"	Matevž	"	1917	s	1
Pogačnik Marko	1875	žebliar	Matija	"	1904		2
Pogačnik Matevž	1903	tesar	Matevž	Kropa	1939		

I M E	Roj. leto	Poklic	Ime očeta (matere)	Bivališče	Član(ica)	
					od	do
Pogačnik Matija	1844	žebijar	Jožef	Kamna gorica	1904	1908
Pogačnik roj. Kapus Neža	1859	žebijarica	Jurij	"	1907	1927
Pogačnik roj. Kapus Terezija	1873	"	Franc	"	1904	1907
Pogačnik Tomaž	1882	žebijar	Lovro	"	1907	
Pogačnik Valentin	1886	"	Šimen	"	1910	1916
Potočnik roj. Jalen Ljudmila	1892	uradnica	Jožef	Kropa	1917	1920
Potočnik Marija	1855	zasebnica	Franc	Trst	1915	1919
Praprotnik Ana	1919	žebijarica	Andrej	Kropa	1937	
Praprotnik Andrej	1877	verigar	Andrej	"	1905	1915
Praprotnik (Angel) Franc	1870	žebijar	Franc	"	1917	1932
Praprotnik (Miškov) Franc	1887	"	Jakob	"	1911	1915
Praprotnik Franc	1894	tov. delavec	Franc	"	1937	
Praprotnik Franc	1915	"	Jernej	"	1936	
Praprotnik Jernej	1880	žebijar	Jožef	"	1904	1929
Praprotnik Jernej	1910	tov. delavec	Jernej	"	1933	
Praprotnik Jožef	1856	žebijar	Jakob	"	1904	1911
Praprotnik roj. Škriba Marija	1885	žebijarica	Andrej	"	1905	1936
Praprotnik Matija	1872	tov. delavec	Jakob	"	1917	1928
Praprotnik roj. Anderle Peregrina	1880	žebijarica	Anton	"	1912	1922
Praprotnik roj. Pirnat Terezija	1873	"	Janez	"	1909	1921

o 1
p
o
s
i 2
i
2
i 1
p 1
s
2
2
1
2
s
p
o
s 2
s

Praprotnik Tomaž	1874	žebjar	Simon	Kropa	1904 1912 1937	1908 1916	i i
Pregelj Alojzij	1908	uradnik		"			2
Prešeren Franc	1887	tov. delavec	Gregor	"	1911		2
Prešeren roj. Brtoncelj Franca	1897	žebjarica	Janez	"	1933		2
Prešeren Gregor	1853	žebjar	Jožef	"	1904	1920	s
Prešeren roj. Lukman Jera	1858	žebjarica	Janez	"	1904	1913	o
Prešeren Vera	1915	"	Franc	"	1936		
Prezelj Janez	1875	žebjar	Fortunat	"	1904	1908	s
Prezelj (Železnikar) Matija		"		"	1904	1908	s
Poglajen roj. Resman Liza		žebjarica	Valentin	"	1904	1912	i
Rajgelj Anton	1895	žebjar	Valentin	"	1922	1928	o
Rajgelj roj. Šolar Ivana	1905	žebjarica	Luka	"	1933		2
Rajgelj Janez	1898	uradnik	Miha	"	1933		
Rajgelj roj. Langus Marija	1880	žebjarica	Jožef	"	1904	1935	p
Rajgelj Miha	1911	stroj. ključ.	Valentin	"	1933		2
Rajgelj Valentin	1876	žebjar	Valentin	"	1904	1944	s
Resman roj. Prezelj Apolonija	1885	žebjarica	Janez	"	1909	1915	s
Resman Boltežar	1893	žebjar	Fortunat	"	1936	1939	i
Resman Edvard	1908	"	Florijan	"	1939		2
Resman Fortunat	1846	"		"	1904	1913	o
Resman (Lučca) Franc	1886	tov. delavec	Franc	"	1912	1916	o
Resman Florijan	1882	žebjar	Valentin	"	1905	1914	o

I M E	Roj. leto	Poklic	Ime očeta (matere)	Bivališče	Član(ica)	
					od	do
Resman Gregor	1918	žebliar	Boltežar	Kropa	1937	1942 s
Resman Janez	1916	"	Boltežar	"	1939	3
Resman roj. Petrač Marija	1893	žebliarica	Filip	"	1925	1930 i
Rešek Anton	1841	žebliar	Jernej	Kamna gorica	1904	1911 o
Rešek roj. Varl Franciška	1891	žebliarica	Franc	"	1917	1
Rešek Franciška	1921	"	Janez	"	1939	3
Rešek Janez	1855	žebliar	Jernej	"	1904	1933 p
Rešek Janez	1884	"	Janez	"	1908	2
Rešek Janez	1923	"	Janez	"	1940	3
Rešek Jožef	1899	"	Lovro	"	1925	3
Rešek roj. Habjan Katarina	1878	žebliarica	Šimen	"	1907	1915 o
Rešek Lovro	1870	žebliar	Anton	"	1904	1924 s
Rešek Lovro	1898	skladiščar	Lovro	Kropa	1922	3
Rihtaršič Nikolaj	1851	ključavničar	Nikolaj	Kamna gorica	1918	1927 i
Roblek Viktor	1904	žebliar	Primož	Sp. Lipnica	1936	
Rozman Anton	1872	"	Luka	Kamna gorica	1904	1910 i
Rozman Anton	1900	"	Anton	"	1916	1920 s
Rozman Ciril	1921	stroj. ključ.	Miha	Češnjica	1923	1926 s
					1939	1

Rozman roj. Bohinc Marija	1868	žebjarica	Valentin	Kamna gorica	1905 1916 1898	1911 1930 1904	i o o
Rožič roj. Pirc Antonija			Franc	Kropa			
Sadar Vladislav	1894	uradnik	Adolf	"	1919	1923	i
Skalar Janez	1859	žebjar	Jakob	Kamna gorica	1904	1908	o
Skalar roj. Zupan Liza	1861	žebjarica	Jurij	"	1905	1908	o
Skalar Marija	1921	"	Jakob	"	1940		
Skalar Štefan	1920	umet. kovač	Jakob	"	1939		
Skomač roj. Osel Franca	1860	žebjarica	Tomaž	Kropa	1904	1915	i
Smrekar Aleš	1905	žebjar	Marko	"	1933		
Smrekar Anton	1861	"	Anton	"	1904	1919	s 1
Smrekar Anton	1900	tov. delavec	Anton	"	1925		2
Smrekar Jakob	1865	pek, žebjar	Anton	"	1917	1923	i
Smrekar Janez	1864	žebjar	Anton	"	1904	1918	s
Smrekar roj. Bešter Jožefa	1852	žebjarica	Lenart	"	1904	1921	s
Smrekar Karl	1889	skladiščnik	Anton	"	1914	1924	i 2
Smrekar roj. Varl (Jakonova) Marija	1893	žebjarica	Franc	Kamna gorica	1917	1929	o
Smrekar Matevž	1855	žebjar	Lenart	"	1904	1911	s
Smrekar Valentin	1895	"	Franc	"	1920	1929	o
Smrekar Vincenc	1869	"	Anton	Kropa	1904	1911	s
Staroverski Alojzij	1922	stroj. ključ.	Alojzij	"	1939		
Strnad Janez	1918	žebjar	Vincenc	"	1937		2
Strnad roj. Šolar Marija	1885	žebjarica	Andrej	"	1904	1907	s

I M E	Roj. leto	Poklic	Ime očeta (matere)	Bivališče	Član(ica)		
					od	do	
Strnad Vincenc	1874	žebjar	Jožef	Kropa	1904	1910	o
Supan roj. Luckmann Roza	1875	zasebnica	Johann	Ljubljana	1911	1933	o
Supan dr. Viktor	1864	odvetnik	Valentin	Ljubljana	1935	1939	p 1
Sušnik Matevž	1912	tov. delavec	Matevž	Kropa	1897	1902	o
Svetina Jožef	1852	posestnik	Matiija	Kamna gorica	1895	1897	s
					1936		
					1904	1921	i
Škriba (Špencir) Andrej	1848	žebjar		Kropa	1904	1913	o 1
Škriba roj. Zupan Apolonija	1860	žebjarica	Franc	"	1911	1927	p
Škriba Bogdana	1919	"	Mihaela	"	1940		3
Škriba roj. Prezeli Helena	1886	"	Fortunat	"	1912	1923	i
Škriba Janez	1857	žebjar	Andrej	"	1904	1932	p
Škriba Ljudmila	1918	žebjarica	Marija	"	1940		
Škriba Primož	1868	žebjar	Blaž	"	1904	1915	i 1
Škriba Vincencij	1887	"	Valentin	"	1911	1915	i
Šlibar Andrej	1881	"	Franc	Kamna gorica	1904	1909	i
Šlibar roj. Tomaževič Barbara	1849	žebjarica	Janez	"	1904	1912	o
Šlibar Franc	1883	žebjar	Miha	"	1904	1928	o
Šlibar roj. Smrekar Franciška	1900	žebjarica	Matevž	"	1917	1922	s
Šlibar Jožef	1880	žebjar	Franc	"	1912	1928	o

Šlibar roj. Šolar Jožefa	1888	žeblijanica	Jožef	Kamna gorica	1912	1929	o
Šmitek Anton	1874	ravnatelj	Anton	Kropa	1903	1939	p
Šmitek Gašper	1877	ključavničar	Anton	"	1902	1915	1
Šmitek Ignacij	1885	žeblijar	Jožef	"	1913		
Šmitek Vinko	1915	uradnik	Gašper	"	1941		2
Šolar Alojzij	1885	žeblijar	Anton	"	1911	1915	s
Šolar (Osov) Andrej	1854	"		"	1904	1909	1
Šolar (Nejovc) Andrej	1856	"		"	1904	1929	s
Šolar Anton	1881	"	Matevž	"	1912		
Šolar Anton	1914	tov. delavec	Luka	"	1937		2
Šolar Antonija	1884	žeblijanica	Janez	Kamna gorica	1908		2
Šolar Franjo	1868	ravnatelj	Matej	Kropa	1895	1919	2
Šolar (Con) Franc	1885	žeblijar	Andrej	"	1909	1911	i
Šolar roj. Leš Franca	1872	žeblijanica	Jožef	"	1904	1913	o
Šolar Gregor	1864	žeblijar	Valentin	"	1895	1895	o
Šolar Helena	1917	skl. delavka	Luka	"	1937		2
Šolar Jakob	1880	žeblijar	Andrej	"	1904		2
Šolar (Pravhar) Janez	1849	"	Jurij	Kamna gorica	1904	1915	o
Šolar Josip	1871	župnik	Matej	Kropa	1903	1912	o
Šolar Joža	1902	str. klj. moj.	Luka	"	1924		2
Šolar Jožef	1902	stroj. ključ.	Andrej	Kamna gorica	1933	1937	i
Šolar Jožefa	1910	žeblijanica	Luka	Kropa	1941		2
Šolar roj. Petrač Karolina	1889	"	Filip	"	1913		2

I M E	Roj. leto	Poklic	Ime očeta (matere)	Bivališče	Član(ica)	
					od	do
Šolar roj. Klinar Kristina	1875	posest. gost.	Valentin	Kropa	1902	1919 i
Šolar Lenka	1859	žebjarica		"	1904	1910 o
Šolar Luka	1873	žebjar	Jakob	"	1913	1 o
Šolar roj. Brtoncelj Marija	1878	žebjarica	Jakob	"	1904	1911 o
Šolar (Nejovčeva) Marija	1880	"	Andrej	"	1904	1927 p
Šolar (Joštova) Marija		"		"	1912	1914 s
Šolar Marija	1907	tov. delavka	Luka	"	1933	2
Šolar Matej	1829	posest., fužin.	Anton	"	1897	1903 s
Šolar (Mihèla) Miha	1873	žebjar	Matevž	"	1905	1915 s
Šolar Miha	1884	"	Jožef	Kamna gorica	1908	3
Šolar Pavla	1922	žebjarica	Jakob	Kropa	1940	
Šolar Peter	1897	tov. delavec		"	1936	
Šolar (Debèla) Reza	1853	žebjarica	Jakob	"	1904	1911 o
Šolar Slavka	1909	tov. delavka	Miha	"	1933	1936 o
Šolar Valentin	1862	ključ. mojst.	Valentin	"	1895	1936 p
Šolar Viktor	1898	obratovodja	Valentin	"	1923	1928 o
Šparovic Franc	1890	žebjar	Martin	Kamna gorica	1917	1927 i
Šparovic roj. Pogačnik Ivana	1889	žebjarica	Matevž	"	1913	1927 i
Šparovic Kaira	1893	žebjarica	Martin	"	1917	1924 i
Šparovic Marija	1888	"	Martin	"	1912	1927 p

Špendov Jožef . Štalc Ana	1880 1921	kovač za orožje, in ključ. žebliarica	Jožef Anton	Kamna gorica Kropa	1919 1940	1929	s
Tavčar Franc	1844	dninar		"	1917	1927	p
Toman Anton	1876	žebliar	Janez	Kamna gorica	1904		
Toman roj. Toman Liza	1878	žebliarica	Janez	"	1911	1933	p
Toman Marija	1873	"	Janez	"	1905	1910	s
Toman Miha	1879	žebliar	Jožef	"	1911		
Tomažević Anton	1922	stroj. ključ.	Jožef	"	1939		2
Tomažević Antonija	1921	žebliarica	Jožef	"	1939		2
Tomažević Franc	1880	žebliar	Matevž	"	1907 1911	1911	o
Tomažević Janez	1881	"	Matevž	"	1907	1910	o
Tomažević Jožef	1892	"	Anton	"	1919 1941	1927	i
Tomažević Lucija	1876	žebliarica	Matevž	"	1905	1932	p
Tomažević roj. Kapus Marija	1861	"	Jurij	"	1904	1926	s
Tomažević (Taneževa) Marija	1868	"	Matevž	"	1907	1932	p
Tomažević roj. Pogačnik (Pikl.) Marija II	1894	"	Franc	"	1920 1941	1927	i
Tomažević roj. Brovet Terezija	1882	"	Andrej	"	1908 1911	1911 1920	o s
Tovornik roj. Legat Sabina	1909	tov. delavka	Jurij	Kropa	1936	1939	o
Trdina Janez	1872	tov. delavec	Marin	"	1909		2

I M E	Roi. leto	Poklic	Ime očeta (matere)	Bivališče	Član(ica)		
					od	do	
Varl roj. Šolar Agata	1860	žebjarica	Jurij	Kamna gorica	1905	1908	s
Varl Andrej	1923	žebjar	Miha	"	1941	1944	s
Varl Anton	1865	"	Janez	"	1904	1909	s
Varl Anton	1875	mizar	Jožef	Kropa	1913		1
Varl roj. Šolar Barbara	1890	žebjarica	Joža	Kamna gorica	1917		
Varl (Krena) Franc	1855	žebjar	Jakob	Kropa	1899	1901	o
Varl (Jožov) Franc	1896	"	Joža	Kamna gorica	1904	1929	s
Varl (Pintarčin) Franc	1903	"	Janez	"	1904	1932	p
Varl roj. Kristan Helena	1863	žebjarica	Primož	"	1909	1927	p
Varl roj. Lombar Helena	1871	"	Leopold	"	1917	1932	p
Varl Ignacij	1871	žebjar	Janez	"	1917	1932	p
Varl Ivan	1920	stroj. ključ.	Jernej II	"	1939		2
Varl Jakob	1868	žebjar	Janez	"	1904	1932	p
Varl (Pintarčin) Jakob	1873	"	Janez	"	1919		1
Varl Janez	1870	"	Janez	"	1917	1928	i
Varl Janez	1912	stroj. ključ.	Jakob	"	1933	1936	o
Varl Jernej I	1875	žebjar	Matevž	"	1904		2
Varl Jernej II	1882	"	Janez	"	1913		1
Varl Jožef		"		"	1904	1910	o

Varl (Baruf.) Jožef	1896	tov. delavec	Karl	Kamna gorica	1923	1930	o
Varl (Vonskov) Jožef	1897	žebjar	Janez	"	1923		
Varl (Pintarčin) Jožef	1902	"	Janez	"	1941		
Varl Jožefa	1891	žebliarica	Matevž	"	1917	1927	p 2
Varl Lenart	1910	uradnik	Anton	Kropa	1939		2
Varl roj. Arh Liza	1865	žebliarica	Jakob	Kamna gorica	1904	1927	p
Varl roj. Eržen Liza	1868	"	Miha	Kropa	1904	1936	p
Varl roj. Varl (Pint.) Liza	1872	"	Janez	Kamna gorica	1917	1927	p
Varl roj. Lukman (Baruf.) Marija	1871	"	Miha	"	1910	1931	s
Varl roj. Šolar Marija	1881	"	Janez	"	1905	1918	s
Varl Marija	1888	"	Janez	"	1917	1930	o
Varl Matevž	1846	žebjar	Janez	"	1904	1920	s 1
Varl Mihael	1879	"	Janez	"	1907	1910	i
Varl roj. Tomaževič Neža	1857	žebliarica	Janez	"	1917	1930	o
Varl roj. Pogačnik Rozalija	1868	"	Marija	"	1907	1923	s
Vidic Florijan	1856	žebjar	Jakob	Kropa	1905	1912	o 2
Vidic Florijan	1883	"	Florijan	"	1904	1910	s 1
Vidic Franc	1903	tov. delavec	Valentin	"	1908	1911	o
Vidic Helena	1914	skl. delavka	Valentin	"	1912	1923	i 2
Vidic roj. Gašpersič Ivana	1904	žebliarica	Valentin	"	1936		2
Vidic Jakob	1880	žebjar	Jakob	"	1936		2
Vidic roj. Praprotnik Lucija	1856	žebliarica	Franc	"	1904	1915	s 1
					1910	1915	o

I M E	Roj. leto	Poklic	Ime očeta (matere)	Bivališče	Član(ica)	
					od	do
Vidic roj. Zupan Rozalija	1877	žebjarica	Joža	Kropa	1912	1939 p
Vidic Valentin	1877	žebjar	Jakob	"	1911	1918 s
Vovk Franc		stroj. ključ.	Janez	Češnjica	1937	1939 o
Vrhunc Lovrenc		žebjar		Železniki	1904	1908 o
Vuk Mihael	1879	"	Janez	Kamna gorica	1908	1910 o
Zajc roj. Koprivc Marija		žebjarica	Matija	Kropa	1916	1919 i
Zajc Marija		uradnica	Leopold	"	1918	1919 i
Zupan Andrej	1870	žebjar, izdel. mehov	Matija	"	1904	1915 i
Zupan Antonija	1922	žebjarica	Peter	"	1940	2
Zupan roj. Resman Cecilija	1862	"	Valentin	"	1904	1916 o
Zupan Drago	1919	žebjar	Janez	"	1937	3
Zupan (Malešov) Franc	1867	"	Franc	"	1895	1904 s
Zupan (Cender) Franc	1870	"	Andrej	"	1904	1933 p
Zupan Ignacij	1890	skladiščar, žebjar	Jožef	"	1917	1940 s
Zupan Ignac	1917	žebjar	Ignac	"	1937	3
Zupan Jakob	1871	verigar	Jožef	"	1904	1907 s
Zupan (Tomažek) Janez	1841	žebjar		"	1895	1896 o
Zupan (Železnikar) Janez	1855	"	Jakob	"	1904	1920 s
Zupan (Župov) Janez	1888	"	Jožef	"	1912	2

Zupan Janez	1920	stroj. ključ.	Janez	Kropa	1937	3
Zupan (Župca) Jožef	1848	oročjar, žebjar	Jožef	"	1904	1
Zupan roj. Longus Jera	1889	žebjarica	Jožef	"	1913	2
Zupan Katarina	1919	"	Ignac	"	1937	3
Zupan Lenart	1881	žebjar	Lenart	"	1908	i
Zupan Lenart	1887	"	Janez	"	1917	o
Zupan (Goselca) Lovrenc	1845	"	Lovrenc	"	1912	o
Zupan Lovrenc	1874	"	Lenart	"	1904	o
Zupan (Durcelj) Luka	1853	"		"	1904	i
Zupan roj. Lukman Marija	1898	žebjarica	Gregor	"	1904	o
Zupan Minka	1922	skl. delav.	Janez	"	1933	s
Zupan (Kolerček) Matevž	1858	žebjar		"	1940	3
Zupan (Jokhnov) Peter	1873	"	Peter	"	1904	s
Zupan Peter	1920	"	Peter	"	1905	s
Zupan roj. Praprotnik (Durcel.)		žebjarica	Franc	"	1939	2
Terezija					1904	o
Žaberl Franc	1898	žebjar	Anton	"	1937	
Žbontar Anton	1899	tov. delavec	Anton	"	1923	i
Žmitek Valentin	1867	uradnik	Šimen	"	1903	o
Žvan Andrej	1869	žebjar	Anton	Kamna gorica	1904	p
Žvan Ivan	1908	stroj. ključ.	Andrej	"	1933	i
					1937	2

Načelniki, kasneje predsedniki upravnega odbora

Klinar Valentin	1894—1902	Blaznik Ignac	1924—1927
Keņda Luka	1902—1903	Kavčič Filip	1927—1930
Šolar Fran	1903—1904	Šolar Joža	1930—1943
Šolar Valentin	1904—1919	Kavčič Filip	1943—
Gašpersič Gregor	1919—1924		

Načelnikovi namestniki

Hafner Luka	1894—1896	Pesjak Tomaž	1902—1904
Zupan Franc	1896—1897	Pogačnik Marko	1922—1932
Šolar Fran	1898—1902	Bohinc Jakob	1932—
Klinar Valentin	1902		

Predsedniki nadzorstva

Jalen Joža	1894—1895	Oblak Valentin	1919—1926
Hönigman Fran	1895—1903	Mikelj Matija	1926—1930
Šolar Valentin	1903—1904	Kanduč Franc	1930—1941
Arh Marko	1904—1919	Praprotnik Jernej	1941—

Namestniki predsednika nadzorstva

Šolar Valentin	1895—1904	Žvan Andrej	1919—1922
Lazar Janez	1904—1905	Mikelj Matija	1922—1926
Pernuš Janez	1905—1909	Prešern France	1926—1928
Zupan Lovro	1909—1910	Kanduč Franc	1928—1930
Drkota Joža	1910—1916	Mikelj Matija	1930—1931
Gašpersič Valentin	1916—1919	Pogačnik Lovro	1931—

Člani načelstva (kasneje upravnega odbora) vštevši predsedstvene dobe

Šolar Franjo	1894—1904	Blaznik Ignac	1922—1928
Pesjak Tomaž	1894—1906	Pogačnik Tomaž	1922—1930
Magušar Valentin	1894—1900	Kavčič Filip	1925—
Zupan Franc	1898—1904	Šolar Joža	1926—1927, 1928—1943
Gašpersič Valentin	1900—1904	Drkota Joža	1927—1930
Šmitek Gašper	1903—1904	Rajgelj Janez	1930—1939
Svetina Josip	1904—1919	Bohinc Janez	1930—1933
Lazar Janez	1907—1919	Bohinc Jakob	1932—
Pogačnik Marko	1919—1938	Kržišnik Anton	1939—1943
Strnad Vincenc	1919—1924	Varl Joža (Vonzkov)	1939—1943

Člani nadzorstva (vštevši predsedstvene dobe)

Gartner Jožef	1894—1895	Šolar Jakob	1919—1922
Kralj Blaž	1895—1903		1926—1935
	1895—1904	Kapus Janez	1919—1921
Šolar Valentin	1925	Mikelj Matija	1921—1931
	1927—1928	Dobre Alojz	1922—1925
Magušar Valentin	1903—1904	Tomaževič Joža	1922—1924
Lazar Janez	1903—1905	Pogačnik Lovro	1925—
	1904	Varl Jernej II	1925—1928
Pernuš Janez	1905—1909	Pesjak Franc (Petrov)	1925—1927
Debeljak Jakob	1904—1906	Praprotnik Matija	1926
Zupan Jožef	1904—1905	Varl Jernej I	1928—1935
	1904	Bohinc Jakob	1931—1933
Novak Andrej	1917—1918	Bohinc Janez	1933—1935
	1904—1915		1935—1937
Žvan Andrej	1919—1922	Varl Joža (Vonzkov)	1943—
	1905—1908	Brtoncelj Joža	1935
Varl Franc (Krena)	1915—1919	Kržišnik Anton	1935—1939
	1906—1908	Dakol Karl	1935—1938
Legat Jurij	1915—1919		1935—1938
	1921—1924	Kapus Lovro	1939—
	1907—1908	Petrač Valentin	1938—1943
Strnad Vincenc	1927—1928	Lukan Miha	1938—1939
Zupan Lovrenc	1909—1915	Praprotnik Jernej	1939—
Pogačnik Marko	1909—1915	Legat Stanko	1942—
	1909—1916	Čaus Friderik	1943—
Drmotič Joža	1917—1919	Mohorič Andrej	1943—
Gašperšič Matija	1909—1911	Šolar Joža (Jerebč.)	1943—
	1911—1915	Pesjak Alojz	1943—
Gašperšič Valentin	1916—1919	Petrač Kristina	1943—
Bohinc Janez	1915—1919	Tomaževič Antonija	1943—
Šparovec Franc	1919—1924	Vidic Helena	1943—

Ravnatelji

Šolar Franjo	1894—1904 tajnik
	1904—1919 ravnatelj
	(prokurist 1908—1919)
Šmitek Anton	1919—1926
	(prokurist 1919—1938)
Gašperšič Joža	1926—
	(prokurist 1924—1926, 1926—1943)

Obratovodje

Val. Šolar, tov. moj.	1901—1919
Kapus Avgust	1920—1921
Šolar Viktor	1921—1926
ing. Hladnik Stanko	1927—1928
ing. Gorše Ivan	1928—1929
Lazar Anton	1929—1936
	1942—
ing. Kunaver Karl	1936—1942

**Število članov ob koncu
poslovnega leta**

Leto	Moških in pravnih oseb	Žensk	Skupaj	O p o m b a
1895			22	
1896			25	
1897			22	
1898			23	
1899			24	
1900			100	76 z opravljen. deleži
1901			100	76 z opravljen. deleži
1902			122	95 z opravljen. deleži
1903			156	126 z opravljen. deleži
1904			215	
1905			215	
1906			214	
1907			233	
1908/09			226	
1909/10			201	
1910/11			195	
1911/12			196	
1912/13			204	
1913/14			197	
1914/15			189	
1915/16			173	
1916/17			180	
1917/18			198	
1918/19			197	
1919/20			188	
1920/21			179	
1921/22			172	
1922/23			176	
1923/24			175	
1924/25			173	

Leto	Moških in pravnih oseb	Žensk	Skupaj	O p o m b a
1925/26			169	
1926/27			141	
1927/28			129	
1928/29			124	
1929/30	86	32	118	
1930/31	84	30	114	
1931/32	70	26	96	
1932/33	89	33	122	
1933/34	91	35	126	
1934/35	92	35	147	
1935/36	106	42	148	
1936/37	104	42	146	
1937/38	121	52	173	
1938/39	138	55	193	
1940	141	63	204	
1941	159	66	225	
1942	155	65	220	
1943	155	64	219	

Poprečno število sodelavcev

Leto	Sode- lavcev	Opomba
1933/34	180	Za prejšnja leta ni izkazov; za leto 1942 se poprečno število za vse leto ne da ugotoviti. V prvi polovici leta je bilo okrog 300 sodelavcev, v drugi pa od septembra dalje okrog 120
1934/35	177	
1935/36	163	
1936/37	165	
1937/38	198	
1938/39	213	
1940	225	
1941	262	
1942		
1943	180	
1944	190 (?)	

**Skupni zaslužek sodelavcev vštrevši
druginjsko doklado**

Leto	Znesek kron	Leto	Znesek din
1895	19.000	1933/34	1,373.000
1896	31.000	1934/35	1,332.000
1897	31.000	1935/36	1,380.000
1898	52.000	1936/37	1,580.000
1899	59.000	1937/38	2,038.000
1900	52.000	1938/39	3,592.000
1902	53.000	1940	3,434.000
1904	125.000		
1907	125.000		RM
1908/09	204.000		
1913/14	153.000	1941	295.000
1914/15	125.000	1942	338.000
1918/19	536.000	1943	236.000
1919/20	1,716.000	1944	260 000 (?)
1920/21	2,201.000		

Leti 1908/09 in 1938/39 sta trajali 18 mesecev

Znesek zaslužkov vseh 50 let, preračunan na predvojne dinarje,
bi presegel 100 milijonov

Zemljiška posest in število strojev

Leto	Zemlj. posest arav	Strojev	Leto	Zemlj. posest arav	Strojev
1895	1	—	1920/21	541	63
1896	6	—	1921/22	541	65
1897	6	2	1922/23	541	65
1898	210	3	1923/24	541	65
1899	210	3	1924/25	541	66
1900	214	3	1925/26	541	68
1901	216	9	1926/27	547	74
1902	217	11	1927/28	547	121
1903	234	12	1928/29	547	134
1904	234	12	1929/30	590	136
1905	242	13	1930/31	590	145
1906	247	16	1931/32	590	146
1907	249	17	1932/33	590	146
1908/09	260	20	1933/34	590	147
1909/10	304	20	1834/35	591	150
1910/11	304	20	1935/36	597	153
1911/12	304	20	1936/37	597	155
1912/13	304	23	1937/38	597	157
1913/14	305	41	1938/39	1312	178
1914/15	305	44	1940	1416	197
1915/16	308	45	1941	1416	204
1916/17	516	51	1942	1416	227*
1917/18	516	53	1943	1416	232*
1918/19	541	54	1944	1416	235*
1919/20	541	62			

* Vštevíši do 40 izločenií strojev. Podatki so približni

Skupiček za prodano blago

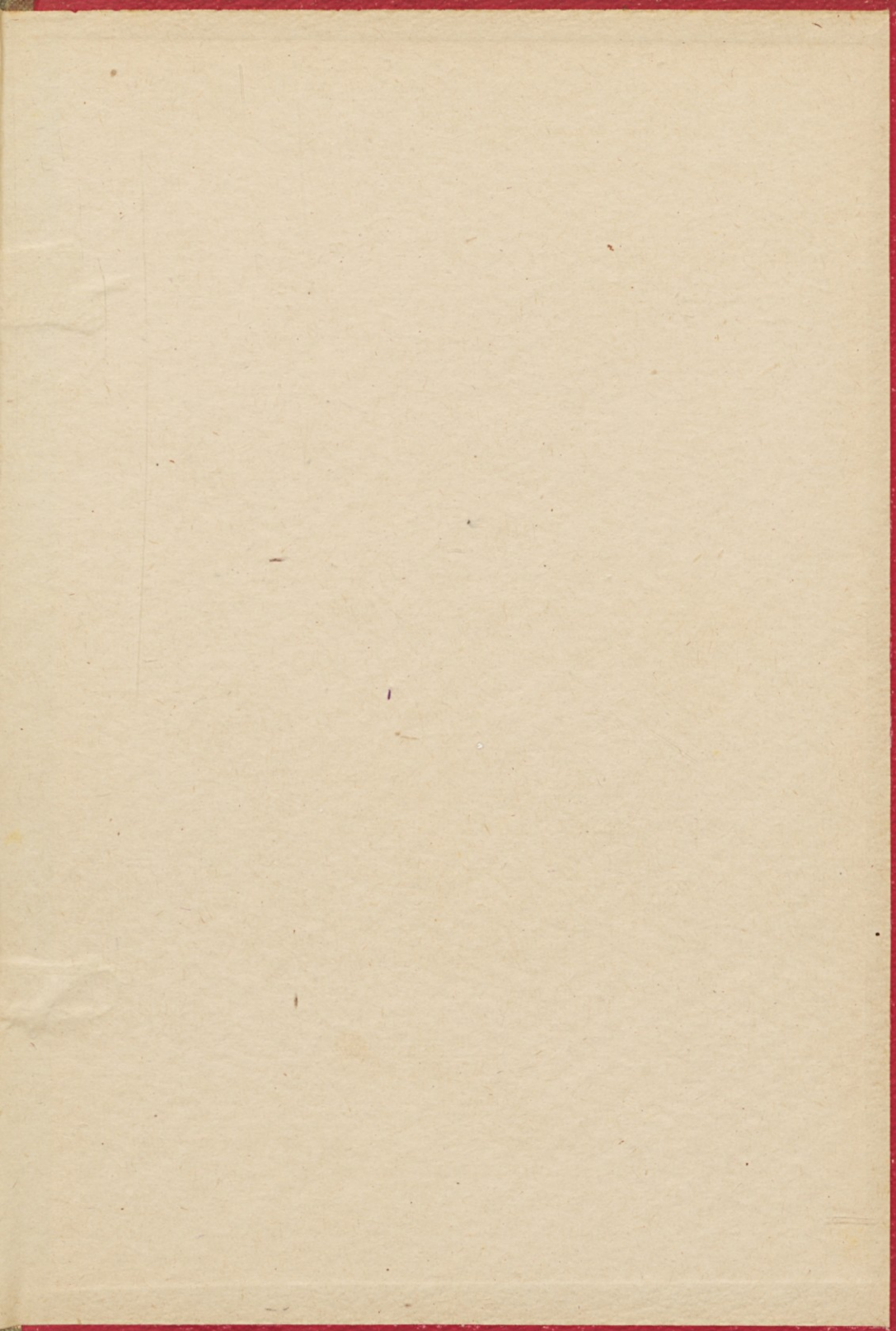
Leto	Znesek kron	Leto	Znesek din
1895	25.000	1921/22	3,830.000
1896	82.000	1922/23	6,935.000
1897	103.000	1923/24	7,144.000
1898	187.000	1924/25	5,505.000
1899	188.000	1925/26	6,094.000
1900	153.000	1926/27	5,367.000
1901	155.000	1927/28	7,589.000
1902	175.000	1928/29	10,150.000
1903	207.000	1929/30	10,800.000
1904	313.000	1930/31	7,600.000
1905	389.000	1931/32	4,910.000
1906	361.000	1932/33	3,450.000
1907	411.000	1933/34	6,000.000
1908/09	735.000	1934/35	6,755.000
1909/10	386.000	1935/36	6,198.000
1910/11	420.000	1936/37	7,643.000
1911/12	481.000	1937/38	7,910.000
1912/13	548.000	1938/39	15,168.000
1913/14	616.000	1940	13,010.000
1914/15	494.000		
1915/16	883.000		
1916/17	1,202.000		
1917/18	712.000	1941	1,087.000
1918/19	1,602.000	1942	698.000
1919/20	8,881.000	1943	583.000
1920/21	9,023.000	1944	415.000

Leti 1908/09 in 1938/39 sta imeli po 18 mesecev

POPRAVKI.

Časovne nepravilike so vzrok, da je ostalo v Kroniki precej napak nepopravljenih. Dobri bralec, oprosti jih! Tele posebno kvarijo smisel:

stran:	vrsta:	napačno:	pravilno:
43	18, 19	novega načelnika Frana Šolarja	novega načelnika, tajnika Frana Šolarja
43	28	predlagali	prelagali
49	23	V. Š.	V. Ž.
67	14	Leta 1916	Junija leta 1916
72	3	postala	postajala
80	11	deleži 17 (39)	deleži 17 (17)
105	8	„glasilarno“	„gasilarno“
109	5 od	spodaj 1920 in 1924	1920 in 1934
113	3	za 3 0/0	za 30 0/0
114	11	zguba 234 ()	zguba 234 (—)
114	12	bilančna vsota 7317 (—)	bilančna vsota 7317 (7047)
141	22	sprejete — vpisane	sprejetih — vpisanih
XXXVIII		predzadnja 415.000	390.000 (?)

Radovljica

dz 33

KRONIKA

Plamena

334.73(497.4 Kropa)

420150201

COBISS ©

NARODNA
UNIVERSITNA
KOTLJANA
RADOVLJICA